

Barnahus

POLIISI

LAPSI- JA NUORISORIKOS- TUTKINNAN KÄSIKIRJA

Saara Asmundela, Maria Hietajärvi & Miia Lehtinen (toim.)

Kannen kuva Sami Häätönen / Poliisihallituksen viestintä

SISÄLLYS

1. KÄSIKIRJAN TEHTÄVÄ, TAVOITE JA SISÄLTÖ	9
2. KÄSITTEET	10
2.1. Yleinen käsitteistö	10
2.2. Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten käsitteistö	16
3. LAPSEN ETU ESITUTKINNASSA JA RIKOSPROSESSISSA	21
4. IKÄRAJAT ESITUTKINNASSA JA RIKOSPROSESSISSA	23
4.1. Lapsen määritelmä	23
4.2. 0 - 15-vuotias	23
4.3. 15 vuotta täyttänyt	24
4.4. 16 vuotta täyttänyt	24
4.5. 16 - 17-vuotias	24
4.6. 0 - 17-vuotias	25
5. ILMOITUS POLIISILLE LAPSEEN KOHDISTUNEESTA RIKOKSESTA	26
6. SYYTTÄJÄLLE TEHTÄVÄ ENNAKKOILMOITUS	29
7. ESITUTKINNAN PROSESSI	30
7.1. Esitutinnan prosessi lapsiin kohdistuneissa rikoksissa	30
7.1.1. Esikäsitely	31
7.1.2. Moniammatillinen asiantuntijaryhmä	33
7.1.3. Päätösvaihtoehdot	34
7.1.4. Esitutkinta	35
7.1.5. Syyteharkinta, oikeudenkäynti ja tuomio	35
7.2. Esitutinnan prosessi lasten tekemäksi epäillyissä rikoksissa	36
7.3. Tiedonvaihto viranomaisten välillä lapsiin liittyvissä rikoksissa	37
7.3.1. Poliisi	37
7.3.2. Sosiaaliviranomainen	38
7.3.3. Terveystieteiden tutkimuskeskus	38
7.3.4. Törkeän rikoksen ilmoittamatta jättäminen	38
7.3.5. Lastensuojelulain 25 §:n mukainen velvollisuus tehdä ilmoitus poliisille	39
7.3.6. Laki lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä	39
7.4. Sosiaalityön prosessit esitutinnan rinnalla	41
8. ASIANOSAISET LAPSIIN LIITTYVISSÄ RIKOKSISSA	44
8.1. Asianomistaja	44
8.2. Lapsen huoltajat	44
8.3. Lapsen edunvalvoja	45
8.4. Ei-asianosaiset: oikeudenkäyntiavustaja, puolustaja ja tukihenkilö	45

9. EDUNVALVONTA RIKOSASIASSA	48
9.1. Puhevallan käyttäminen rikosasioissa	48
9.2. Edellytykset rikosasian edunvalvojan määräämiseksi	48
9.3. Rikosasian tahot, joille rikosasian edunvalvoja voidaan määrätä	49
9.4. Edunvalvojahakemus rikosasiassa ja hakemisen ajankohta	49
9.5. On syytä epäillä -kynnys ja puhevallan käyttäminen rikosasioissa	50
9.6. Huoltajien kuuleminen	51
9.7. Edunvalvonnan määräämistä koskevan hakemuksen käsittelyn julkisuus	52
9.8. Väliaikaisen edunvalvojan määräämisen perustelut	53
9.9. Ratkaisu rikosasian tutkinnan päättämisestä ja lapsen etu	54
9.10. Edunvalvojan pääasialliset tehtävät rikosasiassa	55
9.11. Rikosasian edunvalvonnan hoitaminen tandem-mallilla	55
9.12. Oikeussuojakeinot lapsen edun valvomiseksi	56
9.13. Rikosasiaan määrättävän edunvalvojan prosessista yleisesti	56
10. LAPSEN KUULUSTELU ESITUTKINNASSA	58
10.1. Valmistautuminen kuulusteluun: esitiedot ja hypoteesit	58
10.1.1. Vaihtoehtoiset selitykset eli hypoteesit	58
10.1.2. Muu näyttö kertomuksen arviointia varten	59
10.2. Lapsen kuulustelu	59
10.2.1. Lapsen kuulustelun tallentaminen ääni- ja kuvatallenteelle	60
10.2.2. Asianomistajan suojelutarpeen arvio lapsen kohdalla	61
10.2.3. Lapsen kuulustelu ja poliisin yhteistyö sosiaalihuollon kanssa	61
10.2.4. Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen kuulustelu	62
10.2.5. Lapsen kuulustelu todistajana	64
10.2.6. Läheis- ja itsekriminointisuojausta kertominen lapselle	64
10.2.7. NICHD-runko lapsen kuulustelussa tai haastattelussa	65
10.2.8. Kysymystyyppit ja kysymysten vaikutus lapsen kertomukseen	66
10.2.9. Huoltajien informointi ja läsnäolo kuulustelussa	68
10.2.10. Lapsen kuulusteluun käytettävä tila	69
10.2.11. Lapsen kuulustelu poliisin tilojen ulkopuolella	70
10.2.12. Lapsen kuljettaminen kuulusteluun	71
11. VASTAKUULUSTELUMAHDOLLISUUS ELI KONTRADIKTORINEN PERIAATE	73
11.1. Lainsäädäntö	73
11.2. Avustajan merkitys rikoksesta epäillylle lapsirikostutkinnassa	74
11.3. Vastakuulustelumahdollisuuden kirjaaminen	75
11.4. Vastakysymysten esittäminen	75
11.5. Muistettavaa kontradiktorisesta periaatteesta	76
12. YLIOPISTOLLISEN SAIRAALAN LASTEN JA NUORTEN OIKEUSPSYKOLOGIAN TAI -PSYKIATRIAN YKSIKKÖ	77
12.1. Yksiköiden poliisille tarjoamat palvelut	78
12.2. Tutkimuspyynnön laatiminen yksikölle	78

13. LAUSUNNOT JA ASIANOSAISILLE TEHTÄVÄT TUTKIMUKSET	80
13.1. Yleislausunnot	80
13.2. Haitanarviointi lapseen kohdistuneessa rikoksessa	80
13.2.1. Yleinen (teoreettinen) haitanarviolausunto	81
13.2.2. Lausunto haitasta rikoksen uhrille yksittäisessä rikostapauksessa	81
13.3. Somaattiset tutkimukset	83
13.3.1. Somaattiset tutkimukset lapseen kohdistuneessa epäilyssä rikoksessa	84
13.3.2. Somaattisten tutkimusten ja lääkärinlausunnon pyytäminen	87
13.3.3. Rikoksesta epäillyn alaikäisen somaattinen tutkimus	89
13.4. Oikeuslääketieteellinen iänmääritystutkimus	90
13.5. Asiantuntijalausunnot lapsen kertomuksen luotettavuudesta	90
14. TUTKINTA-APUPYYNTÖ TOISELLE POLIISIYKSIKÖLLE	91
15. LAPSEN VAPAUTEEN JA LIIKKUMISVAPAUTEEN KOHDISTETTAVAT PAKKOKEINOT	93
15.1. Lapsen iän vaikutus pakkokeinojen käyttöön	93
15.2. Alle 15-vuotiaisiin kohdistettavissa olevat pakkokeinot	93
15.2.1. Rikollisen teon tutkinta pakkokeinojen käytön rajoittajana	93
15.2.2. Alle 15-vuotiaan kohdalla sallitut ja kielletyt pakkokeinot	94
15.2.3. Alle 15-vuotiaan kiinniottaminen, noutaminen ja säilyttäminen	95
15.3. Lapsen pidättäminen ja vangitseminen sekä pakkokeinoperiaatteiden vaikutus	96
15.4. Lapsen määrääminen matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon	97
15.4.1. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon yleiset ja erityiset edellytykset	97
15.4.2. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon sisältö	99
15.4.3. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon tiedoksi antaminen	101
15.4.4. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon voimassaolo	102
15.4.5. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon muuttaminen	102
15.4.6. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon poikkeusluvut	102
15.4.7. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon rikkominen ja seuraamukset	103
16. ESITYS ESITUTKINNAN RAJOITTAMISESTA	105
16.1. Malli esitutkinnan rajoittamisesityksen tekemiseksi	105
16.2. Soveltuvan rajoittamisperusteen valinta	105
16.3. Lyhyt tapahtumainkuvaus	108
16.4. Asian käsittely	109
16.5. Muiden viranomaisten tiedot ja toimenpiteet	110
16.6. Tärkeä yleinen tai yksityinen etu	111
16.7. Lapsen etu	113

17. SOVITTELU	120
17.1. Sovittelun säädöspohja	120
17.2. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu käytännössä	122
17.2.1. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu erityisesti alaikäisten ja nuorten palveluna	122
17.2.2. Soveltuvuusarviointi ja rikos- ja riita-asioiden sovitteluprosessi	123
17.2.3. Sovittelun jälkeen	125
18. PSYKOSOSIAALINEN TUKI JA PERHEEN OHJAAMINEN TUEN PALVELUIHIN	127
18.1. Psykososiaalinen tuki	127
18.2. Perheen ohjaaminen tuen palveluihin	127
18.3. Rikosuhripäivystyksen (Riku) palveluohjaus	129
18.3.1. Mikä RIKU on	129
18.3.2. Uhrin ohjaaminen tukipalveluun	129
18.3.3. RIKUn palveluita	130
18.4. Seksuaalirikoksesta epäillyn hoitoonohjaus	130
19. KIELIPALVELUT LAPSIRIKOSTUTKINNASSA	134
19.1. Tulkin tilaaminen lapsen kuulusteluun	134
19.2. Huoneentaulu: tulkin tilaaminen lapsen kuulusteluun	135
19.3. Ohjeita poliisille tulkkiaavusteiseen työskentelyyn lasten kuulusteluissa	136
19.4. Lapsen kuulustelun litterointi	138
19.5. Käännöspalvelut lapsirikostutkinnassa	139
20. ERITYISEN HAAVOITTUVAT LAPSET	140
20.1. Vauvat ja pienet lapset	140
20.1.1. Vauvan ravistelu	140
20.1.2. Pikkulapset	141
20.1.3. Miten poliisin tulee toimia	142
20.1.4. Viranomaisyhteistyö	142
20.2. Sateenkaarinuoret	143
20.2.1. Avointa kuuntelua olettamisen sijaan	143
20.2.2. Kuullessasi sateenkaarinuorta	144
20.2.3. Erityiskysymyksiä sateenkaarinuoriin ja väkivaltaan liittyen	144
20.2.4. Perhe	145
20.2.5. Sanastoa	146
20.3. Kehitysvammaiset ja autistiset lapset	148
20.3.1. Kansainväliset sopimukset	148
20.3.2. Kehitysvammaisuuden määrittelyä	148
20.3.3. Kehitysvammaiset esitutkinnassa	150
20.3.4. Autismikirjon lapsen kohtaaminen	151
20.4. Karannut, kadonnut tai kaapattu lapsi	153
20.4.1. Karannut tai pakoileva lapsi	153
20.4.2. Kadonnut lapsi	153
20.4.3. Kaapattu lapsi	154

21. LAPSI ERI RIKOSLAJEISSA	156
21.1. Verkkovälitteiset lapsiin kohdistuneet seksuaalirikokset	156
21.1.1. Tekomuodot ja rikosnimikkeet	156
21.1.2. Ilmoitusten kirjaaminen	157
21.1.3. Tiedonsaantipyynnöt ja tiedustelut	158
21.1.4. Tietotekninen tutkinta	158
21.1.5. Lasta seksuaalisesti esittävä kuvamateriaali	159
21.1.6. Lasta seksuaalisesti esittävän kuvamateriaalin luokittelu	160
21.2. Ihmiskauppa lapsiin kohdistuvana rikoksena	163
21.2.1. Rikoslaki	163
21.2.2. Pakottava kontrolli osana ihmiskauppaa	163
21.2.3. Yleisimmistä ihmiskaupan muodoista	164
21.2.4. Kysymyksiä ihmiskaupan uhriksi joutuneen lapsen tai nuoren tunnistamiseksi	165
21.2.5. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä	166
21.3. Kunniaan liittyvä väkivalta	168
21.3.1. Taustaa	168
21.3.2. Lainsäädäntö	168
21.3.3. Toiminta	169
21.4. Naisten sukuelinten silpominen (FGM)	170
21.4.1. Taustaa	170
21.4.2. Lainsäädäntö	170
21.4.3. Toiminta	171
22. TYÖHYVINVOINNIN PORRASMALLI POLIISISSA	174

1. KÄSIKIRJAN TEHTÄVÄ, TAVOITE JA SISÄLTÖ

Tämän käsikirjan tehtävänä on toimia lapsiin kohdistuneiden rikosten sekä lasten tekemäksi epäiltyjen rikosten tutkinnan kokoavana käsikirjana, johon on koottu tietoa esitutkinnan toimenpiteistä poliisille. Lisäksi kirjassa on huomioitu lapset, jotka ovat rikosasiassa todistajana. Käsikirjaa voivat hyödyntää niin tutkijat kuin tutkinnanjohtajat. Käsikirja on hyödyllinen myös opetusmateriaalina.

Käsikirjan tavoitteena on tukea laadukasta esitutkintaa, jossa huomioidaan erityisesti monialainen yhteistyö ja lapsen etu. Yhtenäiset menettelytavat jouduttavat esitutkintaa ja edistävät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista. Käsikirjassa on huomioitu laajasti moniviranomaisyhteistyö, jonka merkitys on suuri lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa. Lapsen edun huomioiminen edellyttää kokonais kuvan hahmottamista, mikä onnistuu vain monialaisella yhteistyöllä. Lapsiin liittyvien rikosten tutkinta edellyttää esitutkintaviranomaiselta erityisosaamista.

Poliisihallituksen ohje lapsi- ja nuorisoriikostutkinnasta (POL-2025-155996) astuu voimaan 1.1.2026. Käsikirja ei korvaa sitä tai muita olemassa olevia Poliisihallituksen ohjeita ja määräyksiä, vaan sen tarkoituksena on täydentää niitä konkreettisilla toimintaohjeilla. Esitutkintaviranomaisten tietoisuutta ja sensitiivistä työtettä on pyritty kehittämään eri ammattilaisten kirjoittamilla monipuolisilla teksteillä. Käsikirjaa voi lukea kokonaisuutena tai luku kerrallaan käyttötärpeen mukaan.

Alkuperäinen käsikirja (*Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan*) on painettu suomeksi 16.11.2021. Sen toimittivat Poliisihallituksessa toimineet Barnahus-hankkeen poliisiasiantuntijat ylikomisario Mii Lehtinen ja ylikonstaapeli Maria Rossi (nyk. Hietajärvi). Käsikirjan päivityksestä on vastannut Barnahus-hankkeen poliisiasiantuntija, ylikomisario Saara Asmundela. Käsikirjan eri lukuja ovat kirjoittaneet useat ammattilaiset poliisista, Poliisiammattikorkeakoulusta, yliopistollisista sairaaloista, muista viranomaisista ja kolmannelta sektorilta.

Barnahus-hankkeen tavoitteena on lapsen kohdistuneiden seksuaali- ja väkivaltarikosten rikosprosessin kehittäminen moniviranomaisyhteistyö huomioiden. Päivityksessä otetaan huomioon lisäksi todistajan asemassa olevat lapset sekä lapset, joiden epäillä syyllistyneen rikokseen tai rikolliseen tekoon. Sen lisäksi käsikirjan päivityksessä on huomioitu myös muut rikoslajit seksuaali- ja väkivaltarikosten lisäksi.

2. KÄSITTEET

2.1. YLEINEN KÄSITTEISTÖ

Tähän lukuun on avattu yleisimpiä käsikirjassa esiintyviä käsitteitä. Asioita ja käsitteitä avataan tarkemmin niitä koskevissa alaluvuissa.

Autismikirjo

Autismikirjo on käsite, jonka alle mahtuu monenkirjava joukko lapsia. Autismikirjoa esiintyy samanaikaisesti muiden neuropsykiatristen vaikeuksien kanssa, myös kehitysvamman kanssa. Lähtökohtaisesti autismikirjon häiriö ei ole kuitenkaan merkki henkilön älykkyydestä ja kehitystasosta, vaan sillä viitataan ennemminkin yksilön kykyyn kommunikoida ja toimia vuorovaikutuksessa muiden kanssa sekä tapaan hahmottaa maailmaa.

Barnahus-hanke

Barnahus-hankkeessa (2019 – 2026) tehostetaan lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaprosesseja sekä rikoksen kokeneiden lasten tukea ja hoitoa. Suuntaviivana toimivat eurooppalaiset Barnahus-standardit, jotka korostavat lapsen kohdistuvaa väkivaltaa sekä rikoksena että kokemuksena, joka vaatii suojelua, tukea ja usein myös hoitoa.

Barnahus (joka tarkoittaa islanniksi lasten taloa) on lapsiystävällinen, monialaisen viranomaisyhteistyön malli väkivallan uhriksi tai todistajaksi joutuneiden lasten auttamiseksi. Barnahusin tarkoituksena on tarjota jokaiselle lapselle koordinoitusti ja tehokkaasti apua ja ehkäistä uudelleen traumatisoituminen tutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana.

CAM, CSAM, CSEM

Child Abuse Material, Child Sexual Abuse Material, Child Sexual Exploitation Material: lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistava kuvamateriaali.

CAM-VID

Child Abuse Material Victim Identification: lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavan kuvamateriaalin uhrintunnistustoiminta.

CSE

Child Sexual Exploitation: lapseen kohdistuva seksuaaliväkivalta. Kansainvälisesti käytetty kattava termi, joka pitää sisällään kaikki lapsiin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan muodot.

ENU

Europol National Unit, Europolin kansallinen yhteyspiste. Sijaitsee Suomessa Keskusrikospoliisin viestiliikennekeskuksessa (VLK).

Esitutkinnan rajoittaminen

Esitutkintaviranomaisen on tutkittava rikos, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1). Syyttäjää voi kuitenkin tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan. Tässä tilanteessa puhutaan esitutkinnan rajoittamisesta.

Europol

Euroopan unionin lainvalvontayhteistyövirasto on EU:n lainvalvontavirasto, jonka tehtävänä on parantaa Euroopan turvallisuutta ja lainvalvontaviranomaisten toimintaa EU-maissa. Europol avustaa EU-maita vakavan kansainvälisen ja terrorismin torjunnassa.

FGM

Female Genital Mutilation, ympärileikkaus, tyttöjen ja naisten ulkoisten sukuelinten poistaminen tai vahingoittaminen ilman lääketieteellistä syytä

Haitanarvio

Lapsiin kohdistuneessa seksuaalirikoksessa, kuten lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä, on yhtenä tunnusmerkistökiteijänä teon luonne, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Tämän tunnusmerkistökiteijän osoittaminen voi edellyttää asiantuntijalausannon hankkimista teon luonteesta ja vaikutuksista lapsen kehitykselle.

Harjoitushaastattelu

Harjoitushaastattelun keskeinen tavoite on saada lapsi tai nuori tottumaan sen kaltaiseen kommunikointiin, jota rikosprosessin selvittelyhaastattelu edellyttää, eli siihen, että haastateltava itse tuottaa mahdollisimman paljon tietoa vastauksena avoimiin kysymyksiin. Alussa monet haastateltavat, iästä riippumatta, jännittävät tilannetta, mikä tyypillisesti johtaa niukkoihin vastauksiin. Jännitys itsessään myös vaikeuttaa mieleen palauttamista.

Hoitopolku/palvelupolku

Lapsella ja perheellä on usein tarve psykososiaaliselle tuelle jo esitutkinnan aikana. Poliisiin tulee varmistaa yhteistyössä sosiaalitoimen, mahdollisen hoitotahon ja perheen kanssa, että lapsi ohjautuu tarvittavan psykososiaalisen tuen palveluihin, tai, jos lapsella on jo olemassa hoitokontakti, että hoito jatkuu siellä. Esitutkinta ei ole este psykososiaalisen tuen / hoidon aloittamiselle tai jatkamiselle.

Hypoteesit eli vaihtoehtoiset selitykset

Hypoteeseilla pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, voidaanko poissulkea muita selittäviä tekijöitä epäilyn taustalla. Tutkimuksista ja käytännön työkokemuksista tiedetään, että joskus epäily lapseen kohdistuneesta rikoksesta ei saa tukea, vaan epäily johtuu jostain muusta. Hypoteesien laatimisessa voi esittää kysymyksen siitä, mikä selittäisi rikosepäilyn, jos rikosta ei ole tapahtunut. Hypoteesien laatimisen ja dokumentoimisen jälkeen täytyy vielä pohtia, miten kukin hypoteesi esitutkinnassa testataan.

ICSEDB

Interpol Child Sexual Exploitation Database: Interpolin ylläpitämä lainvalvontaviranomaisten tietokanta lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa esittävistä, poliisiin takavarikoimasta kuvamateriaalista.

ICT-tutkinta

Information and communication technology (ICT) tai Internet technology (IT) -tutkinta, tietoteknisen tutkinnan yksikkö poliisissa. Yksiköissä työskenteleviä siviili- tai poliisitaustaisia henkilöitä kutsutaan ICT-, IT- tai tietoteknisiksi tutkijoiksi. ICT-yksiköiden tehtävänä on mm. avustaa taktista tutkintaa kotietsinnällä tietoteknisen todistusaineiston turvallisessa taltioinnissa, suorittaa laite-etsintää, taltioida jäljentämällä tietoteknisten laitteiden tai laitteistojen sisältöä esitutkintaa varten ja kirjoittaa raporteja tietoteknisestä tutkinnasta.

Järjestämislaki

Laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikkoksen selvittämisen järjestämisestä 1009/2008. Laissa säädetään yliopistosairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologien ja -psykiatrien yksiköiden tehtävistä. Lakia päivitetään ja päivituksen myötä lain nimi muuttuu. Uuden lain on määrä tulla voimaan 1.1.2027.

ISP-toiminto, Keskusrikospoliisi

Internet Service Provider (ISP) -toiminto, palveluntarjoajatoiminto Keskusrikospoliisissa toimittaa kootusti Suomen poliisin tietopyynnöt ulkomaisille palveluntarjoajille. Lapsiin kohdistuvaan seksuaaliväkivaltaan liittyvät pyynnöt on keskitetty Keskusrikospoliisin LSHT-ryhmälle.

Kaapattu lapsi (lapsikaappaus)

Alle 16-vuotias lapsi, joka on viety pois pysyvästä asuinpaikkavaltiostaan tai jätetty palauttamatta sinne esimerkiksi tapaamisoikeuden jälkeen ilman huoltajan suostumusta. Lisäksi tunnusmerkistökriteerijänä on, että lapsen huoltoa koskevia oikeuksia oli poisviemisen tai palauttamatta jättämisen hetkellä tosiasiallisesti käytetty tai olisi käytetty ilman poisviemistä tai palauttamatta jättämistä.

Kadonnut lapsi

Kadonneella henkilöllä tarkoitetaan eksynnyttä tai muuten kuin omasta tahdostaan tietymättömissä olevaa henkilöä, jonka voidaan epäillä joutuneen onnettomuuden uhriksi tai muuten hengen tai terveyden vaaraan. Poliisin on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin henkilön löytämiseksi, jos on perusteltua syytä olettaa henkilön kadonneen tai joutuneen onnettomuuden uhriksi. Poliisin tulee suorittaa aktiivista etsintää ja tutkintaa kadonneen löytämiseksi ja aloittaa nämä toimenpiteet viipymättä, jos henkilön tiedetään olevan kyvytön huolehtimaan itsestään eli jos kyseessä on esimerkiksi lapsi, vanhus tai sairas henkilö.

Karannut/pakoileva lapsi/nuori

Pakoilevalla tai karanneella lapsella tai nuorella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, joka on poistunut luvatta sellaisesta paikasta, jossa hänen tulisi olla, tai joka on jättänyt palaamatta tällaiseen paikkaan. Karannut lapsi voi myös vältellä tavoittamista ja voi omalla toiminnallaan vaikeuttaa tai muutoin hankaloittaa häntä etsivien tai tavoittelevien henkilöiden toimia.

Kehitysvammaisuus

Älyllinen kehitysvammaisuus on tila, jossa mielen kehitys on estynyt tai epätäydellinen. Tällöin heikosti kehittyneitä ovat erityisesti kehitysiässä ilmaantuvat taidot eli yleiseen älykkyystasoon vaikuttavat älylliset, kielelliset, motoriset ja sosiaaliset kyvyt. Älylliseen kehitysvammaisuuteen saattaa liittyä tai olla liittymättä mitä tahansa muita henkisiä tai ruumiillisia häiriöitä.

Kunniaan liittyvä väkivalta

Kunniaan liittyvä väkivalta on prosessimaista, tyttöihin ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, jossa perhe, suku tai yhteisö kontrolloi uhria kielteisesti. Tekijät syyttävät uhria normien vastaisesta käytöksestä ja selittävät väkivaltaa kunnian suojelemisella. Kunniaväkivalta-termin käyttöä ei enää suositella.

Kääntäminen, käännättäminen

Kääntämisellä tarkoitetaan kirjallisen aineiston sisältämän tiedon muuttamista erikieliseen muotoon suullisesti tai kirjallisesti. Käännättäminen on kirjallisen tai suullisen kääntämisen palvelujen tilaamista.

Lapsen haastattelu

Poliisi voi pyytää tarvittaessa yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiltä apua lapsen kuulustelemiseksi lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain nojalla (2008/1009). Lapsen kuulustelusta voidaan käyttää termiä lapsen haastattelu silloin, kun lasta kuulustelee muu kuin poliisi.

Lapsen kuulustelu

Kun poliisi kuulustelee alle 18-vuotiasta esitutkintalakiin perustuen, kyse on lapsen kuulustelusta.

Lapsirikostutkinta

Lapsirikostutkinnasta puhutaan silloin, kun kyse on alle 18-vuotiaiseen kohdistuneen rikoksen tutkinnasta ja rikos on seksuaalirikos tai kohdistunut lapsen henkeen, terveyteen, vapauteen, yksityisyyteen, rauhaan tai kunniaan. Näin ollen esimerkiksi myös lapsikaappaus ja lasta seksuaalisesti esittävään kuvamateriaaliin liittyvät rikokset ovat lapsiin kohdistuneita rikoksia.

Litterointi

Litterointi on ääni- tai videotallenteelta kuuluvan puheen puhtaaksikirjoittamista tekstimuotoon. Litterointi voidaan tehdä kahdella eri tavalla; tallenne voidaan litteroida kokonaan tai vain tarvittavilta osin. Rikosprosessissa litterointia käytetään oikeudenkäyntiaineiston tukena. Lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnassa tehdyt lasten tai nuorten videokuulustelut tai haastattelut tulee litteroida kokonaisuudessaan.

LSHT-ryhmä

Lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunta (LSHT) -ryhmä toimii Keskusrikospoliisin tiedusteluyksikössä. Ryhmä toimii Suomen kansallisena ja kansainvälisenä yhteyspisteenä lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten osalta.

Moniammatillinen asiantuntijaryhmä (ent. LASTA-seula)

Monialaisen yhteistyön malli, jossa lapsen ja perheen tilannetta arvioidaan yhdessä monialaisesti tarpeen mukaan poliisin, syyttäjän, sosiaaliviranomaisen ja terveydenhuollon edustajan toimesta. Malli palvelee esitutkintaa ja lisäksi lapsen tilanteen kokonaisarviointia laajasti sekä uusien rikosten ennalta estämisen että lapsen suojaamisen, turvallisuuden ja hoidon näkökulmasta. Asiantuntijaryhmään voi ohjata etenkin tapauksia, joissa ei ole selvää, onko esitutkinnan aloittaminen tai jatkaminen tai esitutkinnan päättäminen mahdollista tai lapsen edun mukaista, ja joissa näiden seikkojen arvioimiseksi tarvitaan monialaista yhteistyötä.

NCMEC

National Centre of Missing and Exploited Children, USA. Yhdysvalloissa toimiva yksityinen, voittoa tuottamaton lastensuojelukeskus. NCMEC:ssä on toiminut vuodesta 1998 Yhdysvaltojen CyberTipline-vinkkitoiminto, johon sekä kansalaiset että Yhdysvalloissa toimivat internetin palveluntarjoajat ilmoittavat palveluissaan epäillyistä lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista tai niihin liittyvästä kuvamateriaalista. NCMEC välittää näitä rikosepäilyjä tiedoksi eri maiden kansallisille esitutkintaviranomaisille. Suomeen NCMEC:n raportit tulevat Europolin ja Keskusrikospoliisin kautta.

NCB Helsinki

National Central Bureau Helsinki, Interpolin kansallinen yhteyspiste Suomessa. Sijaitsee Suomessa Keskusrikospoliisin tiedusteluüksikön viestiliikennekeskuksessa (VLK).

NICHD-runko

National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) -runko on tieteellisesti tutkittuun tietoon pohjautuva työkalu lapsen haastattelua tai kuulustelua varten. USA:ssa kehitetty runko ohjeistaa lapsia haastattelevia ammattilaisia välttämään johdattelua ja maksimoimaan lasten antamaa omakohtaista tietoa haastatteluissa.

Nuorisorikostutkinta

Tässä käsikirjassa nuorisorikostutkinnalla tarkoitetaan alle 18-vuotiaiden tekemäksi epäiltyjen rikosten tai rikollisten tekojen tutkintaa.

Posttraumatyöpaja

Poliisihallinnon sisäinen työpaja, jossa pysähdytään kohtaamaan mielenterveyden ammattilaisten kanssa kunkin osallistujan traumaattisia kokemuksia psykoterapeuttisin menetelmin, vertaistuen avulla ja psykoedukatiivisten luentojen kautta. Tulositynä voi olla esimerkiksi yksittäinen tapaus tai työvuosien varrelta kumuloitunut taakka.

Rikosten esikäsitteily

Rikosten esikäsitteily on osa rikosprosessin alkuvaihetta, jossa poliisille tehdyt rikosilmoitukset käsitellään ja määritellään, mihin menettelyyn ilmoitettu asia on prosessuaalisesti tarkoituksenmukaisinta ohjata. Esikäsitteily sisältää ennen esitutkinnan aloittamista tehtäviä toimen-

piteitä, joiden perusteella voidaan arvioida esitutkinnan toimittamisen edellytyksiä ja tehdä päätös tutkinnan aloittamisesta tai toimittamatta jättämisestä, tai esitutkinnan aloittamisen jälkeen tehtäviä päätöksiä tutkintatoimenpiteistä ja tutkinnan päättämisestä tai keskeyttämisestä.

Rikosten esiselvitys

Rikoksen esiselvityksellä tarkoitetaan esitutkintalain 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaisesti sellaisen tarpeellisen lisätiedon hankkimista, joka mahdollistaa esitutkinnan aloittamisharkinnan ja sen, ettei ketään aiheettomasti aseteta rikoksesta epäillyn asemaan. Rikosten esiselvitys on merkittävä osa esikäsitteilytoimintaa. Esiselvityksen puitteissa ei tehdä kuulusteluita, vaan ne ovat osa esitutkintaan liittyviä tutkintatoimenpiteitä.

Sateenkaarinuori

Sateenkaarinuorilla tarkoitetaan seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria.

Seksuaalivähemmistö

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset, joiden seksuaalinen suuntautuminen on muu kuin hetero, kuten homot, lesbot, bi- ja panseksuaalit sekä aseksuaalit.

SIENA

SIENA on Secure Information Exchange Network Application, Europolin tarjoama turvallinen viestinvaihtokanava viranomaisviestintään. Käyttöoikeuksia on Keskusrikospoliisissa ja paikallispoliisin yksiköissä.

Somaattinen tutkimus

Somaattisella tutkimuksella eli fyysisellä lääkärintarkastuksella tarkoitetaan lapsen kehon tutkimista mahdollisten rikoksella aiheutettujen vammojen toteamiseksi ja näytteiden taltioimiseksi.

Sovittelu

Prosessi, jossa uhri ja rikosentekijä ja soveltuvin osin kuka tahansa muu henkilö tai yhteisön jäsen, johon rikos on vaikuttanut, osallistuvat yhdessä aktiivisesti rikokseen liittyvien asioiden ratkaisemiseksi yleensä sovittelijan avustuksella.

Sovittelusopimus

Sovitteluprosessissa saavutettu sopimus. Sovittelusopimukseen voi sisältyä esimerkiksi vahingonkorvausta, omaisuuden palauttamista tai yhdyskuntapalvelua, jonka tavoitteena on yksilöllisten ja yhteisöllisten tarpeiden tyydyttäminen ja osapuolten vastuiden määrittäminen sekä uhrin ja rikosentekijän uudelleensopeuttaminen yhteisöön.

Sukupuolivähemmistö

Sukupuolivähemmistö on kattokäsite, jolla viitataan henkilöihin, jotka eivät koe syntymässä määriteltyä sukupuolta omakseen tai joiden sukupuoli, sen ilmaisu ja kokemus eivät kaikin tai jollain tavoin vastaa normatiivisia käsityksiä sukupuolesta ja jotka itse määrittelevät kuuluvansa johonkin sukupuolivähemmistöön, kuten transsukupuoliset, transvestiitit, muunsukupuoliset tai intersukupuoliset.

Tandem-malli

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukaan tuomioistuimen on määrättävä lapselle edunvalvoja esitutkintaa varten, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja tai muu laillinen edustaja voi puoleettomasti valvoa lapsen etua ja jos se ei ole selvästi tarpeetonta. Tandem-malliksi kutsutaan toiminnassa rikosasian edunvalvojaksi lapselle määrätään usein sosiaalialan koulutuksen ja kokemuksen omaava henkilö, joka toimii yhteistyössä julkisen oikeusavustajan, asianajajan tai luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan kanssa.

Tulkkaus

Tulkkauksella tarkoitetaan suullisten lausumien välittämistä kieleltä toiselle.

Tutkinta-apu

Tutkinta-apu rikostutkinnassa tai tutkinta-apu esitutkinnassa ovat termit, joita käytetään tutkinnassa annettavasta poliisin sisäisestä työvoima-avusta. Tutkinta-apua rikostutkinnassa pyydettyä pyydetty toimenpiteet tulee kirjata Tutkinta-apupyynnö-lomakkeelle, joka löytyy poliisin Kameleon-lomakkeistosta.

Tutkimuspyyntö

Lasten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden toiminta perustuu lakiin lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä. Lain mukaan yksiköt voivat tehdä tutkimuksia poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen pyynnöstä lapseen kohdistuneiden seksuaali- ja väkivaltarikosepäilyjen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi. Näitä tutkimuksia pyydettyä voidaan käyttää Tutkimuspyyntö-lomaketta, joka löytyy poliisin Kameleon-lomakkeistosta. Tutkimuspyynnölle ei ole kuitenkaan määrämuotoa. Koska kyse ei ole virka-avusta, pyytäjän ei tarvitse olla pidättämiseen oikeutettu virkamies.

Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpominen

Female Genital Mutilation (FGM), tyttöjen tai naisten ulkoisten sukuelinten osittainen poistaminen tai muu vahingoittaminen ilman lääketieteellistä syytä. Naisen sukuelinten silpomisen erilliskriminalisointi tuli voimaan 1.1.2025. Sitä ennen silpominen katsottiin rikosoikeudellisesti törkeäksi pahoinpitelyksi.

Virka-apu

Virka-apua on se, kun yksi viranomainen avustaa toista viranomaista tämän vastuulle kuuluvan virkatehtävän tai yksittäisen hallintotoimen suorittamisessa. Virka-apua annetaan siis toiselle viranomaiselle tälle säädetyn tehtävän hoitamiseksi. Virka-avun antaja ei anna virka-apua oman tehtävänsä suorittamiseksi. Siksi virka-apua ei ole se, jos poliisi pyytää lapselle tehtävän somaattisen tutkimuksen rikosepäilyn vuoksi tai pyytää yliopistosairaalan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikköä haastattelemaan lapsen tai muuten avustamaan esitutkinnassa. Nämä tehtävät on lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain mukaan säädetty hyvinvointialueen ja HUS:n vastuulle, joten hyvinvointialue ja HUS eivät voi antaa poliisille virka-apua näiden tehtävien suorittamiseksi. Nämä tehtävät kuuluvat hyvinvointialueen ja HUS:n tehtäviksi ja niitä tehdään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä, mutta tällöin ei kyse ole virka-avusta.

VLK, Keskusrikospoliisi

Suomen poliisin viestiliikennekeskus, avoinna 24/7. Kansainvälisen viranomaistiedonvaihdon keskus Suomessa.

Yhteenveto lapsen taustatiedoista (ent. LASTA-lomake)

Poliisille toimitettava lomake, johon LASTA-koordinaattori tai muu sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö on koostanut lapseen tilanteen ja rikosepäilyn arvioimisessa tarvittavat lapsen taustatiedot sosiaalitoimesta ja terveydenhuollosta. Lomake voi toimia myös moniammatillisessa asiantuntijaryhmän (ent. LASTA-seula) työskentelyn pohjana. Lomake toimii systemaattisesti kerätyn tiedon alustana ja esitutkinnan päätöksenteon perusteena ja tukena. Lomakkeen avulla arvioidaan myös lapseen kohdistuvan väkivallan uusiutumisen riskiä eli se toimii myös lapsiin kohdistuvassa väkivallassa riskiarvion välineenä.

2.2. LAPSIIN KOHDISTUNEIDEN SEKSUAALIRIKOSTEN KÄSITTEISTÖ

Poliisin esitutkinnassa lähtökohtana lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista käytettävälle käsitteistölle on lainsäädäntö, rikoslain nimikkeet ja tekojen tunnusmerkistö.

Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat kuitenkin vahvasti tunteita herättävä rikoslaji, joten viranomaisen on tiedostettava eri käsitteistä ja termeistä käytävä yhteiskunnallinen keskustelu. On mietittävä, mitä termejä on missäkin asiayhteydessä asiallista käyttöä sen varmistamiseksi, että kaikki osapuolet ymmärtävät, mitä milläkin käsitteellä ja termillä tarkoitetaan. Erityisesti lasten tai nuorten kanssa puhuttaessa on tärkeää miettiä, millä termeillä lapsen kohdistunutta rikosta käsitellään lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden.

Barnahus-hankkeessa on selvitetty lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten käsitteitä THL:n aiemmin julkaiseman väkivaltakäsitteiden sanaston lisäksi. Huoneentaulussa on Barnahus-hankkeen sanastotyössä jaotellut käsitteet ja termit. Termit on jaoteltu värikoodilla siten, että vihreät termit ovat suositeltavia. Oransseja termejä käyttäessä tulee varmistua siitä, että käsite on ymmärrettävä asiayhteydessään. Punaisia termejä ei suositella käytettäväksi lainkaan.

Tähän lukuun on koottu tärkeimmät suositeltavat käsitteet ja niiden määritelmät. Kunkin suositeltavan käsitteen alle on kirjattu suositukseen johtaneet perustelut ja esitelty samasta aiheesta käytettyjä muita käsitteitä, niiden määritelmiä tai niistä käytettyjä termejä.

Suosittelavat yläkäsitteet on tummennettu tekstissä ja niihin liittyvät perustelut löytyvät kunkin alaotsikon alta ensimmäisenä. Synonyymina tai rinnakkaisina yläkäsitteen kanssa käytetyt käsitteet on tekstissä kuvattu kursiiivilla suositeltavan yläkäsitteen määrittelyn jälkeen.

Lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta (Sexual violence against children)

Lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta -käsitettä suositellaan ilmiöstä käytettäväksi suomenkieliseksi yläkäsitteeksi. Seksuaaliväkivallassa loukataan henkilön seksuaalista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta tahallisesti. Lapsen kohdistuvassa seksuaaliväkivallassa aikuinen käyttää lasta omiin seksuaalisiin tarkoituksiinsa tai tarpeisiinsa. Aikuinen saattaa käyttää valtaa, alistaa tai satuttaa lasta. Käsitteenä seksuaaliväkivalta pitää sisällään niin fyysisiä kuin verkkovalitteisiäkkin tekemuotoja, myös lapsen kohdistuvan seksuaalisen toiminnan kuvaamista, kuvamateriaalin jakamista ja sen levittämistä verkossa. (Greijer & Doek 2016, 19–20, 22–23, Tasa 2020, 31–32).

THL:n väkivaltakäsitteiden sanastossa käsitettä lapsiin kohdistuva väkivalta on kuvattu väkivaltana, joka kohdistuu lapsiin siten, että se aiheuttaa tai saattaa aiheuttaa fyysisiä vammoja tai vaarantaa lapsen hyvinvoinnin, turvallisuuden, terveyden tai emotionaalisen kehityksen. (THL 2020, 8.)

Käsitettä seksuaalinen väkivalta ja seksuaaliväkivalta on kuvattu sanastossa väkivaltana, joka ilmenee henkilön seksuaalisen koskemattomuuden tai itsemääräämisoikeuden tahallisena loukkauksena. Termejä seksuaalinen väkivalta ja seksuaaliväkivalta voidaan käyttää toistensa synonyymeina. Molempien termien käytössä on kuitenkin syytä muistaa, että väkivallan kohteen näkökulmasta ei ole kyse seksuaalisesta teosta tai kokemuksesta. Rikosoikeudellista termiä seksuaalinen hyväksikäyttö ei suositeta käytettäväksi, koska se antaa virheellisen kuvan tässä määritellyn käsitteen sisällöstä. (THL 2020, 9.)

Käsitettä lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta (Sexual violence against children) on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines-julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 12–16.)

Seuraavaksi luvussa on kuvattu muut synonyymeinä tai lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivalta-ilmion yläkäsitteinä joskus käytettävät termit tai käsitteet: lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja lapsen seksuaalinen kaltoinkohtelu ja riisto.

Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset (Sexual crimes against children)

Viranomaistoiminnassa tai rikosprosessiin liittyviin tekemuotoihin viitattaessa yläkäsitteenä voidaan käyttää myös käsitettä lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Käsite on yksinkertainen ja selvä, jos kuulijoille rikoksen tunnusmerkistöt ja niiden mukaiset teot ovat tuttuja.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (Child Sexual Abuse)

Käsitettä ei suositella käytettäväksi yläkäsitteenä ilmiöön tai useisiin tekemuotoihin viitattaessa. Termi on käytettävä vain yksittäiseen rikoslain tunnusmerkistön täyttävään tekoon tai pykälään viitattaessa.

Kielitoimiston sanakirjassa hyväksikäyttö -käsitettä selitetään sanoilla hyödyntäminen tai käyttö, erityisesti moraalisesti tuomittavasta hyötymisestä tai muusta sellaisesta toiminnasta. Käsitettä on kritisoitu ennen kaikkea siitä syystä, ettei lapseen kohdistunutta seksuaalirikosta tule kuvata lapsen ”käyttämisenä”. Sanana hyväksikäyttö häivyttää teon kohteen tai uhrin kokemuksen.

THL:n väkivaltakäsitteiden sanastossa alakäsite lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on kuvattu seuraavasti: Seksuaalinen väkivalta, jossa lasta käytetään häntä vanhemman henkilön seksuaalisiin tarpeisiin tai tarpeeseen alistaa tai satuttaa lasta. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on käsitteenä ongelmallinen, koska teot ovat lapsille aina väkivaltaa. Teoissa on erityistä lapsen ja tekijän ikäero sekä lapsen kehitysvaihe. (THL 2020, 9.)

Englanniksi käsitettä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (Child Sexual Abuse) on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines-julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 18–23.)

Lapsen seksuaalinen kaltoinkohtelu ja riisto (Child Sexual Exploitation)

Käsitteen käyttämistä yläkäsitteenä ei suositella, sillä se ei kata käsitteenä yhtä laajasti kaikkia tekemuotoja. Kaltoinkohtelu on kielitoimiston sanakirjan mukaan huonoa kohtelua, varsinkin henkistä tai fyysistä väkivaltaa tai laiminlyömistä. Käsite ei kuitenkaan kuvaa lapsiin kohdistuneita tarkoituksellisia tekoja yhtä hyvin kuin nykykielessä ymmärrettävämpi ja selkeä lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta. Kaltoinkohtelu-termin käyttök kontekstiä on kuvattu THL:n väkivaltakäsitteiden sanastossa suomen kielessä väkivalta-termiä rajatummaksi. Kaltoinkohtelua käytetään tilanteissa, joissa väkivalta ilmenee vastuu-, luottamus- tai valtasuhteessa heikommassa asemassa olevaa henkilöä, esim. lasta tai vanhusta kohtaan. Toisaalta kaltoinkohtelu on ainoa yleisesti käytetty käänös väkivaltaa laajemmalle englanninkieliselle termille maltreatment. (THL 2020, 5.)

Englanniksi käsite, johon usein kaltoinkohtelu- ja riisto suomennoksella viitataan (Child Sexual Exploitation), on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines -julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 24–28.)

Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin (Solicitation of children for sexual purposes)

Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin on prosessi, jossa aikuinen tarkoituksellisesti houkuttelee lapsen näennäisesti vapaaehtoiseen kanssakäymiseen tarkoituksenaan kohdistaa lapseen seksuaaliväkivaltaa. Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin on osa laajempaa lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivalta -ilmiötä.

Lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin voi viitata joko pidempiaikaiseen prosessiin, jossa tekijän tavoitteena on luoda tiivis suhde lapsen kanssa, tai houkutteleva voi olla nopeaa ja suoraa toimintaa, jossa ensikontakti ja tavoiteltu seksuaalinen toiminta tapahtuvat

varsin lyhyellä aikavälillä. Digitaalinen ympäristö on tuonut mukanaan uusia tapoja lähestyä lapsia. (Tasa 2020, 32.)

Lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin -käsitteellä viitataan Suomessa joko lapsen houkuttelemiseen ilmiönä tai rikoslain yksittäiseen pykälään. Rikoslain pykälän tarkoittama lapsen houkuttelemisen seksuaalisiin tarkoituksiin ei ole tunnusmerkistön mukaisesti vielä varsinaisesti seksuaalista toimintaa vaan valmisteluluonteista tekemistä, esimerkiksi lapseen tutustumista ja kontaktin luomista. Tekijällä on tausta-ajatuksena tai pyrkimyksenä seksuaalinen tarve tai toiminta, jota hän pyrkii lapseen kohdistamaan.

Englanniksi käsitettä (Solicitation of children for sexual purposes) on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines-julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 49–52.)

Grooming (Grooming)

Englanninkielinen käänös lapsen houkuttelemisesta seksuaalisiin tarkoituksiin. Kielitoimiston sanakirjan mukaan groomingilla tarkoitetaan lapsen tai nuoren houkuttelemista seksuaaliseen toimintaan etenkin verkon välityksellä. Grooming on terminä yleistynyt Suomessakin, mutta vieraskielinen sana voi aiheuttaa asiaan perehtymättömille edelleen väärinymmärryksiä. Ammattilaisten ja asiantuntijoiden kesken, joille käsite on tuttu, on grooming terminä hyvä ja käytettävä. Englanniksi käsitettä (Grooming) on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines -julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 51–52.)

Lapsen seksuaalinen houkuttelu

Käsitettä ei suositella käytettäväksi. Käsitteellä tai siitä käytetyllä termillä ei haluta korostaa tekemisen seksuaalista luonnetta, vaan toiminnan tarkoitusta tekijän näkökulmasta, aikuisen lapseen kohdistamaa rikollista toimintaa, jolla on seksuaalinen tarkoitus.

Lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistava materiaali (Child Sexual Abuse Material)

Käsite on valikoitunut pituudestaan huolimatta suositeltavaksi suomenkieliseksi vaihtoehdoksi. Lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistava materiaali on laitonta kuva- tai videomateriaalia, jossa lapsi on seksuaaliväkivallan kohteena, alaston lapsi esitetään kuvassa seksuaalisella tavalla tai kuvan fokus kohdistuu lapsen genitaalialueeseen. Kuvamateriaali on yleensä tuotettu tyydyttämään aikuisen seksuaalisia tarpeita. (Tasa 2020, 33.)

Kuvamateriaali voi olla muiden tekemä tallenne lapseen kohdistuneesta seksuaaliväkivaldasta tai lapsen itsensä kuvaamia seksuaalissävytteisiä tapahtumia, jotka lapsi on tehnyt joko oma-aloitteisesti tai aikuisen ohjaamana. Kuva- tai videomateriaali voi olla tallennettu lapsen tietämättä tai tietäen myös verkon välityksellä tapahtuneesta niin sanotusta livestreamista eli reaaliaikaisesta videoyhteydestä.

Lapsi voi olla kuvassa tai videossa yksin tai toisen lapsen / toisten lapsien tai aikuisen/aikuisien kanssa. Väärinkäytettynä arkipäiväiset materiaalit lapsista saatetaan liittää pornografisen kuvamateriaalin yhteyteen, arkipäiväisiin kuviin saatetaan liittää seksuaalisia kommentteja tai kuvan fokus suunnata lapsen genitaalialueeseen. (Tasa 2020, 33.)

Englanniksi käsitettä, (Child Sexual Abuse Material/ Child Sexual Exploitation Material) on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines -julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 38–40.)

Lasta seksuaalisesti esittävä materiaali (Sexualised images of children)

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksessa päädyttiin kuvaamaan termillä ”lasta seksuaalisesti esittävä kuva” materiaalia, jossa lasta esitetään seksuaalisesti ja todellisuuspohjaisesti tai todenmukaisesti, kun aiemmin puhuttiin sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta lasta esittävästä kuvasta. Termistön muutoksella ja sillä, että kuvamateriaalia koskevat rikokset siirrettiin seksuaalirikosten lukuun rikoslaissa, haluttiin korostaa sitä, että suojeltava oikeushyvä

on tällä kriminalisoinnilla yleisen järjestyksen ja sukupuolisiveellisyyden sijaan lapsen terve kehitys ja koskemattomuus sekä seksuaalinen itsemääräämisoikeus.

Lasta seksualisoiva materiaali

Kts. lasta seksuaalisesti esittävä materiaali.

Lapsipornografia (Child Pornography)

Käsitteen käyttämistä suositellaan välttämään täysin. Lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta ei ole viihteellinen kaupallisen pornografian muoto eikä sitä sellaisena tulisi kuvata edes käsitteen tasolla. Kuvissa tai videoissa lapsi, joka on raiskauksen tai muun aikuisen häneen kohdistaman seksuaalisen teon kohteena, ei ole näyttelijä. Lapsia esittävät kuvat eivät ole pornografiaa vaan todisteita rikoksesta, mistä syystä niihin tulee viitata asianmukaisesti lasta kunnioittavalla termistöllä.

Vanhoissa lakiteksteissä tai kansainvälisten ihmisoikeussopimusten pykälissä näkyy vielä pornografiaan viittaavia termejä, joita aiemmin on käytetty yleisemmin. Tämän päivän maailmaan ne eivät kuitenkaan enää kuulu, ellei ole tarkoitus viitata spesifisti johonkin lakipykälään, jonka nimikkeessä termi vielä näkyy.

Englanniksi käsitettä (Child Pornography) on määritelty tarkemmin englanninkielisessä Luxembourg Guidelines -julkaisussa. (Greijer & Doek 2016, 35–45.)

Lähteet ja lisätietoja:

Greijer, Susanna & Doek, Jaap 2016: Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse. Saatavilla: [Luxembourg Guidelines - ECPAT](#) (4.7.2025)

Tasa, Janita 2020: Sanoilla on merkitystä – käsitteiden määrittelyä. Teoksessa Oinas, Merja-Maaria, Pietilä, Mika & Tuohino, Venla (toim.), Kysy, kohtaa ja kuuntele. Opas seksuaalisen houkuttelun ja seksuaaliväkivallan ennaltaehkäisyyn nuorisotyössä. Oulu, Oulun kaupunki, Koordinaatti. Saatavilla: <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2025/03/Kysyy-kohtaa-kuuntelee-opas-verkkoversio.pdf> (5.12.2025)

Bildjusckin, Katriina, Ewalds, Helena, Hietämäki, Johanna, Kettunen, Hanna, Koivula, Tanja, Mäkelä, Jukka, Nipuli, Suvi, October, Martta, Peltonen, Joonas & Siukola, Reetta 2020: Väkivaltakäsitteiden sanasto. Työpaperi 1/2020. Helsinki, THL. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/139150/URN_ISBN_978-952-343-211-6.pdf (5.12.2025)

HUONEENTAULU: TERMIT JAOTELTUNA

SUOSITELTAVIA TERMEJÄ:

- LAPSEEN KOHDISTUVA SEKSUAALIVÄKIVALTA
- LAPSEEN KOHDISTUVA SEKSUAALIRIKOS
- LAPSEN HOUKUTTELEMINEN SEKSUAALISIIN TARKOITUKSIIN
- LAPSEEN KOHDISTUVAA SEKSUAALIVÄKIVALTA TÄÄ TODISTAVA KUVAMATERIAALI
- LASTA SEKSUALISOIVA KUVAMATERIAALI
- SEKSUAALISESTI LASTA ESITTÄVÄ KUVAMATERIAALI
- SEKSUAALISELLA (KUVA)MATERIAALILLA KIRISTÄMINEN
- ITSE TUOTETTU SEKSUAALINEN (KUVA)MATERIAALI

HARKITSE, MISSÄ YHTEYDESSÄ KÄYTÄT NÄITÄ:

- LAPSEN RAISKAUS
- LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ
- LAPSEN SEKSUAALINEN KALTOINKOHELTU
- LAPSEN SEKSUAALINEN RIISTO
- LAPSEN SEKSUAALINEN HOUKUTTELEMINEN
- SEXTING
- NUDE
- GROOMING
- SEXTORSION
- CSAM (Child Sexual Abuse Material)
- CAM (Child Abuse Material)
- CSEM (Child Sexual Exploitation Material)
- CSE (Child Sexual Exploitation)

ÄLÄ KÄYTÄ NÄITÄ:

- LAPSIPORNOGRAFIA
- LAPSIPROSTITUOITU
- LAPSISEKSI
- LAPSISEKSITYÖLÄINEN
- LAPSISEKSITURISMI

3. LAPSEN ETU ESITUTKINNASSA JA RIKOSPROSESSISSA

Suomenkin ratifioimassa YK:n yleissopimuksessa lapsen oikeuksista (LOS) 3 artiklassa todetaan, että kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen etu on kolmitasoinen.

1. Kyse on suoraan sovellettavasta oikeudesta, jonka toteutumista voidaan vaatia tuomioistuimessa.
2. Lapsen etu on oikeusperiaate, jonka avulla voidaan tulkita avoimia säännöksiä.
3. Lapsen etu on menettelysääntö, jonka mukaan lapsen etu on otettava huomioon ratkaisuperusteena.

Suomen perustuslain 2 luvun 6 §:llä turvataan lapsen oikeus tulla kohdelluksi tasa-arvoisesti ja oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Esitutkintalain mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Eryteisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Rikosprosessissa päätavoite on rikoksen selvittäminen, mutta lapsen etu tulee aina huomioida. Rikosprosessissa on erilaisia tavoitteita ja oikeuksia, joiden toteutumisesta pitää huolehtia, vaikka ne olisivatkin osin ristiriitaisia. Kyse on erilaisten oikeuksien punninnasta eli intressivertailusta. Esitutinnan suhteellisuusperiaatteen mukaan esitutkintatoimenpiteen ja siitä aiheutuvan henkilön oikeuksiin puuttumisen on oltava puolustettavia suhteessa selvittävään rikokseen, selvittävän asian selvittämisen tarpeeseen sekä toimenpiteen kohteena olevan henkilön ikään, terveyteen ja muihin vastaaviin häneen liittyviin seikkoihin ja muihin asiaan vaikuttaviin seikkoihin nähden.

Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja oikeus saada tietoa. Lisäksi esitutinnan kannalta relevanttia on ymmärtää, että lapsella on myös oikeus yksityisyyteen, kotirauhaan ja kirjesalaisuuteen ja oikeus suojeluun kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Lapsella on myös oikeus saada apua toipumiseen, jos on joutunut väärinkäytösten uhriksi, ja sekä lasten että heidän läheistensä palveluohjaus kuuluu myös poliisille.

Rikoksesta tai rikolliseen tekoon epäiltyjen lasten kohdalla on tärkeää muistaa, että lapsella on oikeus tulla kohdelluksi ihmisarvoa kunnioittavasti, vaikka hän olisi itse rikkonut lakia. Alaikäisten epäiltyjen osalta YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa todetaan, että rikosprosessi on aina viimesijainen, sillä heidän kohdallaan pitäisi aina kun se on mahdollista ja toivottavaa ryhtyä muihin kuin oikeudellisiin toimenpiteisiin.

Esitutkinnassa voi tulla vastaan tilanteita, joissa kaikkia lapsen oikeuksia ei voida toteuttaa yhtä aikaa. Esimerkiksi lapsiasianomistajan matkapuhelimen tutkiminen esitutkinnassa loukkaa lapsen yksityisyyttä mutta voi olla välttämätöntä lapseen kohdistuneen epäillyn rikoksen selvittämiseksi ja rikosvastuun toteuttamiseksi. Esitutkinnassakin pitäisi kuitenkin pyrkiä ratkaisuun, jossa lapsen kaikki oikeudet toteutuvat parhaalla mahdollisella tavalla.

Esitutkinnan ja rikosprosessin suorittaminen loppuun ei aina ole lapsen edun mukaista. Lapsen edun mukaista voi joissain tapauksissa olla se, ettei rikosprosessi jatku, jos asia tulee muutoin selvitettyksi ja jos rikosprosessin päättymisestä huolimatta tai sen vuoksi lapsen oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysimääräisesti.

Lähteet ja lisätietoja:

Elisa Silvennoinen 2020: Lapsen oikeudet ja lapsiasianomistajan rooli esitutkinnassa. Publications of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 234. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3617-2> (2.11.2021)

Yleissopimus lapsen oikeuksista, Finlex. https://www.finlex.fi/fi/valtiosopimukset/sopimusarja/1991/60#part_1_art_1_OT39

4. IKÄRAJAT ESITUTKINNASSA JA RIKOSPROSESSISSA

4.1. LAPSEN MÄÄRITELMÄ

Tässä käsikirjassa käsitteellä lapsi tarkoitetaan alle 18-vuotiasta lasta tai nuorta. YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksen ensimmäisessä artiklassa määritellään lapseksi jokainen alle 18-vuotias henkilö, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin.

Suomessa täysi-ikäisyys saavutetaan 18-vuotiaana. Laissa holhoustoimesta (442/1999) 2 §:ssä määritellään, että vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä (alaikäinen). Lastensuojelulain (417/2007) 6 §:n mukaan lapsena pidetään alle 18-vuotiasta. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 3 §:ssä todetaan, että lapsen huolto päättyy, kun lapsi täyttää 18 vuotta.

Jos rikoksen uhrin iästä ei ole varmuutta ja on syytä epäillä hänen olevan lapsi, hänen oletetaan uhridirektiivin nojalla olevan lapsi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, 24 artikla 2 kohta). Tämä tarkoittaa sitä, että epävarmassa tilanteessa henkilöä kohdellaan lapsena, kunnes toisin osoitetaan. Tällainen konkreettinen tilanne voi tulla esille esimerkiksi ihmiskaupparikoksissa. Samoin tilanteessa, jossa asianomistajan tai epäillyn henkilöllisyyden selvittäminen on haastavaa ilman luotettavia henkilöllisyyspapereita tai niissä olevien epäselvyyksien vuoksi.

4.2. 0 - 15-VUOTIAS

Alle 15-vuotiaan kuulustelu tallennetaan videolle. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 § 3 momentin 1 kohdan mukaan alle 15-vuotiaan tallennettua kuulustelua voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulustellulle lapselle kysymyksiä. Tämä tarkoittaa sitä, että lasta ei kuulla tuomioistuimessa henkilökohtaisesti, vaan kuulemisen korvaa kuulustelutallenteen katsominen.

Lapsen kohdistuvan seksuaalisen kajoamisen ja sen törkeän tekemuodon (Rikoslaki 20 luku 14 ja 15 §) sekä lapsen raiskauksen ja sen törkeän tekemuodon (Rikoslaki 20 luku 12 ja 13 §) yhtenä tunnusmerkistökiteijänä on se, että teko tehdään 16 vuotta nuoremmalle lapselle.

16 vuoden suojaikää lähellä olevien nuorten keskinäiset sukupuoliyhteydet ja muut seksuaaliset teot ovat rankaisemattomia silloin, kun teot eivät loukkaa toisen itsemääräämisoikeutta. Rikoslain 20 luvun 17 §:n rajoitussäännöksessä määritellään, ettei lapsen seksuaalisena tai törkeänä hyväksikäyttönä pidetä tekoa, joka ei loukkaa kohteen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja jonka osapuolten iässä sekä kypsyydessä ei ole suurta eroa.

Lain esitöissä (HE 13/2022) todetaan, että lähtökohtaisesti lapsen ollessa noin 15-vuotias rajoitussäännös voi vielä muiden edellytysten täytyessä soveltua, kun ikäero vanhempaan osapuoleen on enintään noin viisi vuotta. Lapsen ollessa tätä nuorempi rajoitussäännöstä voidaan lähtökohtaisesti soveltaa vain, kun osapuolten ikäero on tätä pienempi. Vaikka rajoitussäännöksessä ei ole tiukkaa alaikärajaa, jota nuorempiin kohdistuviin tekoihin se ei soveltuu, on yleisenä lähtökohtana syytä pitää, ettei säännös sovellu lapsen ollessa enintään noin kaksitoistavuotias.

4.3. 15 VUOTTA TÄYTTÄNYT

Rikoslain 3 luvun 4 § mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt 15 vuotta ja on syntyneen.

Alle 15-vuotiaan tekemäksi epäiltyä tekoa voidaan tutkia kuitenkin esimerkiksi asianomistajan vahingonkorvausoikeuden toteuttamiseksi, lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen selvittämiseksi tai muun epäillyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi (ETL 3 luku 5 §). Rikollisesta teosta epäilty alle 15-vuotias merkitään poliisiasian tietojärjestelmään myös rikoksesta epäillyn asemaan hänen iästään huolimatta.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 § 3 momentin 2 kohdan mukaan kuulustelutallennetta voidaan käyttää henkilökohtaisen kuulemisen sijaan silloin, kun kyseessä on 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu. Saman säännöksen 3 kohdan mukaan sama oikeus on tiettyjen seksuaalirikosten, ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan 15 -17-vuotiaalla asianomistajalla, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi. 3 kohdan mukaisissa tilanteissa siis ratkaisee asianomistajan oma tahto. Esitutkinnassa täytyy kuitenkin huomioida, että asianomistajan halu tulla kuulluksi henkilökohtaisesti voi muuttua, joten suositeltavaa on näissäkin tilanteissa tallentaa kuulustelu videolle ja syyttäjän kanssa neuvotella vastakuulustelumahdollisuuden tarjoamisesta rikoksesta epäillylle.

Tärkeää on huomata, että oikeus henkilökohtaisen kuulemisen korvaamiseen kuulustelutallenteen katsomisella tuomioistuimella on seksuaalirikosepäilyissä silloin, kun kyseessä on raiskaus, törkeä raiskaus, seksuaalinen kajoaminen, törkeä seksuaalinen kajoaminen, seksuaalinen hyväksikäyttö, seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö, korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuneesta seksuaalisesta teosta, paritus, törkeä paritus, lapsenraiskaus, törkeä lapsenraiskaus, seksuaalinen kajoaminen lapseen tai törkeä seksuaalinen kajoaminen lapseen. Tätä oikeutta ei siis ole 15 – 17-vuotiaalla asianomistajalla silloin, kun epäillään seksuaalista ahdistelua, lapsen houkuttelemista seksuaalisiin tarkoituksiin, lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämistä tai törkeää lapsen seksuaalisesti esittävän kuvan levittämistä, lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoa tai lasta seksuaalisesti esittävän esityksen seuraamista.

4.4. 16 VUOTTA TÄYTTÄNYT

Yleinen suojaikäraja on rikoslainsäädännön mukaan rangaistavuuden lähtökohtana suojaikärajan ylittäneiden osalta on vapaaehtoisuuden puuttuminen.

4.5. 16 - 17-VUOTIAS

Suojaikäraja perheen sisällä on 18 vuotta. Rikoslain 20 luvun 14 § 2 momentin mukaan seksuaalisesta kajoamisesta lapseen tuomitaan myös se, joka tekee koskettelemalla tai muulla tavoin seksuaalisen teon 16 – 17-vuotiaalle lapselle, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden. 1.1.2023 jälkeen vanhemman vai vanhempaan rinnastettavassa asemassa olevan henkilön ei ole enää tarvinnut asua samassa taloudessa lapsen kanssa, jotta tunnusmerkistö täyttyy.

Jos tekijä ei ole vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden, 16 – 17-vuotiaaseen kohdistunut seksuaalinen teko saattaa täyttää rikoslain 20 luvun 5 §:n seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön, jos uhri on tekijän määräysvallan tai valvonnan alainen tai muutoin näihin rinnastettavassa alisteisessa suhteessa tekijään nähden tai jos uhrin kyky päättää itsenäisesti seksuaalisesta käyttäytymisestään on kypsymättömyyden ja osapuolten ikäeron suhteen takia olennaisesti heikompi kuin tekijällä.

4.6. 0 - 17-VUOTIAS

Rikoslain 20 luvun 9 §:n mukaan rangaistavaa on luvata tai antaa korvaus alle kahdeksantoistavuotiaalle sukupuoliyhteyden tai muun seksuaalisen teon vastineeksi. Myös yritys on rangaistava.

Lasta seksuaalisesti esittävän kuvamateriaalin hallussapidon ja levittämisen osalta sekä lasta seksuaalisesti esittävän esityksen osalta ikäraja on myös 18 vuotta. Tässä yhteydessä alle 18-vuotiaana pidetään henkilöä, joka faktisesti on alle 18-vuotias tai jonka ikää ei voida selvittää mutta jonka on perusteltua syytä olettaa olevan alle 18-vuotias.

Rikoslain 20 luvun 18 §:n (lapsen houkutteleva seksuaalisiin tarkoituksiin) ikärajat muodostuvat niistä rikoksista, joiden kohteeksi 18 §:n mukaisella teolla pyritään lasta houkuttelemaan. Säännöksen ensimmäisen momentin teoista ikäraja määrittyy seuraavasti:

- 18 vuoden ikäraja rikoslain 20 luvun 19 §:n 1 momentissa tarkoitettun kuvamateriaalin eli lasta seksuaalisesti esittävän materiaalin valmistamisen osalta
- 16 vuoden ikäraja rikoslain 20 luvun 12 – 16 §:n mukaisten rikosten (lapsenraiskaus, törkeä lapsenraiskaus, seksuaalinen kajoaminen lapseen, törkeä seksuaalinen kajoaminen lapseen) osalta

5. ILMOITUS POLIISILLE LAPSEEN KOHDISTUNEESTA RIKOKSESTA

Useat eri tahot voivat ilmoittaa poliisille lapseen kohdistuneesta rikoksesta. Sen lisäksi, että lapsi tai lapsen vanhemmat tai muu luonnollinen henkilö voi tehdä ilmoituksen henkilökohtaisesti, sähköistä rikosilmoituslomaketta käyttäen tai muutoin ilmoittamalla, on poliisilla useita yhteistyötahoja, joilla on lastensuojelulain mukainen velvollisuus ilmoittaa rikosepäilyistä poliisille. Tässä luvussa avataan lastensuojelulain mukaista ilmoitusvelvollisuutta.

THL:n sivustolla on saatavilla lomake, jolla voi ilmoittaa epäilystä lapseen kohdistuneesta rikoksesta: <https://thl.fi/documents/155392151/190380631/ILMOITUS+LAPSEEN+KOHDISTUNEESTA+RIKOSEP%C3%84ILYST%C3%84.pdf/6cc58eb8-42a7-4573-98d1-810bb72de63f/ILMOITUS+LAPSEEN+KOHDISTUNEESTA+RIKOSEP%C3%84ILYST%C3%84.pdf?t=1645101257916>

Lapseen kohdistuneesta rikoksesta voi ilmoittaa myös poliisiin sähköisessä asiointipalvelussa kohdassa ”Palvelut yrityksille ja yhteisöille”. Yritysten ja yhteisöjen henkilöstö voi siellä tehdä sähköisen rikosilmoituksen ns. yhteisötunnuksia käyttäen, jos työnantaja on valtuuttanut heidät yhteisötunnuksen käyttöön suomi.fi-palvelussa.

Lastensuojelulain 25 §:n mukainen ilmoitusvelvollisuus poliisille

Jonkin seuraavista tahoista palveluksessa tai luottamustoimessa oleva, vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisenä ammatinharjoittajana toimiva sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä:

- 1) *sosiaali- ja terveydenhuolto tai lasten päivähoito;*
- 2) *opetustoimi;*
- 3) *nuorisotoimi;*
- 4) *poliisitoimi;*
- 5) *Rikosseuraamuslaitos;*
- 6) *palo- ja pelastustoimi;*
- 7) *sosiaalipalvelujen, lasten päivähoiton tai terveydenhuollon palvelujen tuottaja;*
- 8) *opetuksen tai koulutuksen järjestäjä;*
- 9) *seurakunta tai muu uskonnollinen yhdyskunta;*
- 10) *kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) 3 §:ssä tarkoitettu vastaanottokeskus tai järjestelykeskus;*
- 11) *häätäkeskustoimintaa harjoittava yksikkö;*
- 12) *koululaisten aamu- tai iltapäivätoimintaa harjoittava yksikkö;*
- 13) *Tulli;*
- 14) *rajavartiolaitos;*
- 15) *ulosottoviranomainen;*
- 16) *Kansaneläkelaitos.*

(9.12.2016/1111)

Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuilla henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu:

1. rikoslain 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko; tai
2. sellainen rikoslain 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Sen estämättä, mitä 1 ja 3 momentissa säädetään, on voimassa, mitä rikkiin tai muuhun sie-lunhoitoon liittyvästä salassapitovelvollisuudesta erikseen säädetään tai määrätään.

Säädöksessä mainituilla toimijoilla on ilmoitusvelvollisuus poliisille kaikista lapsiin kohdistu-neista seksuaalirikoksista sekä rikoslain 21 luvun tietyistä rikoksista. Tässä luvussa avataan tar-kemmin tekoja, jotka aiheuttavat ilmoitusvelvollisuuden edellä mainituille toimijoille.

Seksuaalirikosten osalta ilmoitusvelvollisuus koskee kaikkia rikoslain 20 luvun tunnusmerkistö-jen tekemuotoja. Tärkeää on huomata, että ilmoitusvelvollisuutta ei rajaa yleinen suojaikäraja (16 vuotta) vaan se, että teko on kohdistunut lapseen (alle 18-vuotiaaseen).

Rikoslain 21 luvun osalta ilmoitusvelvollisuus muodostuu epäiltäessä seuraavia rikoksia ja niiden yrityksiä (silloin kun yritys on rangaistava): tappo, murha, surma, pahoinpitely, törkeä pahoinpitely, törkeän henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen valmistelu, naisen sukue-linten silpominen, naisen sukuelinten silpomisen valmistelu, kuolemantuottamus, törkeä kuo-lemantuottamus, törkeä vammantuottamus, tappeluun osallistuminen, vaaran aiheuttaminen ja heitteillepano.

Pahoinpitelyrikosten osalta ilmoitusvelvollisuus koskee perusmuotoista ja törkeää pahoinpite-lyä. Lievän pahoinpitelyn osalta pykälässä mainituilla toimijoilla ei ole ilmoitusvelvollisuutta. Tällaisia lievän pahoinpitelyn tekoja voivat olla esimerkiksi yksittäisissä tilanteissa tapahtuneet tukistamiset ja luunapit silloin, kun ne ovat asteeltaan lieviä, vammoja ei ole syntynyt eikä ilmoitusvelvolliselle synny huolta lapsen turvallisuudesta. Lastensuojeluilmoitus tulee silti aina tehdä epäiltäessä lievääkin pahoinpitelyä.

Ilmoitusvelvollisuutta ei rajaa se, missä valtiossa epäilty rikos on tapahtunut, onko epäillyn rikoksen tekijä ollut rikosvastuuiässä tai muuten syyntakeinen tai onko rikoksen syyteoikeus vanhentunut. Sen sijaan epäillyn rikoksen kohteeksi joutuneen henkilön ikä ratkaisee. Ilmoi-tusvelvollisuutta sovelletaan vain tapauksiin, joissa epäillyn rikoksen uhri on ilmoituksen teke-misen hetkellä kahdeksaatoista vuotta nuorempi (HE 282/2010). Jos epäilty rikos on kohdistu-nut häneen hänen ollessaan alle 18-vuotias mutta ilmoitushetkellä hän on jo yli 18-vuotias, lastensuojelulain mukaista ilmoitusvelvollisuutta ei muodostu.

Lastensuojeluilmoitus on tehtävä aina rikosilmoituksen lisäksi.

Ilmoitusvelvollisia askarruttaa usein, saavatko asianosaiset ja etenkin rikoksesta epäilty heistä tietoja. Ilmoittajan tiedot kirjataan tai ne siirtyvät sähköisen ilmoituksen tekijästä automaati-sesti poliisiasiain tietojärjestelmään. Esitutkimateriaaliin liitetään tutkintailmoitus, jossa ilmoittajasta näkyy nimi ja syntymäaika. Ilmoittajan henkilötunnus tai yhteystiedot, kuten koti-osoite, eivät missään olosuhteissa mene poliisilta asianosaisten tietoon.

Rikoksesta epäillyllä pitää olla mahdollisuus puolustautua asianmukaisesti häneen kohdistuneita epäilyjä vastaan ja valvoa etuaan oikeudenkäynnissä ja siksi lähtökohta on, että hän saa tiedon siitä, miten ja kenen kautta rikosepäily on poliisin tietoon tullut. Laki takaa asianosaiselle oikeuden saada esitutinnan aloittamisen jälkeen tiedon esitutkintaan johtaneista ja esitutkinnassa ilmi tulleista seikoista sekä esitutkinta-aineistosta, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn (esitutkintalaki 4 luku 15 § 1 momentti).

Esitutkimateriaali ei kuitenkaan ole automaattisesti julkista rikosasian asianosaisillekaan, vaan tieto on asianosaisjulkista vasta, kun tietojen antaminen ei enää haittaa asian selvittämistä (esitutkintalaki 4 luku 15 § 2 momentti). Lisäksi poliisi voi joissain tilanteissa jättää antamatta asianosaiselle tiedon esitutkintaan johtaneista ja esitutkinnassa ilmi tulleista seikoista, jos se on välttämätöntä erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun turvaamiseksi (esitutkintalaki 4 luku 15 § 3 momentti). Tällaisissakin tilanteissa kuitenkin pitää erittäin tärkeää yleistä tai yksityistä etua punnita asianosaisen tiedonsaantioikeutta vastaan ottaen huomioon oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset (HE 71/2014).

6. SYYTÄJÄLLE TEHTÄVÄ ENNAKKOILMOITUS

Esitutkintalaki (5 luku 1 §) velvoittaa poliisin ilmoittamaan syyttäjälle tutkittavaksi tulleesta rikoksesta, joista syyttäjä on pyytänyt ilmoittamaan. Ilmoitus tehdään Patjan ennakoilmoituksena.

Poliisihallituksen ohjeessa POL-2023-55661 määritellään, milloin ilmoitus syyttäjälle on tehtävä. Lapsiin kohdistuneiden ja lasten tekemäksi epäiltyjen rikosten tutkinnassa relevantteja ovat ainakin seuraavat:

10) Tutkittavaan rikokseen liittyy lapsen kohdistunut väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos

23) Tutkittavaan rikokseen sisältyy pääkäsittelyä korvaavia toimenpiteitä

25) Tutkinnanjohtaja pitää ilmoitusta muusta syystä tarpeellisena huomioiden esitutkintalain 5 luvun 3 §:n yhteistyövelvollisuus

Ennakoilmoituksessa luokitellaan asia A- tai B-kiireellisyyteen sen mukaan, edellyttääkö asia syyttäjän välitöntä reagointia (A) vai ei (B). Lisäksi ilmoitukseen merkitään sen peruste. Mukana voi olla maininta siitä, mitä asiassa on mahdollisesti jo tehty, mitä ollaan tekemässä ja mihin asiaan syyttäjältä toivotaan kannanottoa. Jos lapsen kuulustelun ajankohtaa on jo suunniteltu, se on perusteltua ilmoittaa syyttäjälle ennakoilmoituksessa, jotta hän voi halutessaan olla läsnä lapsen kuulustelussa. Ilmoitus voi siis olla esimerkiksi muotoa:

B 10, 23: lapsen kohdistunut epäilty rikos. Lapsen kuulustelu tullaan videoimaan. Pyydän, että jutulle nimetään syyttäjä ja että syyttäjän nimi ilmoitetaan tutkinnanjohtajalle (etunimi.sukunimi@poliisi.fi) ja tutkijalle (etunimi.sukunimi@poliisi.fi)

Jos lapsen kuulustelun seuraaminen ei ole syyttäjälle esimerkiksi aikataulusyistä mahdollista, on suositeltavaa keskustella syyttäjän kanssa ennen lapsen kuulustelua kuulusteluteemoista ja hypoteeseista, jotta lapsen kuulustelu toteuttaminen osana tuomioistuinkäsittelyä varmistetaan parhaalla mahdollisella tavalla. Tätä voidaan ehdottaa syyttäjälle ennakoilmoituksessa.

Ennakoilmoitus tulee tehdä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa esitutkintaa, jotta syyttäjä-yhteistyö voi alkaa ja jotta syyttäjällä olisi aidosti mahdollisuus osallistua lapsen kuulusteluun tai sen suunnitteluun. Suositeltavaa on tehdä se heti, kun tutkiva yksikkö on vastaanottanut rikosilmoituksen.

Lähteet ja lisätiedot:

Poliisihallituksen ohje: Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat ja pakkokeinot. POL-2023-55661.

Valtakunnansyyttäjän toimiston ohje: Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. VKS:2023:3 Dnro SY/2523/2023. Saatavilla: <https://syyttajalaitos.fi/vks-2023-3-syyttajalle-ilmoitettavat-rikosasiat-ilmoitusmenettely-ja-syyttajan-toimenpiteet> (4.7.2025)

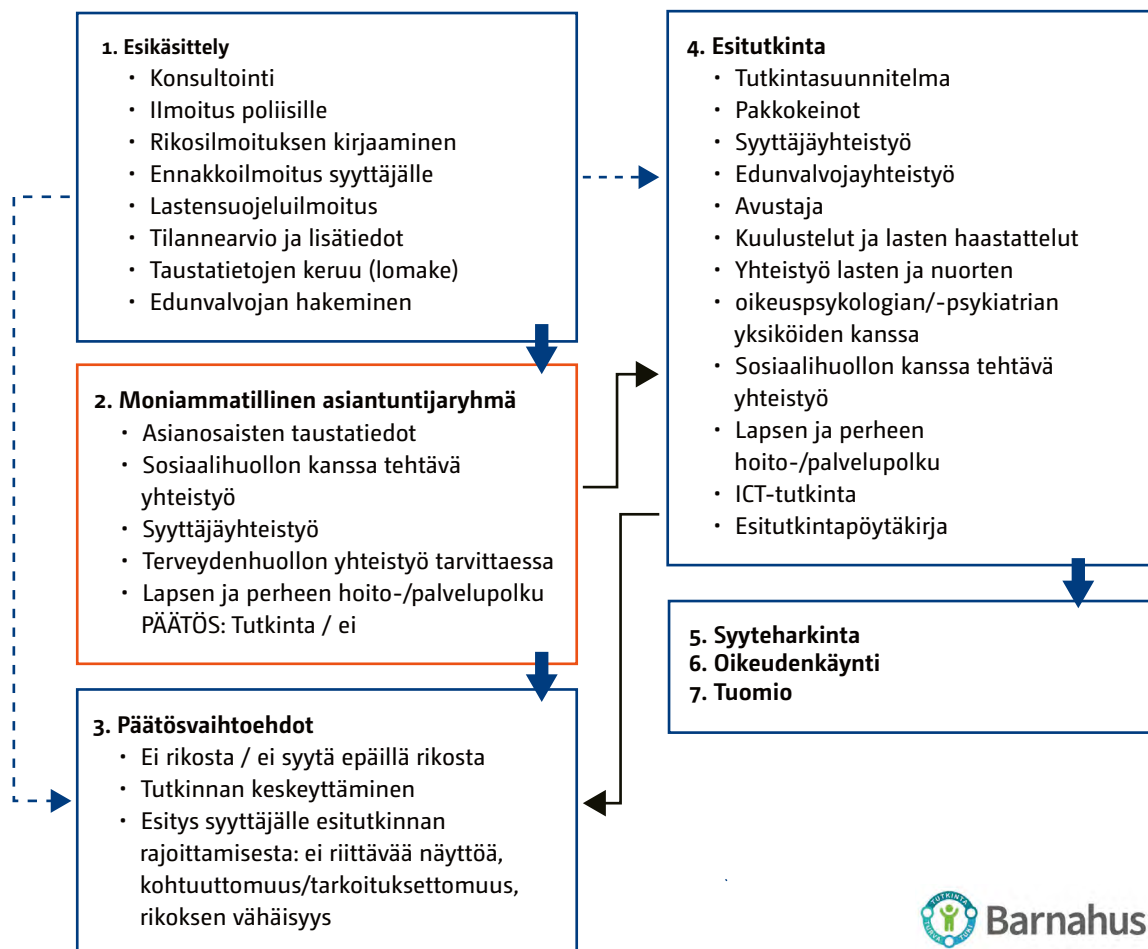
7. ESITUTKINNAN PROSESSI

7.1. ESITUTKINNAN PROSESSI LAPSIIN KOHDISTUNEISSA RIKOKSISSA

Barnahus-hankkeessa on luotu lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnan prosessimalli (ent. LASTA-seula-malli). Malli kuvaa lapseen kohdistuneen rikoksen tutkintaa erityisesti esitutkinnan alkutoimiin ja monialaiseen yhteistyöhön painottuen. Tässä luvussa on lyhyesti selostettu prosessimallin mukainen toiminta. Käsikirjan muista luvuista löytyy tarkempia ohjeita moneen eri prosessimallin kohtaan liittyen. Niihin on viitattu kyseisessä alaluvussa tarkemmin.

Oheisessa kuvassa lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan prosessi on esitetty viidessä eri vaiheessa, jotka ovat:

1. Esikäsittely
2. Moniammatillinen asiantuntijaryhmä
3. Päätösvaihtoehdot
4. Esitutkinta
5. Syyteharkinta, oikeudenkäynti ja tuomio

Kuva 1. Lapsirikostutkinnan prosessimalli.

7.1.1. Esikäsittely

Perusteellisella rikosten esikäsittelyllä selvitetään, mitä, missä ja milloin epäillään tapahtuneen ja ketkä ovat asiassa osaisina. Esitutinnan alkutoimenpiteiden perusteella voi ilmetä, ettei asiassa esimerkiksi ole syytä epäillä rikosta tai että tapausta voidaan esittää tietyillä perusteilla syyttäjän rajoitettavaksi (prosessikaavion laatikko 3).

Tarvittaessa tehdään esitutkintalain 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukainen esiselvitys. Jos on selvää, että asia etenee esitutkintaan, siirrytään alkutoimien jälkeen suoraan varsinaisiin esitutkintatoimenpiteisiin (prosessikaavion laatikko 4).

Rikosilmoituksen kirjaamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Esimerkiksi seksuaalirikoksissa tapahtuma-ajan määrittely vaikuttaa siihen, minkä ajankohdan lainsäädäntöä sovelletaan ja mikä rikosnimike on kyseessä. Myös lapsen puhevallan käyttöön liittyvät seikat tulee huomioida kirjaamisvaiheessa.

Jo esitutinnan alkutoimien aikana poliisin tulee huolehtia, että lapsella on laillinen edustaja rikosprosessissa. Lapselle pitää määrätä edunvalvoja valvomaan huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan sijasta lapsen etua asiassa, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja tai muu edustaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Lisäksi on tärkeää muistaa tehdä tarvittavat ilmoitukset ajoissa syyttäjälle.

Kaikkien lapsen kohdistuneiden seksuaalirikosten sekä henkeen, terveyteen, vapauteen, yksityisyyteen, rauhaan tai kunniaan kohdistuneiden rikosten esitutkinta on suoritettava kiireellisesti. Koska käytännössä ei kuitenkaan ole mahdollista tutkia edellä mainittuja rikoksia yhtä kiireellisesti, lapsiin kohdistuneiden rikosten esikäsittelyssä tulee arvioida, mitkä ovat poliisin tietoon tulleista rikosepäilyistä kaikkein kiireellisimminkin tutkittavia. Tähän arviointiin vaikuttaa muun muassa se, onko vaaraa rikollisen toiminnan jatkumisesta tai asian selvittämisen vaikeuttamisesta ja onko lapsi saatava somaattisiin tutkimuksiin ja kuinka kiireellisesti ja tietävätkö lapsen huoltajat rikosepäilyistä, jos kyse on perheensisäisestä epäilystä.

Poliisihallituksen ohjeen Esitutinnan priorisointi ja päätöksenteko (POL-2023-68548) mukaan kiireellisesti suoritettavissa esitutkinnoissa tavoitteena on, että esikäsittelytoimenpiteet aloitetaan ja arvio tarvittavasta jatkotoimenpiteistä tehdään viimeistään noin viikon kuluessa rikosilmoituksen kirjaamisesta.

7.1.1.1 Yhteenvedo lapsen taustatiedoista

Lapsen taustatietojen kartoittaminen sosiaali- ja terveydenhuollosta esitutkintaa varten on perusteltua ja tarpeellista etenkin kaikissa perheensisäisissä rikosepäilyissä. Taustatietokartoituksen merkitys korostuu myös tapauksissa, joissa rikosepäily on epämääräinen ja vaikeasti muutoin arvioitavissa. Jos rikoksesta epäily on perheen ulkopuolelta ja kysymys on rikoksesta, joka ei liity lapsen perheeseen tai olosuhteisiin, taustatiedoilla voi olla vähäisempi merkitys rikosepäilyn arvioimisessa.

Rikosepäilyn laatu ei ole kuitenkaan ainoa ratkaiseva tekijä sen arvioimisessa, missä laajuudessa lapsen taustatietoja tarvitaan esikäsittelyssä ja esitutkinnassa myöhemminkin. Lapsen taustatiedot voivat olla merkittävässä roolissa, kun arvioidaan esitutkintakynnystä, rikosepäilyn vakavuutta, tarvittavia esitutkintatoimenpiteitä ja lapsen kuultavuutta sekä oikeuspsykologisen asiantuntemuksen tarvetta lapsen kuulustelun suunnittelussa ja toteuttamisessa. Siksi lapsen taustatietojen kartoittamista voi pitää pääsääntönä ja taustatietojen kartoittaminen voidaan jättää tekemättä vain perustellusta syystä. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, jos rikosilmoitus tulee sosiaalihuollosta ja ilmoituksen mukana on jo kattavat tiedot lapsesta ja hänen olosuhteistaan. Tällöinkin tulee kuitenkin huolehtia siitä, että sosiaalihuolto saa esitutinnan vaiheista ja etenemisestä tietoa.

Lapsen taustatietoja ei tule kuitenkaan pyytää yksinomaan siksi, että laki sen mahdollistaa. Yleisten tietosuojaperiaatteiden mukaan henkilötietojen käsittelyn on oltava asianmukaista ja kohtuullista suhteessa käsittelyn tarkoitukseen. Lisäksi henkilötietoja ei saa kerätä tai käsitellä laajemmin kuin on välttämätöntä käyttötarkoituksen kannalta. Henkilötietojen oikean määrän arvioimiseksi on selkeästi tunnistettava se syy, miksi kyseisiä henkilötietoja tarvitaan. Käyttötarkoituksen kautta pystytään määrittelemään, mitkä henkilötiedot ovat välttämättömiä käsittelyn tarkoituksen toteuttamiseksi. (Tietosuojavaltuutetun toimisto 2025).

Taustatietokartoituksen pyytäminen on esitutkintatoimenpide, johon tulee soveltaa esitutkintalain suhteellisuusperiaatetta (ETL 4:4). Sen mukaan esitutkintatoimenpiteen ja siitä aiheutuvan henkilön oikeuksiin, tässä tapauksessa yksityisyydensuojaan, puuttumisen on oltava puolustettavia suhteessa selvittävään rikokseen, selvittävän asian selvittämistarpeeseen sekä toimenpiteen kohteena olevan henkilön ikään, terveyteen ja muihin vastaaviin häneen liittyviin seikkoihin ja muihin asiaan vaikuttaviin seikkoihin nähden. Samalla suhteellisuusharkinnassa on kuitenkin otettava huomioon se, että lapsiin kohdistuneissa rikoksissa selvittämistarve on lähtökohtaisesti suuri ja lapsen kyky ja mahdollisuus puolustaa omia oikeuksiaan ja suojella itseään rikolliselta toiminnalta on vähintäänkin olennaisesti heikompi kuin täysi-ikäisillä henkilöillä.

Lapsirikostutkinnan esikäsitelyssä tärkeänä työkaluna toimii yhteenveto lapsen taustatiedoista -lomake, jolla selvitetään lapsen taustatiedot sosiaali- ja terveydenhuollosta. Lomake on kehitetty poliisin valtakunnalliseen käyttöön lapsen taustatietojen kartoitukseen rikosprosessia varten. Lomakkeen käytöllä pyritään yhtenäistämään toimintatapoja taustatietojen keräämisessä ja keräämään rikosepäilyyn, lapsen tilanteen ja riskinarvioinnin kannalta relevantit tiedot lapsiasianomistajista.

Lomakkeen käyttö takaa valtakunnallisesti standardoidun ja järjestelmällisen taustatietojen kirjaustavan, mikä helpottaa arkistointia ja yhteistyötä eri poliisiyksiköiden välillä laajemmissa rikostutkintakokonaisuuksissa. Lapsen taustatietojen valossa poliisi voi tehdä informoidun päätöksen esitutkinnan aloittamisesta ja sen aikana tehtävistä toimista niillä tiedoilla, mitä poliisilla sillä hetkellä on käytettävissä. Lomake takaa siis myös oikeusturvallisen ja läpinäkyvän asian käsittelyn ja tuo näkyväksi sen, mitä tietoja poliisilla on ollut käytettävissä esitutkinnan päätöksenteossa.

Lomake täytetään poliisin pyynnöstä. Terveystietojen saaminen edellyttää käytännössä, että poliisi osoittaa pyynnön taustatietokartoituksesta yliopistosairaalan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikölle. Taustaselvitystä kokoava nimetty henkilö (ns. LASTA-koordinaattori tai hyvinvointialueen tai HUS-yhtymän työntekijä) käy läpi lapsen terveystiedot terveydenhuollon rekistereistä ja selvittää sosiaalihuollon rekistereistä lapseen liittyvät tiedot tai pyytää edellä mainitut tiedot hyvinvointialueelta/HUS:lta. Nämä taustatiedot kirjataan lomakkeelle. Tärkeää on, että koosteeseen liitetyt tiedot löytyvät terveydenhuollon ja sosiaalihuollon arkistoista ja/tai tietojärjestelmistä ja lomake toimii lähinnä niiden kokoamisen välineenä.

Taustatiedot toimivat poliisin päätöksenteon pohjana esimerkiksi poliisin suunnatessa esitutkintaa tai arvioidessa sen kiireellisyyttä tai laatiessa ei rikosta -päätöstä tai esitutkinnan rajoitusesitystä syyttäjälle. Taustatietoja voidaan käsitellä monialaisessa asiantuntijaryhmässä lapsirikostutkinnan prosessimallin mukaisesti, jos poliisi on valinnut tapauksen ryhmässä käsiteltäväksi. Taustatietokartoitusten tarve ei kuitenkaan rajoitu moniammatilliseen asiantuntijaryhmään vietäviin tapauksiin. Lomakkeen käyttö ei poissulje muuta yhteydenpitoa tai laajempaa keskustelua sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa.

Lomake toimii myös riskinarvion välineenä. Suomeakin velvoittavan Istanbulin sopimuksen 51 artikla edellyttää, että asianomaiset viranomaiset arvioivat väkivaltatilanteiden vakavuuden sekä niihin liittyvän kuolemanvaaran ja väkivallan toistumisen vaaran hallitakseen riskejä ja tarjotakseen tarvittaessa turvallisuutta ja tukea yhteensovitetuin toimin. Apulaisoikeuskanslerin aikuisten välistä lähisuhdeväkivaltaa koskevassa ratkaisussa OKV/1905/10/2022 todetaan, että väkivallan riskinarvioinnin ei tulisi perustua yksittäisen virkamiehen näkemyksiin ja

asenteisiin, vaan sen olisi perustuttava kokonaisvaltaiseen tilannearvioon ja asianmukaiseen tietoon. Ratkaisun mukaan kokonaisvaltaista arviointia ei voi tehdä myöskään yksittäisen esitutkinta-aineiston perusteella, vaan tilannetta tulee tarkastella kokonaisuutena ja väkivallan riskiä arvioida järjestelmällisesti. Lisäksi riskinarvion tulee johtaa tarpeellisiin toimenpiteisiin väkivallan riskien hallitsemiseksi.

Yhteenveto lapsen taustatiedoista -lomakkeella kartoitettavat taustatiedot auttavat poliisia muodostamaan kokonaisvaltaisen arvion lapsen riskistä joutua väkivallan kohteeksi. Lomakkeella selvitettävät riskitekijät perustuvat tutkittuun tietoon siitä, mikä lisää lapsen riskiä joutua väkivallan kohteeksi.

Päivitetty versio yhteenveto lapsen taustatiedoista -lomaketta on valmistunut vuonna 2025. Lomake on saatavilla osoitteessa <https://barnahus.fi/monialainen-yhteisty/>. Lomake on tulossa saatavilla myös poliisin sähköisen asioinnin palveluun poliisi.fi-sivustolle vuoden 2026 aikana.

7.1.1.2 Lapsen taustatietojen yhteenvetolomakkeen käsittely esitutkinnassa

Yhteenveto lapsen taustatiedoista -lomaketta ei liitetä esitutkintapöytäkirjaan. Lomakkeen sisältämät tiedot voidaan kirjata tarvittavin osin rikosilmoituksen selostusosaan viitaten tiedon alkuperäisiin lähteisiin. Lomake saattaa sisältää lapsesta tai lapsen perheestä sellaisiakin tietoja, jotka eivät suoraan liity tutkittavana olevaan rikosasiaan. Kaikkia esimerkiksi lapsen terveydentilaan ja/tai perheen oloihin liittyviä tietoja ei siksi voi tai ole tarkoituksenmukaista merkitä esitutkintapöytäkirjaan, vaikka niitä olisikin kirjattu lomakkeelle taustatietoja selvitettäessä.

Lomake arkistoidaan paikallispoliisin turvallisuuden ja tutkinnan arkistonmuodostussuunnitelman (TT-AMS, POL-2025-14026) mukaisesti esitutkintapöytäkirjan oheismateriaalina. Tarvittaessa lomake toimitetaan syyttäjälle tutustuttavaksi. Poliisin on tarkoituksenmukaista arkistoida lomake sellaisenaan, jotta sen sisältämiin tietoihin voidaan tarvittaessa palata. Tällainen tilanne voi tulla kysymykseen esimerkiksi silloin, jos lomakkeelle kirjattuja tietoja on käytetty poliisin esitutkintapäätöksen perusteina.

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 3 luvun 11 § 1 momentin mukaan asianosaisella on oikeus saada asiaa käsittelevältä tai käsitelleeltä viranomaiselta tieto muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn. Siksi myös taustatietoyhteenvetolomake voi tulla asianosaisjulkiseksi. Myös arkistonmuodostussuunnitelman mukaisesti taustatietoyhteenvetolomakkeen julkisuus on tapauskohtaisesti harkittava.

Lomaketta ei arkistoida terveydenhuollon tai sosiaalitoimen yksiköissä. Alkuperäiset tiedot, joihin lomakkeella viitataan, ovat arkistoituina terveydenhuollon ja sosiaalitoimen tietojärjestelmissä ja arkistoissa.

7.1.2. Moniammatillinen asiantuntijaryhmä

Poliisi päättää rikosepäilyä alkutoimien yhteydessä saatujen tietojen perusteella, mitä tapauksia on aiheellista viedä käsiteltäväksi moniammatilliseen asiantuntijaryhmään (ent. LAS-TA-seula). Harkinnassa tulee ottaa huomioon myös muiden viranomaisten toiveet asian käsittelystä monialaisesti. Asiantuntijaryhmän käsittely on perusteltu ainakin seuraavissa tilanteissa:

- saman perheen toistuvat ilmoitukset
- rikosepäilyyn liittyvä vaikea huolto-/eroriita
- perheen monitahoiset ongelmat
- epämääräisiksi jäävät tapaukset, jotka eivät etene tutkintaan mutta ei voida käytössä olevin tiedoin päättää tai rajoittaa
- tapaukset, joissa pitää harkita erityisen tarkasti, onko esitutkinnan aloittaminen lapsen edun mukaista.

Ryhmän työskentelyn sujuvoittamiseksi lapsen taustatiedot on perusteltua välittää etukäteen tutustuttavaksi osallistuville tahoille. Ryhmän palaveria johtaa poliisi. Palaverissa käydään läpi lomakkeelle koottu yhteenveto lapsen taustatiedoista ja jokainen paikalla oleva viranomainen kertoo tarvittavat tapaukseen liittyvät lisätiedot. Jokaiselle palaverissa käsitellylle rikosepäilylle tehdään olemassa olevien tietojen perusteella tapauskohtainen harkinta ja sovitaan yhteisesti toimenpiteistä ja niiden aikataulusta eri viranomaisten kesken.

Rikosprosessissa tapaukset etenevät moniammatillisen asiantuntijaryhmän arvioinnin jälkeen esitutkinnan päätöksiin poliisin tai syyttäjän toimesta (prosessikaavion laatikko 3) tai varsinaisiin esitutkintatoimenpiteisiin (prosessikaavion laatikko 4).

Tapauskohtaisesti voi olla lapsen edun mukaista, että rikosprosessin sijaan esimerkiksi sosiaaliviranomainen jatkaa perheen parissa työskentelyä ja poliisi esittää syyttäjälle esitutkinnan rajoittamista kohtuusperusteella. Palaverissa voi tulla esiin seikkoja, joiden perusteella on selvää, että lapsi ja perhe tarvitsevat terveydenhuollosta annettavaa vakauttavaa tukea tai lapsen ja perheen palveluiden tarvetta on arvioitava sekä selvitettävä lapsen suojelun tarvetta.

Lapsen tilanteen pohtiminen yhdessä monialaisesti tutkinnan, suojelun, hoidon ja tuen kannalta on lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan prosessimallin ydinajatus. Kaikissa tilanteissa mallin etuna on se, että viranomaiset suunnittelevat ja sopivat yhteistyössä, mitä eri toimijat voivat tehdä ja millä aikataululla. Tämä tehostaa ja nopeuttaa toimintaa sekä säästää kaikkien toimijoiden resursseja ja mahdollistaa lapsen edun mahdollisimman täysimääräisen toteutumisen.

Moniammatillisista asiantuntijaryhmistä kerätyn tilastotiedon mukaan noin 1/3 seulapalaverissa käsitellyistä asioista on johtanut asianomistajalapsen kuulustelemiseen, 1/3 muihin esitutkintatoimenpiteisiin ja 1/3 rajoitukseen.

7.1.3. Päätösvaihtoehdot

Poliisi voi tehdä esitutkinnassa ei rikosta- tai ei syytä epäillä rikosta -päätöksen vain selkeissä tapauksissa. Näytön arviointi kuuluu aina syyttäjälle. Lisäksi esitutkintalaki velvoittaa tutkinnanjohtajan ennen esitutkinnan päättämistä kuulemaan syyttäjää siitä, onko asia selvitetty riittävästi esitutkintalain 1 luvun 2 §:ssä tarkoitetulla tavalla, jos poliisi on ilmoittanut tutkittavaksi tulleesta rikoksesta syyttäjälle, kuten lapsiin kohdistuneissa rikoksissa lähtökohtaisesti tulee tehdä, ja jos asian laatu tai laajuus edellyttää syyttäjän kuulemista tai jos esitutkinta on tarkoitus päättää saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi.

Lapsen edun kannalta on merkittävää, että tapauksissa, joissa molemmat osalliset ovat alle 15-vuotiaita, tehdään asianmukainen päätös. Kun alkutietojen perusteella tiedetään tai selviää, ettei asiassa ole tapahtunut rikosta, päätös tulee tehdä tällä perusteella eikä automaattisesti tekijän nuoren iän perusteella. Lapsen tulevaisuuden kannalta on olennaista, että asiassa on ei rikosta -päätös, jos rikosta ei ole tapahtunut. Tutkinnan päätöstietojen oikeellisuus on tärkeää sekä poliisin oman että asiakkaan oikeusturvan vuoksi.

Joissakin tapauksissa poliisi voi esittää syyttäjälle esitutkinnan rajoittamista. Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa rajoitusesitykset tehdään usein ei näyttö-, kohtuus- tai vähäisyysperusteella. Esitutkinnan rajoittamisesityksiä käsitellään tarkemmin tämän käsikirjan luvussa 16: Esitys esitutkinnan rajoittamisesta.

Poliisihallituksen ohjeen Poliisin toiminta lähisuhdeväkivalta-asioissa (POL-2025-39511) mukaan pääsääntönä on, että poliisi ei voi päättää asiaa esitutkintalain 3 luvun 9 §:n 1 momentin perusteella lajissaan vähäisenä, koska lähisuhdeväkivalta ei sen erityispiirteet huomioiden pääsääntöisesti ole säännöksessä tarkoitettu kokonaisuutena arvostellen ilmeisen vähäinen rikos. Ohjeen mukaan tällöin harkittavaksi voi kuitenkin tulla sakkomenettelyn hyödyntäminen, jos sen edellytykset muutoin täyttyvät.

Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa sakkomenettelyn käyttömahdollisuudet on aina yksittäistapauksessa arvioitava huolellisesti ottaen huomioon rikosepäilyn laatu, lapsen olosuhteet ja erityisesti lapsen etu. Rangaistusvaatimusmenettely ei saa olla ensisijainen ratkaisu ja käytön tarkoituksenmukaisuus tulee harkita huolellisesti. Sen käyttöä harkittaessa tulee huomioida lapsen edun näkökulmasta, olisiko esitutinnan rajoittaminen tarkoituksenmukaisempi vaihtoehto.

Mikäli rikoksesta epäillyn henkilöllisyys ei ole selvinnyt esitutkinnassa eikä henkilöllisyyden selvittämiseen vaikuttavaa näyttöä ole saatavissa, poliisi voi päättää keskeyttää esitutkinnan. Keskeytetty esitutkinta avataan takaisin aktiiviseen esitutkintaan, mikäli uutta tietoa tapauksesta ilmenee.

7.1.4. Esitutkinta

Lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnassa poliisi käyttää tapauskohtaisesti erilaisia taktisia ja teknisiä menetelmiä rikoksen selvittämiseksi ja hankkii viran puolesta näyttöä rikoksesta epäillyn puolesta ja häntä vastaan. Tarvittavia pakkokeinoja tulee käyttää lapsirikostutkinnassa lain mahdollistamalla tavalla. Myös esitutkinnan edetessä on tärkeää muistaa lapsen etu ja viranomaisyhteistyö. Lapsen etuun liittyviä seikkoja on kerätty tarkemmin käsikirjan lukuun 3: Lapsen etu esitutkinnassa ja rikosprosessissa.

Lapsirikostutkinnan erityispiirteenä on tuomioistuinprosessien huomiointi jo esitutkinnan aikana, jos lasta ei kuulla tuomioistuimessa henkilökohtaisesti. Tämä asettaa lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnalle merkittäviä laatuvaatimuksia, joiden toteuttaminen on välttämättömyyksiä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta.

7.1.4.1 Lapsirikostutkinnan muistilista ja tutkintasuunnitelma

Lapsirikostutkinnan tukena voi käyttää muistilistaa, joka on päivitetty aikaisempien lapsirikostutkintaa varten laadittujen muistilistojen pohjalta (mm. Ellonen & Rantaeskola 2016). Muistilistaa voi käyttää myös lapsiin kohdistuneen seksuaali- tai väkivaltarikoksen tutkintasuunnitelmana.

Poliisin Kameleon-lomakkeistosta löytyy esitutkintaa varten tutkintasuunnitelmarunko, jota voidaan soveltaa myös lapsirikostutkintaan. Kaikissa lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnoissa ei kyseisen pohjan mukaista tutkintasuunnitelmaa ole katsottu tarkoituksenmukaiseksi käyttää. Lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnassa tulee kuitenkin suunnitella tutkintaa tarvittaessa yhteistyössä syyttäjän kanssa ja kirjata ylös jo suoritettuja toimia. Tämä suunnittelun tarve korostuu etenkin laajamittaisissa, kymmenien tai satojen asianomistajien tapausten esitutkinnoissa.

7.1.5. Syyteharkinta, oikeudenkäynti ja tuomio

Esitutkinta etenee syyttäjältä syyteharkintaan ja mahdollisen syytteen nostamisen kautta tuomioistuinkäsittelyyn. Tässä käsikirjassa ei käsitellä tarkemmin syyteharkinnan tai tuomioistuinprosessin laatuvaatimuksia muutoin kuin epäillyn vastakuulustelumahdollisuuden osalta luvussa 11: Vastakuulustelumahdollisuus eli kontradiktorinen periaate.

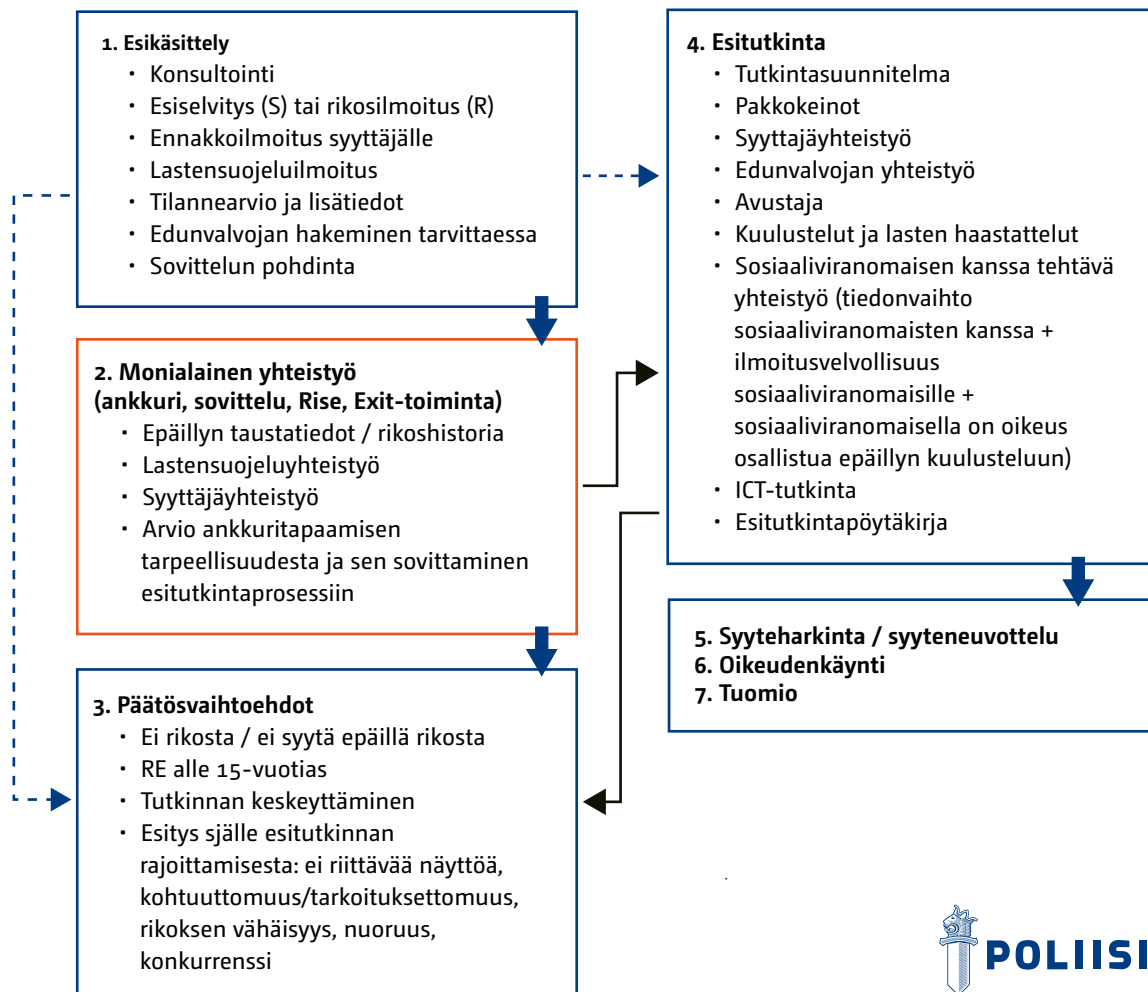
Poliisin tulee kuitenkin huomioida, että esitutkintapöytäkirjan sisältö täyttää ne laatuvaatimukset, joita esitutkinnalta ja erityisesti lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnalta vaaditaan, jotta myöhemmässä oikeusprosessissa pystytään esitutkinnan pohjalta suorittamaan laadukas syyteharkinta ja onnistunut oikeuskäsittely.

7.2. ESITUTKINNAN PROSESSI LASTEN TEKEMÄKSI EPÄILLYISSÄ RIKOKSISSA

Nuorisirikostutkinnan prosessit noudattavat edellä lapsirikostutkinnan prosessimallia ydinositään. Keskeisessä roolissa myös nuorisirikostutkinnassa ovat monialainen yhteistyö ja arviointi sekä tapauskohtainen harkinta.

Lapsirikostutkinnan prosessimallista poiketen sovittelun rooli korostuu jo esitutkinnan alkutoimissa. Moniammatillisen asiantuntijaryhmän sijaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen tilannetta voidaan pohtia monialaisesti etenkin Ankkuri-toiminnassa. Esitutkinnan aloittamisharkinnassa alle 15-vuotiaan rikollisesta teosta epäillyn kohdalla täytyy ottaa erityisesti huomioon esitutkintalain 3 luvun 5 §:n edellytykset esitutkinnan toimittamiselle. 15 – 17-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen kohdalla on muistettava myös syyteneuvottelun mahdollisuus, jos esitutkintalain 3 luvun 10a §:n 5 momentissa ja oikeudenkäynnissä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetyt soveltamisalaa koskevat edellytykset täyttyvät.

Esitutkintalain 3 luvun 11 §:n 2 momentin mukaan esitutkinta on toimitettava kiireellisesti, jos alle-18-vuotias on epäiltynä rikoksesta tai kun alle 15-vuotiasta epäillään rikollisesta teosta. Kiireellisyyttä määrittää Poliisihallituksen ohje Esitutkinnan priorisointi ja päätöksenteko (POL-2023-68548), jonka mukaan kiireellisesti suoritettavissa esitutkinnoissa tavoitteena on, että esikäsittelytoimenpiteet aloitetaan ja arvio tarvittavasta jatkotoimenpiteistä tehdään viimeistään noin viikon kuluessa rikosilmoituksen kirjaamisesta.

Kuva 2. Nuorisirikostutkinnan prosessimalli.

7.3. TIEDONVAIHTO VIRANOMAISTEN VÄLILLÄ LAPSIIN LIITTYVISSÄ RIKOKSISSA

Lapsiin liittyvien rikosepäilyjen selvittämisessä keskiössä on viranomaisten moniammatillinen yhteistyö, jossa kerätään rikosepäilyyn liittyvä riittävä tieto ja varmistetaan viranomais-ten välinen tiedon jakaminen ja yhteistyö. Riittävä tieto niin määrällisesti kuin sisällöllisesti on kaikkien asianosaisten oikeusturvan kannalta välttämätön.

Esimerkiksi Barnahus-hankkeen syyttäjille tehdyssä kyselyssä yksi tärkeimmistä esiin nousseista seikoista esitutkimuksen rajoittamistilanteissa oli se, että käsillä oli riittävästi tietoa lapsen ja perheen tilanteesta sekä sosiaalitoimen toimista tapaukseen liittyen. Syyttäjien kokemuksen mukaan moniammatillinen asiantuntijaryhmä oli usein ratkaisevassa roolissa riittävän tiedon saamisessa verrattuna esimerkiksi vain poliisin keräämään tietoon.

Eri ammattiryhmiä koskevat salassapitosäännökset ja oikeudet sekä velvollisuudet niiden rikkomiseen on kuvattu seuraavassa erikseen eri ammattiryhmiä koskeviin lakeihin kyseisen ammattiryhmän näkökulmasta. Moniammatillista yhteistyötä ja tietojen vaihtoa (tietojen luovuttamisen sijaan) ei ole niissä useinkaan huomioitu. Seuraavissa alaluvuissa on lyhyt katsaus lapsiin kohdistuneiden rikosten eri toimijoita koskeviin lainsäädäntöön. Kattava selvitys eri viranomaisten oikeuksista saada ja luovuttaa tietoa lapsiin kohdistuneissa epäillyissä rikoksissa on Inka Liljan ja Miina Hiilloskiven vuonna 2022 Euroopan neuvostolle laatima ”Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen – Selvitys Suomen lainsäädännöstä”.

7.3.1. Poliisi

Poliisilain 4 luvun 2 §:n mukaan poliisilla on oikeus saada muilta viranomaisilta virkatehtävien suorittamiseksi tarpeelliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä, oli kyseessä millaisen enimmäisrangaistuksen sisältävä rikos tahansa, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille ole laissa kielletty tai rajoitettu. Poliisin tiedonsaantioikeudessa ei eritellä sitä, tuleeko rikoksen syytä epäillä -kynnyksen olla ylittynyt ennen tiedonsaantipyyntöä, vaan tiedonsaantiperusteena on poliisin laillisen tehtävän suorittaminen.

Poliisilla on myös tiedonantovelvollisuus hyvinvointialueelle niissä tapauksissa, joissa poliisi on itse velvoitettu tekemään lastensuojeluilmoituksen lastensuojelulain 25 §:n perusteella sosiaalitoimelle. Hyvinvointialueella on myös oikeus pyytää tietoja toiselta viranomaiselta, jolloin poliisi on velvollinen antamaan asian selvittämiseen liittyvät olennaiset tiedot.

Sosiaalityöntekijällä on sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain 64 § 1 momentin nojalla oikeus saada toiselta viranomaiselta sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset salassapitosäännösten sitä estämättä, mikäli ne ovat välttämättömiä mm. asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos sosiaalityöntekijän tietoon tulee epäily lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, tulee muiden viranomaisten antaa sosiaalityöntekijälle asian selvittämiseen liittyvät olennaiset tiedot salassapitosäännösten sitä estämättä ja sosiaalityöntekijän sitä pyytäessä. Tämä koskee myös poliisia esitutkintaviranomaisena. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 34).

Eriyksen tärkeää on huolehtia siitä, että esitutkimuksen edetessä poliisi tekee tarvittaessa uusista lastensuojelullista huolenaiheista lastensuojeluilmoituksen ja että sosiaaliviranomaiselle ilmoitetaan myös mahdollisesta esitutkimuksen päättämisestä tai rajoittamisesta ilman aiheutonta viivytystä.

7.3.2. Sosiaaliviranomainen

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain 63 § 2 momentin mukaan sosiaalihuollon palvelunantajan tulee pyydettyäessä antaa asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tieto salassa pidettävästä asiakirjasta poliisille, syyttäväviranomaiselle ja tuomioistuimelle, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta säädetään ilmoitusvelvollisuus rikoslain 15 luvun 10 §:ssä, taikka jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta.

Lisäksi saman säännöksen 3 momentin mukaan sosiaalihuollon palvelunantaja voi luovuttaa salassa pidettäviä asiakastietoja oma-aloitteisestikin, jos epäillään 2 momentissa tarkoitettua rikosta taikka silloin, jos epäillään jonkun syyllistyneen siinä mainittua vähäisempään rikokseen, jos sosiaalihuollon palvelunantaja arvioi sen olevan välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi.

7.3.3. Terveydenhuolto

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 14 § 1 momentin mukaan lääkäri tai muu terveydenhuollon ammattihenkilöstä annetussa laissa tai sen nojalla annetussa asetuksessa tarkoitettu terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa todistaa henkilön tai hänen perheensä terveydentilaa koskevasta arkaluonteisesta tiedosta tai muusta henkilön tai perheen salaisuudesta, josta hän asemansa tai tehtävänsä perusteella on saanut tiedon, ellei se, jonka hyväksi salassapitovelvollisuus on säädetty, suostu todistamiseen.

Edelleen mainitun pykälän 2 momentin mukaan tuomioistuin voi velvoittaa 1 momentissa tarkoitettua henkilön todistamaan oikeudessa, kun syyttäjä ajaa syytettä, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Tämän perusteella oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 14 § 1 momentissa tarkoitettu henkilö on myös oikeutettu todistamaan esitutkinnassa ilman henkilön suostumusta kyseisiä törkeitä rikoksia tutkittaessa (vrt. esitutkintalaki 7 luku 8 §). Edellä mainittua lievemmissä tapauksissa (esimerkiksi pahoinpitely tai lievä pahoinpitely), terveydenhuollon ammattilaista sitoo salassapitovelvollisuus, joka väistyy ainoastaan sen henkilön suostumuksella, jota tiedot koskevat. Mikäli suostumusta ei saada, tietoja ei voida luovuttaa.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kaikissa niissä rikosepäilyissä, joissa rangaistusasteikko jää alle kuuden vuoden, terveydenhuollon ammattilainen ei ole oikeutettu antamaan tietoa ilman asianosaisen tai tämän laillisen edustajan suostumusta.

Lapsen puhevaltaa käyttävät huoltajat tai lapselle määrätty edunvalvoja voi antaa poliisille suostumuksen lapsen terveystietojen saamiseen. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 luvun 5 § 1 momentin mukaan lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, jollei toisin ole säädetty tai määrätty. Jos suostumuksen saamisella on kiire, yhdenkin huoltajan suostumus voi olla riittävä. Saman säännöksen 2 momentin mukaan jos joku huoltajista ei matkan, sairauden tai muun syyn vuoksi voi osallistua lasta koskevan päätöksen tekemiseen ja ratkaisun viivästyttämisestä aiheutuisi haittaa, ei hänen suostumuksensa asiassa ole tarpeen. Asiasta, jolla on huomattava merkitys lapsen tulevaisuuden kannalta, voivat huoltajat kuitenkin päättää vain yhdessä, jollei lapsen etu ilmeisesti muuta vaadi.

7.3.4. Törkeän rikoksen ilmoittamatta jättäminen

Jokaisella, ei vain tietyillä ammattilaisilla, on velvollisuus ilmoittaa tekeillä olevasta törkeästä rikoksesta. Rikoslain 15 luvun 10 §:ssä säädetään seuraavasti:

Joka tietää joukkotuhonnan, joukkotuhonnan valmistelun, rikoksen ihmisyyttä vastaan, törkeän rikoksen ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikoksen, hyökkäysrikoksen valmistelun, sotarikoksen, törkeän sotarikoksen, kidutuksen, kemiallisen aseiden kiellon rikkomisen, biologisen aseiden kiellon rikkomisen, Suomen itsemääräämisoikeuden vaarantamisen, maanpetoksen,

törkeän maanpetoksen, vakoilun, törkeän vakoilun, valtiopetoksen, törkeän valtiopetoksen, raiskauksen, törkeän raiskauksen, törkeän lapsenraiskauksen, törkeän seksuaalisen kajoamisen lapseen, murhan, tapon, surman, törkeän pahoinpitelyn, naisen sukuelinten silpomisen, ryöstön, törkeän ryöstön, ihmiskaupan, törkeän ihmiskaupan, panttivangin ottamisen, törkeän tuhotyön, törkeän terveyden vaarantamisen, ydinräjähdetöiden, kaappauksen, 34 a luvun 1 §:n 1 momentin 3 kohdassa tarkoitetun terroristisessa tarkoituksessa tehdyn rikoksen, törkeän ympäristön turmelemisen tai törkeän huumausainerikoksen olevan hankkeilla eikä ajoissa, kun rikos vielä olisi estettävissä, anna siitä tietoa viranomaiselle tai sille, jota vaara uhkaa, on tuomittava, jos rikos tai sen rangaistava yritys tapahtuu, törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Läheiskriminointisuoja on ainoa laillinen peruste olla ilmoittamatta edellä kuvatun kaltaisesta hankkeilla olevasta törkeästä rikoksesta. Törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä ei rikoslain 15 luvun 10 § 2 momentin mukaan tuomita rangaistukseen sitä, jonka olisi rikoksen estämiseksi täytynyt antaa ilmi nykyinen tai entinen aviopuolisonsa taikka nykyinen avopuolisonsa, sisaruksensa, sukulaisensa suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, johon hänellä on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde.

7.3.5. Lastensuojelulain 25 §:n mukainen velvollisuus tehdä ilmoitus poliisille

Lastensuojelulain 25 §:ssä tarkoitetuilla henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu seksuaalirikos tai vähäistä vakavampi pahoinpitelyrikos. Ilmoitusvelvollisuutta on avattu tarkemmin käsikirjan luvussa 5: Ilmoitus poliisille lapseen kohdistuneesta rikoksesta.

Säännöstä on tulkittu siten, että ilmoituksen poliisille tekevän viranomaisen tulee salassapitosäännösten estämättä antaa poliisille ne tiedot, jotka liittyvät kyseiseen epäilyyn, vaikkei asianosaisen henkilön suostumusta olisikaan.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 12 §:n mukaan virkamies voi olla velvoitettu kertomaan asioista salassapitovelvollisuudesta huolimatta

1. lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 16 §:n 5 momentista
2. sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain 63 §:n 1 momentista tai
3. muusta vastaavasta lainkohdasta johtuen.

Lastensuojelulain rikosepäilyä koskeva ilmoitusvelvollisuus on katsottava olevan säännöksessä mainittu muu vastaava lainkohta, joka antaa virkamiehelle oikeuden tiedon antamiseen. Nykylainsäädännön perusteella poliisi ja sosiaaliviranomainen voivat vaihtaa tietoja epäilyistä lapseen kohdistuneesta rikoksesta salassapitosäännösten estämättä.

7.3.6. Laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä

Lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain (ns. järjestämislaki, 19.12.2008/1009) 4 § 1 momentin mukaan lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi tutkimuksia tekevällä yksiköllä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada poliisilta, syyttäjältä ja tuomioistuimelta sekä lukuisilta muilta viranomaisilta, kuten terveys- ja sosiaaliviranomaisilta, tietoja, jotka ovat välttämättömiä laissa tarkoitettujen tutkimusten tekemiseksi. Saman säännöksen 2 momentin mukaan yksikkö voi salassapitosäännösten estämättä luovuttaa tutkimuksen aikana kertyneet tiedot tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle.

Lähteet ja lisätietoja:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> (2.11.2021)

Lilja, Inka & Hiilloskivi, Miina 2022: Lapsiin kohdistuviin hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen – Selvitys Suomen lainsäädännöstä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Helsinki. Saatavilla: <https://rm.coe.int/barnahus-finland-legal-analysis-report-fin/1680a8b5c9> (4.7.2023)

Lohiniva-Kerkelä, Mirva 2017: Salassapito- ja ilmoitusvelvollisuus lähisuhdeväkivallasta. Teoksessa Niemi Johanna, Kainulainen Heini & Honkatukia Päivi (Toim.), Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma (156-176). Vastapaino.

Poliisihallituksen ohje 2023: Tietojen kirjaaminen poliisiasiantietojärjestelmään (Patja). POL-2023-120671 22.12.2023

Sinkkonen Minna & Mäkelä Jukka (toim.) 2017: LASTA-hanke: Kokemuksia viranomais-ten yhteistyön ja tietojenvaihdon koordinoinnista lapseen kohdistuneissa pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen epäilytilanteissa. Raportti 2/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Helsinki. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-850-0> (2.11.2021)

Sosiaali- ja terveysministeriö 2020: Ohje terveydenhuollon ja poliisin väliseen tiedonvaihtoon. Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/items/170cd48a-9708-441c-b0c2-4a85b04a68ad> (2.11.2021)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2021: Yhteenvedo lapsen taustatiedoista. Saatavilla: <https://barnahus.fi/monialainen-yhteistyö/> (3.11.2025)

Tietosuojavaltuutetun toimisto 2025: Tietosuojaperiaatteet. Saatavilla: <https://tietosuoja.fi/tietosuojaperiaatteet> (15.1.2025)

7.4. SOSIAALITYÖN PROSESSIT ESITUTKINNAN RINNALLA

Erityisasiantuntija Miia Ståhlberg, THL

Lapsen asia tulee yleisimmin vireille lastensuojeluilmoituksena, joka käynnistää **palvelutarpeen arvioinnin**, mikäli sen tekemistä ei arvioida ilmeisen tarpeettomaksi esimerkiksi hiljattain päättyneen samasta syystä tehdyn arvioinnin vuoksi. Palvelutarpeen arvioinnin aikana sosiaalityöntekijä ei arvioi prosessin nimen mukaisesti vain lapsen palvelutarpeita, vaan arvioinnin keskiössä ovat myös lapsen kasvuolosuhteet sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta vastaavien henkilöiden mahdollisuudet huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointityö on myös jo itsessään interventio ja muutostyötä. Palvelutarpeen arvioinnin aikana - osana sitä - selvitetään myös lapsen lastensuojelun tarvetta, ellei ole selvää, ettei tarvita lastensuojelun tukitoimia. Arvioinnin aikana lapsi on sosiaalihuollon asiakkuudessa.

Lastensuojelun asiakkuus käynnistyy sosiaalityöntekijän arviointiin pohjautuen palvelutarpeen arvioinnin ja lastensuojelutarpeen selvittämisen perusteella. Poikkeuksena ovat tilanteet, joissa lapsen asioissa käytetään kiireellisiä lastensuojelun tukitoimia. Tällöin asiakkuus käynnistyy jo ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista. Lapsen lastensuojelun asiakkuus voi olla avo-, sijais- tai jälkihuollossa. Asiakkuudessa olevalle lapselle on nimetty hänen asioista vastaava sosiaalityöntekijä eli vastuusosiaalityöntekijä.

Lastensuojelun ja sosiaalihuoltolain mukaisen asiakkuuden ero voi näyttäytyä käytännössä häilyvänä. Lastensuojelulaissa lastensuojelun asiakkuuden tarpeeseen on liitetty tarve järjestää erityisesti lastensuojelulain mukaisia tukitoimia, eli jotain palvelua, jonka järjestäminen edellyttää lastensuojelun asiakkuutta. Käytännössä asiakkuuden tarpeeseen voi liittyä myös esimerkiksi tarve lastensuojelun sosiaalityön osaamiselle tai se, että lapsi, nuori tai huoltajat eivät halua ottaa vastaan sosiaalityöntekijän välttämättömiksi arvioimia tukitoimia tai eivät sitoudu niihin.

Sosiaalihuoltolaki käsittää useita erilaisia palveluja, joissa lapsella ja perheellä voi olla asiakkuus. Ajoittain **sosiaalihuoltolain mukaisesta asiakkuudesta** puhuttaessa viitataan lapsen asiakkuuteen niin kutsutussa perhesosiaalityössä tai muussa vastaavassa yksikössä, jonka asiakkuuden edellytyksenä on lapsen tilanteeseen liittyvä erityisen tuen tarve. Sosiaalipalveluissa erityistä tukea tarvitsevasta lapsesta on kyse esimerkiksi silloin kun lapsen kasvuolosuhteet eivät turvaa hänen hyvää kehitystään tai jos lapsella on vaikeuksia saada tarvitsemiaan tukipalveluja. Sosiaalityöntekijä arvioi ja toteaa erityisen tuen tarpeen palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Osa sosiaalihuollon palveluista on siis tarkoitettu vain lapsille, joiden tilanteeseen liittyy edellä kuvattu erityisen tuen tarve ja osa palveluista taas on sellaisia, joita voivat saada myös ne lapset, joiden tilanteeseen ei liity erityisen tuen tarvetta.

Sosiaalihuoltolaki käsittää useita erilaisia lasten ja perheiden palveluita, joista osan myöntäminen edellyttää enemmän viranomaisen harkintaa kuin toisten. **Lapsiperheiden kotipalvelu** auttaa vanhempia jaksamaan arjessa ja se voi käsittää esimerkiksi kodinhoidon taitojen vahvistamista ja lapsenhoidollista apua. **Perhetyö** on usein luonteeltaan ohjaavampaa, esimerkiksi päivärytmin rakentamiseen tai vanhemmuustaitojen opettelemiseen tähtäävää.

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle ja hänestä huolta pitävillä aikuisilla voidaan edelleen järjestää myös sosiaalihuoltolain mukaisia tukitoimia, mutta niiden lisäksi tai sijaan lapsi ja perhe voivat saada lastensuojelun asiakkuutta edellyttäviä palveluita, kuten esimerkiksi perhekuntoutusta.

Lapsen kiireellinen sijoitus on viimesijainen toimenpide tilanteissa, joissa ei ole muita mahdollisuuksia turvata lapsen tilannetta. Kiireellisen sijoituksen edellytyksenä on lapsen oleminen välittömässä vaarassa syistä, jotka luetellaan tarkemmin lastensuojelulain 40 §:ssä. Perusteet liittyvät siihen, että lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat vakavasti lapsen kehityksen tai, että

lapsi omilla toimillaan vaarantaa terveytensä. Sijoittamisen tulee aina olla lapsen edun mukainen toimenpide. Kiireellinen sijoitus voidaan tehdä, vaikka lapsi ja/tai huoltaja vastustaisivat sitä ja se vastaa oikeudellisilta vaikutuksiltaan huostaanottoa.

Avohuollon sijoitus on tukitoimi, joka tehdään, jotta lapselle voidaan yksin tai yhdessä huoltajansa kanssa järjestää esimerkiksi arvioivaa tai kuntouttavaa perhe- tai laitoshoidtoa. Avohuollon sijoitusta voidaan käyttää myös väliaikaisen huolenpidon järjestämiseksi lapselle esimerkiksi huoltajan sairauden vuoksi. Avohuollon sijoituksen edellytyksenä on huoltajan ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumus.

Lapsella on **asiakkuus lastensuojelun avohuollossa** silloin, kun sosiaalityöntekijä on arvioinut, että lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat, tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Lisäksi perusteena on lapsen tarve lastensuojelulain mukaisille tukitoimille tai se, että lapsi itse käyttäytymisellään vaarantaa terveytensä tai kehityksensä. Päätöksen lastensuojelun asiakkuudesta ja sen lopettamisesta tekee sosiaalityöntekijä.

Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lastensuojelulain 83 §:ssä tarkoitetun väliaikaisen määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltopaikassa asuvalle lapselle on nimetty hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Lapsen huostaanoton ja sijoittamisen taustalla on tarve antaa hyvinvointialueelle oikeus päättää muun muassa lapsen hoidosta, huolenpidosta ja valvonnasta siinä määrin kuin se on tarpeen huostaanoton tarkoituksen kannalta.

Lastensuojelun työskentelyä raamittavat moninaiset määräajat. Lapsen asian tullessa vireille lastensuojeluilmoituksena tai muulla tavoin, on lapsen kiireellisen lastensuojelun tarve arvioitava välittömästi. Lisäksi sosiaalityöntekijällä on seitsemän arkipäivää aikaa arvioida, käynnistetäänkö vireilletulon lastensuojeluilmoituksen perusteella palvelutarpeen arviointi. Palvelutarpeen arvioinnin, ja siihen mahdollisesti sisältyvän lastensuojelun tarpeen selvittämisen, tekemiseen on aikaa enintään kolme kuukautta vireilletulosta.

Jos lapsen tilanne edellyttää kiireellistä sijoitusta, se voi kestää enintään 30 päivää. Se on lopetettava heti, kun sille ei ole tarvetta. Kiireellinen sijoitus voi jatkua ilman uutta päätöstä yli 30 päivää, jos hyvinvointialue tekee 30 päivän kuluessa päätöksen huostaanotosta tai huostaanottohakemuksen hallinto-oikeudelle. Kiireellistä sijoitusta voidaan jatkaa uudella päätöksellä toiset 30 päivää esimerkiksi silloin, kun ensimmäiset 30 päivää ei riitä selvityksen saamiseksi lapsen lastensuojelun tarpeesta.

Huoltajien ja lapsen tiedonsaantioikeudesta lastensuojelussa säädellään monissa eri laeissa ja säädöksissä. Yleisperiaate lastensuojelussa on, että lapsi on osallinen omassa lastensuojeluasiassaan ja saa tietoa. Toisaalta lapselle ei kuitenkaan saa antaa sellaista tietoa, joka voi vakavasti vaarantaa hänen terveyttään tai kehitystään.

Lastensuojelun asiakaskirjoihin tulee lastensuojelulain mukaisesti kirjata erilaisten toimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot. Huoltajilla on lähtökohtaisesti oikeus lasta koskeviin tietoihin, esimerkiksi asiakasasiakirjoihin. Julkisuuslain 11§:ssä on kuitenkin lueteltu tilanteita, joissa tätä oikeutta voidaan rajoittaa, mikäli se on lapsen edun mukaista. Yksi tällainen poikkeustilanne on tiedon antaminen esitutkinnassa laaditusta asiakirjasta ennen tutkinnan lopettamista, jos tiedon antamisesta aiheutuisi haittaa asian selvittämislle.

Myös lapsella on joissain tilanteissa oikeus kieltää antamasta itseään koskevaa tietoa huoltajalleen lastensuojeluasiassa. Näissä tilanteissa syyn tulee olla painava. Mikäli tiedon luovuttamatta jättäminen voisi esimerkiksi estää huoltajaa huolehtimasta lapsen hoidosta asianmukaisesti, on tieto luovutettava huoltajalle alaikäisen kiellosta huolimatta.

Lähteet:

Lastensuojelulaki 417/2007

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL: Lastensuojelun käsikirja: <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja> (viitattu 21.10.2025).

8. ASIANOSAISET LAPSIIN LIITTYVISSÄ RIKOKSISSA

Tässä luvussa käsitellään lapsiin liittyvien rikosten asianosaisia ja muita osallisia esitutkinta-prosessin näkökulmasta. Luvussa annetaan myös suositukset siitä, kuinka osalliset tulee kirjata poliisin tietojärjestelmiin.

Esitutkinnassa asianosaisia ovat esitutkintalain 2 luvun 5 §:n mukaan

- 1) asianomistaja;
- 2) rikoksesta epäilty;
- 3) muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa.

8.1. ASIANOMISTAJA

Poliisin tietojärjestelmissä lapsen kohdistuneessa rikoksessa epäillyn rikoksen asianomistajaksi kirjataan lähtökohtaisesti vain rikoksen uhriksi joutunut lapsi. Lapsen edustajia tai huoltajia ei kirjata asianomistajaksi rikosilmoitukseen. Huoltajat voidaan kirjata asianomistajiksi vain siinä tapauksessa, jos heille on muodostunut asianomistajan asema rikoksesta välittömästi seuranneen korvausvaatimuksen perusteella. Huoltajille ei siis muodostu asianosaisasemaa vain siksi, että heidän alaikäiseen lapseensa on kohdistunut rikos. Tarkemmin asianomistajan asemasta voi lukea esimerkiksi Esitutkinta ja pakkokeinot -kirjan luvusta 3.3.1 (Fredman ym. 2020).

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan alaikäisen henkilöä koskevassa asiassa vajaan puhevaltaa käyttää huoltaja tai muu laillinen edustaja ja 2 momentin mukaan alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta.

8.2. LAPSEN HUOLTAJAT

Lapsen huoltajat tarkistetaan esitutkinnassa väestötietojärjestelmästä. Jos lapsen huoltajat käyttävät lapsen puhevaltaa hänen puolestaan, heidät tulee kirjata esitutkinnassa asianosaisiksi (asemaan muu henkilö) ja merkitä asianomistajan edustajiksi. Kaikki huoltajat ovat tällöin oikeutettuja puhevallan käyttämiseen ja heidät merkitään rikosilmoituksessa lapsen edustajiksi.

Jos huoltaja tai hänen avio- tai avopuolionsa on epäiltynä lapsen kohdistuneesta rikoksesta, kumpikaan huoltaja ei voi käyttää lapsen puhevaltaa tai toimia lapsen edustajana kyseisessä rikosasiassa. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 luvun 5 § 1 momentin mukaan lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, jollei toisin ole säädetty tai määrätty. Erityisesti on huomattava, että huoltaja tai edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään (lasta), jos vastapuolena on edunvalvojan avio- tai avopuoliso. (Fredman ym. 2020, 176.)

Jos yksi lapsen huoltajista on asiassa rikoksesta epäilty, lapselle tulee määrätä edunvalvoja. Käsikirjan luvussa 9: Edunvalvonta rikosasiassa on kerrottu tästä tarkemmin. Lapselle määrätty edunvalvoja kirjataan rikosilmoitusjärjestelmään luonnolliseksi henkilöksi ja merkitään lapsen edustajaksi. Lapsen väestötietojärjestelmään merkityt huoltajat jäävät tällöin rikosilmoitukseen asemaan muu henkilö ilman linkitystä lapsen edustajiksi.

Lapsen oikeusavustajaa tai puolustajaa ei merkitä Patjalla lapsen edustajaksi eikä häntä kuulustella lapsen edustajana.

Rikosilmoituksen selostusosaan tulee kirjata myös tekstimuotoon lapsen väestötietojärjestelmästä tarkistetut huoltajat ja rikosasiassa lapselle määrätty edunvalvoja, jotta lapsen puhevaltan käyttäjien ja muiden osallisten asema on selkeästi näkyvillä.

Lapsen huoltaja toimii edelleen myös lapsen laillisena edustajana, vaikka rikosasiassa lapsen puhevaltaa käyttääkin sitä varten määrätty edunvalvoja. Tällaisessa tilanteessa huoltajaa voidaan kuulla tarvittaessa esitutkinnassa todistelutarkoituksessa asianosaisena (esitutkintalain luvun 5 §:n mukaisena muuna henkilönä). Jos lapsen vanhemmalla ei ole virallista huoltosuhdetta lapseen, vanhempaa ei merkitä rikosilmoitukseen lapsen edustajaksi. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 66–67.)

Tärkeää on huomata, että vaikka vanhempi ei olisi lapsen huoltaja, hänellä voi olla silti oikeus saada lasta koskevia tietoja. Tällainen tieto ilmenee tuomioistuimen antamasta lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta päätöksestä, jonka voi pyytää joko vanhemmalta itseltään tai tarvittaessa tuomioistuimesta.

8.3. LAPSEN EDUNVALVOJA

Edunvalvonnasta lapsirikostutkinnassa on kirjoitettu tämän käsikirjan luvussa 9. Lapselle määrätty edunvalvoja tulee kirjata rikosilmoitukseen luonnolliseksi henkilöksi ja hänet tulee merkitä lapsen lailliseksi edustajaksi Patjalla. Lisäksi edunvalvonnasta tehdään merkintä esitutkintapöytäkirjan selostusosaan ja merkintälehdelle.

8.4. EI-ASIANOSAISET: OIKEUDENKÄYNTIAVUSTAJA, PUOLUSTAJA JA TUKIHENKILÖ

Lapsiin kohdistuneissa rikosepäilyissä, erityisesti seksuaalirikosepäilyissä ja lievempää vakavammassa väkivaltaepäilyissä, lapselle on aina hankittava avustaja heti esitutkinnan alkaessa. Jos lapselle on jo määrätty edunvalvoja rikosasiaan, voi edunvalvoja huolehtia avustajan hankkimisesta. Poliisin tulee varmistaa, että lapsella on avustaja.

Esitutkintalain 4 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan asianosaisella on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnassa. Mikäli oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain säännellyt ehdot täyttyvät, asianomistajalla on mahdollisuus saada valtion varoilla kustannettu oikeudenkäyntiavustaja tai tukihenkilö. Oikeudenkäyntiavustajan tehtävänä on asianomistajan oikeudellisista eduista huolehtiminen. Tukihenkilön tehtävänä on puolestaan tukea asianomistajaa muilla tavoin. (Fredman ym. 2020, 177)

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 a §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa, ja silloin kun asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa rikosasiassa, oikeudenkäyntiä varten

1. rikoslain 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana,
2. rikoslain 21 luvun 1–6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiassa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon on pidettävä perusteltuna, ja
3. henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioiden on pidettävä perusteltuna.

Tuomioistuimen määräämä avustaja on lapsiasianomistajallekin edellä kuvatuissa tilanteissa maksuton. Pääsääntöisesti avustaja hankkii itse tuomioistuimelta avustajamääräyksen itse tyypillisesti oikeusavun sähköisen asioinnin avulla, mutta myös tutkinnanjohtaja voi tehdä tuomioistuimelle esityksen avustajan määräämisestä asianomistajalle.

Myös epäillylle on lapsen kohdistuvissa seksuaalirikosepäilyissä syytä hankkia avustaja mahdollisimman pian. Samoin puolustaja on usein tarpeen, kun epäilty on alle 18-vuotias. Puolustajan määräämisestä on säädetty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1:ssä seuraavasti:

Epäillyn pyynnöstä on määrättävä puolustaja, jos

1. häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen; tai
2. hän on pidätettynä tai vangittuna.

Epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun

1. epäilty ei kykene puolustamaan itseään
2. epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa
3. epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettavia vaatimuksia tai kykene asianmukaisesti puolustamaan epäiltyä tai
4. siihen on muu erityinen syy.

Rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, mutta esimerkiksi ulkomaalaiselle epäillylle tai henkilölle, joka ei puhu tai ymmärrä suomea hyvin ja joka ei halua avustajaa, puolustaja tulisi hakea määrättäväksi erityisen syyn perusteella. Nuoren rikoksesta epäillyn kohdalla esimerkiksi rikosepäilyn vankeusuhkaisuus on peruste hankkia nuorelle esitutkinnassa puolustaja.

Rikosprosessin asianosaisten avustamisesta on saatavilla paljon oikeuskirjallisuutta. Esitutkintaviranomaiselle oman osaamisen syventämiseen hyviä tuoreita lähteitä ovat esimerkiksi Esitutkinta ja pakkokeinot (Fredman ym. 2020) teoksen luvussa 3.3. Asianosaiset (169–196) ja teos Rikos ja rikosprosessi (Rantaeskola 2019, 122–134).

Asianosaisten avustamista erityisesti epäilyihin lapsiin kohdistuviin seksuaali- ja väkivaltarikoksiin liittyen on käsitelty esimerkiksi teoksen Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikoksen luvussa 12.3 ja 12.4. (Ojala 2012, 236–243) ja Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta luvussa 7 (Ellonen & Rantaeskola 2016, 65–78).

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 3 §:n perusteella sellaiselle asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan saman lain 1 a §:ssä mainituin edellytyksin määrätä tehtävän hoitamiseen tukihenkilö, jolla on riittävä pätevyys. Tukihenkilöä ei kirjata rikosilmoitusjärjestelmään luonnolliseksi henkilöksi, mutta jos sellainen on hankittu jo esitutkinnan aikana, esitutkintapöytäkirjan merkintälehdelle tehdään hänestä merkintä (esim. ”Asianomistajan tukihenkilönä toimii Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö 22645.”).

Lähteet ja lisätietoja:

Fredman, Markku, Kanerva, Janne, Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko 2020: Esitutkinta ja pakkokeinot. Alma Talent, Helsinki.

Ojala, Timo 2012: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita Publishing Oy, Helsinki.
Rantaeskola, Satu 2019: Rikos- ja rikosprosessi. Warelia.

9. EDUNVALVONTA RIKOSASIASSA

OTT, dosentti Satu Rantaeskola ja ylikomisario Saara Asmundela

9.1. PUHEVALLAN KÄYTTÄMINEN RIKOSASIOISSA

Asianomistaja käyttää itse puhevaltaa omassa asiassaan, kun hän on täysi-ikäinen ja hallitsee itseään. Alle 18-vuotiaan asianomistajan puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Kuitenkin 15–17-vuotias asianomistaja käyttää puhevaltaa edellä mainitun edustajan ohella häntä henkilönä koskevassa rikosasiassa. Sellaisia ovat henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset sekä seksuaalirikokset. Lisäksi alle 18-vuotiaalla on oikeus käyttää puhevaltaa yksin, jos hänellä on oikeus vallita sitä, mihin rikos on kohdistunut. Omaisuuden hallinta ei riitä, vaan alle 18-vuotiaan tulee voida yksin päättää omaisuudesta eli vallita tätä omaisuutta. Rikoksesta epäiltynä henkilö käyttää itse puhevaltaa, jos hän on täysi-ikäinen ja syyntakeinen. Sen sijaan edunvalvojalla (huoltajalla tai erikseen määrätyllä edunvalvojalla) on rinnakkainen puhevalta alle 18-vuotiaan epäillyn kanssa.

Sekä asianomistajan että epäillyn asemassa oleva lapsi voi täyttää 18 vuotta kesken rikosprosessin. Sen jälkeen asianosainen käyttää itse yksin puhevaltaansa, vaikka olisi ollut alaikäinen tutkittavan teon tapahtuessa. Lisäksi asianomistajan asemassa olevan lapsen oikeus käyttää puhevaltaa itseään koskevassa asiassa muuttuu, kun lapsi täyttää 15 vuotta. Vaikka lapsella ei ole aikaisemmin ollut oikeutta käyttää puhevaltaa, hänellä on tämä oikeus 15 vuotta täytettyään. (Heikkilä ym. 2018, 33.)

Rikosasian edunvalvojan määräys päättyy nuoren täyttäessä 18 vuotta. Näin siitä huolimatta, vaikka säännöksessä (ETL 4:8, 1148/2019) todetaan, että *”määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu”*. Määräys on voimassa esitutkinnan lisäksi myös syyteharkinta- ja tuomioistuinvaiheessa, kunnes asia on lainvoimainen. (HE 222/2010 vp, 196). Edunvalvojan tehtävä lakkaa, kun päämies täyttää 18 vuotta, jos edunvalvojan tehtävä perustuu päämiehen alaikäisyyteen (holhoustoimilaki 2 ja 17 §).

9.2. EDELLYTYKSET RIKOSASIAN EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMISEKSI

Lapsen edunvalvonnan kehittämisestä lastensuojeluprosessissa ja rikosprosessissa on tehty selvitys Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toimeksiannosta vuonna 2021. Kyseessä on Lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman täytäntöönpanoa koskeva suunnitelma, josta voi olla hyötyä myös rikosasian edunvalvontaa käytännössä toteutettaessa.

Rikosasian edunvalvojaa haetaan esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen lapsen huoltajista on epäiltynä. Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8).

Edunvalvojan määrääminen voi olla rikoksen laatuun liittyvistä syistä tarpeetonta, kun kysymys on vähäisistä rikoksista, joissa lapsen laillisen edustajan henkilöllä ei ole merkitystä rikoksen selvittämisen tai vahingonkorvauskysymysten kannalta. Sellaisia ovat vähäiset omaisuusrikokset. Edunvalvojan määräämistä korostetaan puolestaan erityisesti silloin, kun lapsen toista huoltajaa tai huoltajana ollutta vanhempaa epäillään lapseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta taikka lapsen epäillään surmanneen toisen vanhempansa tai vakavasti vahingoittaneen vanhempansa terveyttä. (HE 222/2010 vp, 48, 196.)

Lapsen kohdistuneen rikosepäilyn yhteydessä edunvalvojaa tulee siis hakea silloin, jos toinen lapsen huoltajista (esimerkiksi vanhempi) tai joku muu lapselle ja huoltajalle syntyvän eturistiriidan myötä oleva läheinen on epäiltynä. Lainkohdan tarkoittama muu läheinen voi olla joku

muu perheen jäsen kuin huoltaja, lapsen isovanhempi, huoltajan nykyinen avio- tai avopuoliso tai viimeksi mainitun lapsi. Läheisen tahon ei välttämättä tarvitse olla sukulaissuhteessa vaan eturistiriita huoltajan/huoltajien ja lapsen välillä voi syntyä minkä tahansa läheissuhteen myötä. (Heikkilä ym. 2018, 128.)

Mikäli asian esitutinnan aikana ilmenee uusi rikosepäily, rikosasiassa annettua edunvalvojamääräystä tulee laajentaa koskemaan tätä uutta rikosepäilyä. Silloin uudella rikosepäilyllä ei ole liittymäpintaa jo annettussa määräyksessä olevaan rikosasiaan. Rikosasiassa edunvalvojan määräys on rikosasiakohtainen, joskin jossain määrin tulkinnanvaraista on, milloin kyseessä on sellainen uusi rikosepäily, joka edellyttää uutta määräystä. Esimerkiksi uuden henkilön asettaminen epäillyn asemaan lapsen ollessa uuden tekokokonaisuuden asianomistaja edellyttää uuden määräyksen antamista. Epäselvässä tilanteessa hakemus määräyksen laajentamisesta on tarkoituksenmukainen ja lapsen edun mukainen ratkaisu.

9.3. RIKOSASIAN TAHOT, JOILLE RIKOSASIAN EDUNVALVOJA VOIDAAN MÄÄRÄTÄ

Rikosasian edunvalvojan määräämisen tarve tulee harkita laajasti ja varmistaa, että lapsella on tosiasiallinen mahdollisuus käyttää puhevaltaa omassa asiassa. Erityisen haastava on tilanne, jossa lapsi on sijoitettuna kodin ulkopuolelle ja huoltaja käyttää edelleen lapsen puhevaltaa rikosasiassa. Nämä tilanteet voivat olla moninaisia. Edunvalvojan määräämistä rikosasiaan voidaan pitää perusteltuna, jos lapsen oikeuksista ei huolehdi riittävästi. Niin voi olla tilanteessa, kun huoltajat eivät huolehdi sijoitettuna olevan lapsen oikeuksista tai jos rikosepäily liittyy jollakin tavalla sijoituspaikan aikuisiin tai siellä oleskeleviin muihin lapsiin, sijoitetun lapsen ohella. Silloin sijoitetun lapsen huoltajan/huoltajien kyky toimia lapsen edunvalvojana rikosasiassa tulee harkita tapauskohtaisesti.

Rikoksen kohteeksi joutuneen lapsen huoltajat eivät välttämättä muissakaan tilanteissa tosiasiallisesti kykene huolehtimaan lapsen edusta rikosasiassa. Silloin kysymys voi olla eri tavoin passiivisista huoltajista, jotka eivät osallistu lapsen huoltoon lainkaan tai ainakaan eivät osallistu siihen riittävästi. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun lapselle on määrätty lastensuojeluprosessia varten lastensuojelun edunvalvoja. Vaikka lastensuojeluprosessiin olisi määrätty lastensuojelun edunvalvoja, hänellä ei tämän määräyksen perusteella ole oikeutta toimia rikosasian edunvalvojana ilman rikosasiaan annettua erillistä määräystä.

Esitutkintalain sanamuodon mukainen sääntely ”puolueettomuudesta” ei suoraan sovellu tilanteeseen, kun lapsen huoltajan kyky huolehtia lapsen huoltoon liittyvistä asioista rikosasiassa on rajallista. Muina syinä rikosasian edunvalvojan määräämiseen voidaan pitää vanhempien mielenterveysongelmia tai sitä, että vanhempi on täysin passiivinen lastaan kohtaan tai huoltajilla on riitaa lapsen huoltajuudesta tai tapaamisista (Ellonen & Rantaeskola, toim. 2016, 69). Silloin huoltajaan ei saada yhteyttä kirjeillä tai soittopyynnöillä lapsen asioista sopimiseksi tai esimerkiksi rikosasiaan liittyvien vaatimusten esittämiseksi.

Rikosasian edunvalvojaa koskevassa säännöksessä olevan käsitteen ”puolueettomuus” tulkinta laajentavasti koskemaan myös näitä tilanteita huoltajan ”kykenemättömyyden” yhteydessä voi olla jossakin tilanteessa perusteltua. Silloin edunvalvojan hakemus kannattaa perustella erityisen yksityiskohtaisesti. Siten lapsen oikeuksien tosiasiallinen toteutuminen voidaan varmistaa. Tätä ”puolueettomuuden” laajaa tulkintaa voidaan pitää perusteltuna ja lapsen näkökulmasta sääntelyn perus- ja ihmisoikeusmyönteisenä tulkintana. Yleensä tilanne ei loukkaa myöskään lapsen huoltajan oikeuksia, kun huoltaja on ollut lapsen asiassa passiivinen.

9.4. EDUNVALVOJAHAKEMUS RIKOSASIASSA JA HAKEMISEN AJANKOHTA

Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Tämä hakemus on tehtävissä poliisin Kameleon-lomaketta hyödyntäen. Hakemuksen

mallin on alun perin laatinut rikoskomisario Saara Asmundela. Tämän artikkelin yhteydessä lomaketta on kehitetty eteenpäin.

Rikosasiassa edunvalvojaa tulee hakea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa esitutkintakynnyksen ylittymisen jälkeen. Hakemuksen aikainen ajankohta on perusteltu, jotta lapsen etu huomioidaan koko esitutkinnan ajan ja erityisesti sen alkuvaiheessa sekä lapsen kuulustelussa. Rikosasiassa edunvalvojan toiminta lapsen kanssa on kaikkein tärkeimmässä roolissa esitutkinnan aikana, koska tavallista on, ettei lasta kuulla henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä. Siksi esitutkinnan aikana lapsen kohtaaminen hänen oikeutensa huomioivalla tavalla on erityisen tärkeää.

Rikosasiassa edunvalvojaa haetaan ennen kuin lapsi kuulustellaan, jotta edunvalvojalla on tosiasiallinen mahdollisuus olla läsnä kuulustelussa. Tähän tilanteeseen on viitattu eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa EOA 5.6.2020 Dnro EOAK/3150/2019, jossa menettelyn todetaan olevan lain vastaista, kun lapsella ei ollut kuulustelussa edunvalvojaa. Tapauksen menettelyä pidettiin erityisen moitittavana, kun myös syyttäjällä oli kiinnittänyt huomiota edunvalvojan tarpeellisuuteen.

9.5. ON SYYTÄ EPÄILLÄ -KYNNYKSEN JA PUHEVALLAN KÄYTTÄMINEN RIKOSASIOISSA

Rikosasiassa edunvalvojaa haettaessa tulee lähtökohtaisesti olla kirjattuna R-ilmoitus, eli syytä epäillä kynnyksen tulee olla ylittynyt. Edunvalvojan määrääminen edellyttää rikosepäilyä, koska säännöksen mukaisesti edunvalvoja määrätään esitutkintaa varten. Esitutkintatoimenpiteiden suorittaminen ennen rikosepäilykynnyksen ylittymistä (ns. esiselvityksen aikana) ei yleensä ole mahdollista. On syytä epäillä -kynnyksen ylittymisen selvittäminen voi kuitenkin usein olla haasteellista. Tätä kysymystä on tarkasteltu seuraavassa laillisuusvalvonnan ratkaisussa.

Ratkaisussa EOA 26.8.2020 Dnro EOAK/2416/2020 oli kysymys esitutkinnan päättämisestä ”ei syytä epäillä rikosta” -perusteella. Tätä tapausta on käsitelty yksityiskohtaisesti myöhemmin rajoittamisen yhteydessä (luku 14) Ennen esitutkinnan aloittamista koskevan päätöksen tekemistä voidaan toimittaa ns. alustavaa tutkintaa sen selvittämiseksi, onko esitutkinnalle perusteita. Tämän esiselvityksen kattavuutta ei ole laissa erikseen säädetty. Alustavan tutkinnan alaa rajaa ratkaisun mukaan se, että varsinainen esitutkinta on lain mukaan aloitettava, kun on syytä epäillä rikosta. Poliisilla on siten tämän kynnyksen ylityttyä nimenomaan velvollisuus toimittaa esitutkinta. Alustavassa tutkinnassa ei esimerkiksi ole samoja oikeussuojatakeita kuin esitutkinnassa, mikä osaltaan puhuu sen puolesta, että alustavan tutkinnan käyttöalaa ei tule liikaa venyttää. Ratkaisussa tarkoitettu alustava tutkinta tarkoittaa ns. esiselvityksen ja siihen liittyvien toimenpiteiden tekemistä.

Yleensä voidaan selvittää, onko rikosta syytä epäillä ja jos näin on, edellytykset ovat olemassa esitutkinnan aloittamiselle. Kun lapsi on asianomistajana, asian selvittäminen muutoin kuin lapsen kuulustelulla voi olla haastavaa. Siksi joissakin tilanteissa perus- ja ihmisoikeusmyönteinen näkökulma lapsen edun toteutumiseksi voi edellyttää, että lapselle hankitaan edunvalvoja jo esiselvityksen aikana, että lasta koskevat terveystiedot voidaan hankkia edunvalvojan suostumuksella. Tätä menettelyä ei kuitenkaan voida pitää pääsääntönä, vaan poikkeuksellisenä menettelynä, jos rikosepäilykynnyksen ylittymistä ei voida muutoin selvittää. Rikosepäilyä selvitetään lähtökohtaisesti niillä keinoilla, joita esiselvityksessä yleensä voidaan käyttää. Lisäksi käräjäoikeuksien näkemykset vaihtelevat valtakunnallisesti siltä osin, onko edunvalvojan määrääminen rikosasiassa esiselvityksen aikana edes mahdollista, kun osassa käräjäoikeuksista määräys annetaan ja osasta ei.

Jos lapselle pyydetään rikosasiassa edunvalvojan määräämistä esiselvityksen aikana, edunvalvojan hankkiminen väliaikaismääräyksellä, kuulematta lapsen huoltajia voi olla välttämätöntä. Samalla käräjäoikeus harkitsee sen, onko edunvalvojan määrääminen mahdollista jo esiselvityksen aikana. Tästä tulee merkitä riittävät tiedot hakemukseen. Näin asian käsittelyn edellyttä-

mät oikeussuojatakeet varmistuvat, kun lapsella on myös esiselvityksen aikana mukana edunvalvoja häntä koskevaa rikosasiaa selvitettyä. Toisin toimiminen eli rikosasian päättäminen poliisin päätöksellä ja vielä ilman edunvalvojaa, saattaa vaarantaa lapsen ja muiden asianosaisien oikeuksien toteutumisen. Asianmukaisesti toimitetun esiselvityksen jälkeen on tehtävissä ratkaisu siitä, onko tilanteessa syytä epäillä rikosta vai ei. Jos rikosepäily kynnys ylittyy, edunvalvontaa koskeva määräys on lisäksi valmiina lapsen kuulustelua varten.

9.6. HUOLTAJIEN KUULEMINEN

Lapsen huoltajien kuuleminen käräjäoikeudessa käsiteltävässä edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemusasiassa on välttämätöntä jossakin vaiheessa asian käsittelyssä. Tämä ajankohta ratkaistaan sen mukaisesti, tarvitaanko rikosasian esitutkinnassa edunvalvontaa koskeva määräys väliaikaisena, jolloin se annetaan kuulematta asianosaisia vai voidaanko määräys antaa suoraan lopullisena. Viimeksi mainitun määräyksen antaminen edellyttää ennen ratkaisun tekemistä, että rikosasian edunvalvojan hakemuksesta on kuultu riittäviä tahoja.

Rikosasiassa edunvalvojaa koskeva määräys voidaan antaa asianosaisia kuulematta asiassa, jos asiaa ei voida viivyttää. Silloin määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, sekä kuulematta alaikäisen huoltajia ja 15 vuotta täyttäneitä alaikäisiä. Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, jollei määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta. Väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta. (Holhouslaki 79 §.)

Jos on mahdollista, että puhevaltaan oikeutettu taho voisi vaikuttaa lapsen kertomukseen rikosasiassa, edunvalvonnan määräystä tulee hakea väliaikaisena. Näin lapsen oikeudet toteutuvat häntä kuulusteltaessa, mutta toisaalta lapsen puhevaltaa normaalisti käyttävien oikeuksiakaan ei loukata liiaksi. (Ks. alaluku 12.8)

Esitutkintatoimenpiteet kannattaa rytmittää siten, että välittömästi lapsen kuulustelun jälkeen puhevaltaa asiassa käyttävät tahot tulevat tietoiseksi jo annetusta väliaikaismääräyksestä. Jos huoltajien kuulustelut voidaan toteuttaa lähes samanaikaisesti, edunvalvontaa koskeva määräys voidaan antaa tiedoksi huoltajille (ja 15 vuotta täyttäneelle nuorelle). Samalla heiltä voidaan pyytää suostumukset edunvalvontaa koskevan väliaikaismääräyksen vahvistamisesta lopulliseksi määräykseksi. Menettely on tarkoituksenmukainen ja nopeuttaa lopullisen ratkaisun antamista käräjäoikeudesta. Jos suostumuksia ei hankita esitutkinnassa valmiiksi, käräjäoikeus voi antaa ratkaisun vasta kuultuaan puhevaltaan oikeutettuja.

Lapsen kuulustelusta on hyvä ilmoittaa huoltajille heti lapsen kuulustelun jälkeen esimerkiksi puhelimitse, jos huoltajat eivät ole itse kuulusteltavana samoihin aikoihin. Huoltajien tulee kuitenkin saada ratkaisu tiedoksi normaalia tiedoksiantomenettelyä noudattaen ja lopullisen ratkaisun antaminen edellyttää lausuma-ajan kulumista tai kirjallisten suostumusten antamista. Tältä osin yksityiskohtaiset toimintamallit kannattaa sopia paikallisesti käräjäoikeuden kanssa.

Mikäli rikosasiassa ei ole tarvetta väliaikaismääräyksen antamiselle, huoltajien suostumuksen hankkiminen edunvalvojan ja 15 vuotta täyttäneen päämiehen suostumuksen ohella jo ensimmäisen hakemuksen yhteyteen nopeuttaa edunvalvontaa koskevan määräyksen antamista. Tämä menettely on mahdollinen esimerkiksi silloin, jos poliisi on saanut tiedon lapseen kohdistuneesta rikosepäilystä lapsen yksinhuoltajalta, jota ei epäillä rikoksesta. Lapsen yksinhuoltaja voi antaa suostumuksen edunvalvojan määräämiseksi lopullisesti jo etukäteen. Samoin sijoitetun lapsen huoltajien suostumukset rikosasian edunvalvojan määräämiseksi rikosasiassa voidaan hankkia etukäteen. Menettely nopeuttaa edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasiassa käsittelyä.

Edunvalvojan roolin ja tehtävien ymmärtäminen voi olla lapsen huoltajille haastavaa. Useimmiten kysymykset tähän liittyen kohdistetaan poliisille, joka on edunvalvojaa hakenut. Poliisin intranetistä kohdasta *Käännökset asiakkaille ilmoitettavista asioista* löytyy edunvalvojan määräämistä ja tehtäviä avaava asiakirja, jonka voi toimittaa lapsen huoltajille lisätiedoksi. Asiakirja löytyy suomen lisäksi viidellätoista eri kielellä.

9.7. EDUNVALVONNAN MÄÄRÄÄMISTÄ KOSKEVAN HAKEMUKSEN KÄSITTELYN JULKISUUS

Rikosasian edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemuksessa on huomioitava tutkittavana olevaa rikosta koskevien tietojen mahdollinen salassapidon tarve esitutinnan turvaamiseksi. Siksi määräyksen antamista koskevassa hakemuksessa tulee tarvittaessa perustella oikeudenkäyntiasiakirjojen salassapidon tarpeellisuus. Näissä asioissa ei yleensä järjestetä pääkäsitteilyn luonteista suullista käsittelyä. Jos sellainen järjestetään, tutkinnanjohtajan tulee arvioida käsittelyn järjestämisen julkisuuden vaikutukset ja tarvittaessa pyytää oikeudenkäyntiaineiston ja lapsen henkilöllisyyden salassapidon lisäksi käsittelyn järjestämistä suljettuna. Näitä tilanteita käsitellään seuraavaksi erikseen.

Oikeudenkäyntiasiakirjoja koskeva salassapitomääräys tarkoittaa, ettei yleisöjulkisuuden perusteella tietoja pyytävällä ole oikeutta saada tietoja rikosasiaan liittyvän edunvalvonnan hakemusasiakirjoista. Oikeudenkäyntiasiakirjojen pyytäminen salassa pidettäväksi yleisöjulkisuuden perusteella tehdään käyttämällä oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007, oikeudenkäyntijulkisuuslaki, YTJulkL) 10 § ja asiaa koskevia salassapitokohtia (esim. YTJulkL 9.1 § 2 kohta, JulkL 24. § 3, 25 ja/tai 26 kohta).

Edellä mainitun säännöksen YTJulkL 10 § mukaan tuomioistuin voi asianosaisten pyynnöstä tai erityisestä syystä muutoinkin päättää, että oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä tarpeellisin osin salassa, jos siihen sisältyy muussa laissa salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja, joiden julkiseksi tuleminen todennäköisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Rikosasiassa edunvalvojan määräämistä koskevan rikosasian julkiseksi tuleminen liian varhaisessa vaiheessa esitutinnan aikana voisi vaarantaa rikoksen tutkinnan samoin kuin asianosaisten oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

Erityisesti perhepiirissä tapahtunutta pahoinpitelyepäilyä koskevan edunvalvojan määräämistä käsittelevä korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2025:90 on tältä osin ajankohtainen. Ratkaisussa edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian oikeudenkäyntiaineisto on määrätty salassa pidettäväksi. Ratkaisun mukaan epäiltyä rikosta koskevien tietojen julkiseksi tuleminen todennäköisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi esitutkinta-asiakirjat on viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 24 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan säädetty salassa pidettäväksi.

Tapauksessa esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon (JulkL 24.1 § 3 kohta) merkitys korostuu. Tapauksessa oli kysymys pahoinpitely rikosnimikkeestä, jota ei rikosepäilynä pidetty erityisen arkaluonteisena, kun arvioitiin asianomistajan henkilöllisyyden salaamista. Sen sijaan rikostutkinnan turvaaminen nähtiin tärkeäksi salassapitoa edellyttäväksi toimenpiteeksi.

Lisäksi tulee arvioida, onko asianomistajan henkilöllisyyden salaamiselle tarvetta. Se on mahdollista rikosasiassa, kun kysymys on asianomistajan yksityiselämää koskevista arkaluonteisista tiedoista (YTJulkL 6 §). Tuomioistuin voi tällä perusteella määrätä salassa pidettäväksi mm. asianomistajan henkilöllisyyden rikosasiassa, joka koskee erityisen arkaluonteista hänen yksityiselämäänsä liittyvää seikkaa.

Salassapitomääräyksellä voidaan varmistaa, ettei tietoa asianomistajan henkilöllisyydestä voida antaa julkisuuteen tuomioistuimesta esitutinnan aikana. Samalla varmistetaan, että asianomistajan henkilöllisyyden salaamista koskeva kysymys käsitellään aloitettaessa pääasian oikeudenkäyntikäsitely, jos salaamiselle edelleen on tarvetta. Toisin toimittaessa oikeudenkäynnissä pääasiaa käsiteltäessä mahdollisesti annettava salassapitomääräys voi osoittautua liian myöhään annetuksi asianomistajan suojaamisen näkökulmasta. Kaikki nämä erilaiset yleisöjulkisuutta rajoittavat pyynnöt tulee myös perustella hakemukseen.

Arvioitaessa tarvetta lapsen henkilöllisyyden salassapidon tarvetta edunvalvonta-asiassa on huomioitava, millaisesta rikosepäilystä on kysymys. Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2025:90 mukaan lapsen henkilöllisyyden salaamiselle ei ollut edellytyksiä, kun edunvalvojan hakemus perustui pahoinpitelyä koskevaan rikosasiaan, joka ei ole luonteeltaan erityisen arkaluonteinen. Ratkaisun mukaan asianomistajan henkilöllisyys on perusteltua määrätä salassa pidettäväksi vain silloin, kun henkilö on asianomistajana sen kaltaisessa rikosasiassa, jossa oikeudenkäyntijulkisuuslain julkiset diaaritiedot asian laadusta, käytännössä rikosnimikkeen tasolla yksilöitynä, paljastavat jo sellaisenaan arkaluonteisia tietoja asianomistajan yksityiselämästä.

Pyydettäessä asianomistajana olevan lapsen henkilöllisyyden salassapitoa, edellytyksenä on siis, että rikosepäily on arkaluonteinen ja se ilmenee jo rikosnimikkeestä. Pynnön esittämistä voidaan pitää perusteltuna, jos asiassa epäillään seksuaalirikosta, mutta myös muiden rikosnimikkeiden yhteydessä rikoksen arkaluonteisuuden arviointia on syytä tehdä. Tämä on perusteltua myös siksi, ettei säännöksen soveltamisalaa ole rajoitettu tiettyihin rikosnimikkeisiin.

9.8. VÄLIAIKAISEN EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMISEN PERUSTELUT

Rikosasiassa edunvalvojaa haetaan väliaikaisesti silloin, kun tutinnan turvaaminen edellyttää määräyksen antamista edunvalvojasta siten, ettei huoltaja/hoitajat saa rikosepäilystä ennakkollisesti tietoa. Yleensä eturistiriitatilanteessa edunvalvontaa koskevan määräyksen antaminen on tarpeellista, jos rikoksesta epäillyllä tai muilla asiaan liittyvillä tahoilla ei ole tietoa poliisilla jo tiedossa olevasta rikosepäilystä.

Perustelut edunvalvojan määräämiselle kuulematta huoltajia tulee selostaa riittävän tarkasti edunvalvonnan määräämistä koskevassa hakemuksessa. Perustelut liittyvät tarpeeseen varmistaa, ettei lapsen kertomukseen voida vaikuttaa ennen hänen kuulusteluaan. Perusteluiden asianmukaisella laatimisella tutkinnanjohtaja pystyy samalla arvioimaan ja tarkistamaan, onko väliaikaisen edunvalvojan hakemiselle ylipäätään perusteita. Jos perusteiden laatiminen vaikuttaa haastavalta, voi olla, ettei perusteita pynnön esittämiselle ole.

Väliaikaismääräystä koskevassa hakemuksessa on hyvä selostaa hakemuksen perusteena olevaa rikosepäilyä vain sen verran kuin se edunvalvojan määräämiseksi väliaikaisena on tarpeen. Hakemusta laadittaessa on huomioitava se, että ennen kuin edunvalvontaa koskeva määräys annetaan lopullisessa muodossaan, hakemusta koskevat asiakirjat annetaan tiedoksi asianosaisille. Silloin epäiltynä oleva huoltaja tulee tietoiseksi siitä, mitä hakemukseen on kirjoitettu. Siksi esitutinnan vaihe on huomioitava hakemusta laadittaessa ja mitä seikkoja asianosaiset voivat saada tietoonsa sen perusteella. Toisaalta käräjäoikeudella pitää olla riittävästi tietoa asiasta voidakseen määrätä rikosasiaan edunvalvojan.

Rikosasiassa edunvalvojan määrääminen väliaikaisesti edellyttää myös asianosaisjulkisuuden rajoittamista, jolloin edunvalvojan määräys annetaan kuulematta asianosaisia holhoustoimesta annetun lain perusteella (HolhL 79 §). Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen on aina poikkeus, ja pynnön perusteet ovat yhteneväiset väliaikaisena pyydettävän edunvalvontaa koskevan määräyksen kanssa. Oikeudenkäynnin (tässä hakemusasian) julkisuus on asianosaisille pääsääntö ja siksi pynnön antaminen kuulematta jotakin asianosaisista on perusteltava. Erillistä asianosaisjulkisuuden rajoittamista koskevaa sääntelyä ei ole löydettävissä oikeudenkäyntijul-

kisuuslaista. Asianosaisten kuulematta jättäminen ja siten asianosaisjulkisuuden rajoittaminen perustuu holhoustoimesta annetun lain sääntelyyn määräyksen antamisesta kuulematta asianosaisia.

Helsingin hovioikeus on vahvennetun kokoonpanon ratkaisullaan 21.9.2023 1370 korostanut väliaikaisen edunvalvojan määräämisen merkitystä lapselle. Tapauksessa rikoskomisario oli pyytänyt edunvalvojan määräämistä esitutkintaa varten kahdeksan- ja kuusivuotiaille lapsille, joiden toista huoltajaa epäiltiin lapsiinsa kohdistuneesta pahoinpitelyrikoksesta. Edunvalvojan määräystä oli pyydetty kiireellisesti väliaikaismääräyksellä lapsen huoltajia kuulematta. Käräjäoikeus oli hylännyt pyynnön väliaikaismääräyksestä katsoen, ettei määräystä voitu antaa huoltajia kuulematta. Hovioikeus piti selvänä, että lapsille oli määrättävä edunvalvoja esitutkintaa varten ja kysymys oli tämän jälkeen siitä, voitiinko asiaa viivyttää ja edunvalvoja määrätä huoltajia kuulematta. Hovioikeus katsoi, että nopea ratkaisu oli välttämätön edunvalvonnan tarpeessa olevien lasten suojaamiseksi sekä lasten kertomusten saamiseksi mahdollisimman totuudenmukaisina, eikä asiaa voitu tämän vuoksi viivyttää. Huoltajien kuuleminen ennen lapsen kuulustelua voi vaarantaa lapsen edun ja olla vahingollista rikostutkinnan kannalta. Hovioikeus katsoi, että huoltajien kuuleminen pelkästään kuulemisperiaatteen toteutumisen vuoksi ei ole sellainen oikeus, jota nyt käsillä olevassa asiassa olisi pidettävä painavampana kuin lapsen etua, lapsen suojaamisen tarvetta sekä rikostutkinnallisia seikkoja. Käräjäoikeuden olisi siten tullut määrätä lapsille edunvalvoja väliaikaismääräyksellä huoltajia kuulematta.

9.9. RATKAISU RIKOSASIAN TUTKINNAN PÄÄTTÄMISESTÄ JA LAPSEN ETU

Ennen esitutkinnan toimittamista voi tulla harkittavaksi esitutkinnan aloittamatta jättäminen. Tätä on käsitelty yksityiskohtaisesti edellä otsikon ”On syytä epäillä -kynnys ja puhevallan käyttäminen rikosasiassa” alla.

Toisaalta jo aloitetun esitutkinnan lopettaminen poliisin päätöksellä tai rajoittamisesityksen tekeminen on myös mahdollista. Näissä tilanteissa hakemusta edunvalvojan määräämiseksi rikosasiaan pitäisi myös harkita. Edunvalvoja on voitu joissain tilanteissa jättää hakematta ja perustella menettelyä koskevan prosessin toimimattomuudella ja/tai taloudellisilla syillä. Nämä syyt eivät kuitenkaan ole perusteltuja, kun lapsen edun toteutuminen pitäisi varmistaa.

Edunvalvojan määrääminen rikosasiassa ilmenneessä eturistiriitatilanteessa on tärkeää erityisesti lapsen oikeuksien toteutumisen ja ylipäätään toimenpiteiden valvonnan näkökulmasta. Toisin toimittaessa esitutkinnan lopettamista tai esitutkinnan aloittamatta jättämistä ei valvo lapsen puolesta kukaan ulkopuolinen taho. Silloin kukaan ei käytä lapsen puhevaltaa, eikä kyseenalaista lasta koskevaa päätöstä (käytä kantelu- tai valitusoikeutta), vaikka siihen olisi tarvetta. Näin tapahtuessa lapsen oikeusturva voi vaarantua.

Tavallisesti lapsen huoltajat pystyvät arvioimaan viranomaisen toimenpiteitä, kun epäiltynä on joku ulkopuolinen taho. Jos käsillä on nyt käsitelty eturistiriita tilanne lapsen ja tämän huoltajan välillä, edunvalvojan määräämisen rikosasiassa pitäisi olla pääsääntö ennen asian päättämistä esitutkinnassa. Silloin ratkaisua olisi mahdollista arvioida lapsen puolesta ja tarvittaessa tehdä siitä esimerkiksi kantelu tai olla yhteydessä asiaan määrättyyn syyttäjään. Esitutkinnan päättymiseen johtavissa ratkaisuissa on huomioitava lapsen oikeuksien toteutuminen siten kuin käsikirjan rajoittamista koskevassa osiossa (luku 14) on selostettu.

Asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden myötä syytteen nostaminen on mahdollista myös silloin, kun lapsi on asianomistajana. Tämän oikeuden käyttäminen on haasteellista, koska asianomistajan rangaistusvaatimuksen ajamiseen liittyy oikeudenkäyntikuluriski eli riski joutua korvaamaan vastapuolen kulut, jos esitetty rangaistusvaatimus hylätään. Tämä riski on huomattava, vaikka lapsella on omien oikeudenkäyntikulujen osalta mahdollisuus saada oikeudenkäyntikulunsa korvatuksi valtion varoista. Asianomistajalla, saati lapsella, ei myöskään ole käytettävissään samanlaista ”koneistoa” asian selvittämiseksi kuin poliisilla. (Rantaeskola 2021, 303.)

9.10. EDUNVALVOJAN PÄÄASIAALLISET TEHTÄVÄT RIKOSASIASSA

Rikosasiassa lapselle määrätyn edunvalvojan tehtävät määrittyvät samanlaisina kuin lapsen huoltajan tehtävät rikosepäilyssä, kun minkäänlaista eturistiriitaa huoltajan/huoltajien ja lapsen välillä ei ole. Edunvalvojalla on siis oikeus olla läsnä lapsen kuulustelussa samalla tavalla kuin huoltajalla/huoltajilla olisi. Edelleen edunvalvojan tehtävänä on lapsen osalliseksi tekeminen omassa prosessissaan, lapsen yksilöllisen tilanteen huomioiminen ja lapsen edun valvominen rikosasiaa käsiteltäessä. Normaalisti näistä tehtävistä huolehtivat luonnostaan lapsen huoltaja/huoltajat, kun epäilty on lapseen nähden ulkopuolinen taho. Huoltajan/huoltajien ja lapsen välisen eturistiriidan yhteydessä edunvalvojana toimivan kyky toimia lapsen kanssa tämän ikätason edellyttämällä tavalla korostuu.

Asianomistajan asemassa olevan rikosasian edunvalvojan tehtävät painottuvat oikeudellisten asioiden osalta rangaistusvaatimuksen ja vahingonkorvausten esittämiseen yhteistyössä avustajan kanssa. Epäillyn asemassa olevan rikosasian edunvalvojan tehtävät painottuvat oikeudellisten asioiden osalta rangaistusvaatimukseen ja esitettyihin vahingonkorvauksiin annettavan vastauksen harkintaan.

Näiden tehtävien lisäksi edunvalvojan työskentelyssä korostuu lapsen osallisuuden varmistaminen häntä koskevassa asiassa. Tämä on tärkeää riippumatta lapsen asemasta. Lapsen tulee olla tietoinen, mitä asian käsittely tarkoittaa hänen näkökulmastaan. Lapsen mielipiteen ja tilanteen esille tuominen rikosasian käsittelyyn on edunvalvojan tärkeimpiä tehtäviä. Lisäksi lapsen tilanteen selvittäminen ennen oikeudenkäyntiä kuuluu edunvalvojan tehtäviin, varsinkin jos esitutkinnasta on kulunut oikeudenkäyntiin mennessä pidempi aika.

9.11. RIKOSASIAN EDUNVALVONNAN HOITAMINEN TANDEM-MALLILLA

Valtakunnallisesti on käytössä erilaisia edunvalvonnan malleja. Kansainvälisten sopimusten ja suositusten mukaisesti oikeudenkäyntiavustajan ja edunvalvojan ei tulisi olla sama henkilö, koska oikeudenkäyntiavustajan tulisi noudattaa päämiehensä tahtoa toimeksiannon hoidossa, kun taas edunvalvoja ei voi olla riippuvainen päämiehen tahdosta. Rikosasiaan määrätty edunvalvoja voi olla puhevaltaa käyttäessään eri mieltä kuin lapsi itse on, jolla on merkitystä tilanteessa, kun lapsella on rinnakkainen puhevalta. Tämä korostuu erityisesti lapsen henkilöä koskevassa asiassa, kun lapsi on 15–17 vuotta. (Ks. tarkemmin Rantaeskola – Kaunisto 2024, s. 237-246)

Lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa oikeudenkäyntiavustaja on usein hoitanut myös edunvalvojan tehtävät (yhden tai kahden juristin malli). Silloin lapsen kohtaamiseen liittyvät tilanteet ovat voineet jäädä hoitamatta. Rikosasiaan määrätyn edunvalvojan toiminnan lähtökohtana pitäisi olla lapsen etu. Edunvalvonnassa keskeistä on asioiden selostaminen lapselle tämän ikätason edellyttämällä tavalla, lapsen edun arviointi sekä työskentely lapsen kanssa. Lisäksi rikosasiaan määrätyn edunvalvojan tulee ratkaista rangaistus- ja korvausvaatimukseen liittyvät kysymykset. Tandem-mallia käytettäessä lastensuojelutaustan omaavan ja rikosprosessiin koulutetun edunvalvojan tulee hankkia lapselle jo kuulusteluun oikeudenkäyntiavustaja, jotta myös kuulustelun ja tutkinnan oikeudellista puolesta huolehditaan asianmukaisesti.

Oikeudenkäyntiavustajan tehtävässä on keskeistä varmistaa, että lapsen juridiset edut, kuten rikoksen kaikki eri tunnusmerkistötekijät ja mahdollisuus vahingonkorvauksiin toteutuu. Sen sijaan lapsen osallisuuden varmistamiseksi ja lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta erillisen edunvalvojan määrääminen on välttämätöntä. Erityisesti tämä tulee esiin tilanteissa, kun neuvotellaan toimeksiantoa koskevista kysymyksistä, päätetään esitettävistä vaatimuksista sekä siitä haetaanko käräjäoikeuden ratkaisuun muutosta. Tätä rikosasian edunvalvojan ja oikeusavustajan yhteistyömallia kutsutaan tandem-malliksi.

Edunvalvojan rooli korostuu esitutkinnan aikana, kun lapsi osallistuu rikosasian kuulustelujen ym. esitutkintatoimenpiteiden myötä ja oikeudenkäynnissä, kun lapsen kuuleminen henkilökohtaisesti ajankohtaistuu todisteena käytettävästä lapsen kuulustelusta tehdystä tallenteesta huolimatta. Oikeudenkäyntiavustajan rooli korostuu taas oikeudenkäynnissä, kun lapsen henkilökohtainen läsnäolo ei ole tarpeen. Tandem-malli varmistaa lapsen oikeudet esitutkinnassa, kun rikosasian edunvalvoja lastensuojelukoulutuksen ja työkokemuksen myötä tapaa varmuudella lasta esitutkinnan aikana ja pitää hänet osallisena omassa asiassa myös esitutkinnan jälkeen. Lisäksi rikosasian edunvalvoja kertoo rikosprosessin lopputuloksen lapselle tämän ikätason edellyttämällä tavalla. (Heikkilä ym. 2018, 131).

9.12. OIKEUSSUOJAKEINOT LAPSEN EDUN VALVOMISEKSI

Valtakunnansyyttäjä voi omasta aloitteestaan tai esimerkiksi kantelun johdosta ottaa uudelleen käsiteltäväksi alaisensa syyttäjän ratkaiseman asian. Silloin valtakunnansyyttäjä voi määrätä toisen syyttäjän hoitamaan asiaa.

Viranomaisen toimintaan tyytymätön voi myös tehdä hallintokantelun oikeuskanslerille tai eduskunnan oikeusasiamiehelle, mikäli kokee viranomaisen menetelleen lainvastaisesti tai jättäneen velvollisuutensa täyttämättä. Hallintokantelu ei ole kuitenkaan muutoksenhakukeino. Toisin kuin muutoksenhakukeinot, kantelu ei voi välittömästi johtaa kantelun kohteena olevan virkatoimen tai päätöksen muuttamiseen.

Rikosasiaan määrätyn edunvalvojan toimintaan tyytymätön voi pyytää edunvalvojasta annetun määräyksen peruuttamista ja uuden määräämistä. Lisäksi edunvalvojan toiminnasta rikosasiassa voi tehdä huomautuksen digi- ja väestötietovirastoon.

9.13. RIKOSASIAAN MÄÄRÄTTÄVÄN EDUNVALVOJAN PROSESSISTA YLEISESTI

1. Tutkija etsii sopivan edunvalvojan ja pyytää tältä kirjallisen suostumuksen (esim. sähköpostilla). Samalla suostumuksen antaneelta tiedustellaan, onko hänellä mahdollisuus saapua lapsen kuulusteluun paikalle, jos tästä voidaan jo tässä vaiheessa sopia.

Lähtökohtana pitäisi olla, että sopivan edunvalvojan hankkiminen olisi koordinoitua toimintaa. Sellainen menettely helpottaisi poliisin työtä kuhunkin rikosasiaan sopivan edunvalvojan löytämiseksi.

Erityisesti väliaikaismääräyksen yhteydessä voi olla kovin kiire, ja lapsen kuulustelu voi olla pian. Käräjäoikeuden kanssa sovittu menettely väliaikaista edunvalvojaa koskevan määräyksen saamisesta jopa tunneissa helpottaa kuulustelun järjestämistä.

2. Tutkija tai tutkinnanjohtaja (TJ) arvioivat, onko asiassa tarvetta väliaikaisen määräyksen antamiselle.
3. Tutkija tai TJ täyttää hakemuksen ja TJ allekirjoittaa sen.
4. Hakemus ja edunvalvojaksi ehdotettavan suostumus toimia edunvalvojana rikosasiassa toimitetaan käräjäoikeuteen.
5. Jos edunvalvojan määräämisen antaminen huoltajia kuulematta ei ole tarpeen, puhevallan käyttämiseen oikeutettujen huoltajien ja 15 vuotta täyttäneen lapsen suostumukset liitetään hakemukseen.
6. Käräjäoikeus käsittelee hakemuksen ja lähettää päätöksen tutkijalle/TJ:lle.

7. Jos edunvalvontamääräys on annettu väliaikaisena, tutkija/TJ huolehtii väliaikaismääräyksen tiedoksi antamisesta ja toimittaa käräjäoikeudelle tiedoksiannosta koskevan aineiston sekä huoltajan/hoitajien suostumuksen lopullisen edunvalvojaa koskevan määräyksen antamiseksi. Näin toimitaan, mikäli käräjäoikeuden kanssa on sovittu menettelystä (sekä tiedoksiannon että suostumusten hankkimisen osalta) ja asiakirjat voidaan esitutkinnassa saada lapsen kuulustelun jälkeen.
8. Huoltajien suostumusten hankkiminen esitutinnan aikana nopeuttaa huomattavasti asian käsittelyä käräjäoikeudessa siten kuin edellä on kerrottu. Tästä ja muista prosessin tarkoituksenmukaisista yksityiskohdista kannattaa sopia paikallisesti.

Lähteet ja lisätietoja:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> Viitattu 2.11.2021.

Heikkilä, Marjukka, Satu Rantaeskola & Tuija Suikkanen-Malin 2018: Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala.

Rantaeskola, Satu & Kaunisto, Jasmin 2024: Seksuaalirikosten tutkinta. Edita, Helsinki.

Rantaeskola, Satu 2021: Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. Alma Talent Oy.

10. LAPSEN KUULUSTELU ESITUTKINNASSA

Jos poliisi kuulustelee alle 18-vuotiaan lapsen esitutkintalakiin perustuen, kyse on lapsen kuulustelusta. Poliisi voi pyytää tarvittaessa yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiltä apua lapsen kuulustelemisessa. Jos lapsen kuulustelun suorittaa yksikön henkilökunta, siitä käytetään termiä lapsen haastattelu.

Esitutkintalain 7 luvun 14 § 1 momentin mukaan alle 15-vuotiaan kuultavan huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Saman säännöksen 2 momentin mukaan jos asianomistajana tai epäiltynä kuulusteltavana on 15 vuotta täyttänyt vajaavaltainen, laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos tämä tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä saisi oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 tai 2 §:n mukaan käyttää puhevaltaa vajaavaltaisen sijasta tai ohella. Tärkeää on huomata, että tutkija voi kieltää laillisen edustajan läsnäolon kuulustelussa, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä. Tähän ei siis tarvita tutkinnanjohtajan tai pidättämiseen oikeutetun virkamiehen toimivaltuuksia. Huoltajan läsnäolo voi joskus olla esteenä sille, että lapsi tai nuori uskaltaa kertoa tapahtuneesta, sillä hän voi kertomatta jättämisellä pyrkiä suojelemaan huoltajiaan heille ikäviltä tiedoilta tai esimerkiksi hävetä jonkin sellaisen asian kertomista, jossa hän on itse tehnyt väärin. Tästä syystä suositeltavaa on, että ainakaan asianomistajalapsen kuulustelussa huoltaja ei olisi reaaliaikaisesti seuraamassa kuulustelua. Huoltajilla on oikeus kuulustelun jälkeen nähdä videotallenne, mutta tietoisuus tästä ei välttämättä vaikuta lapsen kertomukseen yhtä paljon kuin huoltajan läsnäolo kuulustelutilanteessa.

10.1. VALMISTAUTUMINEN KUULUSTELUUN: ESITIEDOT JA HYPOTEESIT

Lapsen kuulusteluun on valmistauduttava hyvin ja käytössä olevat taustatiedot on käytävä läpi ennen kuulustelua. Jos lasta ei tulla kuulemaan henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä, ennen lapsen kuulustelua on mietittävä tarkasti sitä, miten vastakuulustelumahdollisuus käytännössä toteutetaan. Kuulustelun seuraamiseen on annettava mahdollisuus myös lapsen edunvalvojalle sekä syyttäjälle.

Erityisen tärkeää lapsen kuulustelua suunniteltaessa on pohtia sitä, kuinka rikosepäily on herännyt. Tämä on rikostutkinnan lähtökohta ja tärkeä myös myöhemmin mahdollisen oikeudenkäynnin käsittelyn arvioinnin näkökulmasta. Esitietojen perusteella luodaan alustavia hypoteeseja eli vaihtoehtoisia selityksiä rikosepäilyille tulisi selvittää lapsen kuulustelussa yhtä lailla kuin itse rikosepäilyä. Vain selvittämällä perusteellisesti, voiko jokin muu seikka selittää epäilyn, on mahdollista riittävällä varmuudella sulkea se myöhemmin pois. Langettavan tuomion antaminen edellyttää, ettei saa jäädä varteen otettavaa epäilyä. Toisaalta jos vaihtoehtoinen selitys saa tukea, voidaan välttyä turhalta rikosprosessilta ja siitä johtuvalta inhimilliseltä kärsimykseltä.

10.1.1. Vaihtoehtoiset selitykset eli hypoteesit

Hypoteeseilla pyritään vastaamaan kysymykseen siitä, voidaanko muita selittäviä tekijöitä epäilyn taustalla poissulkea tutkinnassa. Tutkimuksista ja käytännön työkokemuksista tiedetään, että esimerkiksi joskus epäily lapseen kohdistuneesta rikoksesta ei saa tukea, vaan epäily johtuu jostain muusta. Vaihtoehtoisia selityksiä on aina pohdittava erikseen tapauksen esitietojen perusteella, mutta tavallisia vaihtoehtoisia selityksiä ovat tällöin muun muassa:

- Lapsen kertomukseen ovat vaikuttaneet aikuisen lapselle esittämät johdattelevat keskustelut ennen kuulustelua. Näille erityisesti pienet lapset ovat hyvin alttiita. Kaikenikäisiin ihmisiin voi vaikuttaa se, että heille tärkeä tai vaikutusvaltainen henkilö esittää johdattelevia tai vahvan tulkinnan antavia kysymyksiä heidän

kokemuksistaan. Lapselta tulee kuulustelussa selvittää, kenen kanssa ja mitä näistä epäilyyn liittyvistä asioista on keskusteltu.

- Kyse voi olla väärinkäsityksestä, joka perustuu esim. lapsen tai nuoren ymmärtämättömyyteen käyttämästään sanasta. Pieni lapsi voi joskus käyttää sanoja, jotka viittaavat väkivaltaan tai seksuaaliseen kanssakäymiseen, taikka sukuelimiin, ymmärtämättä niiden sisältöä ja tarkoittaen jotain aivan muuta. Sama ilmiö voi toki näkyä myös toisin päin, eli pieni lapsi saattaa puhua seksuaaliväkivallan kokemuksesta käyttäen termejä, jotka eivät itsessään viittaa mihinkään vakavaan. Myös teini-ikäisillä saattaa olla väärinymmärryksiä ja sanojen käyttö voi poiketa siitä, mitä poliisi sanoilla ymmärtää. Haastattelussa kannattaa tästä syystä aina pyytää haastateltavaa tarkentamaan, mitä hän käyttämällään sanalla tarkoittaa.
- Lapsi tai nuori saattaa tahallaan väaristää jotain tapahtumaa tai valehdella. Mitä pienempi lapsi, sen epätodennäköisempää kuitenkin on, että lapsi oma-aloitteisesti keksisi rikokseen viittaavan kertomuksen. Paras tapa selvittää niin hypoteesia valheesta kuin todenmukaisesta kertomuksesta on esittää mahdollisimman avoimia kysymyksiä ja kehottaa itsenäiseen kerrontaan.
- Huoltajuuskiistoissa tai muissa tilanteissa, joissa aikuisilla on omat intressit suhteessa lapsen kertomukseen tai vahvat näkemykset lapsen tilanteesta, voivat aikuisten intressit vaikuttaa vahvasti lapsen kokemukseen ja kertomukseen. Niissä kannattaa olla erityisen huolellinen pohtiessaan vaihtoehtoisten hypoteesien selvittämistä.

Tämä lista ei ole kattava, ja hypoteesit vaihtelevat tapauksesta toiseen. Syvällisempää pohdintaa hypoteesien punninnasta löytyy Korkmanin, Pakkasen ja Laajasalon julkaisusta *Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Units for Children and Adolescents* (2017).

10.1.2. Muu näyttö kertomuksen arviointia varten

Olennaista on myös alusta asti pohtia, mistä voi saada muuta näyttöä kertomuksen arviointia varten. Sana vastaan sana -tilanteissa voi myös muulla kuin ns. vahvalla näytöllä olla ratkaiseva merkitys oikeuskäsittelyä ajatellen. Näyttönä lapseen kohdistuneessa rikoksessa voi toimia esimerkiksi se, jos lapsi ilmaisee kertoneensa tapahtumista kaverille, kaverin kuuleminen, lapsen kuvailu tapahtuma-asunnosta tai tekovälineistä, rikospaikan kuvaaminen ja päiväkirjamerkinnot, puhelinviestit ja lapsen itsensä ottamat valokuvat ja videot.

10.2. LAPSEN KUULUSTELU

Lapsen esitutkinnassa tallennettu kuulustelu voi korvata osan pääkäsittelystä, jolloin lasta ei tulla kuulemaan henkilökohtaisesti käräjäoikeudessa tai myöhemmin oikeuskäsittelyn aikana. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen niin asianomistajan, todistajan kuin joissain tilanteissa myös rikollisesta teosta epäillyn asemassa olevan lapsen kohdalla. Koska esitutkinnassa suoritetaan tuomioistuimen pääkäsittelyä korvaavia toimenpiteitä, tämä aiheuttaa erityisiä vaatimuksia lapsen kuulustelulle ja siihen käytetylle tilalle. Erityisesti poliisiin tulee ottaa huomioon kuulustelutallenteen äänen- ja kuvanlaatu sekä tiedostomuoto, jolla kuulustelutallenne tulee olla siirrettävissä syyttäjän ja tuomioistuimen käyttöön. Lisäksi vastakuulustelumahdollisuudesta on huolehdittava jo esitutkinnan aikana.

Esitutkintalain (ETL 4:7) mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu lapselle haittaa hänelle tärkeässä ympäristössä. Tutkintatoimenpiteet tulee suorittaa tähän tehtävään erityisesti perehtyneen tutkijan toimesta.

Erityisesti lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkinnassa tämä tarkoittaa sellaisia lapsiin kohdistuneita seksuaali- ja väkivaltarikoksia tutkivia poliiseja, jotka ovat suorittaneet nykyisin Poliisiammattikorkeakoulussa täydennyskoulutuksena vuosittain järjestettävän lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen. Koulutusta on järjestetty suurin piirtein samanmuotoisena vuodesta 2009 saakka ja aiemmin koulutuksen nimi oli ”lapsen haastattelu rikosprosessissa”. Koulutus kestää vuoden ja siihen sisältyy koulutuspäiviä, työssä oppimista, palautetta tehdyistä lasten kuulusteluista ja haastatteluista työnohjauksen muodossa ja koulutuksen lopussa laadittava lopputyö.

Vuonna 2021 Poliisiammattikorkeakoulussa tehty opinnäytetyö osoittaa, että koulutettavat ovat varsin tyytyväisiä koulutukseen (Tikkala, 2021). Myöskin lasten haastattelujen ja kuulustelujen laatua on tutkimuksissa arvioitu (Snellman, 2021; Heikkilä, 2017), ja verrattuna aiempiin suomalaisiin tutkimuksiin (Korkman, 2006), laatu on parantunut selvästi. Myös itse koulutuksen vaikutusta on tutkittu (Kaunisto, 2013 ja Lahtinen, Korkman, Laitila & Mehtätalo, 2017) ja vaikutukset niin kuulustelujen laatuun kuin tutkijoiden päättelyyn ovat myönteisiä.

Edelleen esitutkintalain (ETL 7:21) mukaan jos asianomistaja on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu ja jos se ei merkittävästi viivytä asian käsittelyä tai siitä aiheutu muuta haittaa, tulee asianomistajan kuulustelu suorittaa suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kuulusteluun suunnitelluissa tiloissa. Saman säännöksen mukaan saman henkilön tai samojen henkilöiden on suoritettava kaikki asianomistajan kuulustelut, jos asianomistaja niin pyytää. Asianomistaja voi myös pyytää, että kuulustelijana toimisi hänen omaa sukupuoltaan edustava henkilö, jos kyse on seksuaalirikoksesta tai muusta rikosasiasta, jossa asianomistajalla on tällaiseen pyyntöön rikoksen luonteen vuoksi perusteltu tarve.

Esitutkintalain erityisen suojelun tarpeessa oleviin uhreihin liittyvät säännökset on lisätty esitutkintalakiin Euroopan parlamentin ja neuvoston hyväksymän rikosuhridirektiivin perusteella. Uhidirektiivin tarkoituksena on tunnistaa erityissuojelua tarvitsevat uhrin ja turvata heidän oikeutensa erityissuojeluun esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Direktiivin mukaan erityissuojelun tarpeessa olevalla uhrilla tarkoitetaan henkilöä, joka on erityisen altis toissijaiselle ja toistuvalla uhriksi joutumiselle, pelottelulle ja kostotoimille (2012/29/EU). Lapsen voidaan etenkin heidän jouduttuaan seksuaali- ja väkivaltarikoksen uhriksi katsoa olevan erityissuojelun tarpeessa, jolloin kuulustelutilanteen ja tilan rakentaminen mahdollisimman hyvin tätä tavoitetta tukeväksi on vahvasti direktiivin hengen mukaista.

Poliisi voi kuulustella alle 18-vuotiaan lapsen itse tai pyytää kuulusteluun apua yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköistä. Lähtökohtaisesti poliisi kuulustelee itse noin 6–17-vuotiaat ikätasoisesti kehittyneet lapset ja pyytää apua pääsääntöisesti alle kouluikäisten tai kehityshäiriöisten tai muutoin erityisosaamista vaativien kuulustelujen osalla. Myös vanhempien lasten tai nuorten kohdalla esimerkiksi kehitysvamma, autismikirjon häiriö, psykoosisairaus tai persoonallisuushäiriö voivat olla perusteita pyytää lapsen haastattelua oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköstä. Lapsen kuulusteluja voidaan tehdä myös yhteistyössä yksiköiden henkilökunnan kanssa siten, että kuulustelut suunnitellaan yhdessä tai kuulusteluun tulee poliisin työpariksi yksikön henkilökuntaa.

10.2.1. Lapsen kuulustelun tallentaminen ääni- ja kuvatallenteelle

Esitutkintalain 9 luvun 4 §:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuulustelu on tallennettava ääni- ja kuvatallenteeseen, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa tämän nuoren iän tai henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. Saman pykälän 4 kohdassa on lueteltu muut tapaukset, joissa kuulustelutallennetta voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä:

1. 15–17-vuotiaaseen asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;

- rikoslain 20 luvun 1–5 tai 8–16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen tai rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan 15–17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi;
- rikoslain 20 luvun 1–5 tai 8–16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen tai rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Kaikki alle 15-vuotiaiden kuulustelut tulee tallentaa ääni- ja kuvatallenteelle, jos on mahdollista, että niitä tullaan käyttämään todisteena oikeudenkäynnissä. Rikosprosessin laadun varmistamiseksi myös 15 – 17-vuotiaiden kuulustelut on suositeltavaa tallentaa ääni- ja kuvatallenteelle, vaikka kuulusteluista laadittaisiinkin kuulustelupöytäkirja.

10.2.2. Asianomistajan suojelutarpeen arvio lapsen kohdalla

Esitutkintalain 11 luvun 9 a §:n mukaan esitutkintaviranomaisen on ilman aiheetonta viivästystä arvioitava, onko asianomistaja asiaa esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä käsiteltäessä erityisen suojelun tarpeessa. Säännöksessä ei ole ikärajaa, joten suojelutarpeen arvio tulee kyseeseen myös alaikäisten asianomistajien kohdalla.

Sisäministeriö on julkaissut vuonna 2016 Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirjan, joka sisältää tarkemmat ohjeet arvioinnin tekemiseen. Sen mukaan alle 18-vuotiaiden asianomistajien kohdalla oletama on, että he ovat haavoittuvia uhreja ja voivat sen vuoksi tarvita erityisiä suojelutoimenpiteitä. Siksi heidän kohdallaan suojelutarve tulisi aina arvioida kirjallisesti Kameleonista löytyvällä Asianomistajan suojelutarve -lomakkeella. Käsikirjan mukaan henkilökohtainen arviointi on tehtävä läheisessä yhteistyössä asianomistajan kanssa. Jos alaikäinen asianomistaja käyttää asiassa jo itsekkin puhevaltaa eli on yli 15-vuotias, suojelutarvelomakkeen voi täyttää hänen kanssaan ja lisäksi puhevaltaa käyttävien huoltajien tai edunvalvojan kannanotot voi kirjata samalle lomakkeelle. Alle 15-vuotiaiden asianomistajien kohdalla lomake täytetään heidän puhevaltaansa käyttävien huoltajien tai edunvalvojan kanssa.

Tärkeää on huomata, että alle 15-vuotiaan asianomistajan kuulustelun videointi ei ole suojelukeino, joten siitä ei erikseen kysytä alle 15-vuotiaalta eikä heidän puhevaltaansa käyttäviltä huoltajilta tai edunvalvojalta. Esitutkinnassa tulee kuitenkin myös ennakoida tilanteet, joissa asianomistaja ylittää rikosprosessin aikana oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n mukaiset 15 tai 18 vuoden ikäraajat. Kyseisen säännöksen mukaan esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, kun henkilö ei ole täyttänyt 15 vuotta tai on 15–17-vuotias ja henkilökohtaisten olosuhteiden tai rikoksen laadun takia erityisen suojelun tarpeessa, eikä halua tulla oikeudenkäynnissä kuulluksi. 18 vuotta täyttäneiden kohdalla oikeudenkäymiskaarenkin mukaan videotallenteen käyttäminen henkilökohtaisen kuulemisen sijaan edellyttää, että henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa vaarantaisi kuultavan terveyden tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Osa suojelutarpeen arviota esimerkiksi 15 vuotta lähestyvän tai 15 vuotta täyttäneen nuoren kohdalla onkin, että huomioidaan tilanteen myös mukaan seksuaalirikoksen asianomistajan näkemys henkilökohtaiseen kuulemiseen oikeudenkäynnissä tai hänen erityisen suojelun tarpeensa. Tällöin nuorelta kysytään kantaa siihen, haluaako hän tulla henkilökohtaisesti kuulluksi oikeudenkäynnissä, jos on jo ehtinyt täyttää 15 vuotta. Vaikka hän haluaisikin tulla henkilökohtaisesti kuulluksi, kuulustelu on silti syytä tallentaa ääni- ja kuvatallenteelle.

10.2.3. Lapsen kuulustelu ja poliisin yhteistyö sosiaalihuollon kanssa

On melko tavallista, että sosiaalihuollossa joudutaan erilaisten määräaikojen vuoksi reagoimaan lapseen kohdistuvaan rikosepäilyyn ennen kuin poliisi ehtii kuulustelemaan lasta. On kuitenkin tärkeää, että sosiaalihuollon kanssa sovitaan yhteistyössä, missä aikataulussa kukin viranomainen etenee ja milloin on esitutkinnan turvaamisen kannalta vähiten riskitöntä ottaa rikos-

epäily perheen kanssa puheeksi. Samoin on tärkeää viestiä poliisista sosiaalihuoltoon silloin, kun rikosepäilyn kiireellinen selvittäminen on tarpeen. Poliisilla ei kuitenkaan ole toimivaltaa määrätä, milloin sosiaaliviranomainen voi tehdä työnsä tai mitä vaikkapa päätösten perusteiksi kirjata.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa EOAK/3287/2021 todetaan, että lastensuojelulliset toimet tulee erottaa poliisille kuuluvasta rikoksen selvittämisestä ja että päätökset lasta koskevassa asiassa on tehtävä lastensuojelulaissa säädetyillä perusteilla ja päätökset on annettava tiedoksi asianosaisille siten kuin hallintolaki edellyttää. Päätösten tiedoksiantoa ei voi lykätä esitutkintaan liittyvillä perusteilla. Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa AOA 1304/4/12 puolestaan todetaan, että sosiaalityöntekijöiden tulee noudattaa lastensuojelun lainsäädäntöä ja esimerkiksi kiireellisen sijoituksen perusteita ei voida jättää kertomatta huoltajille poliisin tutkinnallisten syiden vuoksi.

Asianomistajalapsen kuulustelu voi olla kriisitilanne lapsen huoltajille ja perheelle etenkin silloin, jos lasta kuulustellaan huoltajille siitä etukäteen ilmoittamatta eli jos kyse on perheensisäisestä rikosepäilystä. Lapsen kuulustelusta olisi perusteltua ilmoittaa lapsen vastuusosiaalityöntekijälle ennen kuulustelua ja kuulustelun jälkeen myös välittää mahdollisuuksien mukaan sosiaalihuoltoon tietoa siitä, mitä esitutkinnassa on ilmennyt. Jos lapsen vastuusosiaalityöntekijää ei ole tai ei ole tiedossa, kuka hän on, tulevasta kuulustelusta voi tehdä lastensuojeluilmoituksen lapsen turvallisuuden takaamisen näkökulmasta. Ilmoitusta laadittaessa on otettava huomioon, että ilmoitusteksti menee lapsen huoltajien nähtäväksi.

Lastensuojeluilmoituksen sisältö olla seuraavanlainen:

”Lasta kuulustellaan xx.xx.202x asianomistajana epäillyn (rikosnimike) vuoksi. Lapsen kuulustelun tuleminen vanhempien tietoon voi aiheuttaa perheessä kriisitilanteen. Poliisi toivoo, että lastensuojelusta ollaan vanhempiin yhteydessä lapsen kuulustelun jälkeen ja tarkistetaan, onko heillä tai lapsella tuen tarvetta.”

Jos lapsi on jo kuulusteltu, kun lastensuojeluilmoitus tehdään, ilmoitukseen voi sisällyttää tiedon siitä, miten lapsi vastasi kuulustelussa kysymyksiin siitä, kuinka hänen vanhempansa mahdollisesti tietoon kuulustelusta tai lapsen kertomasta reagoivat. Lapselle voi myös kertoa poliisin tekemästä lastensuojeluilmoituksesta ja sanoa, että sen tarkoituksena on varmistaa, ettei perhe jää asian kanssa yksin.

Esitutkintalain 7 luvun 16 §:n mukaan kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on ilmoitettava teosta ja varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta. Lisäksi saman säännöksen mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

Todistajalapsen osalta on syytä huomioida myös tarve tehdä lastensuojeluilmoitus ennen kuulustelua tai sen jälkeen, jos lapsi on joutunut todistamaan jotain itselleen haitallista tai traumaattista eli jos lapsen hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttävät mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

10.2.4. Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen kuulustelu

Ikä- ja kehitystasoisien kohtelun vaatimus koskee myös rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen kuulustelua. Rikoksesta epäiltyjen lasten kuulustelemiseen on kehitteillä NICHD-haastattelurunkoon pohjautuva oma haastattelurunko, joka valmistuu ja julkaistaan vuoden 2026 aikana.

Esitutkintalain 7 luvun 16 § 1 momentin mukaan kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on ilmoitettava teosta ja varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta. Lisäksi saman säännöksen

2 momentin mukaan esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle.

Esitutkintalain 7 luvun 15 § 1 momentin mukaan rikoksesta epäillyn tai rikolliseen tekoon epäillyn lapsen kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetuille lapsen laillisille edustajille ja ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa. Saman säännöksen 2 momentin mukaan ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon voidaan poiketa vain, jos laillista edustajaa ei kyetä tavoittamaan tai jos ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät ole rikostutkinnallisista syistä mahdollisia ja jos epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava.

Jos alaikäisen epäillyn laillinen edustaja on asiassa rikoksesta epäiltynä tai tämän läsnäolo muuten voisi vaikeuttaa rikoksen selvittämistä, voidaan sallia kuultavalle muun läheisen aikuisen läsnäolo kuulustelussa, jos läsnäolo on epäillyn edun mukaista ja jos se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä eikä vaaranna salassapitovelvollisuutta.

Puolustajan määrääminen on usein tarpeen, kun epäilty on alle 18-vuotias. Puolustajan määräämisestä on säädetty oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1:ssä seuraavasti:

Epäillyn pyynnöstä on määrättävä puolustaja, jos

1. häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen; tai
2. hän on pidätettynä tai vangittuna.

Epäillylle on määrättävä puolustaja **viran puolesta**, kun

1. epäilty ei kykene puolustamaan itseään
2. epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa
3. epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettavia vaatimuksia tai kykene asianmukaisesti puolustamaan epäiltyä tai
4. siihen on muu erityinen syy.

Nuoren rikoksesta epäillyn kohdalla voi täytyä edellä kuvatuista edellytyksistä samalla kertaa useampikin. Kuitenkin jo yksin rikosepäilyn vankeusuhkaisuus on peruste hankkia nuorelle esitutkinnassa puolustaja.

Esitutkintaviranomaisella on velvollisuus kertoa alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle muiden rikoksesta epäillyn oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi mahdollisuuksien mukaan asian käsittelyn seuraavista vaiheista ja asian käsittelyyn osallistuvien viranomaisten roolista. Lisäksi alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle on ilmoitettava esitutkintalain 4 luvun 16 §:n 2 momentin mukaan seuraavista seikoista:

- 1) siitä, että epäillyn oikeuksista ilmoitetaan myös hänen huoltajalleen, edunvalvojalleen tai muulle lailliselle edustajalleen;
- 2) hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muun laillisen edustajansa oikeudesta olla läsnä kuulustelussa
- 3) tarvittaessa siitä, että tiedon antamista kuva- ja äänitallenteesta voidaan rajoittaa yksityisyyden suojaamiseksi, sekä siitä, että asia voidaan käsitellä tuomioistuimessa yleisön läsnä olematta.

10.2.5. Lapsen kuulustelu todistajana

Ikä- ja kehitystasoisien kohtelun vaatimus koskee myös alaikäisen todistajan kuulustelua. Alle 15-vuotiaasta todistajan asemassa kuulustelussa täytyy muistaa, ettei kertomatta jättämisellä tai totuudenvastaisesti kertomisella ole rangaistusuhkaa. Erityisen tarkkaan täytyy harkita lapsen kuulemistä todistajana silloin, kun asianosaisena on lapsen läheisiä. Tällöin on perusteltua hakea lapselle edunvalvoja ja yhdessä edunvalvojan kanssa pohtia, mikä asiassa on lapsen edun mukaista. Etenkin silloin, jos kyse on lapsen perheen aikuisten välisestä rikosepäilystä, lapsen kuulemistä todistajana toista lapsen lähiomaista vastaan ja toisen lähiomaisen puolesta täytyy pitää viimesijaisena keinona hankkia näyttöä asiassa.

Esitutkintalain 7 luvun 14 §:n mukaan vain alle 15-vuotiaan todistajan huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä lapsen kuulustelussa. Läsnäolo-oikeuden varaaminen 15 – 17-vuotiaan kuultavan huoltajille koskee kuitenkin vain asianomistajan tai epäillyn asemassa kuultavia lapsia. Näin ollen 15 – 17-vuotiaan todistajan kohdalla ei ole velvoitetta varata hänen lailliselle edustajalleen oikeutta olla läsnä kuulustelussa.

Samat ikäraajakset koskevat myös kuulustelusta etukäteen ilmoittamista: esitutkintalain 7 luvun 15 §:n 1 momentin mukaan kuulustelusta on ilmoitettava etukäteen vain alle 15-vuotiaan todistajan huoltajille, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle. Mikään ei kuitenkaan estä ilmoittamasta tulevasta kuulustelusta 15 – 17-vuotiaan todistajan huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle. On kuitenkin tärkeää muistaa, että mikäli lapsi on joutunut todistamaan jotain ikävää, lastensuojeluilmoituksen tekeminen on usein perusteltua.

10.2.6. Läheis- ja itsekriminointisuojusta kertominen lapselle

Myös lapsella on oikeus läheis- ja itsekriminointisuojaan. Erityisesti läheiskriminointisuojusta kertominen kuulusteltavalle lapselle on haastavaa, koska samalla joutuu ottamaan jollakin tasolla kantaa asianosaisen, rikoksen, syytteen vaaran ja läheisen käsitteisiin. Lapselle voi myös olla hämmentävää, kun kuulustelija ensin kertoo läheiskriminointisuojusta ja pian sen jälkeen alkaa kysyä lapsen perheestä.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 17 §:n mukaan asianosaisen nykyinen tai entinen aviopuoliso taikka nykyinen avopuoliso, sisarus, sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka se, jolla on vastaavanlainen parisuhteeseen tai sukulaisuuteen rinnastuva läheinen suhde asianosaiseen, saa kieltäytyä todistamasta. Läheiskriminointisuoja kattaa siis sekä tilanteet, joissa lapsen läheinen on rikoksesta epäiltynä, että tilanteet, joissa asianomistajana on lapsen läheinen. Läheiskriminointisuojusta huolimatta lapsella on oikeus vastata niihin kysymyksiin, joihin haluaa vastata.

Haasteena on kertoa läheiskriminointisuojusta mahdollisimman tarkasti mutta kuitenkin ikäta-soisesti. NICHD-rungossa läheiskriminointisuojusta ohjeistetaan kertomaan seuraavalla tavalla: *”Sinun on hyvä tietää, että sinun ei ole pakko kertoa minulle tänään mitään. Jos on joku asia, mistä et halua minun kanssani puhua, on todella tärkeää, että kerrot sen minulle suoraan.”* Rungon mukaan ohjetta voidaan muokata lapsen iän ja kehitystason mukaan. Rungon mukaan vanhemmille lapsille voidaan heidän kehitystasonsa huomioiden kertoa, että heidän ei tarvitse kertoa asioista, josta voisi olla haittaa heidän vanhemmilleen, isovanhemmilleen tai sisaruk-silleen.

Läheiskriminointisuojusta kertomiseksi ei kaikissa tilanteissa siis riitä se, että lapselle ei yksilöidä, mistä seikoista hänen ei tarvitse kuulustelussaan kertoa. Esimerkiksi Pirkanmaan kärjä-oikeuden prosessiratkaisussa R24/8 määrättiin lasten esitutkinnassa antamat ja videoidut kertomukset hyödyntämiskieltoon, koska kärjäoikeus katsoi, ettei läheiskriminointisuojusta kertomiseksi riittänyt se, että lapsille sanottiin, ettei heidän ”tarvinnut kertoa mitään”.

Myös itsekriminointisuoja koskee kaikkia lapsia. Vaikka kyse olisi rikolliseen tekoon epäillystä eli tapahtuma-aikaan alle 15-vuotiaasta lapsesta, hänelläkään ei ole velvollisuutta todistaa

asiassa, jossa häntä epäillään lainvastaisesta toiminnasta. Vaikka hänelle ei voi koitua rangaitseuraamusta, hänelle voi kuitenkin muodostua vahingonkorvausvelvollisuus. Edellä kuvattu NICHD-rungon lainaus pitää sisällään myös itsekriminointisuojausta kertomisen, joskin myös itsekriminointisuojausta on syytä kertoa sitä yksilöidymmin, mitä vanhempi lapsi on kyseessä.

10.2.7. NICHD-runko lapsen kuulustelussa tai haastattelussa

Asianomistajalasten kuulusteluissa ja haastatteluissa käytetään Suomessa nykysuositusten mukaisesti niin kutsuttua NICHD-haastattelurunkoa riippumatta siitä, kuulustelee poliisi lapsen itse vai haastattelee psykologi lapsen poliisin pyynnön perusteella. Runkoa voidaan soveltuvien osin käyttää myös todistajalapsen kuulustelussa. Englanniksi lapsen kuulustelusta käytetään aina child interview -termiä, minkä vuoksi myös interview protocol kääntyy haastattelurungoksi, ei kuulustelurungoksi.

Runko on kehitetty näyttöön eli tieteellisesti tutkittuun tietoon pohjautuen alun perin USA:n National Institute of Child Health and Human Development -laitoksessa vastauksena tarpeeseen ohjeistaa lapsia haastattelevia ammattilaisia välttämään johdattelua ja maksimoimaan lasten antamaa tietoa haastatteluissa.

On olemassa useita muitakin lapsen haastatteluun kehitettyjä haastattelurunkoja, mutta näistä NICHD on eniten tutkittu. Kaikki näyttöön perustuvat lasten haastatteluja varten kehitetyt rungot koostuvat kuitenkin melko samoista keskeisistä osioista. Yhtään näistä ei tulisi käyttää lukeamalla rungon kysymykset suoraan lapselle, vaan runko on ennemmin nähtävä tapana suunnitella ja strukturoida omaa kuulemista.

Runko on (puoli)strukturoitu malli, jonka pohjalta lapsen kuulustelu esitutkinnassa pystytään etukäteen suunnittelemaan ja toteuttamaan laadukkaasti. Sitä muokataan tapauskohtaisesti jokaiseen kuulusteluun sopivaksi. Runkoa käytetään lapsen kuulustelujen suunnitteluissa ja kuulusteluissa parityöskentelynä lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen käyneiden henkilöiden toimesta. Runkoa ei ole tarkoitus käyttää siihen perehtymättömien henkilöiden toimesta.

Alkuperäinen NICHD-runko perustui tutkittuun tietoon lasten muistamisesta ja tavasta kertoa kokemuksista. Rungosta kehitettiin sittemmin uudempi versio, NICHD-R, seurauksena uusista tutkimustuloksista liittyen kontaktin ja kertomisen tukemisen merkitykseen lasten kuulemisessa. Perusosiot rungossa ovat pysyneet samoina, mutta uudistetussa versiossa on pyritty korostamaan kontaktin ja tuen merkitystä ja antamaan konkreettisia esimerkkejä siitä, kuinka lasta voidaan tukea haastatteluissa. Teoksessa Tell me what happened (Lamb et al. 2018) käydään läpi haastattelurunkoa ja sen taustalla olevaa tieteellistä tietoa selkokielisellä tavalla ja kattavasti. Teosta suositellaan kaikille, jotka kuulustelevat tai haastattelevat lapsia ammatissaan tai arvioivat lapsen kertomuksia.

Haastattelun keskeiset osiot:

- Luo kontakti lapseen
- Käy läpi haastattelun perussäännöt ja lähtökohdat
- Opasta kertomaan itsenäisesti ja harjoittele kerrontaa
- Lähesty epäilyä mahdollisimman avoimin kysymyksin ja pyydä kertomaan lisää keskeisistä seikoista pyytämällä lasta kertomaan lisää
- Käytä suurempia kysymyksiä vasta haastattelun lopussa ja tarkoin harkiten
- Tue lasta ja huomio lapsen kehitystasoa läpi koko haastattelun
- Varmista, että haastattelun lopussa siirryt puhumaan lapsen kanssa muista kuin epäilyyn liittyvistä aiheista

NICHD-runkoon olennaisesti kuuluvan harjoitushaastattelun merkitystä ei aina ole ymmärretty täysin. Harjoitushaastattelun keskeinen tavoite on saada lapsi tai nuori tottumaan sen kaltaiseen kommunikointiin, jota kuulustelu edellyttää, eli siihen, että kuultava itse tuottaa mahdollisimman paljon tietoa vastauksena avoimiin kysymyksiin. Alussa monet kuultavat, iästä riippumatta, jännittävät tilannetta, mikä tyypillisesti johtaa niukkoihin vastauksiin. Jännitys itsessään myös vaikeuttaa mieleen palauttamista. Näin ollen, jotta voitaisiin maksimoida luotettavan tiedon määrää kuulustelussa, tulisi varmistaa, että kuultavalla on mahdollisimman rento olo ja hänen tulisi antaa harjoitella muistiin palauttamista ja kertomista. Nykyisin suositellaan, että harjoitushaastattelu esitellään kertomalla, että harjoitellaan tapaa, jolla poliisin suorittamassa tutkinnassa tulisi kertoa asioista.

Harjoitushaastattelussa pyydetään haastateltavaa kertomaan jostakin tapahtumasta alusta loppuun (*”Kuulin, että kävit metsäretkellä sunnuntaina. Kerro siitä mahdollisimman tarkasti, alusta loppuun”*), esitetään tarkentavia kysymyksiä (*”Kerro vielä siitä tapahtumasta nuotiopaikassa ihan kaiken minkä muistat”*; *”Kerro mitä muistat siitä perheestä, joka oli eksynyt”*) ja tuetaan vapaata kerrontaa. Kun siirrytään varsinaiseen aiheeseen, haastateltava on jo tottunut tuottamaan itsenäisesti puhetta eikä yleensä jännitä yhtä paljon kuin jos aiheeseen mennään heti.

Aiemman ja uudistetun NICHD-rungon väliset erot eivät ole kovin suuret. Keskeinen painotusero liittyy kontaktin luomisen pitämiseen tavoitteena heti haastattelun alusta asti. Keskeinen tavoite epäillyn aiheen käsittelytavasta on pysynyt samana: kysymyksiä tulisi muotoilla mahdollisimman avoimina ja mahdolliset suoremmat kysymykset tulisi esittää harkitusti, vasta sen jälkeen, kun on pyritty avoimin kysymyksin saamaan mahdollisimman paljon tietoa. Usein puhutaan haastattelusta ”suppilona”, jossa edetään avoimista kysymyksistä suljetumpiin.

NICHD-rungosta on tehty lyhennetty versio, jossa alkuperäisen rungon osioita on tiivistetty. Lasten kuulustelemiseen koulutettu, kokenut tutkija voi hyödyntää lyhennettyä runkoa työvälineenään. Rungosta on muokattu myös oma versio tilanteille, joissa epäillä lapseen kohdistuneen seksuaalirikos verkkovälitteisesti. Eri kieliversioita perusrungosta on saatavilla sivustolla <https://nichdprotocol.com/the-nichd-protocol/>

NICHD-runkoa voi soveltuvin osin käyttää myös todistajalasten kuulustelemiseen. Rikoksesta epäiltyjen lasten kuulustelua varten ollaan muokkaamassa NICHD-rungosta suomalaisen oikeusjärjestelmään sopivaa versiota.

Tällä hetkellä käytössä on seuraavat NICHD-rungot suomalaista rikostutkintaa varten:

- Kokoversio NICHD-rungosta suomeksi (Kameleonissa)
- Lyhyempi versio NICHD-rungosta suomeksi
- Lyhyempi versio NICHD-rungosta ruotsiksi
- Lyhyempi versio NICHD-rungosta englanniksi
- Lyhyempi versio NICHD-rungosta venäjäksi
- Lyhyempi versio NICHD-rungosta arabiaksi
- NICHD-runko verkkovälitteiseen tekoon liittyvään haastatteluun (Kameleonissa)

10.2.8. Kysymystyytit ja kysymysten vaikutus lapsen kertomukseen

Lapsen prosessuaalisesta asemasta riippumatta lasten kuulustelussa tai haastattelussa käytetyt kysymykset vaikuttavat suuresti siihen, miten paljon ja miten luotettavasti lapsi tyypillisesti kertoo. Lasta kuulustellessa tulisikin tämän vuoksi olla hyvin tarkka muotoillessa kysymyksiä, jotta nämä eivät vaikuttaisi liikaa lapsen kertomukseen. Kun lasten kuulustelukertomuksia myöhemmin arvioidaan, luotettavuuden arvioinnissa tulisi kiinnittää yhtä paljon huomiota

esitettyihin kysymyksiin kuin annettuihin vastauksiin. Vastaukset ovat seurausta kysymyksistä ja riippuvaisia näistä.

Seuraavat kysymystyypit on yleensä eroteltu toisistaan:

1. Avoimet kysymykset (invitations)

Avoimet kysymykset rohkaisevat monisanaisiin vastauksiin, ja niillä tuetaan lapsen omaa kerrontaa. Esittämällä avoimia kysymyksiä edesautetaan kuulusteltavaa aktiivisesti etsimään tietoa muististaan ja minimoidaan riski, että kysymyksillä vaikutetaan lapsen kerrontaan esim. tarjoamalla väärää tietoa tai valmiita vastausvaihtoehtoja lapsille.

Esimerkiksi:

"Kerro minulle siitä tapahtumasta." "Kerro lisää."

"Mitä sitten tapahtui?"

"Kerroit, että hän koski sinua. Kerro siitä lisää."

"Sanoit, että mies oli sinuun yhteydessä ja aloitte tavata. Kerro kaikki ensimmäisestä tapaamisesta mitä vaan muistat, alusta loppuun"

Joskus etenkin pienten lasten kanssa voi kuitenkin olla tarpeen viitata kysymyksessä siihen teemaan, josta haluaa lisää tietoa, jotta lapsen fokus pysyy keskustelun aihepiirissä (engl. cued invitations).

"Mainitsit että kivointa oli, kun sisko tuli kylään, kerro siitä."

"Sanoit että hän sai kohtauksen, kerro mitä sillä tarkoitat." "Mitä silloin tapahtui?"

"Kerroit, että äidillä on uusi poikakaveri. Millainen hän on?" "Kerro hänestä."

2. Helpottavat ilmaisut (facilitators)

Tuetaan lasta jatkamaan kertomusta lähinnä ei-kielellisillä ilmaisuilla kuten hmm, ahaa, joo, niin. Myös lapsen sanojen toistaminen voidaan laskea näihin:

(Lapsi) *"Näin auton."* (Haastattelija) *"Näit auton."*

3. Ohjaavat kysymykset (directive questions)

Näiden kysymysten avulla fokusoidaan tiettyyn osaan kertomusta esittämällä missä/ milloin/ kuka/mitä/miksi-tyyppisiä kysymyksiä. Näitä tulisi käyttää varoen, sillä lapsi – ja aikuinenkin – saattaa tällaiseen kysymykseen vastata, vaikkei hän varmuudella muistaisikaan asiaa, josta kysytään. Näin ollen jo näiden kysymysten riski johtaa väärin vastauksiin on kohonnut verrattuna avoimiin kysymyksiin. Niitä voi ja monesti tarvitseekin kuitenkin käyttää sitten, kun on ensin selvittänyt mahdollisimman paljon tietoa avoimia kysymyksiä hyödyntäen.

"Missä te olitte, kun tämä tapahtui?"

"Kuka tämä mies oli?"

"Minkä näköinen auto oli?"

Englanniksi ohjaavia kysymyksiä kutsutaan "Wh"-kysymyksiksi, koska niissä selvitetään tyypillisesti wh-alkuisin kysymyssanoin miksi/mitä/mikä/million/missä (why/what/who/when/where). Näitä kysymyksiä voidaan käyttää lapsen kertomuksen epäselvyyksien selvittämiseksi mutta vasta silloin, kun on ensin pyritty saamaan esille mahdollisimman paljon tietoa avoimilla kysymyksillä. Vaikka nämä ohjaavat kysymykset eivät ole suoranaisesti johdattelevia, sisältävät ne jo huomattavan suuremman riskin sille,

että kuultava arvaa vastauksen. Jos lapselta esimerkiksi kysytään auton väriä, saattaa hän arvata. Sen sijaan jos pyytää lasta kertomaan autosta (*”Kerro kaikki, minkä muistat siitä autosta.”*), saattaa hän kertoa jonkun spesifin yksityiskohdan autosta.

4. Vaihtoehto- tai kyllä/ei-kysymykset (option-posing questions)

Nämä ovat tyypillisesti ”onko”-sanalla alkavia kysymyksiä, joihin voi vastata kyllä tai ei, tai jotka tarjoavat valmiita vastauksia. Tutkimusten perusteella tämänkaltaiset kysymykset saattavat merkittävässä määrin aiheuttaa vääristymiä kaikenikäisten todistajien kertomuksiin. Joskus voi olla tarpeellista tästä huolimatta esittää yksittäisiä suoria kysymyksiä. Näitä tulisi esittää mahdollisimman myöhäisessä vaiheessa haastattelua, tarkkaan harkiten.

*”Oliko hän vanha tai nuori?” Parempi: ”Kerro hänestä enemmän.”
”Onko hän käynyt teillä kotona aiemmin?”*

Tiedetään, että etenkin nuoret lapset usein vastaavat vaihtoehtokysymyksiin silloinkin, kun eivät ole ymmärtäneet niitä, ja jopa silloin, kun eivät muista asiaan liittyvää tapahtumaa tai niihin olisi mahdotonta vastata (*”Onko paita vihaisempi kuin tiikeri?”*).

Jo tämänkaltaisen kysymyksen esittäminen saattaa vaikuttaa kuultavan tulkintaan tapahtumasta ja todistaja saattaa sisällyttää tämänkaltaisissa kysymyksissä esitettyjä yksityiskohtia omaan muistikuvaansa tapahtumista.

5. Johdattelevat kysymykset (suggestive questions)

Näillä kysymyksillä viestitetään voimakkaasti siitä, minkälaisen vastauksen kuultavan odotetaan antavan.

*”Siitä et pitänyt, eihän?”
”Se varmaan sattui kovasti.”*

Johdattelu voi myös olla muuta kuin varsinaisten johdattelevien kysymysten esittäminen, esimerkiksi se, että haastattelija kysyy samaa asiaa monta kertaa, vaikka lapsi olisi jo vastannut kysymykseen, tai osoittaa tyytymättömyyttään tietäntyyppiseen vastaukseen ja toisaalta palkitsee muunlaisista vastauksista.

10.2.9. Huoltajien informointi ja läsnäolo kuulustelussa

Esitutkintalain 7 luvun 15 § 1 momentin mukaan alle 15-vuotiaan ja 15 – 17-vuotiaan asianomistajana tai rikoksesta epäiltyä kuultavan henkilön kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava läsnäoloon oikeutetuille vajaavaltaisen laillisille edustajille ja ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa. Saman säännöksen 2 momentin mukaan ilmoitusvelvollisuudesta ja tilaisuuden varaamisesta läsnäoloon voidaan poiketa vain, jos laillista edustajaa ei kyetä tavoittamaan tai jos ilmoittaminen ja tilaisuuden varaaminen eivät ole rikostutkinnallisista syistä mahdollisia ja jos epäiltyä on rikoksen tai rikollisen teon selvittämiseksi viipymättä kuulusteltava. Huoltajalla ei ole kuitenkaan oikeutta olla läsnä kuulustelussa silloin, kun hän on epäiltyä lapseen kohdistuneesta rikoksesta.

Huoltajan tai lapsen laillisen edustajan läsnäolo tarkoittaa joko läsnäoloa samassa huoneessa lapsen kanssa tai haastattelun seuraamista reaaliajassa toisessa huoneessa. Vaikka lain mukaan lapsen huoltajilla on oikeus olla läsnä alaikäisen kuulustelussa, sitä ei suositella lapsiin kohdistuneiden seksuaali- ja väkivaltarikosten asianomistajien kuulusteluissa.

”Vanhempien läsnäoloa haastatteluhuoneessa ei kuitenkaan suositella. Haastattelijan on usein helpompi solmia yhteistyösuhde lapsen kanssa ilman vanhempien läsnäoloa, ja lapselle saattaa olla luontevampaa kertoa tapahtumista itsenäisesti. Lasta saattavat huolestuttaa vanhempien reaktiot, ja lapsi voi jopa jättää asioita kertomatta suojellakseen vanhempiaan huolestumiselta. Teini-ikäisen tai teini-ikää lähestyvän nuoren saattaa olla vaikeaa kertoa esitutkinnan kannalta olennaisista asioista, jos vanhemmat ovat läsnä. Vanhemman ollessa paikalla on vaikea selvittää tilannetta, jossa vanhempi on käsittänyt väärin tai vahingossa johdatellut lasta. Vanhempi ei missään tapauksessa voi olla paikalla tilanteissa, joissa saattaa olla kyse vanhemman omasta edusta, esimerkiksi huoltoriitatilanne.” (OM/SM/STM 2017)

Luotettavin lapsen kertomus saadaan näissä tilanteissa siis silloin, kun huoltaja ei ole läsnä samassa huoneessa lapsen kanssa eikä edes seuraa haastattelua viereisessä huoneessa. Tutkimusten mukaan vanhemman läsnäolon on todettu olevan haitaksi asianomistajalapsen haastattelulle. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 85, Korkman 2008, 471). Tutkija voi kieltää laillisen edustajan läsnäolon lapsen kuulustelussa, jos läsnäolon voidaan olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä (ETL 7:14). Tämän päätöksen tekemiseen ei tarvita pidättämiseen oikeutetun virkamiehen toimivaltaa.

Esitutkintalaki ei velvoita ilmoittamaan 15 – 17-vuotiaan todistajan kuulustelusta tämän huoltajille eikä varaamaan heille oikeutta olla läsnä kuulustelussa. On kuitenkin asianmukaista näissäkin tilanteissa ilmoittaa huoltajille kuulustelusta etukäteen. Lisäksi on tärkeää muistaa, että mikäli lapsi on joutunut todistamaan jotain ikävää, lastensuojeluilmoituksen tekeminen on usein perusteltua.

10.2.10. Lapsen kuulusteluun käytettävä tila

Poliisin tulee järjestää erityisesti asianomistajina kuulusteltavien lasten kuulustelut erikseen niitä varten tarkoitettussa kuulusteluhuoneessa. Poliisitalokonseptissa näitä lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden videokuulusteluihin tarkoitettuja huoneita kutsutaan erityiskuulusteluhuoneiksi. Erityiskuulusteluhuone voi jossain tilanteessa olla rakennettu tai sijoitettu myös varsinaisen poliisitalon ulkopuolelle muuhun tilaan. Tässä luvussa kuvataan, minkälainen erityiskuulusteluhuoneen tulee olla.

Huoneen tulee sijaita rauhallisessa paikassa, jossa häiritseviä ulkopuolisia ääniä ei lähistöltä pääse kantautumaan tilaan ja kuulustelutallenteelle. Huonoja kokemuksia on esimerkiksi poliisitalojen videokuulusteluhuoneiden läheisyydessä sijainneista ampumaradasta, wc-tilasta kuulusteluhuoneen seinän takana tai henkilökunnan sosiaali- tai taukutiloista käytävän toisella puolella.

Tavoitetilanteessa lasten kuulusteluhuoneen lähistöllä olisi oma, rauhallinen ja erillinen odotustila ja wc-tilat kuulustelua odottaville, sekä erillinen taukotila lapselle kuulustelun taukojen ajaksi. Taukotilaan voidaan järjestää miellyttävä sisustus, sohva tai nojatuoleja, pieni pöytä ja tuolit sekä kirjoja, pelejä tai piirustusvälineitä lapsille kuulustelussa pidettävien taukojen ajaksi.

Lasten kuulustelutilan tulee sijaita erikseen videokuulusteluja varten tarkoitettussa tilassa. Huone tulee olla hyvin äänieristetty ja huoneen pintamateriaaleissa tulee jo rakennusvaiheessa ottaa huomioon akustiikka eli äänen kulkeutuminen, kaikuminen ja tallentaminen.

Huoneen värimaailman ja sisustuksen tulee olla rauhallinen muttei liian virallisen oloinen. Kuulustelutilassa ei kuitenkaan tule olla leluja tai muita lapsen mielikuvituksen ja huomion herättäviä virikkeitä. Huoneen kalustuksen tulee olla pelkistetty ja koostua vain välttämättömistä huonekaluista, kuten mukavista tuoleista kuulustelijalle ja kuulusteltavalle ja tarvittaessa pöydästä tai tasosta tuolien läheisyydessä. Normaalia työpöytää, tietokoneita tai muita teknisiä laitteita välttämättömien tallennuslaitteistojen lisäksi huoneessa ei pidä olla.

Huoneen äänentallennukseen käytettävien mikrofonien tulee olla huomaamattomat ja sijoitetut siten, että ne tallentavat mahdollisimman hyvin lapsen joskus hyvin hiljaisiakin ääninähdynä. Mikrofonien ei tule olla kuulusteltaviin kiinnitettäviä.

Kuvantallennukseen käytettävien kameroiden tulee olla mahdollisimman huomaamattomia ja kiinteästi asennettuja, jotta niiden asetteluun ei tarvitse kuulustelijan käyttää aikaa. Mahdollisuuksien mukaan kameroita tulee olla vähintään kaksi, joista toinen kuvaa koko huonetilaa (yleiskamera) ja toinen tarkemmin kuulusteltavan ja kuulustelijan kasvoja (kohdekamera).

Kuulusteluhuoneen lähettyvillä tulee olla erikseen tekninen tila, jossa sijaitsee kuulustelun tallennuslaitteisto ja jossa kuulustelijan tutkijapari pystyy seuraamaan kuulustelua reaaliaikaisesti ja tekemään muistiinpanoja. Tämän tilan yhteyteen tai muualle poliisitaloon tulee sijoittaa kuulustelun seurantahuone, josta useamman henkilön tulee pystyä seuraamaan kuulustelua reaaliaikaisesti. Tämän seurantatilan tulee olla tarpeeksi suuri, jotta sinne mahtuu tarvittaessa vähintään lapsen avustaja, lapsen edunvalvoja, epäillyn avustaja, syyttäjä ja kuulustelua seuraava poliisi tai lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksikön henkilökunta. Seurantatilaa ei nykysuositusten mukaisesti tule asentaa peililasin taakse kuulusteluhuoneen viereen, sillä peililasi saattaa taas kiinnittää aiheettomasti lapsen huomiota ja häiritä kuulustelua. Kuulustelua seurataan näytöltä seurantatilassa reaaliaikaisen videoyhteyden välityksellä. Kuulusteluhuoneen tallennuslaitteistoa asennettaessa tulee ottaa huomioon mahdollisuus kuulustelun tietoturvalle etäseurannalle myös rakennuksen ulkopuolelta. Syyttäjä, oikeusavustajat tai lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksikön henkilökunta saattavat olla toisella paikkakunnalla pitkien välimatkojen takana, jolloin kuulustelun seuraaminen etäyhteydellä tulisi olla tietoturvalisesti mahdollistettavissa.

Kriteerit laadukasta lapsen ääni- ja kuvantallennettua kuulustelutilaa varten:

- odotus- ja taukotilat on suunniteltu tilan yhteyteen
- tila on rauhallinen ja mukavasti, mutta yksinkertaisesti sisustettu
- laadukkaat AV-laitteet (äänen- ja kuvantallennus) on asennettu kiinteästi ja huomaamattomasti
- huoneen akustiikka ja äänieristys on kunnossa
- fyysinen seurantahuone on tilan läheisyydessä
- järjestetty mahdollisuus myös digitaaliseen etäseurantaan

10.2.11. Lapsen kuulustelu poliisin tilojen ulkopuolella

Kiireellisissä tilanteissa lapsia on jouduttu esitutkinnan turvaamiseksi kuulustelemaan myös poliisin tai yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian- tai psykiatrian yksiköiden tilojen ulkopuolella. Kuulusteluja on tehty esimerkiksi kouluissa tai päiväkodissa kannettavilla videotallennuslaitteistoilla. Näitä tilanteita poliisin tulee harkita ja suunnitella erityisen tarkasti kiireellisyydestä huolimatta. Lapselle määrättyltä edunvalvojalta tulee tiedustella kannanottoa kuulustelupaikkaan.

Poliisin on otettava huomioon muun muassa ETL 4 luvun 7 §:n 1 momentin vaatimus siitä, ettei lapselle aiheudu tarpeetonta haittaa hänelle tärkeässä ympäristössä. Myös lapsen oikeusturvan varmistaminen on välttämätöntä. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa (EOAK/3150/2019) käsiteltiin tapausta, jossa 11-vuotias lapsi oli kuulusteltu koululla ilman, että huoltajalle tai edunvalvojalle oli varattu tilaisuutta olla läsnä. Oikeusasiamies katsoi, että kuulustelussa ei oltu riittävästi huomioitu lapsen oikeusturvaa ja hänen hyvinvointiaan eikä lasta oltu kohdeltu hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lapselle olisi tullut ennen kuulustelua määrätä edunvalvoja ja edunvalvojalle olisi tullut etukäteen ilmoittaa kuulustelusta ja varata tilaisuus olla läsnä kuulustelussa.

Poliisin tilojen ulkopuolella suoritetuissa lapsen kuulusteluissa korostuu työparityöskentelyn ja monialaisen yhteistyön merkitys. Työparina voidaan käyttää tarvittaessa myös yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköiden työntekijöitä. Tutkinnan kannalta oikea-aikainen viestintä vanhempien kanssa on huomioitava näissä tilanteissa.

10.2.12. Lapsen kuljettaminen kuulusteluun

Lapsen kuljettaminen kuulusteluun on ensisijaisesti lapsen huoltajan tai edunvalvojan tehtävä. Jos lapsen vanhemmat ovat estyneitä lasta kuljettamaan, tehtävä siirtyy lapsen rikosasian edunvalvojaksi määrätyn henkilön vastuulle. Tämä ei kuitenkaan poissulje sitä, etteikö poliisi voisi avustaa lapsen kuljettamisessa.

Jos lapsi joudutaan tapauskohtaisesti harkitun arvion takia noutamaan kuulusteluun kiireellisesti päiväkodista, koulusta tai muusta vastaavasta paikasta vanhempien siitä tietämättä, tulee poliisin olla asiasta suoraan yhteydessä kouluun tms. Edunvalvojan rooli lapsen kuljettajana kuulusteluun ei poista poliisin velvollisuutta keskustella tapahtumasta suoraan koulun edustajan kanssa. Edunvalvojan kanssa on myös syytä neuvotella siitä, mikä on lapsen edun kannalta paras kuulustelupaikka. Esitutkintalain 4 luvun 7 § edellyttää poliisia huolehtimaan siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu lapselle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Lähteet ja lisätietoja:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> (2.11.2021)

Heikkilä, Anu 2017: Eliciting reliable accounts in child sexual abuse investigations: Investigative interviews in Helsinki and Uusimaa. Helsingin yliopisto, Lääketieteellinen tiedekunta. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201712135880> (2.11.2021)

Kaunisto, Jasmin 2013: Kun se teki sulle niin Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, hyväksikäyttöä koskevien oikeuspsykologisten haastatteluiden taso, kouluttautumisen vaikutukset ja osallistujien arviot koulutuksesta. Saatavilla: <https://erepo.uef.fi/items/06e4ab3b-b0f5-4750-aae3-3a5139ba7e3c> (2.11.2021)

Korkman, Julia 2006: How (not) to Interview Children: Interviews with Young Children in Sexual Abuse Investigations in Finland. Åbo Akademi University, Department of Psychology and Logopedics. Saatavilla: <https://www.doria.fi/handle/10024/88732> (2.11.2021)

Korkman, Julia 2008: Lapsen haastatteleminen hyväksikäyttötapaauksissa. Teoksessa Santtila, Pekka & Weizmann-Henelius, Ghitta (toim.) Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita, s. 456-484.

Korkman, Julia, Pakkanen, Tom & Laajasalo, Taina 2017: Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Unit for Children and Adolescents. In: Johansson S., Stefansen K., Bakketeig E., Kaldal A. (eds) Collaborating Against Child Abuse. Palgrave Macmillan, Cham. Saatavilla: https://www.researchgate.net/publication/320447298_Child_Forensic_Interviewing_in_Finland_Investigating_Suspected_Child_Abuse_at_the_Forensic_Psychology_Unit_for_Children_and_Adolescents (2.11.2021)

Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary 2009: The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony. New York, Wiley.

Lahtinen, Hanna-Mari, Korkman, Julia, Laitila, Aarno & Mehtätalo, Lauri 2017: The effect of training on investigative interviewer's attitudes and beliefs related to child sexual abuse. Saatavilla: <https://research.abo.fi/sv/publications/the-effect-of-training-on-investigative-interviewers-attitudes-an> (2.11.2021)

Lamb, E. Michael, Brown A. Brown, Hershkowitz, Irit; Orbach, Yael; Esplin, W. Phillip 2018: Tell me what happened: Questioning Children About Abuse, 2.painos New York, Wiley.

NICHD-protokolla. Saatavilla: NICHD Protocol | International Evidence-Based Investigative Interviewing of Children (2.11.2021)

Oikeusministeriö, sisäministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö 2017: Lapsi rikoksen uhrina. Tietoa väkivalta- tai seksuaalirikoksen uhriksi joutuneen lapsen vanhemmalle. Saatavilla: <https://oikeus.fi/fi/index/asiatjapalvelut/rikoksenuhrille/lapsirikoksenuhrina.html> (2.11.2021)

Poliisihallituksen ohje: Esitutinnan priorisointi ja päätöksenteko. POL-2023-68548

Poliisihallituksen ohje: Poliisin toiminta lähisuhdeväkivalta-asioissa. POL-2025-39511

Snellman, V. (submitted). Police interview training and the quality of forensic interviews in suspected cases of child sexual and physical abuse. Helsingin yliopisto

11. VASTAKUULUSTELUMAHDOLLISUUS ELI KONTRADIKTORINEN PERIAATE

Jos alaikäistä henkilöä ei kuulla henkilökohtaisesti oikeudessa, esitutkinnan aikana taltioitu lapsen kuulustelukertomus on osa oikeudenkäyntiä. Tämä koskee niin alaikäisiä asianomistajia kuin todistajiaakin. Lisäksi tämä koskee rikolliseen tekoon epäiltyjä lapsia, jos asiassa on myös 15 vuotta täyttäneitä epäiltyjä ja alle 15-vuotiaan epäillyn kuulustelutallennetta käytetään pääkäsittelyssä todistelutarkoituksessa. Esitutkinnassa tulee turvata kontradiktorisuus eli huolehtia epäillyn vastakuulustelumahdollisuudesta. Epäillyllä tulee olla mahdollisuus nähdä lapsen kuulustelu vähintään tallenteelta ja esittää tarvittaessa lisäkysymyksiä.

Vastakuulustelumahdollisuus tulee huomioida jo esitutkinnan alussa, kun mietitään, miten aikataulutetaan lapsen tai nuoren kuulemista. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä tärkeämpää on, että epäillyn tilaisuus kysymysten esittämiseen ei veny liian pitkälle. Toisaalta epäillyllä tulee olla kysymyksiä esittäessään myös riittävä tieto asian käsittelyyn vaikuttavista seikoista.

Lähtökohtana ja tavoitteena lapsen kuulustelussa on mahdollisimman luotettavan kertomuksen saaminen lapselta. Lapsen kuulustelussa tämä edellyttää lapsen iän, kehitystason ja psyykkisen kehityksen sekä lapsen edun huomioon ottamista. Vastakuulustelun tarkoituksena on epäillyn näkökulmasta kyseenalaistaa häntä vastaan esitetty näyttö. Kontradiktorisessa periaatteessa eli vastakuulustelumahdollisuudessa on kyse näiden kahden oikeuden tasapainoilusta oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin mahdollistamiseksi.

11.1. LAINSÄÄDÄNTÖ

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (63/1999) 6. artiklassa säädetään oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. 6. artiklan kohta 3d koskee nimenomaisesti rikoksesta syytetyn oikeutta vastakuulusteluun:

3d) oikeus kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat.

Asiasta säädetään myös esitutkintalain 9 luvun 4 §:n 2 momentissa:

”Tutkinnanjohtaja voi päättää, että muukin kuin esitutkintaviranomainen voi kuulustelijan valvonnassa esittää kysymyksiä kuulusteltavalle. Rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista. Jos rikoksesta epäilty niin pyytää, hänen kysymyksensä saa esittää myös asiamies tai avustaja. Kuulustelija voi kuitenkin määrätä, että kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle.”

Lisäksi vastakuulustelumahdollisuutta koskeva säännös on oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 17 luku 24 § 3 momentissa, jonka mukaan videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan käyttää todisteena, jos syytetyllä on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä.

Epäillyn vastakuulustelumahdollisuus on otettava vakavasti, sillä sen laiminlyöminen saattaa johtaa siihen, että lapsen esitutkinnassa taltioitua kertomusta ei voida lainkaan hyödyntää näyttönä. Tapauksessa KKO 2006:107 lapsen esitutkinnassa antamat kertomukset oli tallennettu videotallenteelle, mutta rikoksesta epäillylle ei ollut varattu tilaisuutta esittää lapselle kysymyksiä eikä lasta voitu kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, joten kuulustelutallennetta ei voitu käyttää todisteena oikeudenkäynnissä.

11.2. AVUSTAJAN MERKITYS RIKOKSESTA EPÄILLYLLE LAPSIRIKOSTUTKINNASSA

Lapseen kohdistuneesta väkivalta- tai seksuaalirikoksesta epäillylle on aina syytä hankkia avustaja, jotta varmistetaan vastakuulustelumahdollisuuden ymmärtäminen. Avustajan avulla erityisesti tilanteet, joissa epäilty ei halua esittää kysymyksiä, tulevat asianmukaisesti oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteen edellyttämällä tavalla epäillyn ymmärtämäksi.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 2 luvun 1 §:ssä säädetään puolustajan määräämisestä seuraavasti:

Rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä.

*Epäillyn **pyynnöstä** hänelle on määrättävä puolustaja, jos:*

- 1) häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen; tai*
- 2) hän on pidätettynä tai vangittuna.*

*Epäillylle on määrättävä puolustaja **viran puolesta**, kun:*

- 1) epäilty ei kykene puolustamaan itseään;*
- 2) epäilty, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa;*
- 3) epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettavia vaatimuksia tai kykene asianmukaisesti puolustamaan epäiltyä; tai*
- 4) siihen on muu erityinen syy*

Mikäli epäilty ei ehdottomasti halua avustajaa, on myös tästä tehtävä merkintä rikoksesta epäillyn kuulustelupöytäkirjaan. Lähtökohtaisesti lapsiin kohdistuneista rikoksista epäillyllä tulisi aina olla avustaja, koska osa oikeudenkäyntiä käydään jo esitutkinnassa. Avustajan hankkimisella vältetään väitteiltä, ettei lapsen taltioitua kuulustelukertomusta voisi hyödyntää tuomioistuinkäsittelyssä, koska ilman avustajaa toiminut epäilty ei ole ymmärtänyt vastakuulustelumahdollisuuden todellista tarkoitusta ilmoittaessaan, ettei halua esittää vastakysymyksiä lapselle.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n mukaan on mahdollista, että tutkinnanjohtaja hakee epäillylle puolustajaa, vaikka epäilty itse ei sitä halua. Tällöin perusteena voi toimia kohta 4 eli muu erityinen syy. Erityinen syy lapsirikostutkinnassa voi olla se, että osa oikeudenkäyntiä käydään esitutkinnassa, jolloin on mahdollisuus, ettei epäilty ymmärrä, mitä vastakuulustelumahdollisuus käytännössä tarkoittaa. Tällöin asia jää tuomioistuimen harkintaan, eikä oikeudenkäynnissä tarvitse keskustella siitä, miksi epäillyllä ei ole ollut avustajaa, kun arvioidaan mahdollisia väitteitä siitä, onko vastakuulustelumahdollisuus asianmukaisesti toteutettu.

Seuraavissa korkeimman oikeuden ratkaisuissa käsitellään avustajan käyttöä:

- KKO 2016:96: puhuttamisia ilman avustajaa ei saanut hyödyntää näyttönä
- KKO 2016:76: epäilty ei ollut luopunut oikeudestaan avustajaan oikeuksistaan tietoisena eikä vastaajan esitutkinnassa antamia lausumia saanut käyttää näyttönä häntä vastaan

- KKO 2012:45: epäilty ei ollut yksiselitteisesti ja oikeuksistaan tietoisena luopunut oikeudestaan käyttää avustajaa esitutkinnassa eikä vastaaja ollut tiennyt avustajasta luopumisen seurauksista - epäillyn esitutkinnassa annettuja lausumia ei saanut käyttää näyttönä häntä vastaan.

11.3. VASTAKUULUSTELUMAHDOLLISUUDEN KIRJAAMINEN

Kun rikoksesta epäillylle kerrotaan vastakuulustelu-oikeudesta, sen merkitys tulee selittää epäillylle riittävässä laajuudessa. Tämän lisäksi vastakuulustelumahdollisuuden tarjoamista koskevista kirjauksista tulee käydä ilmi, että epäilty on ymmärtänyt asian ja myös sen, mitä se tarkoittaa, eli sen, ettei hänellä myöhemminkään ei ole oikeutta esittää kysymyksiä.

Vastakuulustelumahdollisuuden tarjoamisen voi kirjata esimerkiksi seuraavasti kuulustelupöytäkirjaan avustajan ollessa läsnä:

”MERKITÄÄN: Epäillylle on ilmoitettu oikeudesta katsoa lapsen kuulustelutallenne. Epäillylle on ilmoitettu oikeudesta esittää lapselle kysymyksiä ja tehty selkoa kuulustelutallenteen merkityksestä oikeudenkäynnin kannalta.

Ymmärrän, että lasta ei haasteta oikeudenkäyntiin eikä minulla ole mahdollisuutta enää esittää kysymyksiä myöhemmin.

Olen katsonut tässä kuulustelussa lapsen kuulustelutallenteen.

Minulla ei ole esittää lapselle kysymyksiä. / En halua esittää kysymyksiä lapselle. TAI

Haluan esittää lapselle lisäkysymyksiä. Toimitan kysymykset avustajani välityksellä poliisille asetettuun määräaikaan x.x.202x mennessä.”

Jos rikoksesta epäilty haluaa esittää vastakysymyksiä, hänelle tulee asettaa määräaika, mihin mennessä kysymykset on toimitettava. Epäillylle on varattava riittävästi aikaa valmistautua ja varautua vastakuulusteluun.

11.4. VASTAKYSYMYSTEN ESITTÄMINEN

Epäillyn vastakuulustelumahdollisuudesta ei voida esitutkinnassa poiketa. Mahdollisuuden esittää kysymyksiä tulee olla todellinen. Vaikka vastakuulustelumahdollisuuden rajoittaminen on rikosoikeudenkäynneissä poikkeuksellista, lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen kohdalla epäillyn ja hänen avustajansa esittämiä kysymyksiä ei automaattisesti hyväksytä esitettäväksi lapselle sellaisenaan. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 84).

Tutkinnanjohtaja päättää, esitetäänkö kysymykset lapselle. Lähtökohta on, että halutut kysymykset esitetään, mutta ne on muokattava lapsen kuulusteluun sopiviksi lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Kysymysten muokkaamisen ei pidä vaikuttaa kysymyksillä selvitettävien asioiden muuttumiseen tai vastakuulustelu-oikeuden heikentymiseen. Lisäkysymysten kieltäminen voi olla myös lapsen terveyden kannalta perusteltua ja päätöksen perusteeksi voidaan tilata lääkärinlausunto. Tarkkojen lisäkysymysten sijaan epäillyltä ja hänen avustajaltaan voi olla hedelmällisempää kysyä, mitä todisteluteemoja heillä kysymysten takana on eli mitä seikkoja he haluavat kysymyksillä selvittää. Näin lasten kuulustelukoulutuksen saanut rikostutkija ja tutkinnanjohtaja voivat päättää, miten kysymys muotoillaan lapselle esitettäväksi.

Jos tutkinnanjohtaja tekee päätöksen, että lapselle ei esitetä vaadittuja lisäkysymyksiä, tulee siitä tehdä esitutkintapäätös. Kielteisestä päätöksestä on lisäksi aiheellista keskustella syyttäjän kanssa.

11.5. MUISTETTAVAA KONTRADIKTORISESTA PERIAATTEESTA

1. Vastakuulustelumahdollisuus, ETL 9 luku 4 § ja OK 17 luku 24 § 3 momentti
 - Rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista.
 - Tallennettua kuulustelua voidaan kuitenkin käyttää todisteena, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä.
 - Vastakuulustelumahdollisuus tulee huomioida jo esitutinnan alkutoimissa ja sen toteuttamisen tulee varata riittävästi aikaa.

2. Merkinnät kuulustelupöytäkirjaan
 - Vastakuulustelumahdollisuudesta on kerrottu epäillylle eli mahdollisuudesta tutustua lapsen kuulustelukertomukseen ja esittää lapselle kysymyksiä.
 - Epäillylle on kerrottu, ettei mahdollisuutta kysymysten esittämiseen ole jälkikäteen, koska lasta ei kuulla tuomioistuinkäsittelyssä, vaan lapsen kuulustelutallenne toimii siellä lapsen lausumana.
 - Epäilty on ymmärtänyt oikeutensa vastakuulusteluun ja kysymysten esittämiseen, sekä sen, ettei siihen ole mahdollisuutta enää myöhemmin esitutinnan tai tuomioistuinkäsittelyn aikana.

Lähteet ja lisätietoja:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> Viitattu 2.11.2021.

Ojala, Timo 2022: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Helsinki, Edita Lakitieto Oy.

12. YLIOPISTOLLISEN SAIRAALAN LASTEN JA NUORTEN OIKEUSPSYKOLOGIAN TAI -PSYKIATRIAN YKSIKKÖ

Lasten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden (ns. oipsy-yksiköiden) toiminta perustuu lakiin lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008). Lain mukaan yksiköt avustavat poliisia, syyttäjää ja tuomioistuinta lapseen kohdistuneiden epäiltyjen seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten selvittämisessä ja haitan arvioimiseksi. Valtio korvaa edellä mainittuun toimintaan liittyvät kustannukset. Laki antaa lisäksi oipsy-yksiköille laajat tiedonsaantioikeudet tutkimuspyyntöön liittyvien tehtävien suorittamiseksi. Lakia ollaan uudistamassa ja uusi laki tulee kirjoitushetken tietojen mukaan voimaan vuoden 2027 alusta.

Yksiköitä on Suomessa viisi, ja ne sijoittuvat yliopistosairaaloiden yhteyteen (Helsinki, Kuopio, Oulu, Tampere ja Turku). Yksiköiden toiminta-alueena on niin sanottu YTA- eli yhteistyöalue. Lisäksi Vaasassa toimii Turun yksikön alaisuudessa oleva satelliittiyksikkö. Tällä hetkellä kukin sairaanhoitopiirin kuntayhtymä tekee tarkemman sopimuksen yksiköiden toiminnasta aluehallintoviraston kanssa ja sopimukset vaihtelevat jonkin verran yksiköittäin. Yksiköt raportoivat toiminnastaan aluehallintovirastojen kautta sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle.

Yksiköissä toimii moniammatillisia tiimejä, joiden kokoonpano vaihtelee jonkin verran eri yksikköjen välillä. Tiimeihin kuuluu esimerkiksi lääkäreitä, oikeuspsykologiaan perehtyneitä psykologeja, sosiaalityöntekijöitä ja psykiatrisia sairaanhoitajia. Lisäksi osassa yksiköistä myös somaattinen tutkimus on kiinteä osa yksikön toimintaa. Somaattisia tutkimuksia tekevät gynekologit, lastenlääkärit ja sairaanhoitajat. Yksiköissä on myös sihteereitä, jotka hoitavat välillisiä tehtäviä sekä osittain myös litteroivat yksiköissä tehtyjä lasten haastatteluja.

Yksiköiltä voi pyytää apua esimerkiksi lapsen oikeuspsykologisen haastattelun tekemiseksi, haastattelun luotettavuuden arvioimiseksi tai poliisin tekemän kuulustelun luotettavuuden arvioimiseksi. Lisäksi voidaan pyytää haitanarviota. Lapsen haastattelussa käytetään NICHD-haastattelurunkoa. Lapsen haastattelua suunnitellaan yhdessä tutkivan poliisin kanssa, ja poliisi on mukana seuraamassa lapsen haastattelua erillisessä tilassa. Haastattelutilassa ovat vain haastateltava lapsi ja haastatteleva psykologi. Poliisi saa haastattelutallenteen, joka voidaan antaa joko heti haastattelun jälkeen tai toimittaa myöhemmin suojatulla yhteydellä.

Oipsy-yksiköltä voi pyytää myös esimerkiksi esitietojen keräämistä tilanteissa, joissa vielä pohditaan eri esitutkintatoimenpiteiden tarvetta esimerkiksi moniammatillisessa asiantuntijaryhmässä. Lapsen haastattelua ei kuitenkaan voida suorittaa yksikössä, jos esitutkintaa ei ole vielä aloitettu ja tutkinta on vasta esiselvitysvaiheessa. Tarvittaessa yksiköstä kirjoitetaan lausunto tehdyistä toimenpiteistä esitutkintaa varten. Lausunnon laatimisesta sovitaan tapauskohtaisesti. Voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti yksikkö voi avustaa tilanteissa, joissa alle 16-vuotiaan lapsen epäillä olleen seksuaali- tai pahoinpitelyrikoksen kohteena. Jos lapsen terveydentila tai kehitys edellyttävät, voi apua pyytää myös alle 18-vuotiaan seksuaali- tai pahoinpitelyrikoksen asianomistajan kohdalla.

Yksikkö voi avustaa myös poliisin toteuttaman lapsen kuulustelun suunnittelussa tai tarjota psykologin poliisin työpariksi lapsen kuulusteluun. Yksiköitä voi myös konsultoida monissa erilaisissa tilanteissa ennen pyynnön tekemistä, ja konsultaatioissa on mahdollista yhdessä pohtia yksikön tekemien tutkimusten tarvetta ja laajuutta. Yksiköiden työntekijöihin voi olla yhteydessä suoraan ja kaikilla yksiköillä on myös virka-aikana toimiva puhelinnumero erityisesti viranomaiskonsultaatioita varten.

12.1. YKSIKÖIDEN POLIISILLE TARJOAMAT PALVELUT

Yksiköiden poliisille tarjoamissa palveluissa voi olla jonkin verran vaihtelevuutta eri yksiköiden välillä.

- Lapsen haastateltavuuden arvio
- Yksikön arvio siitä, voiko lasta haastatella (kuulustella)
- Lapsen oikeuspsykologinen haastattelu
- Haitanarvio (yleinen / yksittäiseen lapseen kohdistuva)
- Lausunnot oikeusprosessia varten:
 - Asiantuntijalausunto lapseen kohdistuneen rikosepäilyn selvittämisestä
 - Arvio lapsen kertomuksen luotettavuuteen vaikuttavista seikoista joko poliisin tekemästä lapsen kuulustelusta tai oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköstä
 - Muu oikeuspsykologinen konsultaatio tapaukseen liittyen
- Työpari lapsen kuulusteluun
 - Poliisi kuulustelee lapsen itse, mutta psykologi toimii poliisin työparina: auttaa kuulustelun suunnittelussa ja on takahuoneessa tai etänä seuraamassa haastattelua.
- Apu kuulustelun suunnitteluun
- Palaute poliisin tekemästä kuulustelusta
- Yksikön psykologin antama suullinen tai kirjallinen palaute poliisin tekemästä lapsen tai nuoren kuulustelusta (esim. haastattelutekniikka, kontakti lapsen kanssa, hypoteesien käyttö).
- Somaattinen tutkimus ja lääkärinlausunto

12.2. TUTKIMUSPYYNNÖN LAATIMINEN YKSIKÖLLE

Edellisissä luvuissa kuvattua poliisin pyytämää apua tulee pyytää yksiköiltä kirjallisesti poliisin Kameleon-lomakkeiston Tutkimuspyyntö-lomakkeella tai sähköpostitse, jos sellaisesta tavasta yksikön kanssa on sovittu. Tapauskohtaisesti toimenpiteet voidaan käynnistää muillakin poliisin ja yksikön välillä sovituilla tavoilla, mutta sovituista toimenpiteistä on hyvä laatia kirjallinen dokumentti, esimerkiksi kiireellisissä tapauksissa jälkikäteen. Pyyntöön kirjataan kaikki ne lapseen kohdistuneen rikosepäilyn selvittämiseen liittyvät toimenpiteet, joissa poliisi tarvitsee yliopistollisen sairaalan erikoisosaamista. Koska kyse ei ole virka-avun pyytamisestä, pyytäjän ei tarvitse olla pidättämiseen oikeutettu virkamies.

Virka-apua on se, kun yksi viranomainen avustaa toista viranomaista tämän vastuulle kuuluvan virkatehtävän tai yksittäisen hallintotoimen suorittamisessa. Virka-apua annetaan siis toiselle viranomaiselle tälle säädetyn tehtävän hoitamiseksi. Virka-avun antaja ei anna virka-apua oman tehtävänsä suorittamiseksi. Siksi virka-apua ei ole se, jos poliisi pyytää lapselle tehtävän somaattisen tutkimuksen rikosepäilyn vuoksi tai pyytää yliopistosairaalan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikköä haastattelemaan lapsen tai muuten avustamaan esitutkinnassa. Nämä tehtävät on lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä annetun lain mukaan säädetty hyvinvointialueen ja HUS:n vastuulle, joten hyvinvointialue ja HUS eivät voi antaa poliisille virka-apua näiden tehtävien suorittami-

seksi. Nämä tehtävät kuuluvat hyvinvointialueen ja HUS:n tehtäviksi ja niitä tehdään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä, mutta tällöin ei kyse ole virka-avusta.

Pyyntöön tulee muistaa kirjata salassapitovelvoite. Poliisin järjestämislain perusteella tekemän pyynnön perusteella syntyneiden asiakirjojen ja aineiston julkisuuden määrittäminen kuuluu poliisin päätösvaltaan. Siksi esimerkiksi toisella viranomaisella eli tässä tapauksessa oipsy-yksiköllä ei ole oikeutta antaa asiakirjoja tiedoksi lapsen huoltajalle. Kysymyksessä on vähintään esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleinen salassapitosääntely (JulKL 24.1 § 3 kohta) ja usein sovellettavaksi tulee muitakin salassapitoperusteita (kuten JulKL 24.1 § 25, 26 ja 32 kohdat). Siksi poliisiin tulee pyynnössään ohjeistaa yksikköä, ettei yksikkö anna tietoja ilman esitutkintaviranomaisen lupaa lapsen huoltajalle, jotta rikoksen tutkinta vaarannu tästä syystä. Kun tällaista vaaraa ei ole, aineisto luovutetaan huoltajalle tai muulle puhevallan käyttämiseen oikeutetulle esitutkinta-aineiston osana. Asianosaisella on oikeus saada tieto esitutkintaan johdaneista ja siinä ilmi tulleista seikoista, kun tiedon antaminen ei vaaranna tutkintaa (ETL 4:15).

Esitutkimateriaaliksi luetaan poliisiin yksikköihin lähettämä materiaali sekä muu materiaali, mitä poliisi yksiköltä pyytää (esimerkiksi haastattelutallenne, lausunto, yhteenveto lapsen taustatiedoista) tai mitä yksikkö poliisiin pyynnöstä tutkimuksen yhteydessä tuottaa. Nämä esitutkintaa varten laadittavat asiakirjat ovat viranomaisten asiakirjojen julkisuudesta annetun lain 6 luvun 24 § 3 kohdan mukaan esitutkimateriaalia.

Lähteet ja lisätietoja:

Joki-Erkkilä, Minna & Peltola, Maria 2020. Lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikosepäilyyn selvittely erikoissairaanhoidossa. Lääkärilehti. Saatavilla: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/lapsen-kohdistuneen-seksuaali-ja-pahoinpitelyrikosepailyyn-selvittely-erikoissairaanhoidossa/?public=5f4ed1da631dfe42a5ebab175ec170c3> (2.11.2021)

Julin, Essi 2018: Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten selvittäminen terveydenhuollossa – Selvitys Lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden toiminnasta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 32/2018. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3986-8> (2.11.2021)

Korkman, Julia, Pakkanen, Tom & Laajasalo, Taina 2017: Child Forensic Interviewing in Finland: Investigating Suspected Child Abuse at the Forensic Psychology Unit for Children and Adolescents. In: Johansson S., Stefansen K., Bakketeig E., Kaldal A. (eds) Collaborating Against Child Abuse. Palgrave Macmillan, Cham. Saatavilla: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-58388-4_7 (2.11.2021)

13. LAUSUNNOT JA ASIANOSAISILLE TEHTÄVÄT TUTKIMUKSET

13.1. YLEISLAUSUNNOT

Aina ei ole tarpeen tai mahdollista saada lausuntoa yksittäisen lapsen tapauksessa. Esimerkiksi jos epäillystä rikoksesta on kulunut vain vähän aikaa, voi olla mahdotonta vielä arvioida, millaista yksilöllistä haittaa sillä on rikoksen kohteelle aiheutettu. Tällöin esitutkimamateriaaliin voidaan liittää niin sanottu yleislausunto.

Väestöliitto on laatinut yleislausunnot alaikäisiin kohdistuvan seksuaalisen kaltoinkohtelun, hyväksikäytön ja väkivallan vaikutuksista, digitaaliseen mediaan liittyvän groomingin ja seksuaalisen hyväksikäytön vaikutuksista sekä seksuaalisen trauman vaikutuksista nuoreen. Lausunnot löytyvät Väestöliiton verkkosivuilta ja ne on saatavissa myös ruotsiksi.

Lisäksi yleislausuntoja on laadittu ainakin somaattisten löydösten yleisyydestä, merkityksestä ja parantumisesta emättimeen kohdistuneessa seksuaalisessa hyväksikäytössä lapsilla ja nuorilla, toistuneiden tapahtumien muistamisesta ja lukumäärän arvioimisesta, valikoivasta puhumattomuudesta sekä verkkovälitteisten lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten haitallisuudesta. Ennen yleislausunnon käyttämistä on hyvä varmistaa sen laatijalta, onko lausunnon sisältö ja tutkimuspohja edelleen ajankohtainen.

Yleislausuntoja voi tiedustella lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisilta/-psykologisilta tutkimusyksiköiltä. Yksiköiltä voi myös pyytää yleisen tason lausuntoja jostakin muusta tarpeellisesta temasta.

13.2. HAITANARVIOINTI LAPSEEN KOHDISTUNEESSA RIKOKSESSA

Esitutkintalain (805/2011) ensimmäisen luvun 2 §:n ensimmäisen momentin 1 kohta määrittelee, mitä esitutkinnassa tulee selvittää: *”asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharvintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat”*.

Rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen mukaan (RL 6:4) rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Rikoslain lähtökohtana teon moitittavuudessa seurausten osalta ovat rikoksen vahingollisuus ja vaarallisuus. Näillä viitataan sekä todellisiin seurauksiin että siihen vahinkoon ja vaaraan, jonka teosta ennalta arvioiden olisi saattanut odottaa aiheutuvan (HE 44/2002).

Esimerkiksi lapseen kohdistuneessa seksuaalisessa kajoamisessa (RL 20:14) on yhtenä tunnusmerkistötekijänä teon luonne, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Tämän tunnusmerkistötekijän osoittaminen edellyttää yleensä asiantuntijalausunnon hankkimista teon luonteesta ja vaikutuksista lapsen kehitykselle. Tunnusmerkistön täyttymisen lisäksi asiassa on osoitettava lapselle aiheutuneen haitan määrä ja sisältö.

Korvausvaatimusten määrittämiseksi tulee arvioida, millaista haittaa teko on aiheuttanut tai on omiaan aiheuttamaan. Sitä poliisin tulee pyrkiä selvittämään jo esitutkinnassa mahdollisimman kattavasti tai ainakin varmistumaan siitä, että lapsen oikeusavustaja on huolehtinut haitan arvioinnin pyytämisestä. Erityisesti tämä on merkityksellistä, jos selvitys keskittyy yksittäisessä tapauksessa juuri kyseiselle uhrille aiheutuneisiin todellisiin seurauksiin. Tässä tilanteessa haetaan korvauksia vahingonkorvauslain 5 luvun 2 §:n mukaan ja haitasta tulee olla näyttöä.

Sitä, minkälaisista haitta- tai vahinko-tekijästä kyseinen rikos yleisesti on omiaan aiheuttamaan ("siihen vahinkoon ja vaaraan, jonka teosta ennalta arvioiden olisi saattanut odottaa aiheutuvan"), arvioidaan viime kädessä tuomioistuimessa. Tässä tapauksessa korvauksia haetaan vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n perusteella eikä erityistä näyttöä asiasta tarvita. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 75).

Psykkisen haitan arviosta voidaan pyytää lausunto lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrisesta tutkimusyksiköstä. Haitanarviopyynnön voi yhdistää pyyntöön lapsen kuulustelusta tai pyynnön voi esittää myöhemmin epäilyn vahvistuessa, jolloin on käytettävissä esitutkintamateriaali haitan arviota varten. Yleisen (teoreettisen) haitan arvion voi laatia jo aiemman pyynnön perusteella.

Mikäli lapsesta ei ole tehty tutkimuspyyntöä lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian tutkimusyksikköön ja jos hänellä on jo jonkinlainen hoitokontakti (esimerkiksi lastenpsykiatria, nuorisopsykiatria), voidaan lausuntoa pyytää myös tältä hoitavalta taholta. Haitan arvioinnin pyytäminen kuuluu esitutkintatoimenpiteisiin samalla tavoin kuin rikoksesta aiheutuneen aineellisen vahingon selvittäminen.

Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian tutkimusyksiköt tekevät kahdentyyppisiä arvioita haitasta tapauksissa, joissa väkivaltarikoksen uhri on lapsi tai nuori: lausunto voi olla teoreettinen yleislausunto tekotavan yleisistä vaikutuksista tutkittuun tieteelliseen tietoon pohjautuen ja/tai asiantuntijalausunto yksittäisen teon vaikutuksista yksittäiseen lapseen. Seuraavissa alaluvuissa nämä kaksi lausuntoa on kuvattu tarkemmin.

13.2.1. Yleinen (teoreettinen) haitanarviolausunto

Yleinen tai teoreettinen arvio lapseen kohdistuneen pahoinpitely- tai seksuaalirikoksen aiheuttamasta haitasta pohjautuu ajankohtaiseen ja laajaan tutkimustietoon siitä, mitä kyseisen kaltainen teko on omiaan aiheuttamaan. Lausunnon sisältöä ja tutkimustietoa voidaan soveltaa kyseessä olevan tapauksen piirteisiin (esimerkiksi tekijän ja uhrin välinen suhde, teon toistuvuus ja muut teon piirteet, uhrin ikä). Nämä teoreettiset lausunnot taustoittavat erityisesti uhrille myönnettävää kärsimyskorvausta, joka määräytyy teon luonteen ja sen kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan. Kärsimyskorvaus voidaan myöntää ilman todennettavaa henkilövahinkoakin.

13.2.2. Lausunto haitasta rikoksen uhrille yksittäisessä rikostapauksessa

Kun arvioidaan yksilökohtaisesti rikoksen aiheuttamaa psyykkistä vahinkoa (henkilövahinkoa), tapahtuu se yleensä lasten- tai nuorisopsykiatrisen tutkimusprosessin kautta, jonka toteuttaa erikoislääkäri moniammatillisen tiimin kanssa. Yksilökohtaisen arvion kautta voidaan todeta diagnosoitavat psyykkiset häiriöt ja pyrkiä arvioimaan näiden syy-yhteyttä tekoon. Arvio voi vaikuttaa henkilövahingon perusteella psyykkisestä haitasta ja esimerkiksi terveydenhuollon kustannuksista maksettavan korvauksen suuruuteen.

Tampereen yliopistollisessa sairaalassa on laadittu ohjeistus poliisille haitan arvion pyytämiin lapsen hoitotaholta. Barnahus-hankkeessa puolestaan on julkaistu suositus lääkäreille haitan arvioinnista alaikäisiin kohdistuvien seksuaalirikosten epäilyissä (Peltola ym. 2023)

Lähteet ja lisätiedot:

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> Viitattu 2.11.2021.

Peltola, Maria; Kaltiala, Riittakerttu; Lahtinen, Hanna; Luoma, Ilona; Puura, Kaija: Suositus lääkäreille haitan arvioinnista alaikäisiin kohdistuvien seksuaalirikosten epäilyissä. Saatavilla: https://barnahus.fi/wp-content/uploads/sites/14/2024/08/THL-Barnahus_Suositus-laakareille-haitan-arvioinnista-alaikaisiin-kohdistuvien-seksuaalirikosten-epailyissa.pdf (30.10.2025)

13.3. SOMAATTISET TUTKIMUKSET

Lapsen henkeen ja terveyteen sekä seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuneissa rikoksissa voidaan pyytää terveydenhuollon viranomaisilta somaattisen tutkimuksen eli fyysisen lääkärintarkastuksen tekemistä epäillyn rikoksen uhriksi joutuneelle lapselle.

Tutkimuksista epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi säädetään laissa lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009, ns. järjestämislaki). Tätä lakia sovelletaan lapseen, joka on tutkimuksen käynnistyessä alle 16-vuotias tai, jos siihen on erityistä perustetta lapsen terveydentila ja kehitys huomioon ottaen, alle 18-vuotias. Tutkimukset tehdään yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköissä.

Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjumisesta annetun EU-direktiivin (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2024/1385, kohta 64) mukaan seksuaaliväkivallan uhrit tarvitsevat välitöntä traumatukea, minkä lisäksi heille on tehtävä välittömästi oikeuslääketieteellinen tutkimus tulevia syytetoimia varten tarvittavien todisteiden turvaamiseksi. Lisäksi toimivaltaisten viranomaisten on todisteiden vapaaehtoisessa talteenotossa avustamiseksi, erityisesti seksuaaliväkivallan tapauksissa, ohjattava uhrit ilman aiheetonta viivytystä asiaankuuluvien terveydenhuollon ammattihenkilöiden luokse tai todisteiden talteenotossa avustamiseen erikoistuneisiin tukipalveluihin. Uhreille on myös ilmoitettava siitä, että tällaiset todisteet on tärkeää kerätä mahdollisimman pian. (15 artikla, kohta 4)

Mikäli epäillään lapseen kohdistuneen väkivaltaa viikon sisällä tai lapsella on oireita tai hänellä epäillään olevan vammoja, tulee terveydenhuollon arvio tehdä kiireellisesti. Limakalvoilta pienet vammat voivat parantua nopeasti, jopa vuorokauden kuluessa, ja suuremmatkin kahdessa viikossa. Iholla todetut mustelmat paranevat yleensä kolmessa viikossa. Mitä nopeammin löydös dokumentoidaan, sitä paremmin sen syntymisajankohtaa voidaan arvioida. Osa löydöksistä voi jättää pysyvän rakennemuutoksen tai arven.

Terveydenhuolto tutkii rikosepäilyyn liittyen lapsen kehon mahdollisten rikoksella aiheutettujen vammojen toteamiseksi ja dokumentoimiseksi sekä näytteiden taltioimiseksi. Lisäksi huolehditaan terveydenhuollon tehtävästä arvioida lapsen psyykinen oireilu ja tarjota psykososiaalista tukea alaikäiselle lapselle sekä lapsesta huolta pitävälle aikuiselle sekä arvioida seurannan ja hoidon tarve. Tutkimuksen yhteydessä arvioidaan vaihtoehtoiset syyt todetuille oireille ja löydöksille.

Kiiretilanteessa tutkimuspyynnön voi esittää suullisesti, mutta kirjallinen tutkimuspyyntö on toimitettava tutkimuksen tehneeseen terveydenhuollon yksikköön heti kun se on mahdollista. Jotta somaattinen tutkimus ja näytteenotto osataan tehdä tarvittavassa laajuudessa ja kohdentaa oikein, tutkimuspyynnössä on kuvattava epäilty rikos sekä sen teko-olosuhteet ja ajankohta.

Alle 16-vuotiaille tehtävät somaattiset tutkimukset on niin asianomistajien kuin rikoksesta epäiltyjenkin osalta lähtökohtaisesti keskitetty yliopistosairaaloihin. Erityisestä syytä somaattinen tutkimus voidaan tehdä muissakin terveydenhuollon yksiköissä, jos esimerkiksi tutkittava on niin päihtynyt tai hänellä on siinä määrin akuuttia hoitoa vaativia vammoja, ettei hänen kuljettamisensa yliopistosairaalaan ole tarkoituksenmukaista tai turvallista.

Seksuaalirikosepäilyn vuoksi tehtävissä tutkimuksissa tutkiva yksikkö voi konsultoida seri-tukikeskuksen kanssa. Seri-tukikeskuksista saa myös tarvittaessa seksuaalirikostutkimuspakkauksia muualla kuin seri-tukikeskuksessa tehtävään tutkimukseen.

Lapsi tai nuori ei välttämättä osaa itse tuoda ilmi, jos hänellä on kehollaan rikoksesta aiheutuneita jälkiä tai hän ei itse tiedä niistä. Siksi tutkimuksia on perusteltua pyytää matalalla kynnyksellä. Terveydenhuollossa on määritelty, milloin tutkimus tehdään päivystyksellisesti ja milloin

esimerkiksi seuraavana arkipäivänä. Poliisi kuitenkin pyytää tutkimuksia heti kun niiden tarve ilmenee.

Erityisen tärkeää on ottaa huomioon se, että lapsi tai nuori ei välttämättä osaa tai voi määritellä epäillylle rikokselle tarkkaa tapahtuma-ajankohtaa. Siksi aikarajoja pitää tulkita joustavasti eikä ahtaasti. Ohjeellisten näytteenottoaikojen liian tarkka noudattaminen saattaa johtaa oikeudenmenetyksiin.

Joissain tapauksissa voi olla perusteltua tehdä lapselle/nuorelle uusi somaattinen tutkimus noin 2 - 3 vuorokauden sisällä ensimmäisestä tutkimuksesta. Esimerkiksi puremajäljet ja ruhjeet voivat pian tapahtuneen jälkeen vaikuttaa huomattavasti vähäisemmiltä kuin muutamana päivänä kuluttua tarkastellessa. Uusi tutkimus voi olla perusteltua tapahtumakuvausten perusteella myös silloin, jos päivystyksellisesti tehdyssä tutkimuksessa ei ole ollut saatavilla aiheeseen erikoistunutta lääkäriä tai ensimmäisessä tutkimuksessa on tehty jokin epäselvä löydös. Poliisi voi pyytää uusintatutkimusta uudella tutkimuspyynnöllä, jos terveydenhuollossa ei uusintatutkimusta tehdä oma-aloitteisesti.

Asianomistajalle somaattinen tutkimus rikosepäilyn vuoksi tehdään vain hänen suostumuksellaan. Tämä koskee myös alle 18-vuotiaita epäillyn rikoksen kohteeksi joutuneita. Jos lapsen puhevallan käyttämiseen oikeutettu taho ei suostu lapsen toimittamiseen tutkimukseen, on syytä arvioida tarvetta edunvalvojan määräämiselle.

13.3.1. Somaattiset tutkimukset lapseen kohdistuneessa epäilyssä rikoksessa

LT, lastentautien erikoislääkäri Eeva Nikkola

Lapseen kohdistuneen seksuaali- tai pahoinpitelyrikoksen esitutkinnassa pyydetään tutkinnanjohtajan päätöksellä terveydenhuollon viranomaiselta somaattisen eli fyysisen lääkärintarkastuksen tekemisestä lapselle.

Terveydenhuollon tehtävänä on tutkia rikosepäilyyn liittyen sekä lapsen somaattinen että psyykinen terveys. Somaattisella tutkimuksella eli fyysisellä lääkärintarkastuksella tarkoitetaan lapsen kehon tutkimista mahdollisten rikoksella aiheutettujen vammojen toteamiseksi ja näytteiden taltioimiseksi.

Lapsiin kohdistuvia väkivalta- tai seksuaalirikosepäilyissä tehtäviä tutkimuksia säädellään laissa lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008, ns. järjestämislaki). Laissa määritetään, miten poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävät tutkimukset on tehtävä epäillyn lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi.

Somaattisia tutkimuksia voidaan pyytää ja tehdä järjestämislain perusteella alle 16-vuotiaalle lapselle tai erityisistä perusteista lapsen terveydentila ja kehitys huomioon ottaen alle 18-vuotiaalle lapselle.

Järjestämislaissa määritellään, että yliopistollisen sairaalan on huolehdittava lain 1 §:ssä tarkoitetun tutkimuksen järjestämisestä. Tutkimusyksiköllä, joka tekee tutkimuksia, on oltava tarvittava henkilöstö, tilat ja laitteet. Tutkimuksia tekevillä henkilöillä on oltava tehtävän asianmukaiseen hoitamiseen tarvittava koulutus, ammattitaito ja kokemus.

Poliisi voi tehdä järjestämislain perusteella tutkimuspyynnön myös lapsen somaattisesta tutkimuksesta järjestämislaissa tarkoitettulle tutkimusyksikölle, eli yliopistollisille sairaaloille. Tampereella ja Kuopiossa tutkimukset voidaan pyytää suoraan Tampereen yliopistollisen sairaalan (TAYS) lasten oikeuspsykiatrian yksiköltä ja Kuopion yliopistollisen sairaalan (KYS) lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian tutkimusyksiköltä. Helsingin (HUS), Turun (TYKS) ja Oulun yliopis-

tollisten sairaaloiden (OYS) alueilla tutkimuspyynnöt lasten somaattisista tutkimuksista osoitetaan lastentautien yksiköille.

Alle 16-vuotiaiden lasten somaattiset seksuaalirikostutkimukset on yleensä keskitetty lasten erikoissairaanhoidon yksiköihin ja yleensä 16 vuotta täyttäneiden tutkimukset Seri-tukikeskuksiin kaikkien yliopistollisten sairaaloiden alueella. Käytännössä on jonkin verran alueellista vaihtelua sekä pahoinpitely- että seksuaalirikosten epäilyjen tutkimusten osalta, joten tarkista oman paikkakuntasi ajantasaiset ikäraajat ja tarkemmat ohjeet ja käytännöt.

Lievempiä pahoinpitelyepäilyjä saatetaan tutkia myös perustason sairaaloissa. Niissä tilanteissa, joissa pahoinpitelytutkimuksiin ei ole saatavissa yliopistollisen sairaalan erikoissairaanhoidoa, pyydetään tutkimuksia pienemmiltä paikallisilta terveydenhuollon yksiköiltä ja lääkäreiltä somaattisen tutkimuksen suorittamiseen esitutkintaa varten.

Seksuaalirikosepäilyissä pyritään ottamaan esitutkinnassa todistusaineistona käytettäväksi muun somaattisen tutkimuksen lisäksi tarvittaessa seksuaalirikosnäytteet ja muut tarvittavat laboratorionäytteet. Lisäksi huolehditaan tarttuvien tautien ennaltaehkäisystä, seulonnasta ja hoidosta. Seksuaalirikosnäytteet tulisi ottaa parhaan tuloksen saamiseksi noin viikon sisällä tapahtumasta, mutta aikaraja on viitteellinen. Esimerkiksi mustelmat tai muut vammat paranevat nopeasti ja eritteet huuhtoutuvat pois, jolloin niitä ei voida enää käyttää rikosasiassa todisteena.

Vaikka epäilyistä seksuaalirikoksesta olisi kulunut jo niin paljon aikaa, ettei oikeuslääketieteellisten näytteiden ottaminen ole enää tarkoituksenmukaista, poliisin on kuitenkin tärkeää pyytää tutkimuksia tai vähintään ohjata lapsi tai nuori tutkimuksiin sukupuoliteitse tarttuvien tautien vuoksi. Sukupuolitauditestien tuloksilla voi olla myös näyttöarvoa rikosprosessissa.

MITÄ POLIISI VOI KERTOA ALAIKÄISEN LAPSEN HUOLTAJALLE SOMAATTISESTA SERI-TUTKIMUKSESTA?

- ✓ Tutkimus tehdään lapsen ehdoilla. Tutkimus ei yleensä satu.
- ✓ Lähtökohtaisesti lapsi tulee tutkimushuoneeseen yksin ja saattaja haastatellaan erikseen. Tutkimuksessa on paikalla yleensä 1-3 lääkäriä tai hoitajaa.
- ✓ Kyseessä on lääkärintarkastus, jossa tutkimus tehdään tavallista perusteellisemmin. Tutkimuksen yhteydessä lapsi punnitaan ja mitataan, kuunnellaan sydän ja keuhkot, tunnustellaan vatsaa, katsotaan suuhun ja korviin. Iho tarkastetaan päästä varpaisiin. Sukuelinten ja peräaukon ulkoiset rakenteet tarkastetaan lapsen ikään soveltuvalla tavalla. Tutkimus tehdään pienille lapsille eri lailla kuin aikuiselle.
- ✓ Lapsen tutkimuskäynti videoidaan ja todetut löydökset valokuvataan tai videoidaan tarkempaa lääketieteellistä arviointia varten. Terveystieteellisen yksikössä salassa pidettävät tallenteet ja potilaskertomusteksti taltioidaan erilleen muista terveydenhuollon tiedoista. Joskus tallenteita voidaan käyttää todistusaineistona.
- ✓ Päivystystutkimuksessa keholta taltioidaan lisäksi tarvittavat näytteet. Sukuelinten ja peräaukon näytteet taltioidaan lapsen ikään soveltuvalla tavalla.

LISÄTIETOA HUOLTAJALLE:

- ✓ Tutkimuksen tekemiseen tarvitaan erittäin harvoin nukutusta. Alle murrosikäisille tytöille tehdään gynekologinen sisätutkimus vain poikkeustapauksissa (nukutuksessa).
- ✓ Jos tutkimuksen suorittamiseen liittyy erityisiä kysymyksiä, poliisi voi hoitajien pyynnöstä tai yhdessä hoitajien kanssa ottaa yhteyttä tutkivaan yksikköön ennen tutkimusta.

13.3.2. Somaattisten tutkimusten ja lääkärinlausunnon pyytäminen

Poliisi voi pyytää terveydenhuollolta somaattisten tutkimusten tekemistä ja tutkimuksen perusteella laadittavaa lääkärinlausuntoa esitutkintaa varten. Somaattista tutkimusta pyydetään Kameleon-lomakkeella Tutkimuspyyntö ja lääkärinlausuntoa Lääkärinlausunnon tilaus-lomakkeella.

Tutkimus- ja lausuntopyyntö tulee laatia huolellisesti. Pyyntöön tulee sisältyä seuraavat tiedot:

1. Poliisin tiedot
 - tutkija ja tutkinnanjohtajan nimet ja yhteystiedot
 - rikosilmoituksen numero
 - epäilty rikos
 - millä perusteella tutkimusta pyydetään
 - pyydetyn lausunnon aikataulu (kiireellisyys ja sen peruste, kuten vangitsemisen myötä asetettu syytteen nostamisen määräaika)
2. Uhrin tiedot
 - lapsen nimi, ikä ja henkilötunnus
 - huoltajien tiedot
 - edunvalvojan tiedot
 - lapsen (uhrin) suostumus ja miten se on saatu
 - tapauskohtaisesti lapsen laillisten edustajien eli huoltajien tai edunvalvojan suostumus tutkimuksen tekemiselle ja lausunnon laatimiselle ja tieto siitä, miten se on saatu
3. Tapahtuman esitiedot
 - epäillyn rikoksen tapahtuma-ajankohta (tai arvio siitä)
 - tekotapa
 - kuinka epäily on syntynyt – jos jonkun henkilön kertomuksen perusteella; kuka on kertonut kenelle ja mitä
 - onko lapsi jo kuulusteltu / haastateltu ja muut mahdollisesti esitutkinnassa ilmenneet asiat
4. Tarkka pyyntö somaattisista tutkimuksista
 - somaattisen tutkimuksen dokumentointi
 - kehokartta ja valokuvat
 - oikeuslääketieteelliset näytteet (tarpeen mukaan)
 - oikeuskemialliset näytteet (tarpeen mukaan)
5. Tarkka pyyntö lääkärinlausunnosta
 - syy-yhteyden ja mahdollisten ristiriitojen arviointi esitietojen ja löydösten, sekä syntymekanismien ja sille vaihtoehtoisten syiden arvioinnin suhteen
 - haitanarvio vamman vaikeusasteesta, hengenvaarallisuudesta, parantumisesta, pysyvästä haitasta jne.

Lääkärille tulisi kirjata pyyntöön mahdollisimman selkeästi, mihin kysymykseen tai kysymyksiin lääkäriin toivotaan lausunnossaan ottavan kantaa.

Lähteet ja lisätietoja:

Tiitinen, Aila 2021: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa: Lääkärikirja Duodecim, Terveyskirjasto. Saatavilla: <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00941> (2.11.2021)

Ellonen, Noora & Rantaeskola, Satu 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-815-315-6> (2.11.2021)

Joki-Erkkilä, Minna & Peltola, Maria 2020. Lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikosepäily selvittely erikoissairaanhoidossa. Lääkärilehti. Saatavilla: <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/lapsen-kohdistuneen-seksuaali-ja-pahoinpitelyrikosepailyn-selvittely-erikoissairaanhoidossa/?public=5f4ed1da631dfe42a5ebab175ec170c3> (2.11.2021)

Nikkola Eeva, Joki-Erkkilä Minna & Laajasalo Taina. Mitä teen, kun epäilen lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa? Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 2022;138(20):1789-95

13.3.3. Rikoksesta epäillyn alaikäisen somaattinen tutkimus

Rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillylle esitutkinnassa poliisin pyynnöstä tehtävä somaattinen tutkimus on pakkokeino eli henkilönkatsastus. Pakkokeinolain 8 luvun 32 § 1 momentin mukaan rikoksesta epäillylle saadaan tehdä henkilönkatsastus esineen, omaisuuden, asiakirjan, tiedon tai seikan löytämiseksi 2 §:n 1 momentin 2 kohdassa säädetyin edellytyksin, jos on todennäköisiä syitä epäillä häntä rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta, taikka rattijuopumuksesta tai huumausaineen käyttörikoksesta. Saman luvun 2 § 1 momentin 2 kohdan mukaan pakkokeino voidaan toimittaa, jos etsinnässä voidaan olettaa löytyvän tutkittavana olevaan rikokseen liittyvä 7 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettu takavarikoitava esine, omaisuus, asiakirja tai tieto; 7 luvun 2 §:n nojalla jäljennettävä asiakirja; vakuustakavarikkoon määrättävä omaisuus; tai seikka, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä.

Kuten kaikkien pakkokeinojen kohdalla, myös henkilöntarkastuksen täytyy olla pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n suhteellisuusperiaatteen mukainen: pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat.

Henkilönkatsastusmääräyksen lisäksi rikoksesta epäillystä pitää tehdä asianomistajan tapaan tutkimuspyyntö lääkärille. On erityisen tärkeää kirjata ja perustella kumpaankin asiakirjaan, miksi ja mitä tutkimuksia rikoksesta epäillystä pyydetään. Myös DNA-näytteenottoa varten täytyy tutkimuspyyntöön kuvata lääkäriä varten epäillyn rikoksen kulku, jotta näytteenotto voidaan kohdentaa oikein.

Tutkimuspyynnön sisältö voi olla esimerkiksi seuraavanlainen: *”NN:n epäillään syyllistyneen törkeään ryöstöön. Asianomistajan epäillään puolustautuneen hyökkäystä vastaan ainakin torjumalla käsin häneen kohdistuneita lyöntejä. Henkilönkatsastuksessa haetaan selvitystä siihen, onko NN:llä ulkoisia vammoja ja ovatko ne voineet aiheutua joko hänen käyttämästään väkivallasta tai häneen toisen henkilön kohdistamasta toiminnasta. Lääkäriä pyydetään tarkastamaan NN:n keho kauttaaltaan ulkoisten vammojen varalta ja dokumentoimaan mahdolliset löytyneet vammat kirjallisesti sekä valokuvaamalla. Lisäksi pyydetään ottamaan tarvittavat veri- ja virtsanäytteet NN:n päihtymystilan tutkimiseksi.”*

Jos sekä asianomistaja että rikoksesta epäilty ovat alaikäisiä ja rikosepäily on akuutti, on mahdollista päätyä tilanteeseen, jossa kumpikin on samassa terveydenhuollon yksikössä somaattisissa tutkimuksissa. Näissä tilanteissa on inhimillisistä ja kontaminaatoriskiin liittyvistä syistä erityisen tärkeää huolehtia siitä, että he eivät kohta toisiaan ja että heidät tutkitaan eri tiloissa.

Rikoksesta epäillyn kohdalla näytteenottoon voi käyttää seksuaalirikostutkimuspakkausta, jollaisia saa tarvittaessa seri-tukikeskuksista, tai väkivaltarikostutkimuspakkausta.

Alle 15-vuotiaan rikolliseen tekoon epäillyn kohdalla vakavissa rikosepäilyissä tulee ottaa huomioon esitutinnan aloittamisharkinnassa, että muilla viranomaisilla ei ole esitutkintaviranomaisten käytettävissä olevia keinoja asian selvittämiseen. Esimerkiksi Keskusrikospoliisin rikosteknisessä laboratorioissa tehtäviä DNA-tutkimuksia voi pyytää näissä tilanteissa vain esitutkintaviranomainen.

13.4. OIKEUSLÄÄKETIETEELLINEN IÄNMÄÄRITYSTUTKIMUS

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos voi tehdä poliisin pyynnöstä oikeuslääketieteellisiä iänmäärittämyksiä. Tällainen tutkimus voi olla tarpeen esimerkiksi sen määrittämiseksi, onko rikoksesta epäilty ylittänyt rangaistusvastuun tai täysi-ikäisyyden rajan ja onko asianomistaja ylittänyt yleisen suojaikärajan tai täyttänyt 18 vuotta. Pyyntö tehdään kirjallisesti THL:n kirjaamoon (kirjaamo@thl.fi).

Tutkimuksesta vastaavat oikeushammaslääkärit, joilta saa tarvittaessa pyyntöpohjan sekä opastusta pyynnön laatimiseen. Tutkimukseen kuuluu haastattelu sekä röntgenkuvaus. Tyypillisesti iänmääritys tehdään kliinisen tutkimuksen ja röntgenkuvauksen perusteella ja erityisesti hampaistoa ja ranneluustoa tutkimalla.

Asianomistajan kohdalla tutkimus tehdään suostumusperusteisesti. Suostumuksen voi muotoilla esimerkiksi seuraavansisältöisesti: *”Minulle on annettu ymmärtämälläni kielellä tietoa iän selvittämisen merkityksestä, tutkimuksessa käytettävistä oikeuslääketieteellisistä tutkimusmenetelmistä, näiden mahdollisista terveysvaikutuksista ja tutkimuksen seurauksista. Annan tietoon ja vapaaseen tahtooni perustuvan suostumukseni siihen, että minulle tehdään oikeuslääketieteellinen tutkimus siihen liittyvine röntgenkuvauksineen ikäni selvittämistä varten.”*

Rikoksesta epäillylle tutkimus on pakkokeino (henkilönkatsastus) ja tällöin THL:lle toimitetaan pyyntöpohjan ohessa myös määräys henkilönkatsastuksesta.

13.5. ASIANTUNTIJALOUSUNNOT LAPSEN KERTOMUKSEN LUOTETTAVUUDESTA

Lapsen kuulustelukertomuksen arvioimiseksi voidaan pyytää terveydenhuollon ammattihenkilöltä asiantuntijalausuntoja niissä tilanteissa, joissa lausunnolla voidaan katsoa olevan merkitystä asian esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuinkäsittelyssä. Näissä tilanteissa on kysymys esimerkiksi oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden tutkimuksia koskevista lausunnoista, lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioimisesta tai asiantuntijan tai poliisin suorittaman kuulustelun luotettavuuden arvioimisesta.

Asiantuntijalausunnolle on tyypillistä se, että lausunnonantaja ei ole toiminut hoitosuhteessa lausunnon kohteeseen nähden. Asiantuntija kertoo lausunnossaan tieteelliseen tietoon perustuvista kokemussäännöistä ja arvioi esimerkiksi todistajan muistikuvien luotettavuutta ensisijaisesti tieteellisen tiedon perusteella huomioiden todistajan muistikuvien luotettavuutta heikentävät ja vahvistavat piirteet. (Rantaeskola & Kaunisto 2024)

Asiantuntijalausunnon pyytämisestä päättää tutkinnanjohtaja tai syyttäjä. Asiantuntijalausunnon tarpeen selvittämiseksi tulisi tutkinnanjohtajan keskustella asiassa syyteharkintaa suorittavan syyttäjän kanssa.

Lähteitä:

Rantaeskola, Satu, Kaunisto, Jasmin 2024: Seksuaalirikosten tutkinta. Edita Lakitieto Oy.

14. TUTKINTA-APUPYYNTÖ TOISELLE POLIISIYKSIKÖLLE

Lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnassa saattaa tulla eteen tilanne, jossa joudutaan pyytämään tutkinta-apua esimerkiksi kuulusteluiden suorittamiseksi toiselta poliisiyksiköltä. Vaikka ihannetilanteessa tapauksen tunteva tutkija tai tutkijapari suorittaa kaikki esitutkinta-toimet, se ei aina ole mahdollista tai tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi saman epäillyn laajoissa seksuaalirikossarjoissa voi olla jopa satoja eri puolilla Suomea asuvia asianomistajia. Jos tutkinta-apuun joudutaan turvautumaan, tulee jutun varsinaisen tutkijan huolehtia siitä, että kuulustelu suoritetaan yhtä laadukkaasti kuin se suoritettaisiin tapausta tutkivassa yksikössä.

Aiemmin eri poliisiyksiköiden välistä yhteistoimintaa rikostutkinnassa on kutsuttu virka-avuksi, mutta nyt termistöä on täsmennetty. Poliisihallituksen antamassa ohjeen Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta (POL-2020-42250, 12.9.2020, muutettu 1.7.2023 lukien) mukaan poliisiyksiköiden välillä tapahtuva poliisille kuuluvien tehtävien hoitaminen ei ole virka-avun antamista, koska viranomaisen ei voi antaa itselleen virka-apua. Kyseessä on ohjeen mukaan tällöin joko työvoima-avun antaminen tai muu poliisiyksiköiden välinen yhteistoiminta.

Tutkinnassa annettavaa työvoima-apua voidaan kutsua termillä tutkinta-apu rikostutkinnassa taitutkinta-apu esitutkinnassa. Tutkinta-apua pyydetessä pyydettävät toimenpiteet tulee yksilöidä Kameleon-lomakkeelle ”Tutkinta-apupyyntö”.

Pyydetessä lapsen kuulustelua tutkinta-apuna tulee rikostapauksen varsinaisen tutkijan varmistua siitä, että pyynnön vastaanottavalla lapsirikostutkinnan yksiköllä on riittävät tiedot laadukkaasti kuulustelun suorittamiseksi. Lapsen videoitava kuulustelu voi lisäksi olla osa pääkäsitelyä, joten jutun syyttäjän kanssa tulee keskustella tutkinta-avun käyttämisestä.

Tutkinta-apupyyntöä laadittaessa tulee varmistua siitä, että pyynnössä on mukana ajantasaiset ja riittävät henkilö- ja yhteystiedot lapselle ja kaikille tämän virallisille huoltajille. Lapsen asuinpaikka ja mahdolliset lastensuojelun sijoitustiedot on selvitettävä etukäteen. Lisäksi tapauksen varsinaisen tutkijan tulee varmistua siitä, että lapselle hankitaan jo ennen kuulustelua oikeudenkäyntiavustaja ja tarvittaessa edunvalvoja esitutkintaa varten.

Jos kuulusteltavan lapsen vanhemmat eivät ole tapauksessa muutoin osallisina kuin lapsen huoltajina, on tapauksen varsinaisen tutkijan hyvä soittaa heille ja kertoa jo etukäteen siitä, että paikallinen poliisi tulee ottamaan yhteyttä kyseessä olevan asian vuoksi. Näin vanhemmillä on mahdollisuus keskustella esitutkinnassa olevasta tapauksesta suoraan sellaisen tutkijan kanssa, jolla on kaikki tiedot asiasta.

Tutkinta-apupyyntöön liitteiksi tulee liittää riittävä määrä tietoja laadukkaasti kuulustelun suorittamiseksi ja tarvittaessa tulee keskustella kuulustelun suorittavan tutkijan kanssa puhelimitse. Tärkein osa tutkinta-apua on tutkijan laatima kuvaus tapauksesta ja eritelty luettelo pyydettyistä toimenpiteistä. Pyynnössä on hyvä mainita erikseen, että lapsen kuulustelu pyydetään suorittamaan lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen käyneen tutkijaparin toimesta paritöskentelynä tai yhteistyössä lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian keskuksen kanssa. Muistiossa tulee myös pyytää ilmoittamaan sovitun kuulustelun ajankohdasta varsinaiselle jutun tutkijalle, syyttäjälle ja epäillyn asianajajalle, jotta kaikki tarvittavat henkilöt pystyvät tarvittaessa seuraamaan kuulustelua etäyhteyden päästä.

Tutkinta-apupyynnön liitteinä tulee olla:

- Tarkka kuvaus pyydetävistä toimenpiteistä
- Päivitetty rikosilmoitusjäljennös
- NICHHD-pohja, johon on jo pohdittu valmiiksi hypoteeseja
- Valmiita NICHHD-pohjan mukaisia kysymyksiä, joihin kuulustelusta toivottaisiin vastauksia (kuulustelija muokkaa näitä tarvittaessa)
- Tarvittaessa ilmoittajan, rikoksesta epäillyn tai todistajan/todistajien kuulustelut
- Muut sovitut, pyydetyn toimenpiteen tai kuulustelun laadukkaan suorittamisen kannalta oleelliset asiakirjat, esimerkiksi esitutkinnassa poliisin haltuun saatuja verkkopalveluissa lapsen ja epäillyn välillä käytyjä keskusteluja jne.

Lähteet ja lisätietoja:

Poliisihallituksen ohje 2020: Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta. POL-2020-42250
12.9.2020, muutettu 1.7.2023 lukien

15. LAPSEN VAPAUTEEN JA LIIKKUMISVAPAUTEEN KOHDISTETTAVAT PAKKOKEINOT

Rikostarkastaja Marko Forss, Helsingin poliisilaitos

15.1. LAPSEN IÄN VAIKUTUS PAKKOKEINOJEN KÄYTTÖÖN

Lapsena pidetään alle 18-vuotiasta henkilöä ja pakkokeinolain (806/2011, PKL) toimivaltuuksien käytön kannalta on olennaista jako alle 15-vuotiaisiin, 15–17-vuotiaisiin ja yli 18-vuotiaisiin. Jos kyseessä on pakkokeinon käyttöhetkellä samana päivänä 18 vuotta täyttävä henkilö, kohdellaan häntä vielä 17-vuotiaana (KKO 1964-II-84 ja KKO 1952-II-10). Sama tulkinta koskee myös 15 vuotta täyttävää, eli häntä kohdellaan syntymäpäivänä vielä 14-vuotiaana syyntakeettomana (KKO 2010:77).

Rikoslain (39/1889) 3 luvun 4 §:n 1:n määrittelemä 15 vuoden syyntakeisuusikäraja muodostaa merkittävän kynnyksen mahdollisuuksiin käyttää rikosprosessuaalisia pakkokeinoja. Jos teko-
hetkellä syyntakeeton lapsi ehtii teko-
hetken jälkeen täyttämään esitutinnan aikana 15 vuotta, ei häneen voida tästäkään huolimatta kohdistaa pakkokeinoja syyntakeisen tavoin. Jos lasta epäillään esimerkiksi 14-vuotiaana tehdystä ryöstöstä, ja hän täyttää esitutinnan aikana 15 vuotta, on käytössä vain 14-vuotiaan kohdalla mahdolliset pakkokeinot.

Sen sijaan esitutkinta- ja pakkokeinolain prosessuaalisia menettelysäännöksiä sovelletaan ikää vastaavasti, jos lapsi ehtii täyttää esitutinnan aikana 18 vuotta. Jos rikosepäilyä kohteena on teko-
hetkellä 17-vuotias lapsi, joka täyttää esitutinnan aikana 18 vuotta, ei hänen kohdalla sovelleta enää syntymäpäivää seuraavan päivänä lapsia koskevaa erityissääntelyä. Esimerkiksi kuulusteluun tai vangitsemiskäsittelyyn ei ole enää tarpeen kutsua huoltajia tai sosiaaliviranomaisia, vaikka varsinainen rikosepäily ajoittuu ajalle, jolloin epäilty oli vielä 15–17-vuotias.

15.2. ALLE 15-VUOTIAISIIN KOHDISTETTAVISSA OLEVAT PAKKOKEINOT

15.2.1. Rikollisen teon tutkinta pakkokeinojen käytön rajoittajana

Alle 15-vuotiaiden rikolliseen teko-
on epäiltyjen kohdalla pakkokeinojen käyttöä rajoittaa se, onko esitutinnan aloittaminen yleensäkin tarpeellista. Syyntakeettomien tekojen kohdalla ei ole esitutkintapakkoa, koska esitutinnan aloittamistarpeen määrittelee ETL 3:5:n sääntely. Lainsäätäjä on asettanut lähtökohdaksi sen, ettei esitutkintaa suoriteta. Jos esitutinnan aloittamisen edellytyksiä ei ole, ei ole myöskään mahdollisuuksia käyttää pakkokeinoja. Esitutkintalain 3 luvun 5 §:n esitutinnan aloittamisperusteet tyhjentävästi määrittelevä säännös on seuraava:

*Kun alle 15-vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen teko-
on, toimitetaan tarvittaessa esitutkinta sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa. Tällöin esitutkinnassa selvitetään kunkin epäillyn osalta 1 luvun 2 §:ssä tarkoitetut seikat.*

Alle 15-vuotiaan tekemäksi epäillyn rikollisen teon johdosta toimitetaan lisäksi tarvittaessa esitutkinta:

- 1) asianomistajan pyynnöstä teolla menetetyt omaisuuden saamiseksi takaisin tai hänen vahingonkorvausoikeutensa toteuttamiseksi;
- 2) menettämisseuraamuksen edellytysten selvittämiseksi; tai
- 3) epäiltyyn kohdistettavien lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen tai muun epäillyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi.

Esitutkinta voidaan 2 momentin 3 kohdassa tarkoitetussa tapauksessa toimittaa, vaikka asianomistajarikoksen asianomistaja ei ole esittänyt 4 §:n 1 momentissa tarkoitettua vaatimusta.

Jos rikosepäilyyn voi liittyä 15 vuotta täyttäneitä epäiltyjä, voi olla tarpeen aloittaa esitutkinta ETL 3:5.1:n perusteella. Jos tiedossa on heti samaan rikosepäilyyn liittyviä 15 vuotta täyttäneitä kanssaepäiltyjä, muodostaa tämä normaaliin tapaan esitutkintapakon (ETL 3:3.1), eikä esitutkinnan aloittamista arvioida ETL 3:5:n perusteella. Riippumatta siitä kummasta tilanteesta on kyse, ovat molemmissa tilanteissa käytettävissä olevat toimivaltuudet alle 15-vuotiaan kohdalla identtiset.

Asianomistajan oikeuksia turvaa ETL 3:5.2,1, jonka mukaan esitutkinta voidaan aloittaa asianomistajan omaisuuden palauttamiseksi tai vahingonkorvausoikeuden toteuttamiseksi. Tulee huomata, ettei olennaista ole asianomistajan rangaistusvaatimus, vaan asianomistajan vaatimus saada omaisuutensa takaisin tai saada selvyyttä vahingonkorvausvastuusta. Esitutkinnan aloittamiseen ei myöskään vaikuta se, onko kyseessä asianomistajarikos vai yleisen syytteen alainen rikos. Esitutkinta voidaan suorittaa joka tapauksessa ilman asianomistajan vaateita ETL 3:5.3:n perusteella, jonka tarkoituksena on turvata rikolliseen tekoon epäillyn lapsen oikeuksia.

Menettämisseuraamukseen liittyvän kohdan osalta kyse on rikoslain 10 luvun 1 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaisista tilanteista, jossa säädetään erikseen alle 15-vuotiaiden menettämisseuraamuksesta. Kyseeseen voi tulla esimerkiksi huumausaineiden myynnistä saadun rikoshyödyn tai jonkin muun kuin vähäarvoisen rikosentekovälineen vaatiminen valtiolle. Näissä tapauksissa syyttäjän tehtävänä on ajaa asiaa tuomioistuimessa suoritetun esitutkinnan pohjalta.

Viimeisessä kolmannessa kohdassa on mahdollistettu esitutkinnan aloittaminen sosiaaliviranomaisen pyynnöstä. Tarkoituksena on, että poliisi pystyisi selvittämään tapausta siinä määrin, että se mahdollistaisi sosiaaliviranomaiselle riittävät tosiseikat omien toimenpiteidensä suorittamiseksi. Lisäksi esitutkinnan aloittaminen on mahdollista epäillyn muun edun takia, joka voi olla esimerkiksi jo aikaisemmin todettu vahingonkorvausvaatimukseen liittyvä selvittämistarve.

Säännös ei sisällä erikseen arviointia siitä, mikä vaikutus rikosepäilyn vakavuudella on, vaan esitutkinnan suorittamistarve tyhjentyy kyseisiin edellytyksiin. Käytännössä on kuitenkin selvää, että etenkin ylitörkeät rikokset tutkitaan aina, ja tämän voidaan katsoa olevan myös rikolliseen tekoon epäillyn lapsen edun mukaista.

15.2.2. Alle 15-vuotiaan kohdalla sallitut ja kielletyt pakkokeinot

Alle 15-vuotiaana tehdyksi epäillyn esitutkintalain 3 luvun 5 §:n rikollisen teon johdosta saadaan epäilty ottaa kiinni tai käyttää pakkokeinolain 4 tai 6–10 luvussa tarkoitettua pakkokeinoa kyseisen pakkokeinon käyttöä koskevien edellytysten täyttyessä (PKL 11:1b). Tämä tarkoittaa kaikkia kyseisissä pakkokeinolain luvuissa mainittuja pakkokeinoja. Sama koskee myös tilanteita, joissa rikosepäilyssä on mukana 15 vuotta täyttäneitä kanssaepäiltyjä.

Alle 15-vuotiaaseen voi kohdistaa PKL 4 luvun mukaisia yhteydenpidonrajoituksia niissä tilanteissa, joissa hän on vapautensa menettäneenä esitutkinta- tai pakkokeinolain säännösten perusteella. Rajoitusten sisällössä ei ole syyntakeetonta koskevaa erityissääntelyä. Alle 15-vuotiaasta koskevat myös vakuustakavarikko (PKL 6 luku), takavarikoiminen ja jäljentäminen (PKL 7 luku), etsintää koskeva sääntely (PKL 8 luku), henkilötuntomerkkien ja DNA-näytteen ottaminen (PKL 9 luku) sekä salaiset pakkokeinot (PKL 10 luku) kokonaisuudessaan. Kaikki pakkokeinot ovat käytettävissä, mutta pakkokeinoperiaatteiden vaikutus muodostaa käyttökynnyksen korkeammaksi kuin täysi-ikäisten kohdalla.

Pakkokeinolain 11 luvun 1 b §:ssä on mainittu erikseen kiinniottaminen, mutta rajattu pois PKL 2, 3 ja 5 lukujen sääntely pidättämiseen, vangitsemiseen, matkustuskieltoon ja tehostettuun matkustuskieltoon liittyen. Lainsäätäjä on säätänyt näiden kohdalla erillisistä kielloista käyttä

kyseisiä pakkokeinoja alle 15-vuotiaan kohdalla. Alle 15-vuotiasta ei saa pidättää (PKL 2:5.3) tai vangita (PKL 2:11.4). Alle 15-vuotiasta ei saa myöskään määrätä matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon. Tätä koskeva sääntely löytyy PKL 5:1.2:stä ja se koskee PKL 5:11.1:n viittaussäännöksen perusteella myös tehostettua matkustuskieltoa, jonka osalta ei ole säädetty erillistä kielto-säännöstä.

15.2.3. Alle 15-vuotiaan kiinniottaminen, noutaminen ja säilyttäminen

Alle 15-vuotiaan kiinniottaminen on mahdollista sekä poliisimiehen kiinniotto-oikeutta koskevan PKL 2:1.1:n että yleistä kiinniotto-oikeutta koskevan PKL 2:2.1:n perusteella. Alle 15-vuotiaan kiinniottamista ei voida suorittaa PKL 2:1.2–3:n perusteella, koska ne vaativat pidättämisen tai vangitsemisen edellytykset. Alle 15-vuotiaan epäilyllä kiinniottaminen on mahdollista myös ETL 6:2:n esitutkintaan noutamiseen liittyvän sääntelyn perusteella.

Pakkokeinolain perusteella alle 15-vuotiasta voidaan pitää kiinni korkeintaan 12 tuntia, koska tätä pidemmissä ajoissa tulee olla käsillä pidättämisen edellytykset, joita alle 15-vuotiaan kohdalla ei ole (PKL 2:1.2). Esitutkintalain 6 luvun 5 §:ssä on säännelty erikseen mahdollisuudesta velvoittaa alle 15-vuotias olemaan läsnä esitutkinnassa yli 12 tuntia, mutta korkeintaan 24 tuntia. Säännöstä voidaan soveltaa riippumatta siitä, onko lapsi otettu kiinni pakkokeinolain tai esitutkintalain perusteella. Yli 12 tunnin läsnäoloon vaaditaan erittäin painavat syyt, joilla voidaan tarkoittaa sekä rikostutkinnallisia että lastensuojelullisia syitä. Rikostutkinnalliset syyt tarkoittavat lähinnä vakavia rikoksia, joissa on käsillä sotkemisvaara. Näitä ovat ainakin ylittörkeät rikokset mutta myös esimerkiksi ryöstörikokset. Lastensuojelulliset syyt voivat olla tilanteita, joissa poliisi on esimerkiksi saanut suoritettua esitutkintatoimenpiteensä, mutta lapsi odottaa poliisiasemalla, että joko huoltajat tai sijoituspaikan henkilökunta tulee hakemaan lapsen kotiin.

Syyntakeettoman säilyttäminen pidätettyjen tiloissa ei ole mahdollista, koska ei ole olemassa pidättämisen edellytyksiä. Alle 15-vuotias on kuitenkin mahdollista sijoittaa lukittuun tilaan ETL 6:6:n sääntelyn perusteella. Säännöksen mukaan epäiltyä saadaan pitää lukitussa tilassa, jos se on välttämätöntä hänen poistumisensa estämiseksi. Kyse on tällöin niin sanotusta poliisiumpusta, mutta toisaalta lainsäätäjät ei ole tarkentanut millaisesta lukitusta tilasta on kyse. Käytännössä poliisiauton takaosan tilaa tai ulkopuolisilta suljetun sumpputilojen odotustilaa ei ole pidetty lukittuna tilana. Esitutkintalakiin perustuva lukittuun tilaan sijoittaminen ei saa olla samaan tapaan automaattista kuin pakkokeinolain perusteella, koska sen tulee olla välttämätöntä poistumisen estämiseksi. Laillisuusvalvojan ratkaisujen mukaan esimerkiksi asian nopeamman käsittelyn mahdollistaminen, lapsen rauhaton tai asiaton käytös taikka aikaisemmat pakene-misyrietykset kauppakeskuksen järjestyksenvalvojalta, eivät muodosta perustetta sijoittaa lapsi lukittuun tilaan. Vaihtoehdoksi lukittuun tilaan sijoittamiselle ETL 6:6:n perusteella näyttävätkin jäävän vain tilanteet, joissa lapsi pyrkii aktiivisesti karkaamaan poliisin tiloista. Lisäksi tulee huomioida, että jos lapsi sijoitetaan lukittuun tilaan, tulee keston olla mahdollisimman lyhyt-aikainen.

Käytäntönä sotkemisvaaraisissa vakavissa rikoksissa voi olla esimerkiksi noutaa alle 15-vuotias lapsi aamulla kuulusteluihin ja yrittää kuulustella muita epäiltyjä päivän aikana siten, että lapsi voidaan kuulustella vielä illan aikana uudestaan. Lasta voidaan säilyttää joko sumpputilojen yleisissä tiloissa tai sumpussa siten, että ovi on auki ja paikalla on koko ajan poliisi tai vartija. Tätä ei ole tulkittava lukitussa tilassa säilyttämiseksi. Erityisesti tulee huomioida se, ettei lapsi joutuisi olemaan samassa tilassa täysi-ikäisten kanssa.

Samaa toimintamallia voidaan noudattaa niissä poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa alle 15-vuotias lapsi otetaan verekseltään tai pakenemasta kiinni ilta- tai yöaikaan vakavasta sotkemisvaaraisesta rikoksesta. Poliisilla ei ole mahdollisuutta sijoittaa lasta automaattisesti lukittuun tilaan, eikä sosiaaliviranomainen ole oikeutettu sijoittamaan lasta omiin tiloihinsa esitutkinnan turvaamiseksi, vaikka kyse olisi henkirikosepäilystä. Lasta voidaan säilyttää sumpussa yön yli ovi auki poliisin tai vartijan läsnä ollessa tai siten, että lapsella on mahdollisuus saada

välittömästi yhteys poliisiin tai vartijaan. Tarpeen mukaan tilana voi olla myös joku muu soveltuva tila, jossa lapsella on yöaikana mahdollisuus riittävään lepoon. Kyseinen toimintamalli mahdollistaa turvaamaan vakavan rikoksen esitutkinnan sotkemisvaaraa sekä suorittamaan kuulustelut seuraavana päivänä. Tällöin voidaan myös huomioida huoltajien, sosiaaliviranomaisten ja avustajan osallistuminen kuulusteluun paremmin.

Poliisiin on huomioitava kaikissa edellä mainituissa tapauksissa säilyttämisen aikana lapsen tarve riittävään lepoon, ravintoon ja terveydenhuoltoon. Lisäksi säilyttämisestä tulee tehdä tarvittavat merkinnät poliisin tietojärjestelmiin. Tarvittaessa säilyttämisestä on neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa (ETL 4:7)

15.3. LAPSEN PIDÄTTÄMINEN JA VANGITSEMINEN SEKÄ PAKKOKEINOPERIAATTEIDEN VAIKUTUS

Pidättämisen (PKL 2:5) ja vangitsemisen (PKL 2:11.1) edellytykset ovat samanlaiset, koska vangitsemisen edellytyksissä viitataan pidättämisen edellytyksiin, mutta niiden käyttökynnykset ovat pakkokeinoperiaatteiden vaikutuksen takia joka tapauksessa erilaiset. Yleiset edellytykset jaetaan sääntelyssä tilanteisiin, joissa epäillyn rikoksen säädetty lievin rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta (ylitörkeä rikos) ja tilanteeseen, jossa säädetty ankaran rangaistus on vähintään vuosi vankeutta (normaalitapaus). Erityiset edellytykset jakautuvat karttamis-, sotkemis- ja jatkamisvaaraan.

Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2024:20 myötä myös niin sanotuissa ylitörkeissä rikoksissa on vaadittu heti ensimmäisessä vangitsemiskäsittelyssä erityisiä edellytyksiä. Tämä tulkinta ei kuitenkaan koske pidättämistä, joten pidättäminen on edelleen mahdollista ylitörkeissä rikoksissa ilman erityisiä edellytyksiä.

Pidättäminen ja vangitseminen on lisäksi mahdollista identifioimistarkoituksessa (PKL 2:5.1,3) ja kvalifioidun karttamisvaaran perusteella (PKL 2:5.1,4), eikä näiden kohdalla ole määritelty rangaistusmaksimia tai tarvetta erityisille edellytyksille.

Pidättämiseen ja vangitsemiseen vaaditaan todennäköiset syyt, mutta jos pidättäminen tai vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää, voidaan epäilty pidättää tai vangita myös syytä epäillä -perusteella (PKL 2:5.2).

Jos pidättämisen tai vangitsemisen yleiset ja erityiset edellytykset täyttyvät, tulee vielä arvioida pakkokeinoperiaatteiden vaikutusta. Pakkokeinoperiaatteiden huomioimisen yhteydessä tapahtuu arviointi, tulisiko pidättämisen tai vangitsemisen sijaan käyttää vaihtoehtoisesti matkustuskieltoa tai tehostettua matkustuskieltoa. Lainvalmisteluaineiston mukaan tehostettua matkustuskieltoa pidetään vaihtoehtona vain vangitsemiselle ja matkustuskieltoa sekä pidättämiselle että vangitsemiselle. Ei kuitenkaan ole mitään lainsäädännöllistä estettä määrätä lapsi tehostettuun matkustuskieltoon jo kiinniotta aikana, jos tämä on ajankäytöllisesti mahdollista.

Yleisiä kaikkia pakkokeinoja koskevia periaatteita ovat suhteellisuusperiaate (PKL 1:2), vähimän haitan periaate (PKL 1:3) ja hienotunteisuusperiaate (PKL 1:4). Lapsen kohdalla tulee ottaa huomioon myös ETL 4:7:n lapsen kohtelua koskeva periaate. Lisäksi on toimivaltuuskohtaisia pakkokeinoperiaatteita, joita ovat pidättämistä (PKL 2:6) ja vangitsemista (PKL 2:13) koskevat kohtuussäännökset sekä lapsen vangitsemista koskeva painavien syiden vaatimus (PKL 2:11.5). Lapsen erityisasemaan liittyen myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (Sops 59–60/1991, LOS) 3(1) artiklan mukainen lapsen edun ensisijaisuus on pakkokeinoperiaate.

Pidättämistä ja vangitsemista koskevan kohtuussäännöksen mukaan ketään ei saa pidättää tai vangita, jos se olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi. Mitä lähempänä 15 vuoden ikää lapsi on, sitä korkeampi pakkokeinon käyttökynnys on. Asian laatu tarkoittaa lähtökohtaisesti rikoksen vakavuutta, mutta

sen yhteydessä voidaan ottaa huomioon myös esitutinnan vaihe ja sen laajuus. Muita henkilökohtaisia olosuhteita ovat esimerkiksi lapsen terveydentilanne, perheolosuhteet ja pakkokeinon soveltamishetkellä käynnissä olevat tai aloitettavat lastensuojelutoimenpiteet. Nämä puoltavat lähtökohtaisesti vaihtoehtoisten pakkokeinon käyttöä. Sen sijaan lapsen aikaisempi rikollisuus ja aikaisempien lastensuojelutoimenpiteiden tehottomuus puoltavat ankaramman pakkokeinon käyttöä.

Lapsen vangitsemista koskeva painavien syiden vaatimus säädettiin korostamaan 15-17-vuotiaiden täysi-ikäisiä korkeampaa vangitsemiskynnystä, mutta sen ei todettu muuttavan vallinnutta oikeustilaa. Painavien syiden vaatimus on sisällöltään nimenomaisesti 15-17-vuotiaita koskeva kohtuussäännös. Korkein oikeus on kuitenkin ratkaisussaan KKO 2025:28 tulkinnut painavien syiden vaatimusta siten, että se olisi vangitsemisen edellytysäännös periaatesäännöksen sijaan. Korkein oikeus otti huomioon kohtuussäännöksen tapaan epäillyn iän, asian laadun ja muut henkilökohtaiset olosuhteet, mutta tulkitsi käsillä olleiden vaaraedellytysten painoarvoa osana painavien syiden vaatimusta. Käytännössä merkitys ei ole tulkintatapaan liittyen välttämättä kovinkaan suuri, etenkin sen jälkeen, kun myös ylitörkeissä rikoksissa on jouduttu ottamaan huomioon erityiset edellytykset.

Lapsen edun ensisijaisuus painottaa huoltomallin mukaisten keinojen käyttöä, joka tarkoittaa käytännössä sitä, että lastensuojelun toimenpiteiden tulee olla aina ensisijainen vaihtoehto. Lapsen edun huomioiminen vapauteen ja liikkumisvapauteen kohdistuvia pakkokeinoja tulkittaessa ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö lasta ikinä pidätettäisi tai vangittaisi. Joka tapauksessa vapaudenmenetyksen tulee olla viimesijainen ja mahdollisimman lyhytaikainen pakkokeino (LOS 37(b)). Lapsen edun ensisijaisuutta harkittaessa tilanteeseen vaikuttaa vaaraedellytysten luonne. Pelkässä karttamisvaaratilanteessa vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen kohdistaminen lapseen on harvemmin tarpeen, ellei kyse ole niin sanotusta kvalifoidusta karttamisvaarasta (PKL 2:5.1,4). Jatkamisvaaratilanteeseen liittyen lastensuojelun toimista löytyy useita eri vaihtoehtoja tukea lapsen irtautumista rikollisesta toiminnasta, joista merkittävimmät ovat LSL 11 luvun rajoitustoimet. Näitä on mahdollista soveltaa yhtäaikaisesti matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon kanssa. Sen sijaan sotkemisvaaratilanteessa tarve pidättää tai vangita lapsi on yleensä korkein, koska lastensuojelun toimilla ei voida turvata rikoksen selvittämistä.

15.4. LAPSEN MÄÄRÄÄMINEN MATKUSTUSKIELTOON TAI TEHOSTETTUUN MATKUSTUSKIELTOON

15.4.1. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon yleiset ja erityiset edellytykset

Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon edellytyksistä säädetään PKL 5:1:ssä, jonka lisäksi vain tehostettua matkustuskieltoa koskevista edellytyksistä säännellään PKL 5:1a:ssä. Edellytykset ovat osittain päällekkäisiä, mutta vain siten, että tehostettuun matkustuskieltoon liittyen voidaan soveltaa perusmuotoista matkustuskieltoa koskevaa sääntelyä, josta ei ole erikseen säädetty tehostettuun matkustuskieltoon liittyen (PKL 5:11.2). Matkustuskiellosta voi päättää poliisi, syyttäjä tai tuomioistuin, mutta tehostetusta matkustuskiellosta päättää vain tuomioistuin (PKL 5:4). Vaikka tehostetusta matkustuskiellosta ja sen velvoitteista päättää aina tuomioistuin, ei ole estettä sille, että poliisi ehdottaa tiettyjä velvoitteita vangitsemisistunnossa tuomioistuimelle harkittavaksi. Tuomioistuin ei ole millään tavalla sidottu näihin ehdotuksiin ja poliisin on joka tapauksessa vaadittava lasta vangittavaksi.

PKL 5:1 on seuraava:

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:

- 1) lähtee pakoon taikka muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa;*
- 2) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; tai*
- 3) jatkaa rikollista toimintaa.*

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa määrätä matkustuskieltoon.

Vain tehostettuun matkustuskieltoon liittyen on säädetty lisäksi PKL 5:1a:ssa seuraavasti:

Jos tuomioistuimien vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään katsoo, että matkustuskielto on riittämätön pakkokeino 1 §:n 1 momentissa tarkoitetun vaaran torjumiseksi, tuomioistuimien voi vangitsemisen sijasta määrätä tutkintavangin tai vangittavaksi vaaditun 2 luvun 12 d §:ssä tarkoitetulla tavalla teknisin välinein valvottuun tehostettuun matkustuskieltoon.

Tehostetun matkustuskiellon määräämisen edellytyksenä on lisäksi, että:

- 1) rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta;*
- 2) vangittavaksi vaadittu tai tutkintavangi suostuu matkustuskiellon toimeenpanoon tehostettuna ja sitoutuu noudattamaan matkustuskieltopäätöksessä asetettavia velvollisuuksia;*
- 3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa hänelle asetettavia velvollisuuksia.*

Harkitessaan tehostetun matkustuskiellon määräämistä tuomioistuimen on otettava huomioon vangitsemisvaatimuksen tai vangitsemisen uudelleen käsittelyn yhteydessä esitetty selvitys:

- 1) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin henkilökohtaisista olosuhteista ja muista vastaavista seikoista;*
- 2) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta tehostetun matkustuskiellon toimeenpanoon;*
- 3) vangittavaksi vaaditun tai tutkintavangin tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella.*

Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon yleisenä edellytyksenä tulee olla pidättämisen ja vangitsemisen tapaan aina vähintään vuoden rangaistusmaksimin sisältävä rikosepäily. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon määrääminen ei ole kuitenkaan mahdollista, jos on vain syytä epäillä tiettyä rikosta, tai lasta on vain syytä epäillä rikoksesta, koska molempien kohdalla vaaditaan aina todennäköiset syyt.

Tehostettuun matkustuskieltoon liittyen on PKL 5:1a:ssä säädetty päällekkäin perusmuotoisen matkustuskiellon PKL 5:1:n kanssa vähintään vuoden rangaistusmaksimista, mutta erityisten

edellytysten kohdalla tehostettuun matkustuskieltoon liittyen tukeudutaan perusmuotoiseen matkustuskieltoon liittyvään PKL 5:1.1:n sääntelyyn.

Eron perusmuotoisen ja tehostetun matkustuskiellon välille muodostaa PKL 5:1a.2,2:ssä mainittu epäillyn suostumus ja sitoutuminen tehostetun matkustuskiellon käyttämiseen. Jos epäilty ei suostu ja sitoudu tehostettuun matkustuskieltoon, ei kyseisen pakkokeinon käyttäminen ole mahdollista. Teoriassa suostumus tulisi rinnakkaisen puheoikeuden perusteella saada sekä lapselta että hänen huoltajaltaan, mutta käytännössä lapsen omaa suostumusta voidaan pitää riittävänä, jos tällöin voidaan välttää vangitseminen. Suostumus voidaan peruuttaa koska vain, mutta epäilty ei voi vain lopettaa tehostetun matkustuskiellon velvoitteiden noudattamista, vaan asiasta tulee järjestää uusi vangitsemiskäsittely.

Tehostettuun matkustuskieltoon määräämiseen edellytyksenä on lisäksi se, että tuomioistuin harkitsee vangittavaksi vaaditun lapsen henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella todennäköiseksi sen, että lapsi noudattaa hänelle asetettavia velvollisuuksia. Tätä todennäköisyyttä arvioidaan esimerkiksi aikaisempien matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon rikkomisten perusteella. Noudattamisen tulee olla todennäköisempää kuin sen, ettei lapsi noudata tehostetun matkustuskiellon velvoitteita.

Perusmuotoinen matkustuskielto ei vaadi epäillyn suostumusta tai sitoutumista, eikä sen osalta sääntely velvoita tekemään todennäköisyysarviota matkustuskiellon noudattamisesta. Matkustuskiellon määrääminen on mahdollista, vaikka lapsi vastustaisi matkustuskiellon määräämistä.

Tehostettua matkustuskieltoa koskevassa edellytyssäännöksessä tuomioistuin on velvoitettu ottamaan huomioon vangitsemisvaatimuksen ja vangitsemisen uudelleen käsittelyn yhteydessä esitetyn PKL 5:1a.3:ssä mainitun selvityksen. Näissä kyse on epäillyn henkilökohtaisista olosuhteista, asunnon soveltuvuudesta ja epäillyn tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella. Käytännössä kyse ei ole nimenomaisista edellytyksistä vaan tehostetun matkustuskiellon varsinaisten edellytysten tulkintaan ja sisällön määrittelyyn liittyvistä seikoista.

Sekä matkustuskieltoon että tehostettuun matkustuskieltoon määrääminen vaatii aina erityisiä edellytyksiä, joten ylitörkeällä rikoksella ei ole sinänsä ollut vaikutusta tulkintaan ennen aikaisemmin mainittua korkeimman oikeuden ratkaisua KKO 2024:20. Erityisiä edellytyksiä tulkitaan samoin kuin pidättämisen ja vangitsemisen kohdalla, vaikka niiden säännökohtainen kirjoitusasu onkin hieman erilainen. Käsillä tulee siten olla aina joko karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaara.

15.4.2. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon sisältö

Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon sisällöstä säännellään PKL 5:2:ssä, jonka lisäksi PKL 5:2a koskee vain tehostettua matkustuskieltoa. Velvoitteita on mahdollista määrätä päällekkäin tarvittavassa laajuudessa, mutta ne tulee valikoida ja mitoittaa siten, että ne ovat sopivassa suhteessa käsillä olevaan karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaaraan. Parhaiten matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon velvoitteet soveltuvat karttamis- ja jatkamisvaaraan puuttumiseen, mutta jossain tapauksissa velvoitteet voivat olla riittäviä myös sotkemisvaaratapauksissa.

Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon sisältö tulee käydä ilmi PKL 5:5:n mukaisesti päätöksestä. Sisältö tulee kirjata poliisin tietojärjestelmiin riippumatta siitä, onko kyse pidättämiseen oikeutetun virkamiehen, syyttäjän tai tuomioistuimen määräämästä pakkokeinosta. Kyseisen kirjauksen perusteella tiedot näkyvät epäillyn kanssa mahdollisesti tekemisissä ollelle poliisille ja hänellä on mahdollisuus arvioida noudattaako epäilty matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon määräyksiä.

Sekä perusmuotoista että tehostettua matkustuskieltoa koskeva PKL 5:2 on seuraava:

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan kieltoon määrätty velvoittaa:

- 1) *pysymään päätöksessä mainitulla paikkakunnalla tai alueella;*
- 2) *pysymään poissa tietyltä päätöksessä mainitulta alueelta tai olemaan liikkumatta siellä;*
- 3) *olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan;*
- 4) *ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille tai Rajavartiolaitokselle;*
- 5) *oleskelemaan laitoksessa tai sairaalassa, jossa hän ennestään on tai johon hänet otetaan;*
- 6) *olemaan ottamatta yhteyttä 1 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön;*
tai
- 7) *luovuttamaan passinsa ja matkustusasiakirjaksi hyväksyttävän henkilökorttinsa poliisille tai Rajavartiolaitokselle.*

Matkustuskieltopäätöksessä voidaan kuitenkin antaa lupa poistua siinä määrättyltä paikkakunnalta tai alueelta työssäkäyntiä varten tai muusta siihen rinnastettavasta syystä.

Vain tehostettua matkustuskieltoa koskeva PKL 5:2a on seuraava:

Tehostettuun matkustuskieltoon määrätty voidaan velvoittaa pysymään asunnossaan tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa vähintään 12 ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa. Asunnossa pysymisen velvoite tulee pääsääntöisesti ajoittaa kello 21:n ja kello 6:n väliseksi ajaksi.

Matkustuskieltoon määrätyn työstä, opiskelusta tai muusta niihin rinnastettavasta välttämättömästä syystä veloitteen tuntimäärä ja sen ajoittuminen voidaan määrätä toisin kuin 1 momentissa säädetään.

Pakkokeinolain 5 luvun 2 §:n 1 momentin 1 ja 2 kohdat voidaan tiivistää siten, että lapsi voidaan määrätä joko oleskelemaan tai pysymään poissa tietyltä alueelta. Aluerajaus soveltuu erityisesti karttamis- ja jatkamisvaaratilanteisiin. Määräys voi koskea maakuntaa, kuntaa, tiettyä kaupunginosaa tai jopa lastenkodin aluetta. Lisäksi voidaan määrittää tietty etäisyys asunnolta tai sijoituspaikasta taikka rajata tietty alue karttaan. Alueen tai tietyn rajauksen tulee olla riittävän selkeä, jotta sitä on tosiasialliset mahdollisuudet noudattaa. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon liitteeksi on esimerkiksi mahdollista liittää kartta aluerajauksiin liittyen. Molempiin matkustuskiellon muotoihin liittyen PKL 5:2.2:ssä säännellään tarpeesta määrätä velvoitteet siten, että epäilyllä on mahdollisuus liikkua pois paikkakunnalta tai alueelta työssäkäyntiä tai muusta siihen rinnastettavasta syystä. Tällainen voi olla esimerkiksi lapsen koulunkäynti.

Asunnossapysymisvelvollisuus on mahdollista määrätä sekä perusmuotoisen (PKL 5:2.1,3) että tehostetun matkustuskiellon kohdalla (PKL 5:2a.1). Lisäksi PKL 5:2.1,3:ssä säädetään velvollisuudesta oleskella työpaikalla, mutta tätä ei voida rinnastaa lapsen koulunkäyntiin. Tehostettua matkustuskieltoa koskevassa sääntelyssä mainittu muu asumiseen soveltuva paikka pitää sisällään myös perusmuotoista matkustuskieltoa koskevan PKL 5:2.1,5:ssä mainitun laitoksen tai sairaalan. Tehostettuun matkustuskieltoon liittyen asunnossapysymisvelvollisuus (ja laitossessapysymisvelvollisuus) on määritelty vähintään 12 tuntia ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa kestäväksi ja tuo aika tulisi pääsääntöisesti ajoittaa kello 21:n ja kello 6:n väliseksi ajaksi (PKL 5:2a.1). Kyseinen tuntimäärä ja sen ajoittuminen voidaan lapsen opiskelusta tai niihin rinnastettavasta välttämättömästä syystä määrätä toisin (PKL 5:2a.2). Tästäkään huolimatta 22 tunnin aikaa ei voida ylittää.

Perusmuotoisen matkustuskiellon kohdalla ei ole erillisiä aikarajoituksia ja jossain poikkeustapauksissa asunnossapysymisvelvollisuus on määrätty koko vuorokauden kattavaksi ajaksi, koska kyseisellä menettelyllä on pystytty välttämään lapsen vangitseminen. Perusmuotoisen matkustuskiellon kohdalla ei ole myöskään säännelty PKL 5:2a.2:n kaltaisesta mahdollisuudesta ottaa huomioon esimerkiksi lapsen opiskelu aikamääreitä määriteltäessä, mutta käytännössä näin joka tapauksessa menetellään. Tulee myös huomioida, ettei perusmuotoista matkustuskieltoa koskeva laitoksessapysymisvelvollisuus (PKL 5:2.1,5) sisällä sananmuotonsa mukaan mahdollisuutta määrätä oleskelulle tiettyä aikamäärettä. Käytännössä kuitenkin myös perusmuotoisen matkustuskiellon kohdalla laitoksessapysymisvelvoite on määrätty tietyin aikamäärein, eikä koko vuorokauden kattavaksi oleskeluvelvollisuudeksi, tai ilman mitään aikamääreitä. Tämä on kuitenkin perustunut PKL 5:2.1,3:n sääntelyyn, eli lapselle on määrätty samaan aikaan asunnossa- ja laitoksessapysymisvelvollisuus.

Sekä perusmuotoista että tehostettua matkustuskieltoa koskee PKL 5:2.1,4:n mukainen ilmoittautumisvelvollisuus poliisille. Lapsi voidaan määrätä ilmoittautumaan yhdellä tai useammalla poliisiasemalla tiettyinä ajankohtina, joita voi olla useampia viikossa. Ajankohta voidaan määrittellä esimerkiksi poliisiaseman aukiolon ajaksi tiettyinä päivinä tai pelkästään asettamalla tietty kellonaika, jolloin poliisiasemalla tulee ilmoittautua. Ajankohta tulisi määrittellä lähtökohtaisesti siten, ettei ilmoittautumisvelvollisuus häiritse lapsen koulunkäyntiä. Lapsella ei ole velvollisuutta olla paikalla pelkkää ilmoittautumista pidempään. Ilmoittautumisvelvollisuutta ei ole lähtökohtaisesti tarvetta määrätä tehostettuun matkustuskieltoon liittyen, koska lapsen olinpaikka tiedetään, eikä ilmoittautumisvelvollisuutta tule käyttää rangaistuksenomaisena toimenpiteenä.

Pakkokeinolain 5 luvun 2 §:n 1 momentin 6 kohdan mukaisen yhteydenpitokiellon perusteella matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon määrättyä lasta voidaan kieltää olemaan yhteydessä rikosepäilyyn liittyvään todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai kanssaepäilyyn. Yhteydenpitokiello kattaa teknologianeutraalisti kaikenlaisen yhteydenpidon, mutta se on tehokkuudeltaan heikompi kuin PKL 4 luvun mukainen vapautensa menettäneeseen kohdistettava yhteydenpidonrajoitus. Yhteydenpitokiello liittyy lähtökohtaisesti sotkemisvaaran poistamiseen, mutta velvoitteella voidaan yrittää puuttua myös jatkamisvaaraan, jos kanssaepäilyynä on samassa rikoskierteessä olevia henkilöitä. Velvoitetta ei voi kuitenkaan ulottaa kyseistä rikosepäilyä laajemmalle, eli kiellon kohteen tulee olla todistajan, asianomistajan tai epäillyn roolissa samassa pakkokeinon perusteena olevassa rikosepäilyssä.

Lapsen velvollisuus luovuttaa passi tai matkustusasiakirjaksi hyväksyttävä henkilökortti poliisille (PKL 5.2.1,7) koskee sekä matkustuskieltoa että tehostettua matkustuskieltoa. Sen lähtökohtaisena tarkoituksena on poistaa karttamisvaaraa, mutta käytännössä lapsen mahdollisuudet paeta ulkomaille ovat heikot. Passia tai matkustusasiakirjaa ei ole pakollista ottaa haltuun. Asiasta ei tehdä takavarikkopöytäkirjaa, koska asiasta mainitaan matkustuskieltoa tai tehostettua matkustuskieltoa koskevassa päätöksessä. Asiasta tehdään merkintä joko passi- tai henkilökorttirekisteriin. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon aikana on lisäksi mahdollisuus olla myöntämättä passia tai matkustamiseen soveltuvaa henkilökorttia (PKL 5:3).

15.4.3. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon tiedoksi antaminen

Pakkokeinolain 5 luvun 5 §:n 2 momentin mukaan matkustuskieltoa ja tehostettua matkustuskieltoa koskeva päätös on annettava tiedoksi kieltoon määrätylle. Rinnakkaisen puheoikeuden takia päätös tulee antaa tiedoksi myös lapsen huoltajille. Tehostetun matkustuskiellon kohdalla tuomioistuimen on annettava päätös tiedoksi joltain oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 11 luvun mukaista todisteellista tiedoksiantotapaa noudattaen. Perusmuotoisen matkustuskiellon kohdalla on mahdollistettu päätöksen lähettäminen postitse epäillyn ilmoittamaan osoitteeseen, jos epäilty ei ole ollut läsnä päätöstä annettaessa.

Käytännössä tulisi pyrkiä siihen, että matkustuskieltopäätös annetaan lapselle tiedoksi aina henkilökohtaisesti, vaikka lainsäädäntö ei tähän velvoita. Määrättyjen velvoitteiden ymmärtä-

minen voi olla haastavaa aikuisellekin, joten lapsen kanssa niitä tulisi käydä ikä- ja kehitystasoa vastaavalla tasolla läpi täysi-ikäistä kattavammin. Tämä on tärkeää etenkin mahdollisten rikkomistilanteiden tulkinnan takia, jotta rikkomisen ei johdu siitä, ettei lapsi ole tosiasiallisesti ymmärtänyt velvoitteiden sisältöä. Muuta kuin henkilökohtaisesti suoritettavaa tiedoksiantoa tulisi soveltaa lähinnä niissä tilanteissa, joissa matkustuskieltoa vain muutetaan. Tällöin riittää, että lapselle ja hänen huoltajilleen ilmoitetaan tehdyistä muutoksista, ja päätös lähetetään myöhemmin postitse.

15.4.4. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon voimassaolo

Matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto ovat voimassa PKL 5:8.1:n perusteella pääkäsitelyyn asti, jos niitä ei ole määrätty päättymään aikaisemmin, tai niitä ei sitä aikaisemmin erikseen kumota. Poliisin tietojärjestelmään voidaan kirjata siten joko tietty määrätty ajankohta tai jättää päättymisajankohta avoimeksi. Tutkinnanjohtajan tulee kumota matkustuskielto tai tehostettu matkustuskielto heti, kun edellytyksiä sen voimassa pitämiseen ei enää ole. Tähän on oikeus siihen, vaikka matkustuskielto tai tehostettu matkustuskielto olisi tuomioistuimen määräämä. Tämä oikeus koskee myös yksittäisiä velvoitteita, joten jos esimerkiksi yhteydenpitokielto ei ole enää tarpeellinen, mutta on perusteltua säilyttää asunnossapysymisvelvoite, tulee pelkkä yhteydenpitokielto kumota.

Lisäksi epäilyllä on PKL 5:8.2:n perusteella oikeus saattaa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräämää matkustuskieltoa koskeva päätös tuomioistuimen arvioitavaksi ennen syytteen nostamista. Tämä koskee siten vain tilanteita, joissa perusmuotoisen matkustuskiellon on määrännyt pidättämiseen oikeutettu virkamies.

15.4.5. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon muuttaminen

Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon muuttamisesta säännellään PKL 5:7:ssä. Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi muuttaa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräämää matkustuskieltoa lievempään, neutraaliin tai ankarampaan suuntaan olosuhteiden muuttuessa tai muuten tärkeästä syystä. Matkustuskieltoa voidaan esimerkiksi lieventää esitutkinnan edetessä laajentamalla aluetta missä lapsi saa oleskella.

Jos matkustuskielto on tuomioistuimen määräämä tai kyse on tehostetusta matkustuskiellosta, voi velvoitteita muuttaa vain tuomioistuin. Poikkeuksen tähän tekee tilanne, jossa lievennetään tuomioistuimen määräämän matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon velvoitteita ja epäilty suostuu tähän. Säännöksen tiukan sananmuodon tulkinnan mukaan pidättämiseen oikeutettu virkamies ei saisi muuttaa velvoitteita neutraalisti, esimerkiksi muuttamalla osoitetietoja lapsen siirtyessä toiseen osoitteeseen asumaan. Tällöin kyse ei ole velvoitteiden lieventämisestä tai ankaroitamisesta, vaan neutraalista muutoksesta. Näissä tapauksissa pidättämiseen oikeutettu virkamies on esimerkiksi lähettänyt muutospyyntönsä sekä tuomioistuimelle että epäilylle, minkä jälkeen tuomioistuin on muuttanut tehostetun matkustuskiellon sisältöä.

Velvoitteiden muuttamisen lisäksi tutkinnanjohtajan on mahdollisuus kumota velvoitteita aikaisemmin käsitellyn mukaisesti, vaikka matkustuskiellosta tai tehostetusta matkustuskiellosta olisi määrännyt tuomioistuin (PKL 5:8.1). Vaikka tutkinnanjohtaja ei saa lieventää ilman epäillyn suostumusta esimerkiksi aluerajoituksia, voi hän kumota aluerajoituksen kokonaisuudessaan.

15.4.6. Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon poikkeusluvut

Matkustuskieltoon ja tehostettuun matkustuskieltoon liittyen annettavista poikkeusluvista säännellään PKL 5:6:ssä. Poikkeusluvan antaminen eroaa matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon muuttamisesta siten, että velvoitteisiin tehdään vähäinen ja yksittäistapaukseen liittyvä poikkeus. Säännöksessä on eroteltu pidättämiseen oikeutettu virkamies tutkinnanjohtajasta, mutta käytännössä päätöksen tekee tutkinnanjohtaja. Kiireellisessä tilanteessa poikkeusluvan voi kuitenkin tehdä myös esitutkintaan liittymätön pidättämiseen oikeutettu virkamies, mutta hänen tulisi olla riittävällä tavalla perillä esitutkinnan tilanteesta ja poikkeusluvan

myöntämisen vaikutuksista esitutkinnan kulkuun. Poikkeuslupan perusteeksi soveltuvia tilanteita ovat esimerkiksi opiskeluun, perhejuhlaan tai sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuteen liittyvä syy. Tällainen ei taas yleensä ole esimerkiksi kaverin kotibileisiin osallistuminen. Poikkeuslupaa varten voidaan määritellä tiettyyn alueeseen ja ajankohtaan liittyvät rajat. Jos poikkeuslupaa ei myönnetä, on epäilyllä mahdollisuus saattaa asia PKL 5:6.2:n mukaisesti tuomioistuimen arvioitavaksi.

15.4.7. Matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon rikkominen ja seuraamukset

Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon PKL 5:10:n mukaisessa rikkomisessa ei ole kyse rikoksesta, joten tähän liittyvät seuraamukset eivät määrity normaalin rikosepäilyn perusteella. Rikkomistilanne ei myöskään mahdollista rikosepäilyyn liittyvien pakkokeinojen käyttämistä, jos rikkominen ei itsessään liity rikolliseen toimintaan. Rikkomiseen tulee olla todennäköiset syyt ja pidättämiseen oikeutettu virkamies voi arvioida rikkomisen todennäköisyyttä riippumatta siitä, onko kyse matkustuskiellosta tai tehostetusta matkustuskiellosta. Rikkomistavoista on erotettavissa 1) tekniseen valvontaan, 2) matkustuskiellon ja tehostetun matkustuskiellon sisältöön ja 3) vaaraedellytyksiin liittyvät rikkomistavat.

Matkustuskiellon rikkomisesta säädetään PKL 5:10:ssä seuraavasti:

Jos matkustuskieltoon määrätty rikko matkustuskieltopäätöksessä määrättyjä velvoitteita, toimii vastoin 5 a §:n 1 momentissa tarkoitettua tuomioistuimen määräystä saapua teknisten välineiden kiinnitykseen, irrottaa tai tekee toimintakyvyttömäksi tehostetun matkustuskiellon valvomiseksi hänen ylleen kiinnitetyn tai haltuunsa annetun teknisen välineen taikka pakenee, ryhtyy valmistelemaan pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa, matkustuskieltopäätöksen 2 tai 2 a §:ssä tarkoitettua sisältöä saadaa muuttaa tai hänet saadaa matkustuskiellon sijasta pidättää tai vangita. Jos hänelle tuomittu ehdoton vankeusrangaistus on jo tullut täytäntöönpanokelpoiseksi, se saadaa panna heti täytäntöön.

Tekninen valvonta koskee vain tehostettua matkustuskieltoa ja kattaa useat erilaiset tavat estää teknisten valvontalaitteiden toiminta. Tämä koskee kiinnitystilannetta, laitteiden rikkomista sekä velvollisuutta pitää ne toimintakuntoisina esimerkiksi lataamalla laite riittävän usein. Jossain harvinaisissa tapauksissa kyse voi kuitenkin olla myös teknisestä virheestä, jolloin kyse ei ole rikkomistapauksesta.

Matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon sisältöä koskeva rikkominen koskee kaikkia PKL 5:2:ssä ja PKL 5:2a:ssa mainittujen velvoitteiden rikkomistilanteita. Kyse voi olla esimerkiksi määrättyä paikkakunnalta poistumisesta taikka oleskelusta tietyllä kielletyllä alueella.

Erityisiin edellytyksiin liittyvät rikkomistapaukset koskevat tilanteita, joissa epäillyn konkreettinen toiminta ilmentää karttamis-, sotkemis- tai jatkamisvaaraa. Vaikka käsillä ei olisi nimenomaista vaaraedellytystä, voi rikkominen tulla kyseeseen joka tapauksessa. Lapsen kohdalla kyse voi olla esimerkiksi sijoituspaikasta karkaamisesta tai palaamatta jäämisestä (hatkaaminen), joka voidaan tulkita rikkomiseksi, vaikka karttamisvaaraa ei olisi ollut pakkokeinon määrittämishetkellä käsillä. Vaikeuttamisvaara koskee konkreettista vaikuttamista tapaukseen liittyvään asianosaiseen tai todistajaan. Huomionarvoista on, että esimerkiksi vaikuttaminen todistajaan tai asianosaiseen voi tulla kyseeseen matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon rikkomisena, vaikka PKL 5:2.1,6:n mukaista yhteydenpitokieltoa ei olisi määrätty. Tällöin tulee kuitenkin olla kyse konkreettisesta vaikuttamisesta, kun taas yhteydenpitokiellon kohdalla rikkomiseen riittää pelkkä yhteydenotto. Kolmas vaaraedellytys koskee rikollisen toiminnan jatkamista. Jatkamisvaaraperusteena voi olla muutkin kuin vankeusuhkaiset rikokset, mutta tämä vaikuttaa rikkomisen seuraamuksiin.

Rikkomisen seurauksena voi olla pakkokeinon jättäminen sillensä, matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon muuttaminen tai lapsen pidättäminen ja sitä mahdollisesti seuraava

vangitseminen. Jos lasta ei pidätetä rikkomiseen liittyen, voi pidättämiseen oikeutettu virkamies jättää matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon ennalleen. Kyse voi olla esimerkiksi tilanteesta, jossa lapsi on myöhästynyt asunnossapysymisvelvoitteen ajasta muutamia minuutteja. Rikkomisesta voi tehdä kirjaukset poliisin tietojärjestelmään ja lisätä nimike ”matkustuskiellon rikkominen” rikosilmoitukseen. Näissä tapauksissa on joka tapauksessa suositeltavaa, että lapselle käydään läpi uudelleen matkustuskiellon tai tehostetun matkustuskiellon määräykset ja niiden rikkomiseen liittyvät seuraamukset.

Tutkinnanjohtaja on mahdollisuus tiukentaa vain pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräämää perusmuotoista matkustuskieltoa. Tuomioistuimen määräämää perusmuotoista matkustuskieltoa tai tehostettua matkustuskieltoa pidättämiseen oikeutettu virkamies ei voi tiukentaa missään tilanteessa, koska päätäntävalta kuuluu tuomioistuimelle. Lieventäminen on epäillyn suostumuksella mahdollista mutta rikkomistilanteessa tuskin tarpeellista. Jos tutkinnanjohtaja päättää tiukentaa matkustuskieltoa, tulee lasta kuulla ennen päätöksentekoa (PKL 5:11.1). Lasta ei kuulustella rikokseen liittyen, ja asia voidaan hoitaa rikkomisen luonteesta ja lapsen mielipiteestä riippuen myös pelkällä puhutuksella ja lapsen kertomus kirjataan matkustuskieltopäätökseen. Tulee kuitenkin huomioida huoltajan rinnakkainen puheoikeus ja lapsen oikeus avustajaan. Epäillyllä on oikeus viedä matkustuskiellon tiukennusta koskeva päätös halutessaan tuomioistuimen arvioitavaksi (PKL 5:8.2).

Jos lapsi pidätetään, ei aikaisemmin määrätty matkustuskielto tai tehostettu matkustuskielto ole enää voimassa, koska epäiltyyn ei voida kohdistaa kahta vapauteen tai liikkumisvapauteen kohdistuvaa pakkokeinoa samanaikaisesti. Lapsi tulee tiukentamistilanteen tavoin kuulla rikkomiseen liittyen (PKL 5:11.1). Pidättämiseen oikeutettu virkamies voi määrätä lapsen perusmuotoiseen matkustuskieltoon tai vaatia lasta vangittavaksi, vaikka lapsi olisi ollut aikaisemmin määrättyä tehostettuun matkustuskieltoon. Myös vapauttaminen on mahdollista, joskin epätodennäköistä. Mahdollisessa vangitsemiskäsittelyssä tuomioistuin voi vapauttaa lapsen, määrätä hänet matkustuskieltoon tai tehostettuun matkustuskieltoon taikka vangita hänet.

Lopuksi voidaan huomioida vielä tilanteet, joissa esitutkinta on jo suoritettu. Jos lapsi rikkoo matkustuskieltoa tai tehostettua matkustuskieltoa asian jo siirryttyä syyttäjälle, voidaan rikkomisesta ja lapsen mahdollisesta pidättämisestä kirjata poliisin tietojärjestelmään sekalaisilmoitus, eikä alkuperäistä rikosilmoitusta avata. Vastuu ja päätösvalta jatkotoimenpiteistä on syyttäjällä.

Lähteet

Forss, Marko: Lapsen vangitsemiskynnys esitutkinnassa. *Lakimies* 6/2023. s. 843–867

Forss, Marko: Alle 15-vuotiaan rikollisen teon esitutkinta ja vapauteen kohdistuvat pakkokeinot. *Defensor Legis* 2/2022. s. 382–402

Forss, Marko: Matkustuskielto ja tehostettu matkustuskielto lapsen pidättämisen ja vangitsemisen vaihtoehtoina esitutkinnassa. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 49. Poliisiammattikorkeakoulu 2025.

16. ESITYS ESITUTKINNAN RAJOITTAMISESTA

OTT Elisa Silvennoinen; HTM, Poliisi (ylempi AMK) Linnea West

16.1. MALLI ESITUTKINNAN RAJOITTAMISESITYKSEN TEKEMISEKSI

Tässä luvussa esitellään esitutkinnan rajoittamisesityksen tekemiseen laadittu malli (West 2021), sen tavoitteet sekä ohjeita rajoittamisesityksen tekemiselle. Esitutkinnan rajoittamisen tarkoituksena on säästää viranomaisten voimavaroja ja rajoittaa kustannuksia rajoittamalla pois ne rikosasiat, joissa syyttäjäksi tulisi joka tapauksessa tekemään syyttämättäjättämispäätöksen. Esitutkinnan rajoittaminen on poikkeus viranomaisen velvollisuuteen tutkia rikos, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1). Rajoittamisesitystä harkitessa on pidettävä mielessä toimenpiteen poikkeuksellisuus. Lapsen kohdistuneen rikoksen rajoittamisessa on huomioitava lapsen oikeusturvan tarve. Syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai se lopetetaan. Esitutkinnan rajoittaminen siis tarkoittaa, että asian käsittely rikosprosessissa päättyy ilman, että esitutkintaa aloitetaan tai suoritetaan loppuun.

Aloite esitutkinnan rajoittamisesta tulee tutkinnanjohtajalta. Rajoittamisesitystä suunniteltaessa on otettava samanaikaisesti huomioon monta eri asiaa. Tässä luvussa esiteltävä malli on laadittu helpottamaan tätä työtä. Malli rakentuu eri osioista, jotka täyttämällä esityksen laatija voi varmistaa huomioineensa esityksen- ja päätöksenteon kannalta olennaiset seikat. Mallin käytön edellytyksenä on, että esityksen tekijä on hankkinut tai saanut riittävästi tietoja esimerkiksi toisen viranomaisen toiminnasta. Malli opastaa olemassa olevan tiedon jäsentämisessä rajoittamisesitystä varten. Jos eri osioita ei pysty täyttämään rikosasiasta jo olemassa olevilla tiedoilla, malli ohjaa, mitä tietoja rajoittamisesityksestä puuttuu. On kuitenkin hyvä huomioida, että tapaus ei todennäköisesti sovellu rajoitettavaksi, mikäli rikosasiasta saadut tai saatavilla olevat tiedot eivät vastaa mallissa esitettyjä asioita.

Yhtenäinen malli edesauttaa yhteistyötä syyttäjän kanssa ja varmistaa, että syyttäjällä on riittävät tiedot ratkaisunsa tueksi. Seuraavissa alaluvuissa esitellään ja taustoitetaan mallin eri osiot. Luvun lopussa esitetään tiivistys mallista huoneentaulun muodossa erikseen tilanteisiin, joissa asianomistaja on alaikäinen ja tilanteisiin, joissa rikoksesta epäilty on alaikäinen. Tässä luvussa ei esitetä laajasti yleisiä esitutkinnan rajoittamisperusteita ja niiden soveltamisohjeita, vaan lukijan tulisi tuntea nämä jo entuudestaan. Luku on jäsennelty niin, että se vastaisi mahdollisimman hyvin suoraan esitutkinnan rajoittamisesityksen rakennetta.

16.2. SOVELTUVAN RAJOITTAMISPERUSTEEN VALINTA

Esitutkinnan rajoittamisperusteet voidaan jakaa neljään ryhmään: 1) prosessuaalisiin perusteisiin, 2) harkinnanvaraisiin perusteisiin, 3) kustannusperusteeseen sekä 4) tunnustukseen perustuvaan perusteeseen. Perusteet kytkeytyvät syyttämättäjättämistä koskeviin perusteisiin. Tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen ei ole kovin yleinen tämän teeman rikosepäilyissä, eikä sitä ole tarkoituksenmukaista käsitellä tässä kohtaa tarkemmin.

Joskus useampikin eri rajoittamisperuste voi soveltua esitutkinnan rajoittamisen esityksen pohjaksi. Kaikkein sopivimman pääperusteen löytämiseksi esityksen laatijan tulisi harkita sitä, onko kyseisen perusteen käyttö puolustettavaa. Lisäksi tulisi pohtia onko perusteen käyttö tarkoituksenmukaista juuri lapsen kohdistuneen tai alaikäisen tekemäksi epäillyn rikoksen käsittelyssä. Molemmassa tapauksissa tutkintaan liittyy omia erityispiirteitä verrattuna rikostutkintaan, jossa kaikki asianosaiset ovat aikuisia. (ks. käsikirjan luku 3 lapsen edusta) Erityispiirteiden lisäksi on tunnettava Valtakunnansyyttäjän ohje esitutkinnan rajoittamisesta (VKS:2016:5) sekä perusteiden osalta syytä tutustua myös Valtakunnansyyttäjän ohjeeseen syyttämättäjättämispäätöksen laatimisesta ja sisällöstä VKS:2016: 6.

Prosessuaaliset esitutinnan rajoittamisen edellytykset on kytketty prosessuaalisen syyttämättämisen perusteisiin (ETL 3:10.2). Nämä liittyvät tilanteisiin, joissa ennakolta arvioidaan, ettei syytteen nostamisen edellytykset täytyisi, vaikka tutkintaa jatkettaisiin. Tällöin syyttäjä voi todeta, ettei asiassa ole tapahtunut rikosta, rikoksen tapahtumisesta ei ole näyttöä tai asiassa ei ole syyteoikeutta tai syyteoikeus on vanhentunut.

Prosessuaalinen rajoittaminen on mahdollista ainoastaan silloin, kun esitutkinta on jo aloitettu. Mikäli alun perinkään ei ole syytä epäillä rikosta, syyteoikeutta ei ole tai se on vanhentunut, puuttuvat ETL 3:3.1:n mukaiset esitutinnan aloittamisen edellytykset. Syyttäjän ei siten tule päättää juttua ei rikosta -perusteella, jos tutkinnanjohtajan rajoittamisesitys perustuu vain siihen samaan materiaaliin, jonka nojalla on aikaisemmin tehty päätös esitutinnan aloittamisesta. (VKS:2016:5.) Ei näyttöä tilanteissa kyse on siitä, että tutkinnanjohtaja arvioi käytettävissä olevan aineiston perusteella, ettei lisänäyttöä ole saatavissa eikä se tulisi riittämään syytteen nostamiseen. (VKS 2016:5; Poliisin ohje 2023) Lisänäytön saamisen tulee tällöin olla sekä varsin epätodennäköistä että suuritoista. (VKS 2016:5)

Esitutinnan prosessuaalinen rajoittaminen täydentää ilmoittamatta jättämistä koskevaa sääntelyä (ETL 10:2). Asiaa ei pidä toimittaa syyttäjälle rajoittamisesityksellä rajoitettavaksi, jos on selvää, ettei rikosta ole tapahtunut. Tässä tapauksessa tutkinnanjohtaja voi tehdä itse päätöksen asiassa. Esitutkinta päätetään saattamatta asiaa syyttäjän käsiteltäväksi, jos on selvää, ettei rikosta ole tehty (ETL 10:2.2).

Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisukäytännössään ottanut kantaa esitutinnan toimittamatta jättämiseen lapseen kohdistuneessa väkivaltarikoksen epäilyssä. Ratkaisun mukaan aikuisen lapseen kohdistaman rikoksen epäilyssä kynnyksen toimittamatta jättämiselle on oltava korkea. Erityisesti lähisuhdeväkivallassa ja lapsiin kohdistuvassa väkivallassa korostuu viranomaisen selvittämismääräys.

Ratkaisussa EOAK/2416/2020 oli kysymys siitä, olisiko esitutkinta pitänyt käynnistää poliisille ilmoitetun lapseen kohdistuneen epäillyn pahoinpitelyrikoksen vuoksi. Tutkintapyyntöön mukaan lapsen isoäidin väitettiin pesseen lapsen suu saippualla kiroilun takia. Tapauksessa poliisi oli päättänyt tutkinnan ei rikosta -perusteella. Ratkaisussa todetaan, että pelkkä poliisille tehty rikosilmoitus tai tutkintapyyntö ei automaattisesti johda esitutkintaan. Ennen esitutinnan aloittamista koskevan päätöksen tekemistä voidaan toimittaa ns. alustavaa tutkintaa sen selvittämiseksi, onko esitutkinnalle perusteita. Laissa ei ole erikseen säädetty siitä, kuinka kattava alustavan tutkinnan tulee olla, mutta sen alaa rajaa se, että varsinainen esitutkinta on lain mukaan aloitettava, kun on syytä epäillä rikosta. Poliisilla on tämän kynnyksen ylittyttyä velvollisuus toimittaa esitutkinta. Alustavassa tutkinnassa ei esimerkiksi ole samoja oikeussuojatakeita kuin esitutkinnassa, mikä osaltaan puhuu sen puolesta, että sen käyttöalaa ei tule liikaa venyttää. Esitutkintapäätöksen mukaan isoäiti oli puhelussa kertonut muun muassa, että lapsi ”oli laittanut hanttiin, eikä saippuaa ollut mennyt suuhun asti, poskelle oli ehkä mennyt”. Ratkaisun mukaan asiassa ei ole voitu oikeudellisesti kestäväällä tavalla päätyä siihen, ettei asiassa ollut syytä epäillä rikosta. Ratkaisussa korostuu lapsen oikeus koskemattomuuteen ja turvallisuuteen ja viranomaisten erityinen velvollisuus toimia tämän perusoikeuden toteutumiseksi. Lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa, jos väkivaltaa käytetään hänen perhepiirissään eikä lainsäädäntö mahdollista ruumiillista kasvatusväkivaltaa tai muunlaista kaltoinkohtelua. Sellaisena kiellettyä on myös lasta halventava ja alentava kohtelu.

Myös toisessa tutkinnan päättämistä koskevassa ratkaisussa EOAK/1139/2023 korostui epäillyn lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen intressi. Asiassa poliisi oli jättänyt esitutinnan aloittamatta tapauksessa, jossa kantelija epäili lapseen kohdistuvaa seksuaalirikosta tai sen valmistelua, kun 30-vuotias lapseksi tekeytynyt henkilö osallistui seurakunnan toimintaan ja pyysi kantelijan 11-vuotiaan lapsen yökyllään luoksensa. Eduskunnan oikeusasiamies katsoi, ettei tutkinnanjohtaja toiminut lainvastaisesti päättäessään selvittää asiaa ns. alustavana tutkintana aloittamatta varsinaista esitutkintaa. Ratkaisussa kuitenkin korostettiin tapah-

tuminen poikkeuksellisuutta ja poikkeuksellisen suurta selvittämistä sekä tuotiin esille, että esitutkinnan käynnistämällä oltaisiin myös välttytty kantelijan esittämiltä väitteiltä siitä, että poliisi oli tehnyt asiassa päätöksen vaillinaisin tiedoin.

Harkinnanvaraiset esitutkinnan rajoittamisperusteet on sidottu harkinnanvaraisiin syyttämättä jättämisen perusteisiin. Siten syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan, jos syyttäjä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL 1:7, 670/2014 tai 1:8, 670/2014) taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (ETL 3:10.1). Harkinnanvaraisia esitutkinnan rajoittamisperusteita ovat vähäisyys-, nuoruus-, kohtuus- ja konkurrenssiperuste sekä ”muun lainkohdan” mukainen rajoittaminen. Lisäksi harkinnanvaraisena rajoittamisen perusteena on mainittu tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen. Tunnustuksen perusteella tehtävä rajoittaminen sisältyy ohjeessa harkinnanvaraiseen rajoittamisen säännökseen (ROL 1:8.2, 670/2014), mutta siitä on myös vielä oma erillinen säännöksensä (ETL 3:10a, 672/2014), joka ei kytkeydy syyttämättä jättämisen perusteisiin eikä myöskään siis harkinnanvaraisiin perusteisiin. (VKS 2016:5)

Harkinnanvarainen rajoittaminen on mahdollista jo ennen kuin esitutkinta on päätetty aloittaa. Näissä tilanteissa harkinnanvaraisen perusteen käyttäminen tarkoittaa, ettei esitutkintaa käynnistetä lainkaan. Samoin harkinnanvaraisen perusteen käyttäminen on mahdollista, kun esitutkinta on jo aloitettu. Näissä tilanteissa pätevät samat periaatteet syyttäjälle toimitettavan aineiston laajuudesta ja mahdollisuudesta tehdä ratkaisu samalla aineistolla. Käytännössä käytettävä peruste vaikuttaa siihen, miten pitkälle rikosasia on selvitettävä rajoittamisesityksen tekemiseksi.

Vähäisyysperusteella (ROL 1:7 § 1 kohta) voidaan rajoittaa rikoslajissaan vähäiset teot. Tarkoituksena ei siis ole ehdottaa rajoitettavaksi esimerkiksi kaikkia lieviä pahoinpitelyitä. Edellytyksenä on, ettei epäilystä rikoksesta ole vakiintuneen yleisen tuomioistuinkäytännön mukaan ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko. Kokonaisarviointissa otetaan huomioon teon vahingollisuutena ja vaarallisuutena ilmenevä haitallisuus sekä rikoksesta epäillyn syyllisyys. Vähäisyys lähisuhdeväkivallassa ja lapsiin kohdistuvassa väkivallasta voi soveltua vain hyvin poikkeuksellisesti (Liimatainen – Rantaeskola 2022, s. 90). Sen sijaan alaikäisten väliseen väkivaltaan vähäisyysperuste voi soveltua.

Nuoruusperusteen (ROL 1:7 § 2 kohta) soveltaminen on rajoitettu tilanteisiin, joissa rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, odotettavissa ei ole ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa tai kuusi kuukautta vankeutta, ja lisäedellytyksenä että teko johtuu pikemminkin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan. Rangaistusta koskeva edellytys rajoittaa perusteen käyttämisen teon vakavuuden osalta. Lisäedellytys ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta liittyy enemmän rikoksesta epäillyn nuoren syyllisyyteen. Harkitsemattomuuden edellytys sulkee rajoittamisen ulkopuolelle suunnitelmalliset ja harkitut teot. Ymmärtämättömyys taas liittyy nuoren kykyyn harkita tekoja ja ymmärtää niiden oikeudellinen ja tosiasiallinen luonne. Nuoruusperusteen soveltaminen edellyttää usein melko pitkälle edennyttä tutkintaa juuri lisäedellytystä koskevien seikkojen selvittämisen vuoksi. (VKS:2016:6)

Kohtuusperusteen (ROL 1:8.1 § 1 kohta) soveltamista ei ole rajoitettu odotettavissa olevan rangaistuksen perusteella, vaan se soveltuu periaatteessa minkä tahansa rikoksen rajoittamisperusteeksi, mikäli rikosprosessin jatkamista ja mahdollisesti seuraavaa rikosoikeudellista seuraamusta pidetään kohtuuttomana tai tarkoituksettomana. Asianosaisten välillä saavutettu sovinto, muu epäillyn toiminta tekonsa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi sekä epäillyn henkilökohtaiset olot, kuten tekijän sairaus ovat laissa mainittuja edellytyksiä kohtuusperusteen soveltamiselle. Seuraamuksen tarpeettomuuden ja kohtuuttomuuden arvioinnissa huomioidaan myös muut tekijälle aiheutuneet seuraukset sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Näiden toimien tulee kohdistua rikoksesta epäiltyyn eikä esimerkiksi asianomistajalle

tarjotut terveydenhuollon palvelut sellaisenaan ole peruste esitutinnan rajoittamiselle. Vanhemman lapseen kohdistamissa rikoksissa konkreettiset muiden viranomaisten, kuten lastensuojelun toimenpiteet voidaan ottaa kokonaisharkinnassa huomioon, jos teko muutoinkin soveltuu rajoitettavaksi. Lisäksi rajoittamista voivat puoltaa tekijän korkea, mutta myös nuori ikä, rikoksesta kulunut aika tai rikosprosessin kesto.

Konkurrenssiperuste ei yleensä asianomistajan yksityisen edun vuoksi sovellu lähisuhdevä-kivaltaan eikä lapsiin kohdistuviin väkivaltarikoksiin (Liimatainen – Rantaeskola 2022, s. 91). Sen sijaan konkurssiperuste voi hyvinkin soveltua alaikäiseen rikoksesta epäiltyyn, mikäli häntä epäillään kahdesta tai useammasta rikoksesta.

Kustannusperusteisen esitutinnan rajoittamisperusteen (ETL 3:10.2 ja ROL 1:8.1,3, 670/2014) mukaan syyttäjä saisi jättää syytteen nostamatta, jos asian käsittelyn jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen. Säännöksessä mainitulla ”asian käsittelyn jatkamisella” viitataan siihen, että asiassa on jo aloitettu esitutkinta. Kustannusperusteinen esitutinnan rajoittamisperuste ilmentää ajattelua, jonka mukaan yhteiskunnan voimavaroja tulisi kohdentaa kustannustehokkaasti. Tavoiteltavaa olisi, että kustannusperustetta käytettäisiin eli toimenpiteiden tekemisestä luovutaan mahdollisimman varhain jo esitutkintavaiheessa. (HE 58/2013 vp, 20–21, VKS 5/2016:3, 8–9.) Esitutinnan tulee kuitenkin olla jo aloitettu, että se voidaan lopettaa. Tällä perusteella esitutinnan aloittamatta jättäminen ei siis ole mahdollista.

Lapsiin kohdistuneissa rikoksissa kustannusperusteen käyttöä harkittaessa pitää muistaa myös yhteiskunnalliset tavoitteet lasten hyvinvoinnin edistämiseksi sekä lastensuojelullinen ja lapsen edun näkökulma. Puhtaasti kustannustehokkuus ei tällöin ole lapsen kohdalla niin helposti perusteltavissa kuin aikuisiin kohdistuvissa rikoksissa.

16.3. LYHYT TAPAHTUMAINKUVAUS

Esitutkinta voidaan rajoittaa ennen tutkinnan aloittamista tai sen aloittamisen jälkeen, jolloin selvitetyn tiedon määrä vaihtelee eri tapausten välillä. Tapahtumainkuvaukseen kirjataan teonkuvaus sekä lyhyesti tieto siitä, miten epäily on tullut poliisin tietoon.

Tapahtumainkuvauksessa pitäisi selostaa oleelliset asiat, mutta kuitenkin tiiviisti. Esitutkinnassa selvitettävät asiat on määritelty esitutkintalaissa (ETL 1:2). Säännöksen sisällön voisi ottaa eräänlaiseksi ohjenuoraksi siitä, mitkä asiat ovat oleellisia tapahtumainkuvauksista selostettaessa. Tutkittaviksi asioiksi on esitutkintalaissa määritelty mm. epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, rikoksella aiheutettu vahinko ja saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat. Lisäksi tulisi selvittää mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi. Syyttäjälle oleellista tietoa saattaa olla myös asianomistajan esittämät vaatimukset, jos ne ovat tiedossa. Toisaalta asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset kuuluvat esitutkinnassa selvitettäviin asioihin, joten niiden pitäisi olla tiedossa rajoittamisesitystä tehtäessä.

Tapahtumainkuvauksessa olisi tuotava esille, onko kyse yksittäisestä teosta ja onko rikoksesta epäilty aikaisemmin ollut epäiltynä tai syytettynä rikoksesta. Väkivallantekojen toistuvuus ja erityisesti niiden kohdistaminen samaan asianomistajaan on este esitutkinnan rajoittamiselle. Myös rikoksesta epäillyn aikaisempi rikollisuus voi estää rajoittamisen, mikäli epäillyn käyttäytyminen osoittaa piittaamattomuutta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan. Tapahtumainkuvauksessa tulee myös kuvata, miten rikosepäily on tullut poliisin tietoon.

Esitutkinnan rajoittamisesitykseen voi perustellusti ajatella kuuluvan lyhyt tiivistys näistä edellä selostetuista esitutkinnassa selvitettävistä asioista (ETL 1:2) siltä osin, kun niitä on ollut tarkoituksenmukaista selvittää tutkinnassa. Rajoittamisesityksen tulisi olla tiivis kuvaus kaikesta

oleellisesta selvitetystä tiedosta ja siksi esityksen laatijan kannattaa harkita, minkä tiedon kirjaaminen on relevanttia syyttäjän päätöksenteon tueksi. Epärelevanttia tietoa sisältävät pitkät selostukset eivät tue poliisin eikä syyttäjän kustannustehokasta työskentelyä.

Esitutinnan rajoittamisesitystä tehdessä on otettava huomioon salassapitoon liittyvät asiat. Esitutkinnassa noudatetaan julkisuuslakia ja sen salassapitoperusteita (24.1 §). Siten myös rajoittamisesitystä kirjoittaessa on huomioitava salassapitoasiat. Salassa pidettävät tiedot sisältyvät yleensä rikoksen ilmituloon, teonkuvaukseen, asian käsittelytietoihin tai muiden viranomaisten tietoihin. Esitykseen on kirjattava riittävällä tarkkuudella kaikki päätöksentekoa varten tarpeelliset tiedot. Julkisuuslain nojalla salassa pidettäviä tietoja kirjataan vain, jos se on tarpeellista. Salassa pidettäviä tietoja ovat esimerkiksi terveystiedot, sosiaalihoitoa, vammaisuutta ja seksuaalisuutta koskevat tiedot, arkaluonteista yksityiselämää koskevat tiedot, kuten mielenterveyteen liittyvät sairaudet, lastensuojelun asiakkuus ja rikoksen uhria loukkaavat tiedot. Suositeltava tapa olisi esimerkiksi koota kaikki salassa pidettävät tiedot samaan kohtaan ja merkitä ne syyttäjän päätöksentekoa varten valmiiksi esimerkiksi seuraavalla tavalla: Salassa pidettävä osio alkaa – – Salassa pidettävä osio loppuu.

16.4. ASIAN KÄSITTELY

Seuraavaksi kuvataan asian käsittelyä poliisissa. Esityksen laatijan tulisi kertoa asian käsittelyn kulku -osiossa lyhyesti, mistä asia on lähtenyt liikkeelle ja mikä on ollut käsittelyn kulku siitä lähtien, kun poliisi on ollut mukana asian käsittelyssä. Tehdyt toimenpiteet tiivistetään lyhyesti. Jos jotain oleellisia tutkintatoimenpiteitä on jätetty tekemättä, voi senkin perusteella. Jos tekemättä jätettyjä asioita ei perustella, voi se herättää kysymyksiä syyttäjän taholla, miksi näin on toimittu.

Esitutinnan rajoittamisessa ei oteta kantaa syyllisyyskysymykseen. Joissain tilanteissa voi kuitenkin olla syytä kirjoittaa rajoittamisesitykseen, että vaikka tässä tapauksessa esitetään esitutinnan rajoittamista, on esimerkiksi lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan yleisesti suhtauduttava vakavasti. Tällä voidaan viestiä sitä, että tapaukseen on suhtauduttu viranomaisessa vakavasti ja korostaa esitutinnan rajoittamispäätöksen poikkeuksellisuutta.

Edunvalvojan hakeminen lapselle on perusteltua aina niissäkin tapauksissa, joissa esitetään esitutinnan rajoittamista. Edunvalvojalla on erityinen rooli silloin, kun viranomaisen päätös pitäisi kyseenalaistaa. Edunvalvojan pitäisi huolehtia myös siitä, että lapsella on mahdollisuus mm. vahingonkorvaukseen. Jos edunvalvoja on haettu, tulisi rajoittamisesitykseen tiivistää se, mikä on edunvalvojan näkemys käsiteltävään asiaan. Jos edunvalvojaa sen sijaan ei ole haettu, pitää sekin tilanne perustella. Edunvalvojan oikea-aikainen hakeminen lapselle on tärkeä osa lapsen oikeusturvaa.

Ratkaisussa EOAK/7588/2022 Eduskunnan oikeusasiamies antoi poliisille huomautuksen asiassa, jossa lasta kuulusteltiin ilman edunvalvojaa. Ratkaisun mukaan oli selvää, että lapselle olisi tullut ennen kuulustelua määrätä edunvalvoja (ETL 4:8) ja tälle olisi tullut etukäteen ilmoittaa kuulustelusta (ETL 7:15.1) ja varata tilaisuus olla siinä läsnä. Kun nämä toimenpiteet on laiminlyöty, myöskään lapsen edun edellyttämä edunvalvojan oikeus olla läsnä kuulustelussa (ETL 7:14) ei ole voinut toteutua. Ratkaisun mukaan sekä oikeusturvasyyt että lapsen hyvinvointi vaativat, että edunvalvojan tarve arvioidaan heti asian vireille tulon jälkeen ja että hakumenettely käynnistetään tarvittaessa välittömästi. Puolueettoman edunvalvojan tärkeyttä korostettiin myös ratkaisussa EOAK/3150/2019 ja EOAK/1299/2018.

Lähisuhdeväkivallan sovittelu ei ole sallittua (SovL 1:3a). Sovittelu on kuitenkin monissa muissa tapauksissa sopiva työkalu rikosasian käsittelyyn, kun soveltuvuudessa huomioidaan mm. lapsen ikä, teon vakavuus ja puhevalta. Kaikki rikokset, joissa lapsi on asianosainen, eivät kuitenkaan sovellu sovitteluun. Syyttäjän on hyvä tietää, onko asiassa harkittu sovittelua, yritetty sovittella tai soviteltu. Sovittelussa ei ole varsinaista alaikärajaa. Joskus rikoksen uhrin tai louka-

tun osapuolen asemassa olevalle lapselle sovittelu voi selkiyttää tilannetta ja antaa vastauksia esimerkiksi siihen, miksi hän on joutunut uhriksi, loukatuksi tai kiusatuksi. (THL 2023b). Lapsille on myös kehitetty mm. katusovittelu -malli, joka on suomalaista sovittelun kenttää täydentävä toimintamalli. Sovittelun ajatellaan yleisesti sopivan hyvin lasten ja nuorten asioihin, koska se tarjoaa mahdollisuuden opettaa toivottavaa käytöstä ja sosiaalisia normeja. Lisäksi sovittelu tarjoaa myös mahdollisuuden sosiaalisen lähipiirin vahvistamiseen. (Kauppinen 2022, s. 3 ja 20) Joskus nuorten välisissä rikoksissa on jossain määrin sattumanvaraista, kumpi osapuoli on rikosasian asianomistaja ja kumpi rikoksesta epäilty tai vaihtoehtoisesti kumpikin on molemmissa asemassa. (ks. lisää sovitteluluvusta)

16.5. MUIDEN VIRANOMAISTEN TIEDOT JA TOIMENPITEET

Syyttäjä ei automaattisesti tiedä millaisia tietoja muilla viranomaisilla on hallussaan koskien käsiteltävänä olevaa asiaa. Kokonaisharkinta on oleellista esitutkinnan rajoittamispäätöstä tehdessä ja se edellyttää usein eri tietojen yhteen keräämistä. Syyttäjä ei voi tehdä päätöstä puutteellisilla tiedoilla. Rajoittamisesityksen tekijän olisikin huolehdittava, että rajoittamisesitykseen on kerätty kaikki päätöksenteon kannalta oleellinen tieto. Tällaisia tietoja ovat mm. muiden viranomaisten jo tehdyt toimenpiteet asiassa sekä suunnitelma siitä, miten asiaa tullaan jatkossa käsittelemään. Jos jotain oleellisia tietoja ei ole hankittu rajoittamisesityksen tueksi, tulisi siitäkin mainita ja perustella lyhyesti, mistä tietojen puuttuminen johtuu. Näin syyttäjä saa tiedon siitä, millainen koonti taustatiedoista eli ”riskianalyysi” asian käsittelyn taustalla on tehty. Tässä ”riskianalyysissä” on kyse siitä, että eri viranomaisten tiedot kerätään yhteen sopivassa laajuudessa ja tehdään kokonaisarvio siitä, missä asian painopiste on ja kuinka asiaa kannattaa viedä eteenpäin. Asian painopiste voi olla rikostutkinnassa ja joskus muiden viranomaisten, kuten lastensuojelun työskentelyssä.

Lapsiin kohdistuneiden rikosten selvittämiseen liittyvää moniviranomaisyhteistyötä on kehitetty aiemmin LASTA-hankkeessa ja sittemmin Barnahus-hankkeessa. Lapsirikostutkinnan prosessimalli ja moniammatillisen asiantuntijaryhmän työskentely pohjautuvat poliisin, perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon ja sosiaalitoimen tiedoista koottavien taustatietojen kartoitukseen. Tämän työskentelyn ytimessä on ymmärrys kaltoinkohtelun riskitekijöistä sekä muu tilanteen arvioinnin kannalta olennainen kehitys- ja oikeuspsykologinen tutkimustieto. Monialaista yhteistyötä on tehty useammalla alueella myös lasten ja nuorten oikeuspsykologisten/-psykiatristen yksiköiden toimesta esimerkiksi niin, että psykologista ja sosiaalityöntekijästä koostuva työpari jalkautuu poliisilaitokselle, jolloin konsultaatio ja tapausten varhainen seulonta ja monialainen arviointi voidaan toteuttaa joustavasti paikan päällä (THL 2023a, 7–8). Arvio kokonaistilanteesta voi jäädä puutteelliseksi, jos eri viranomaisilla olevat tiedot muodostavat kovin sirpaleisen kokonaisuuden. Näin on varsinkin silloin, kun viranomaisten tietoja ei voida kerätä yhteen.

Nuorten tekemiä rikoksia voidaan käsitellä ankkuritoiminnassa, jolla tarkoitetaan moniammatillista yhteistyötä, jolla tavoitellaan nuorten hyvinvoinnin edistämistä, rikosten ennaltaehkäisemistä ja jo alkaneen rikoskierteen katkaisemista. Ankkuritiimiin kuuluvat asiantuntijat poliisista sekä sosiaali-, terveys- ja nuorisotoimesta tai näiden ammattilaisten asiantuntemus ja osaaminen on järjestetty jollain muulla tapaa ankkuritoiminnan käyttöön. Tiimi tapaa nuoren ja hänen perheensä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta nuorta voidaan tukea hänen elämäntilanteessaan ja tarvittaessa hänet voidaan ohjata muun tarpeellisen avun tai tuen piiriin. Ankkuritoiminnan keskiössä on nuorten hyvinvoinnin ja sisäisen turvallisuuden edistäminen. (Ankkuritoiminnan käsikirja 2022) Ankkuritiimin työskentely nuoren kanssa on tärkeää kirjata tiiviisti myös rajoitusesitykseen.

Kohtuusperusteisessa rajoittamisessa voidaan ottaa huomioon epäillylle teosta koituneet ankarat viralliset tai epäviralliset seuraamukset sekä sosiaali- ja terveydenhuollon toimet. Mikäli epäilty rikos on tehty esimerkiksi koulussa tai lastensuojelun yksikössä, voidaan esitutkinnassa selvittää, onko epäillylle koitunut teosta muita seuraamuksia. Sosiaali- ja terveyden-

huollon toimien huomioon ottamisella tarkoitetaan erityisesti päihteiden käytön vieroitus-
hoitoja, mutta lain sanamuoto ei estä ottamasta huomioon myös esimerkiksi lastensuojelun
tukitoimia. Yksistään lastensuojeluilmoituksen tekeminen alaikäisestä rikoksesta epäilystä
tai asianomistajasta ei ole riittävää, vaan lastensuojelutoimien tulisi olla sellaisia, että niiden
perusteella oikeudenkäynti ja rangaistus olisivat kohtuuttomia tai tarkoituksettomia. Lasten-
suojelun ja sosiaalitoimen toimenpiteet tulee kirjata esitutinnan rajoittamisesitykseen (ks.
myös Kainulainen – Rantala 2024).

16.6. TÄRKEÄ YLEINEN TAI YKSITYINEN ETU

Esitutinnan rajoittaminen edellyttää varsinaisen rajoitusperusteen lisäksi, ettei tärkeä yleinen
tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista (ETL 3:10.1) tai esitutinnan jatkamista (ETL 3:10.2;
VKS:2016:5). Tärkeään yleiseen tai yksityiseen etuun liittyvät seikat tulee selvittää riittävältä osin
ennen kuin siihen voi ottaa kantaa rajoittamisesityksessä. Tärkeään yleisen tai yksityisen edun
vaikutusta esitutinnan rajoittamiseen käsitellään Valtakunnansyyttäjän esitutinnan rajoitta-
mista koskevassa ohjeessa. Esitutinnan rajoittaminen ei ole mahdollista, mikäli tärkeä yleinen
tai yksityinen etu vaativat esitutinnan toimittamista tai jatkamista.

Esitutinnan rajoittamisen harkinnassa on ETL 3:10.1. mukaisten perusteiden soveltamisen
esikysymyksenä arvioitava tärkeän yleisen tai yksityisen edun edellytyksiä harkinnanvaraisen
syyttämättäjättämisen kannalta. Tämän jälkeen on vielä erikseen harkittava, muodostavatko ne
esteen esitutinnan rajoittamiselle. Tässä arvioinnissa on mahdollista päätyä myös siihen, että
esitutinnan rajoittaminen voi olla yleisen tai yksityisen edun vastaista, vaikka syyttämättäjä-
tämässäännöksessä tarkoitettu tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei estäisikään harkinnanvaraista
syyttämättä jättämistä (ETL 3:10.1). Samankaltainen päättely soveltuu myös prosessuaaliseen
rajoittamisharkintaan. (VKS:2016:5.)

Yleisellä edulla viitataan rikosoikeudellisen järjestelmän yleisestävään tavoitteeseen (yleispre-
ventio), luottamusta herättävään ja ylläpitävään toimimiseen sekä yleiseen oikeustajuun liitty-
viin seikkoihin. Yleinen etu voi edellyttää esitutinnan suorittamista, vaikka rikosasia muutoin
soveltuisi rajoitettavaksi. Tällaisia tilanteita saattavat olla rikoksen saama laaja julkisuus, epäil-
lyn huomattava yhteiskunnallinen asema tai ilmeinen jatkamisen vaara tai epäily liittyä uuden-
laiseen rikolliseen ilmiöön, jonka rikosoikeudellisesta arvioinnista on yleisen edun kannalta
tärkeää saada ratkaisu. (VSK:2016:5, poliisin ohje 2023) Mitään rikoslajia ei ole nimenomaisesti
suljettu esitutinnan rajoittamisen ulkopuolelle, mutta tekotavaltaan tai seurauksiltaan vaka-
vien rikosten rajoittaminen voisi johtaa yleisen oikeustajun vastaiseen tilanteeseen. Käytän-
nössä esitutinnan toimittamisen tarpeeseen yleisen edun näkökulmasta vaikuttaa aina rikok-
sen laji.

Nuorten kohdalla on esitetty noudatettavan pidättyneisyyttä esitutinnan rajoittamisen harkin-
nassa ja painopisteen siirtämistä toimenpiteistä luopumisesta syyteharkintaan. (VKS:2016:5,
HE 222/2010 vp) Tämä ohje on sittemmin menettänyt merkitystään, sillä syyttäjä ei enää syyt-
tämättäjättämisen yhteydessä voi antaa huomautusta. Nuorten kohdalla tulisivatkin enemmän
kiinnittää huomioita siihen, miten hyvin jo esitutkinnalla voidaan rikostutkinnallisten tavoit-
teiden lisäksi edistää mahdollisuutta puuttua vaikuttavasti ja myönteisellä tavalla rikoksesta
epäillyn nuoren olosuhteisiin ja kehitykseen (VKS:2016:5). Usein tähän on esitutinnan aikana
paremmat mahdollisuudet kuin syyteharkinnassa, sillä poliisi yleensä tapaa nuoren henkilö-
kohtaisesti ja esitutkintavaiheeseen liittyy usein eri viranomaisten yhteistyönä suoritettavia
tukitoimia.

Esitutinnan toimittamista voi vaatia myös muun seuraamuksen edellytysten selvittäminen tai
sellaisen rikoskokonaisuuden tutkiminen, jossa kaikkien osien tutkimisella saataisiin selvyttä
rikollisen toiminnan todellisesta laajuudesta tai ajallisesta kestosta. (VKS:2016:5, Poliisin ohje
2023)

Yksityinen etu viittaa etenkin asianomistajan vahingonkorvausintressiin (ETL 3:10 ja ETL 3:10a, 672/2014). Valtakunnansyyttäjän ohjeen mukaan vain asianomistajan mahdollisen vahingonkorvausvaatimuksen toteuttaminen ei kuitenkaan ole esitutkinnan rajoittamisen este, ellei kyseessä ole tärkeä etu. Mitä suurempi asianomistajan rikokseen perustuva taloudellinen intressi on, sitä tärkeämmästä edusta on yleensä asianomistajan kannalta kyse (VKS 5/2016:13). Osapuolten taloudellisilla oloilla ja asianomistajan mahdollisuuksilla saada vahinkonsa ilman esitutkintaa korvatuksi vahingon aiheuttajalta tai vakuutusyhtiöltä voi olla myös merkitystä. Yksityisen edun ollessa tärkeää vähäisempi, on harkittava tutkinnan jatkamista ainakin siihen saakka, että asianomistajan käytettävissä on riittävät tosiasiatiedot ja muu selvitys vaatimuksensa toteuttamiseen vaihtoehtoisella tavalla. Yhdenvertaisuuden näkökulma on myös tärkeä yksityistä etua arvioitaessa esimerkiksi silloin, kun samaan rikossarjaan kuuluvilla teoilla on eri asianomistajia. (HE 222/2010 vp.)

Asianomistaja voi saada korvauksen rikosvahinkolain (1204/2005) perusteella ja siinä mainittujen edellytysten täytyessä. Korvauksen voi saada myös siinä tilanteessa, että asiaa ei käsitellä tuomioistuimessa. Silloin korvaushakemukseen tulee liittää joko esitutkintapöytäkirja, tai jollei sitä ole laadittu, muu luotettava selvitys tapahtumasta sekä selvitys vahingosta ja muu tarpeellinen näyttö (rikosvahinkolaki 26.1 §). Mikäli asianomistajalle aiheutettu vahinko voidaan korvata rikosvahinkolain nojalla, esitutkintaa tulisi jatkaa ainakin niin pitkälle, että asianomistajalla on riittävä selvitys korvaushakemuksensa perusteeksi. Huomioon tulee ottaa paitsi juuri kyseisen asianomistajan mahdollisuus saada asiaa selvitettyksi, jos tutkintaa ei tehdä tai se lopetetaan, mutta myös samanlaisten rikosten asianomistajien yhdenvertaisuus. (VKS 5/2016; HE 222/2010)

Apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisu 12.3.2008 Dnro 21/45/08 käsittelee mm. korvauksiin liittyvää yksityistä etua. Tapauksessa tutkintavanki oli vankilan tiloissa pahoinpidellyt häntä tapamaan tulleen vierailijan. Viikko tämän jälkeen murhasta todennäköisin syin epäiltynä tutkintavanki tuomittiin murhasta, elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Kihlakunnansyyttäjä määräsi vankilassa tapahtunutta pahoinpitelyä koskevan esitutkinnan lopetettavaksi konkurrenssi-perusteella. Apulaisvaltakunnansyyttäjä otti asian omasta aloitteestaan uuteen harkintaan. Asianomistaja oli mm. huomauttanut, että hänelle oli hyvin vaikeaa, ellei käytännössä mahdollonta saada vahingonkorvauskysymys asianmukaisesti selvitettyksi. Tähän nähden apulaisvaltakunnansyyttäjä katsoi, että niin ikään tärkeä yksityinen etu vaati esitutkinnan toimittamista.

Päätös esitutkinnan rajoittamisesta on merkityksellinen myös asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden kannalta. Asianomistajalla on toissijainen syyteoikeus esitutkinnan rajoittamisen jälkeen (ROL 1:14.1, 455/2011). Syyttäjän tekemä esitutkinnan rajoittamispäätös ei ole syyttäjän ratkaisu olla nostamatta syytettä, vaan syytteen nostaminen on mahdollinen myös rajoittamispäätöksen tekemisen jälkeen asianomistajan omalla päätöksellä. Asianomistaja saa itse nostaa syytteen rikoksesta vain, jos syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta taikka esitutkintaviranomainen tai syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta, se keskeytetään tai tutkinta lopetetaan. Asianomistaja saa nostaa syytteen myös, jos esitutkintatoimenpiteiden suorittamista on tutkinnanjohtajan päätöksellä siirretty. Esitutkinta on esitutkinnan rajoittamispäätöksestä huolimatta aloitettava myös uudelleen, jos siihen asiassa ilmenneiden uusien seikkojen vuoksi on perusteltua syytä (ETL 3:10.3). Jotta asianomistaja voisi tosiasiallisesti käyttää syyteoikeuttaan, tulee esitutkinnan rajoittaminen tehdä sellaisella aikataululla, että asianomistajalla on riittävästi aikaa syytteen nostamiseen.

Lasten kohdalla korvausten saamisen vaikeudet korostuvat, koska heidän oikeuksiensa toteuttaminen on pitkälti aikuisten, kuten huoltajan tai rikosasian edunvalvojan varassa. Huoltajalla ja edunvalvojalla on tärkeä rooli siinäkin tapauksessa, että esitutkinta päätetään rajoittaa. Lapsen oikeusturva korostuu etenkin perheen sisäisissä tapauksissa, joissa vanhemmat saattavat nähdä lapsen edun puolueellisesta näkökulmasta. Kun edunvalvoja on haettu, hän voi huolehtia siitä, että rajoittamispäätöksestä huolimatta lapsella on tarvittaessa mahdollisuus kyseenalaistaa esitutkinnan päättämistä koskeva ratkaisu. Lisäksi lapsen edun toteuttaminen

voi edellyttää rikosasian käsittelyä normaalisti rikosprosessissa. Tällöin kysymys on erityisesti siitä, kenen voidaan katsoa syyllistyneen lapseen kohdistuneeseen rikokseen. Samalla tavalla lapsen edun voidaan katsoa edellyttävän tekoon syyllistyneen tuomitsemista kuin mitä aikuiset edellyttävät omassa asiassaan. Asian toisenlaisen käsittelyn perustelu olisi usein haastavaa lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Pelkkä rikosprosessi ja rangaistuksen antaminen tekoon syyllistyneelle ei kuitenkaan lapseen kohdistuneessa rikoksessa välttämättä ole ennalta estävyyden kannalta riittävää. Yleensä lapseen kohdistuneen rikoksen selvittäminen ja lapsen tilanne edellyttävät myös muita tukitoimia.

16.7. LAPSEN ETU

Lapsen edun arvioiminen ja huomioon ottaminen esitutkinnassa ja muussa poliisitoiminnassa on jokaisen poliisin velvollisuus. Lapsen edun periaate on yksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen pääperiaatteista. Yleissopimuksen 3.1 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etu on joustava ja siten monitulkintainen käsite, jonka sisältö on määriteltävä tapauskohtaisesti. Joustavuuden ja tapauskohtaisuuden vuoksi, lapsen etua on aina arvioitava kunkin lapsen ja tapauksen olosuhteiden mukaisesti.

Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen etu on kolmitasoinen. Ensinnäkin se on aineellista oikeutta ”a substantive right”. Tämä tarkoittaa, että lapsella on oikeus siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja otetaan ensisijaisesti huomioon, kun tarkastellaan erilaisia etuja päätöksen tekemiseksi käsiteltävänä olevassa asiassa. Toiseksi se on perustavanlaatuisen tulkintaperiaate, ”a fundamental, interpretative legal principle”. Jos lain säännös voidaan tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla, tulisi valita sellainen tulkinta, joka palvelee tehokkaimmin lapsen etua. Yleissopimuksessa ja sen valinnaisissa pöytäkirjoissa vahvistetut oikeudet tarjoavat lähtökohdat tulkinnalle. Kolmanneksi se on menettelysääntö ”a rule of procedure”. Aina kun tehdään tiettyyn lapseen, tiettyyn lapsiryhmään tai yleisesti lapsiin vaikuttavia päätöksiä, päätöksenteossa on arvioitava päätöksen mahdollisia vaikutuksia kyseiseen lapseen tai kyseisiin lapsiin. (Yleiskommentti CRC/C/GC/14, kohta 6)

Rikosprosessissa huomioon otettavat seikat riippuvat esimerkiksi siitä, missä prosessuaalisessa asemassa lapsi on ja mitkä ovat lapsen mahdollisuudet muutoksenhakukeinojen käyttöön. Lapsen edun huomioon ottaminen ei siten välttämättä tuo esitutkinnan rajoittamisen edellytysten arvioitiin uusia seikkoja, mutta se velvoittaa arvioimaan esitutkinnan rajoittamista nimenomaisesti lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Se esimerkiksi ohjaa kiinnittämään huomioita lapsen puhevallan käyttöön liittyviin asioihin.

Asiassa relevanteilla lapsen oikeuksilla tarkoitetaan aseman mukaan määräytyviä, joko asianomistajan tai rikoksesta epäillyn oikeuksia sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa taattuja kaikkia lapsia koskevia oikeuksia. Huomioon otettavia asioita voivat olla oikeus väkivallattomaan elämään, lapsen turvallisuus, mahdollisuus saada vahingonkorvauksia, tarvittavan muun avun ja tuen piiriin pääseminen, iän ja kehityksen mukainen kohtelu, lapsen omat näkemykset esimerkiksi tutkintatoimenpiteistä, jo tehdyt ja vielä tarvittavat tutkintatoimenpiteet, esitutkinnan ja koko rikosprosessin kesto ja sen vaikutus lapsen elämään.

Tärkein yksittäinen huomioon otettava asia on lapsen oikeus väkivallattomaan elämään ja riittävän huolenpitoon. Rikoksen toistuvuus eli uusimisen ja jatkamisen vaara estävät mahdollisuuden luopua toimenpiteistä, joten esitutkinnan rajoittamisesityksessä on syytä ottaa kantaa teon toistuvuuteen. Lisäksi huomioita on erityisesti kiinnitettävä väkivallan tai laiminlyönnin laatuun ja seurauksiin, teon motiiviin ja muihin olosuhteisiin. Lapsen edun arvioinnissa tulisi ottaa huomioon kaikki lapselle tilanteessa tärkeät oikeudet ja valita vaihtoehdoista se, joka parhaiten toteuttaa lapselle tilanteessa tärkeät oikeudet. Kyse ei ole lapsen edun nimeämisestä, vaan lapselle tilanteessa tärkeiden oikeuksien punninnasta ja parhaan mahdollisen rat-

kaisuvaihtoehdon valinnasta. Lapsen etu tulisikin nähdä kokonaisuutena, jota harkitaan kaiken saadun tiedon ja selvityksen valossa rajoittamisesitystä tehtäessä.

Jotta lapsen edun huomioon ottaminen voi saada merkitystä, on se perusteltava. Esitutinnan rajoittamisesitykseen on kirjattava, mitä asioita ja miten lapsen edun arvioinnissa otettiin huomioon. On tuotava myös esille, millä perusteella valintaa esitutinnan aloittamisen tai jatkamisen ja rajoitettavaksi ehdottamisen välillä on arvioitu ja perusteltava, miksi tässä yksittäisessä tapauksessa rikosprosessin jatkaminen olisi lapsen edun vastaista. Pelkkä toteamus siitä, ettei lapsen etu edellytä esitutinnan toimittamista loppuun ei ole riittävää (Kainulainen – Rantala 2024).

Lapsen edun arviointi tehdään aina tapauskohtaisesti kunkin lapsen osalta. Rajoittamiskäytäntöä on kuitenkin syytä tarkastella myös lasten yleisen edun kannalta, ettei lievänä pidettävän lähisuhdeväkivallan rajoittamisesta tule vakiintunutta menettelyä, mikä olisi omiaan heikentämään lapsiväestön oikeutta väkivallattomaan elämään.

Lapsen etu on otettava huomioon myös alaikäisen rikoksesta epäillyn osalta. Harkinnanvaraiset syyttämättäjäättämisen perusteet sisältävät paljon myös lapsen edun arvioinnin kannalta keskeisiä seikkoja. Huomioon otettavia asioita ovat esimerkiksi teon motiivi, nuoren ymmärrys teon vakavuudesta ja luonteesta sekä pyrkimykset poistaa teon seuraukset sekä muut nuorelle teosta koituvat seuraamukset. Alaikäisen epäillyn osalta lapsen edun mukaista voi olla myös esitutinnan toimittaminen loppuun ja asian siirtäminen syyteharkintaan.

Myös nuorten välisissä rikosepäilyissä on otettava huomioon lapsen etu. Esitutinnan rajoittamisen edellytysten täyttymisessä huomioita kiinnitetään pääasiassa rikoksesta epäillyn toimintaan ja olosuhteisiin. Siitä huolimatta myös näissä tapauksissa on otettava huomioon myös alaikäisen asianomistajan lapsen etu. Alaikäisten välisissä rikosepäilyissä on kiinnitettävä huomiota lisäksi asianosaisten väliseen dynamiikkaan ja pyrittävä tunnistamaan, onko kyse esimerkiksi tasavertaisten toverusten välisestä riidasta vai toistuvasta toiseen kohdistuvasta rikollisesta käyttäytymisestä.

Viranomaiset saattavat nähdä lapsen edun eri näkökulmista. Rikosasiassa yleisesti ajatellaan lapsen edun edellyttävän rikokseen syyllistyneen selvittämistä ja näytön varmistaminen korostuu. Lapsen edun ajatellaan edellyttävän, että saatavilla oleva näyttö turvataan. Lastensuojelussa lapsen edun arvioinnissa korostuvat hieman eri näkökulmat. Siellä saatetaan arvioida, että kysymys on enemmän sen arvioimisesta, miten lapsi jaksaa läpi rikosprosessin ja mikä on lapsen edun mukainen toimintamalli asiassa. Siitä näkökulmasta lapsen etu voisi olla jopa luopumista rikosasian tai vahingonkorvausten ajamisesta (Heikkilä ym. 2018, 136). Edunvalvojan tehtävä on saada lapsen ääni kuuluville, koska lapsi ei siihen itse pysty. Edunvalvojan tulee varmistaa lapsen edun toteutuminen ja kuulluksi tuleminen rikosprosessissa. (Heikkilä ym. 2018, 139).

Rikosprosessien pitkä kesto on ongelma niin lapsiin kohdistuvissa kuin alaikäisten tekemäksi epäillyissä rikoksissa. Lapsiasianomistajien kohdalla pitkä kesto liittyy erityisesti lapsen oikeusturvaan ja lapsen edun mukaiseen menettelyyn. (Fagerlund – Toivonen 2021) Alaikäisten rikoksesta epäiltyjen osalta kyse on korostuneesti nopeasti puuttumisesta nuoren tekoihin, mutta heidän kohdallaan kyse on lapsen etuun liittyvästä seikasta. Eduskunnan oikeusasiamies on antanut useita ratkaisuja esitutinnan viipymisestä.

Ratkaisussa EOAK/5625/2020 on käsitelty lapsiin kohdistuneiden rikosten käsittelyn kestoja koskevaa sääntelyä, ja rikosprosessin kesto on nostettu tärkeäksi osaksi lapsen oikeusturvaa. Ratkaisun mukaan esitutkintojen viipyminen on sinänsä yleinen ongelma, mutta lapsiin kohdistuvissa rikoksissa esitutkinnalla ja muullakin rikosprosessilla on erityispiirteitä. Eduskunnan oikeusasiamies on lisäksi kehottanut kahdessa ratkaisussaan EOAK/1084/2019 ja EOAK/3462/2019 poliisia kiinnittämään huomiota sekä lapsien tekemiksi epäiltyjen että lapsiin kohdistuneiden

rikosten esitutkintojen keston. Ratkaisujen mukaan esitutkinta on tuloksekkainta silloin, kun se voidaan toimittaa mahdollisimman pian rikoksen tapahduttua. Lisäksi esitutkinnan joutuisuudella on luonnollisesti suuri merkitys rikoksen uhrin kannalta. Esitutkinnan toimittaminen ilman aiheetonta viivytystä on tärkeää myös syylliseksi epäillyn kannalta, jotta hän ei joudu olemaan kauempaa kuin välttämätöntä rikoksesta epäillyn asemassa. Asianmukainen esitutkinta ja sen viivytyksetön toimittaminen on ratkaisun mukaan tärkeää koko rikosoikeudellisen järjestelmän toimivuuden ja uskottavuuden kannalta. Tällä kannalla voisi ajatella olevan relevanssia sekä tärkeän yleisen sekä yksityisen edun pohdinnassa. Jälkimmäisessä ratkaisussa EOAK/3462/2019 on esitutkinnan pituuden lisäksi nostettu muitakin yksilön kannalta tärkeitä huomioitavia seikkoja. Vaikka kyseisessä tapauksessa aiheutuneet vammat ovat olleet oikeusasiamiehen arvion mukaan lieviä, on asiassa otettava lisäksi huomioon, että rikoksen on epäilty tapahtuneen lapselle tärkeässä ympäristössä – koulussa – ja epäiltynä on ollut koulun henkilökuntaan kuuluva.

HUONEENTAULU: Malli lapsen kohdistuneen rikoksen esitutkinnan rajoittamisesta

Ohje: Tee esitys esitutkinnan rajoittamisesta täyttämällä jokainen laatikko. Näin voit varmistua, että esitys on laadullisesti ja sisällöllisesti riittävä ja syyttäjä saa käyttöönsä riittävät tiedot ratkaisunsa tueksi.

SOVELTUVAN PERUSTEEN VALINTA:

Harkinta siitä, että onko valitun perusteen käyttö puolustettavaa lapsen kohdistuneen rikosepäilyn osalta ja onko rikosasian erityispiirteet huomioitu.

Esimerkiksi: ”Tutkinnanjohtaja X, esittää syyttäjälle esitutkinnan rajoittamista ETL XX perusteella. Esitutkinnassa selvitettyjen seikkojen (ks. alla) perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta.”

LYHYT TAPAHTUMAINKuvaus

Tiivistys siitä, kuinka asia on tullut poliisin tietoon ja mistä on kyse (esitutkinnassa selvittävät asiat, ETL 1:2).

Myös teon seuraukset, esim. terveydenhuollon ammattilaisen toteamat.

Tarvittaessa voidaan koota kaikki esitykseen sisältyvät salassapidettävät asiat yhteen kohtaan ja merkitään: ”Salassapidettävä osuus alkaa – –Salassapidettävä osuus loppuu.”

ASIAN KÄSITTELY

Selostus siitä, miten asiaa on käsitelty esitutkinnassa.

Lapsen puhevallan käyttäminen (kuka/ketkä?), ja selostus rikosasian edunvalvojan määräämisestä. Jos eturistiriitatilanteessa edunvalvojaa ei ole, selostetaan sille perustelut.

Soveltuuko sovittelu? Lähisuhdeväkivallan sovittelu ei ole sallittua.

Onko lapsi kuulusteltu: sisältö ja kenen toimesta kuulustelu suoritettu.

TIIVISTELMÄ MUIDEN VIRANOMAISTEN TOIMENPITEISTÄ/TIEDOISTA

Lyhyesti tiedot, joita muilta viranomaisilta on tapauksesta saatu.

Kokonaisarviointi lapsen tilanteesta ja tulevasta.

Asiassa jo tehdyt toimenpiteet muissa viranomaisissa sekä lisäksi suunnitelma siitä, miten asiaa tullaan jatkossa muissa viranomaisissa käsittelemään.

TÄRKEÄ YLEINEN TAI YKSITYINEN ETU

Tärkeä yleinen etu. Huomioon otettavat asiat mm: yleispreventio, rikosepäily on herättänyt suurta julkista huomiota, epäily liittyy uudenlaiseen rikolliseen ilmiöön, epäilty on yhteiskunnallisesti huomattavassa asemassa, rikollisen toiminnan jatkamisen vaara on ilmeinen yms.

Tärkeä yksityinen etu liittyy esimerkiksi vahingonkorvauksiin. Lasten kohdalla oikeuksien toteutuminen on usein huoltajan tai edunvalvojan varassa. Onko lapselle odotettavissa korvausta ja jos kyllä, onnistuuko se, jos esitutkinnasta tehdään rajoittamispäätös? Harkinnassa tulee huomioida myös muut lapsen yksityiseen etuun liittyvät seikat, kuten koko rikosprosessin tarpeellisuus lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

LAPSEN ETU

Lapsen etu on aina tapauskohtainen harkinta käsiteltävän asian ja lapsen elämän kokonaisuudesta. Huomioitavaa on se, miten ja mihin perustuen viranomainen on harkinnut lapsen etua.

Esimerkiksi: ”Ottaen huomioon teon vakavuus, saatu selvitys ja lapsen kieltäytyminen kuulustelusta sekä vallitseva perhetilanne ja asian käsittely lastensuojelussa, olisi esitutkinnan jatkaminen kohduttontaa, sillä saavutettavaan tulokseen nähden. Rikosprosessin jatkaminen ei ole myöskään lapsen edun mukaista näiden edellä mainittujen seikkojen perusteella. Lastensuojelu on poliisien saamien tietojen mukaan työskennellyt aktiivisesti perheen kanssa, ja tämä työskentely jatkuu edelleen. Poliisin tietoon ei ole tämän ilmoituksen jälkeen tullut uusia ilmoituksia, että perheen lapsiin olisi kohdistunut uudelleen väkivaltaa.”

HUONEENTAULU: Malli lapsen tekemän rikoksen esitutinnan rajoittamisesta

SOVELTUVAN PERUSTEEN VALINTA:

Harkinta siitä, että onko valitun perusteen käyttö puolustettavaa lapseen kohdistuneen rikosepäilyn osalta ja onko rikosasian erityispiirteet huomioitu.

Esimerkiksi: ”Tutkinnanjohtaja X, esittää syyttäjälle esitutinnan rajoittamista ETL XX perusteella. Esitutkinnassa selvitettyjen seikkojen (ks. alla) perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta.”

LYHYT TAPAHTUMAINKuvaus

Tiivistys siitä, kuinka asia on tullut poliisin tietoon ja mistä on kyse (esitutkinnassa selvittävät asiat, ETL 1:2). Myös seuraukset.

Teonkuvauksessa olisi tuotava esille, onko kyse yksittäistapauksellisesta teosta ja, onko rikoksesta epäilty aikaisemmin ollut epäiltynä tai syytettynä rikoksesta.

Tarvittaessa voidaan koota kaikki esitykseen sisältyvät salassapidettävät asiat yhteen kohtaan ja merkitään: ”Salassapidettävä osuus alkaa – Salassapidettävä osuus loppuu.”

ASIAN KÄSITTELY

Selostus siitä, miten asiaa on käsitelty esitutkinnassa.

Lapsen puhevallan käyttäminen (kuka/ketkä?), ja selostus rikosasian edunvalvojan määräämisestä. Jos eturistiriitatilanteessa edunvalvojaa ei ole, selostetaan sille perustelut.

Sovittelu? Onko sitä harkittu? Sovittelun lopputulos ja tarvittaessa rikoksesta epäillyn asenne / sovitteluhaluus. Huoltajan osallistuminen ja suhtautuminen asian selvittämiseen.

Jos tehty kuulustelu: mitä selvinnyt ja kuka ollut läsnä.

TIIVISTELMÄ MUIDEN VIRANOMAISTEN TOIMENPITEISTÄ/TIEDOISTA

Lyhyesti tiedot, joita muilta viranomaisilta on tapauksesta saatu.

Kokonaisarviointi lapsen tilanteesta ja tulevasta

Asiassa jo tehdyt toimenpiteet muissa viranomaisissa sekä lisäksi suunnitelma siitä, miten asiaa tullaan jatkossa muissa viranomaisissa käsittelemään. Ankkuritiimin työskentely nuoren kanssa.

TÄRKEÄ YLEINEN TAI YKSITYINEN ETU

Tärkeä yleinen etu. Huomioon otettavat asiat mm: yleispreventio, rikosepäily on herättänyt suurta julkista huomiota, epäily liittyy uudenlaiseen rikolliseen ilmiöön, epäilty on yhteiskunnallisesti huomattavassa asemassa, rikollisen toiminnan jatkamisen vaara on ilmeinen yms.

Tärkeä yksityinen etu liittyy esimerkiksi vahingonkorvauksiin. Lasten kohdalla oikeuksien toteutuminen on usein huoltajan tai edunvalvojan varassa. Onko lapselle odotettavissa korvausta ja jos kyllä, onnistuuko se, jos esitutkinnasta tehdään rajoittamispäätös? Harkinnassa tulee huomioida myös muut lapsen yksityisen etuun liittyvät seikat, kuten koko rikosprosessin tarpeellisuus lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Onko korvauksista sovittu sovittelussa tai muussa menettelyssä? Onko nuori maksanut sovitut korvaukset tai aloittanut osamaksut?

LAPSEN ETU

Lapsen etu on aina tapauskohtainen harkinta käsiteltävän asian ja lapsen elämän kokonaisuudesta. Huomioitavaa on se, miten ja mihin perustuen viranomaisen on harkinnut lapsen etua.

Esimerkiksi: Asianosaiset ovat päässeet asiassa sovintoon ja rikoksesta epäilty on pyytänyt anteeksi ja maksanut sovitut vahingonkorvaukset. Oikeudenkäynti ja mahdollinen rangaistus olisivat tarpeettomia eikä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista. Rikosprosessin jatkaminen olisi lapsen edun vastaista, sillä prosessin tavoitteet on saavutettu esitutkinnan aikana ja asian käsittelyä vain pitkitettäisiin siirtämällä se syyteharkintaan. Aloitettua esitutkinta sekä sovittelua ja asian käsittelyä niissä voidaan pitää riittävänä puuttumisena tilanteeseen.

Lähteet ja lisätietoja:

Ankkuritoiminnan käsikirja. Sisäministeriön julkaisuja 2022:40.

Apulaisvaltakunnansyyttäjän ratkaisu annettu 12.3.2008 Dnro 21/45/08

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 30.5.2018 Dnro EOAK/1299/2018

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 10.10.2019 Dnro EOAK/1084/2019

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 10.10.2019 Dnro EOAK/3462/2019

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 5.6.2020 Dnro EOAK/3150/2019

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 19.8.2020 Dnro EOAK/2416/2020

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 2.9.2020 Dnro EOAK/5625/2020

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 21.8.2023 Dnro EOAK/7588/2022

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 15.12.2023 EOAK/1139/2023

Fagerlund, Monica, Virve-Maria Toivonen, Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:3. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2021.

Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi HE 222/2010 vp.

Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi HE 58/2013 vp.

Heikkilä, Marjukka, Satu Rantaeskola & Tuija Suikkanen-Malin, Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala 2018.

Kainulainen, Heini, Rantala, Marjo, Esitutinnan rajoittaminen ja syyttämättä jättäminen pari- ja lähisuhdeväkivallassa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2024.

Kauppinen, Julia (toim.) Käsikirja lasten ja nuorten sovitteluihin. Aseman Lapset ry 2022.

Lapsen oikeuksien komitea 2013: Yleiskommentti nro 14. Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. CRC/C/GC/14.

Liimatainen, Minna, Rantaeskola, Satu, Toiminnallinen käsikirja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi. Poliisi, Poliisihallitus 2022.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL, Hankesuunnitelma Barnahus-hanke 2024–2025. Helsinki 2023. [https://thl.fi/documents/155392151/190159819/Hankesuunnitelma+-Barnahus-hanke+2024-2025+\(2\).pdf/d10d8c58-10a2-e9b4-5260-6b9e552e50d8/Hankesuunnitelma+Barnahus-hanke+2024-2025+\(2\).pdf?t=1697032682274](https://thl.fi/documents/155392151/190159819/Hankesuunnitelma+-Barnahus-hanke+2024-2025+(2).pdf/d10d8c58-10a2-e9b4-5260-6b9e552e50d8/Hankesuunnitelma+Barnahus-hanke+2024-2025+(2).pdf?t=1697032682274). (viitattu 15.5.2025). (THL 2023a).

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL 7.12.2023 Lastensuojelun käsikirja: Rikoksen ja riidan sovittelumenettely. <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/rikoksen-ja-riidan-sovittelumenettely> (viitattu 15.5.2025). (THL 2023b.)

VKS 2016:5, Esitutinnan rajoittaminen, Valtakunnansyyttäjän 24.10.2016 antama yleinen ohje syyttäjille. Dnro 22/31/15.

VKS 2016:6. Syyttämättä jättämispäätöksen laatiminen ja sisältö. Valtakunnansyyttäjän 8.12.2016 antama yleinen ohje syyttäjille. Dnro 23/31/16.

Poliisin ohje. Esitutkinnan priorisointi ja päätöksenteko. Poliisihallituksen 19.10.2023 antama ohje POL-2023-685548.

West, Linnea, Esitutkinnan rajoittaminen lapsen ollessa asianomistajana väkivaltarikoksessa. YAMK-tutkielma. Poliisiammattikorkeakoulu 2021.

17. SOVITTELU

17.1. SOVITTELUN SÄÄDÖSPOHJA

Erikoissyyttäjä, apulaispäällikkö Pia Mäenpää, Itä-Suomen syyttäjälaitos

Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (myöhemmin sovittelulaki) 1015/2005 2 §:n 2 momentin mukaan alaikäisen henkilön on annettava suostumuksensa sovitteluun henkilökohtaisesti. Alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää lisäksi, että myös hänen huoltajansa tai muut lailliset edustajansa (edunvalvoja) suostuvat siihen. 3 §:n mukaan soviteltavaksi ei saa ottaa alaikäiseen kohdistunutta rikosta, jos uhrilla on rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi erityinen suojan tarve. Jos rikosta ei voida sovittaa, myöskään siitä aiheutuneen vahingon korvaamista koskevaa asiaa ei saa ottaa soviteltavaksi.

Lain esitöiden (HE 93/2005 vp) mukaan laissa ei säädettäisi ikärajaa sovitteluun osallistumiselle, joten myös alaikäinen henkilö voi olla osapuolena sovittelussa. Alaikäisen osallistumisesta sovitteluun rajoittaa kuitenkin 2 pykälästä ilmenevä vaatimus, että osapuolen tulee ymmärtää sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkitys. Kun henkilön kypsyyttä tässä suhteessa arvioidaan, on perusteltua kiinnittää huomiota hänen ikäänsä, kehitystasoonsa ja olosuhteisiinsa kokonaisuudessaan. Myös alaikäisen tulee itse henkilökohtaisesti ilmaista suostuvansa sovitteluun.

Sovittelulakia muutettiin 1.1.2025 voimaan tulleella muutoksella. Lakiin lisättiin 3a §, jossa on lueteltu läheiseen kohdistuneen rikoksen sovittelua koskevat rajoitukset. Muutoksen myötä soviteltavaksi ei saa ottaa rikoslain (39/1889) 21 luvun 16 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuun henkilöön kohdistunutta tahallista:

- 1) väkivaltaa sisältävää rikosta;
- 2) rikoslain 20 luvussa tarkoitettua seksuaalirikosta;
- 3) rikoslain 21 luvussa tarkoitettua henkeen ja terveyteen kohdistuvaa rikosta;
- 4) rikoslain 25 luvun 1 §:ssä tarkoitettua vapaudenriistoa, 2 §:ssä tarkoitettua törkeää vapaudenriistoa, 3 §:ssä tarkoitettua ihmiskauppaa, 3 a §:ssä tarkoitettua törkeää ihmiskauppaa, 7 §:ssä tarkoitettua laitonta uhkausta, 7 a §:ssä tarkoitettua vainoamista tai 8 §:ssä tarkoitettua pakottamista;
- 5) rikoslain 31 luvun 1 §:ssä tarkoitettua ryöstöä tai 2 §:ssä tarkoitettua törkeää ryöstöä.

Mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös siinä tarkoitettun rikoksen yritystä, jos yritys on säädetty rangaistavaksi.

Rikoslain 21 luvun 16 § 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu henkilö on tekijän aviopuoliso tai entinen aviopuoliso, sisarus tai sukulainen suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa taikka henkilö, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen.

Sovittelulain 3a § 3 momentin mukaan kuitenkin poiketen siitä, mitä 1 momentissa säädetään, rikoksen saa kuitenkin ottaa soviteltavaksi, jos:

- 1) syyttäjä ei saa nostaa rikoksesta syytettä, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi; tai
- 2) rikos on kohdistunut alaikäisen epäillyn huoltajaan tai sukulaiseen eikä siitä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa.

Lain 13 §:n 2 momentin mukaan vain poliisi- tai syyttäväviranomaisella on kuitenkin oikeus tehdä aloite sovitteluun ryhtymisestä, jos kyseessä on 3 a §:n 3 momentin 2 kohdassa tarkoitettu rikos. 3 a § 3 momentin 2 kohdassa tarkoitettussa rikoksessa rikos on kohdistunut alaikäisen epäillyn huoltajaan tai sukulaiseen eikä siitä ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa.

Muutoin esitöiden mukaan laissa ei rajata sitä, minkä tyyppisiä rikoksia sovittelussa voidaan käsitellä. Arviointi tehtäisiin tapauskohtaisesti siten, että huomioon otettaisiin tapauksen erityispiirteet ja olosuhteet kokonaisuutena. Esimerkiksi osapuolten keskinäiseen suhteeseen liittyvät näkökohdat, kuten pyrkimys heikomman osapuolen suojaamiseen, voisivat johtaa siihen, että asian ei katsottaisi soveltuvan soviteltavaksi, vaikka osapuolet suostuisivat sovitteluun ja pystyisivät ymmärtämään siinä tehtyjen ratkaisujen merkityksen. Rikoksen tyyppillä voi olla tässä suhteessa merkitystä esimerkiksi siten, että lapseen kohdistuvia seksuaalirikoksia ei tulisi pääsääntöisesti ollenkaan ottaa soviteltavaksi.

Sovittelutoimisto arvioi jokaisen rikosasian (muut kuin 3a §:ssä tarkoitettut) kohdalla erikseen, voiko asian ratkaista sovittelussa. Se arvioi tilanteen kokonaisuutena ja ottaa huomioon esimerkiksi rikoksen laadun, tekotavan ja osapuolten väliset suhteet. Arvioitaessa jutun soveltuvuutta sovitteluun, arvio tulee aina tehdä tapauskohtaisesti ja nimenomaisesti lapsen/nuoren edun mukaisesti.

Edelleen arvioitaessa sovittelun mahdollisuutta on syytä miettiä, olisiko siihen hyvä saada osallistumaan myös sosiaalitoimen edustaja (esimerkiksi lapsen/perheen sosiaalityöntekijä) ja tapauskohtaisesti esimerkiksi terveydenhuollosta sopiva lapsen/nuoren asioita tunteva työntekijä.

Jos lapsella on edunvalvoja, edunvalvoja arvioi, antaako hän suostumuksensa sovitteluun. Tapauskohtaisesti on aina harkittava, minkä ikäinen lapsi/nuori itse voi osallistua sovitteluun. Alaikäisellä on syytä olla edunvalvoja/avustaja paikalla sovittelussa.

Lähteet ja lisätietoja:

Poliisihallituksen ohje 2025: Rikosasian ohjaaminen sovitteluun. POL-2024-108437 12.6.2025.

Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) verkkosivut: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu - THL (2.11.2021)

Mahkonen, Sami 2010: Lapsen korvausvastuu. Edita Publishing. Mahkonen, Sami 2017: Konfliktit koulussa. Edita Publishing.

Flinck, Aune 2013: Rakennamme sovintoa - Opas rikosten ja riitojen sovitteluun. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Helsinki. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-623-6> (2.11.2021)

Eskelinen, Ossi 2005: ”Hermost vapautu ja tuli puhdas olo”. Alle 15-vuotiaiden rikosten sovittelun käytännöt ja vaikutukset. Lapset rikosten sovittelussa -tutkimusprojektin raportti. 185 s. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:3. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. ISBN 952-00-1617-1 (sähköinen). (2.11.2021).

17.2. RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN SOVITTELU KÄYTÄNNÖSSÄ

Ilona Rimpilä, kehittämisspäälikkö, THL ja Minna Kosonen, erityisasiantuntija, THL

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on ollut Suomessa jo 20-vuotta laissa säädetty¹, maksuton palvelu, joka on avoin kaikille rikoksen osapuolille. Palvelu on valtakunnallinen ja sitä tarjoaa 17 valtion rahoittamaa sovittelutoimistoa eri puolilla maata.

Suurin osa sovitteluun tulevista rikos- ja riita-asioista ohjautuu sovittelutoimistoihin poliisin kautta. Esitutkintalaki määrittelee sovittelun osapuolten oikeudeksi ja velvoittaa poliisin kertoamaan sovittelumahdollisuudesta viipymättä epäilylle ja asianomistajalle². Poliisilaki puolestaan edellyttää poliisia edistämään sovinnollisuutta³. Mahdollisesti juuri näiden velvoitteiden vuoksi poliisi on käytännössä yleisin taho, joka ohjaa myös alaikäisten rikosasioita sovitteluun, vaikka lain mukaan mm. alaikäisen huoltaja tai koulu voi tehdä sovittelualoitteen.

Poliisin työtä sovitteluun ohjaamisessa tukee Poliisihallituksen kesäkuussa 2025 julkaisema ohje *Rikosasian ohjaaminen sovitteluun* (POL2024108437). Tämä luku ei korvaa ohjetta, vaan keskittyy siihen, mitä rikos- ja riita-asioiden sovittelu tarkoittaa lasten ja nuorten tapauksissa.

17.2.1. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu erityisesti alaikäisten ja nuorten palveluna

Sovittelupalvelu tarjoaa lapsille ja nuorille helposti saavutettavan, täysin luottamuksellisen, yhteisöllisen ja osallistavan tavan käsitellä rikosasiaan liittyviä tilanteita sekä tunteita. Menettelyssä huomioidaan myös huoltajien ja läheisten tuki sekä osallisuus. Sovittelu tarjoaa mahdollisuuden kohdata tapahtunut, ottaa vastuu, hyvittää aiheutettu vahinko, toipua ja rakentaa uudelleen luottamusta.

Sovittelu hyödyttää sekä alaikäistä tai nuorta epäiltyä että uhria, sillä se auttaa ehkäisemään pelkoja sekä kostonkierteitä. Sovitteluprosessissa sovitaan usein korvauksista ja käyttäytymisestä. Tämä on erityisen tärkeää mm. koulussa tai muissa alaikäisten yhteisöissä sattuneissa tapauksissa, joissa osapuolet jatkavat arkea samassa ympäristössä.

Nuorten kohdalla sovittelu voi olla myös kasvun paikka ja hetki, jolloin nuori ymmärtää tekojensa seuraukset ja saa tilaisuuden korjata tilannetta rakentavasti. Lasten oikeuksien sopimus velvoittaakin edistämään alaikäisille vaihtoehtoisia, ei-oikeudellisia toimintatapoja silloin kun lasta epäillään lain rikkomisesta⁴.

Sovitteluun osallistumiselle ei ole ikärajaa⁵. Yleisesti ottaen sovittelu toimii kuitenkin parhaiten silloin, kun osapuolet ovat valmiita ja kykeneviä keskustelemaan tapahtuneesta keskenään, huoltajien ja sovittelijoiden tuella. Tilastojen mukaan tyypillinen sovittelun asiakas on alaikäinen rikoksesta epäilty nuori mies⁶.

Ylipäätään alaikäisten ja nuorten rikos- ja riita-asioiden sovitteluun ohjattujen epäiltyjen sekä asianomistajien määrä on kasvanut tasaisesti. Vuonna 2021 heitä ohjattiin sovitteluun

1 Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005 (myöh. "Sovittelulaki"), <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2005/1015>

2 Esitutkintalaki 805/2011 luku 4 16 § ja 18 §

3 Poliisilaki 872/2011 6 §

4 Lasten oikeuksien sopimus, 40 artikla, kohta 3 b.

5 Sovittelulain esitöiden (HE 93/2005 vp) mukaan laissa ei säädettäisi ikärajaa sovitteluun osallistumiselle, joten myös alaikäinen henkilö voi olla osapuolena sovittelussa.

6 ks. esim. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2024. Tilastoraportti 53/2024. Suomen virallinen tilasto (SVT).

yhteensä 7 971⁷ ja vuonna 2024 jo 10 564. Vuonna 2024 alle 18-vuotiaat muodostivat 35,2 % kaikista sovitteluun ohjatuista epäillyistä⁸.

17.2.1.2 Erilaisia sovittelumenettelyitä lapsille ja nuorille

Suomalainen sovittelukenttä on laaja ja tarjolla on paljon erilaisia, enemmän ja vähemmän tunnettuja sovittelumenettelyiden tarjoajia. Tämä voi hämmentää viranomaisia ja kansalaisia, joten eri sovittelumuodoista on syytä olla tietoinen.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on tuomioistuinsovittelun ja avioliittolain mukaisen sovittelun ohella ainoa lakisääteinen sovittelupalvelu. Lasten ja nuorten kohdalla esimerkiksi koulujen ja oppilaitosten konfliktienratkaisukulttuuriin voi kuitenkin sisältyä organisaatioiden omia, sisäisiä ja vapaaehtoisesti käytössä olevia sovittelumenettelyjä. Tällaisia edustaa esimerkiksi monissa peruskouluissa käytössä oleva VERSO⁹.

Myös Aseman Lapset ry:n kehittämä ja kouluttama katusovittelu¹⁰ on etenkin pääkaupunkiseudulla käytössä oleva menettely, johon poliisi tai koulu voi ohjata vaikkapa koulussa tapahtuneita asioita käsiteltäväksi. Katusovittelijat työskentelevät kuitenkin usein yhteistyössä lakisääteisen rikos- ja riita-asioiden sovittelupalvelun kanssa.

Näiden mallien lisäksi sovittelumenettelyä tai sen piirteitä voi sisältyä myös muihin kiusaamisen ja väkivallan vastaisen työn malleihin ja toimintatapoihin, joita esimerkiksi erilaiset järjestöt tai hankkeet tarjoavat. Lisäksi rikosasioiden sovittelua voivat tarjota myös asianajajat.

Tässä tekstissä käsitellään kuitenkin vain valtakunnallista, lakisääteistä rikos- ja riita-asioiden sovittelupalvelua, joka on volyymeiltaan laajin, kaikkialla Suomessa saatavilla oleva, maksuton ja yleisesti hyödynnetty. Lakisääteisessä rikossovittelussa käsitellään vuosittain noin 10 000 sovittelualoitetta.

17.2.2. Soveltuvuusarviointi ja rikos- ja riita-asioiden sovitteluprosessi

17.2.2.1 Lasten ja nuorten asioiden ohjautuminen rikos- ja riita-asioiden sovitteluun

THL:n tilastojen mukaan¹¹ sovitteluun ohjautuvat useimmiten henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset (kuten lievät ja perusmuotoiset pahoinpitelyt), omaisuusrikokset (esimerkiksi vahingonteot) sekä anastusrikokset (kuten näpistyksyet ja varkaudet). Myös kunnianloukkaukset. Nämä ovat yleisimpiä sovitteluun ohjattuja rikosasioita myös alaikäisten kohdalla. Sovittelulaki sisältää muutamia rajoituksia, mutta pääasiassa sovittelulain esitöissä¹² ei rajata sitä, minkä tyyppisiä rikoksia sovittelussa voidaan käsitellä.

Poliisi on yleensä ensimmäinen viranomainen, joka kohtaa nuoren joko epäiltynä tai uhrina, ja siksi myös ensimmäinen, joka voi nähdä sovittelun mahdollisena vaihtoehtona. Poliisin velvollisuus on ilmoittaa osapuolille (alaikäisten lisäksi heidän huoltajilleen) sovittelumahdollisuudesta¹³. Lisäksi poliisin tehtävänä on selittää sovittelun periaatteet ja arvioida alustavasti, voisiko sovittelu soveltua kyseiseen tilanteeseen.

7 ks. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2021. Tilastoraportti 31/2022. Suomen virallinen tilasto (SVT).

8 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2024. Tilastoraportti 53/2024. Suomen virallinen tilasto (SVT). Sivü 35.

9 ks. Suomen sovittelufoorumi ry: <https://sovittelu.com/vertaissovittelu/>

10 ks. Aseman Lapset ry: <https://asemanlapset.fi/toimintamuotomme/konfliktityo/katusovittelu/>

11 ks. esim. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2024. Tilastoraportti 53/2024. Suomen virallinen tilasto (SVT).

12 HE 93/2005 vp

13 Esitutkintalaki 805/2011 luku 4 16 § ja 18 §

Vaikka poliisi ehdottaisi sovittelua, alaikäisen ja hänen huoltajansa ei tarvitse esitutkintavaiheessa vielä ilmoittaa poliisille suostumusta varsinaiseen sovitteluprosessiin. Riittää, että osapuolet antavat luvan asian ja siihen liittyvien perustietojen lähettämiseen sovittelutoimistoon.

Mikäli suostumus asian lähettämiseen saadaan kaikilta osapuolilta, voi poliisi tehdä sovittelualoitteen. Sen tekoon tarvitaan vähintään kaikkien osapuolten sekä heidän huoltajiensa nimi, hetu (aluksi syntymäaikakin riittää), puhelinnumero, osoite, rikosnimike ja siihen liittyvä aika- ja paikkatieto sekä lyhyt kuvaus tapahtuneesta. Poliisilaitosten on hyvä sopia yhdessä paikallisten sovittelutoimistojen kanssa sovittelualoitteen tekoon liittyvistä käytännöistä sekä varmistaa ne vuosittain. Toimistoille voi toimittaa aloitteita monin tavoin.

17.2.2.2 Soveltuvuuden arviointi

Sovittelun ammattihenkilöstön lakisääteisenä tehtävänä on arvioida asian soveltuvuus sovitteluun¹⁴. Poliisi ei siis päätä, voidaanko asia sovittaa, vaan sen tehtävä on ohjata asia sovittelutoimiston arvioitavaksi.

Kun sovittelualoite on saapunut sovittelutoimistoon, sovittelutoimiston ammattihenkilöstö ottaa yhteyttä asian osapuoliin ja ryhtyy selvittämään sovitteluhalukkuutta sekä muita sovittelun lakisääteisiä edellytyksiä. Tässä vaiheessa sovittelutoimisto voi osapuolen luvalla pyytää poliisilta tapahtuneeseen liittyviä lisätietoja tai materiaalia.

Edellytyksiä arvioidaan tarkastelemalla tapahtunutta kokonaisuutena mm. rikoksen laatu ja tekotapa huomioiden mitä on tapahtunut, minkälaista väkivaltaa tai vahinkoa tilanteeseen liittyy, millainen suhde osapuolilla on ja ovatko he halukkaita ja valmiita kohtaamaan toisensa sovittelussa. Arvioitaessa asian soveltuvuutta sovitteluun arvio tehdään aina tapauskohtaisesti ja nimenomaisesti lapsen tai nuorten edun mukaan.

Edellytysten arvioinnin aikana tarkastellaan myös lapsen, nuoren tai perheen muiden palveluiden ja tuen tarvetta. Tarve muille palveluille ja tuelle voi nousta esiin myös sovitteluprosessin aikana tai vasta sen jälkeen. Sovittelutoimisto voi ohjata asiakkaita RIKU:un tai vaikkapa oikeusaputoimistoon.

Alaikäisen ollessa osapuolena, sovitteluhalukkuus selvitetään alaikäiseltä itseltään sekä hänen huoltajiltaan tai muilta laillisilta edustajilta. Lisäksi alaikäisen kohdalla arvioidaan myös hänen kehitystasonsa ja se, kykeneekö hän ymmärtämään sovittelun ja siinä tehtyjen ratkaisujen merkityksen¹⁵. Huoltaja tai edunvalvoja kulkee tällöin rinnalla varmistamassa, että nuoren oikeudet ja etu tulevat huomioituksi.

Sovittelulakiin on säädetty rajoituksia alaikäisiä sekä lähisuhteessa tapahtuneita rikoksia koskien. Soviteltavaksi ei sovittelulain mukaan saa ottaa alaikäiseen kohdistunutta rikosta, jos uhrilla rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi on erityinen suojan tarve¹⁶. Lisäksi vuoden 2025 alussa voimaan tullut lakimuutos rajaa lähisuhteessa tapahtuneet väkivalta- ja seksuaalirikokset sekä eräät muut lähisuhteessa tapahtuneet rikokset sovittelun ulkopuolelle. Lakimuutos sisältää kuitenkin poikkeuksen, joka koskee tilanteita, joissa alaikäinen kohdistaa lievää väkivaltaa huoltajaansa tai sukulaiseensa. Tällöin sovittelu on edelleen mahdollista.¹⁷

Asian ottaminen soviteltavaksi ei siis ole automaatio. Jokaisen tapauksen kohdalla pohditaan erikseen, soveltuuko asia sovitteluun ja onko sovittelu tarkoituksenmukaista. Mikäli edellytyk-

14 Sovittelulaki 1015/2005 15 §

15 Sovittelulaki 1015/2005 2 §

16 Sovittelulaki 1015/2005 3 §

17 Sovittelulaki 1015/2005 3 a §

set sovittelulle eivät täyty, asiasta tehdään kielteinen, valituskelpoinen päätös sovitteluun ottamisesta. Jos asia soveltuu sovitteluun, se saa myönteisen sovittelupäätöksen.

17.2.2.3 Rikos- ja riita-asioiden sovittelun järjestäminen

Myönteisen sovittelupäätöksen saanut asia ohjataan parina työskenteleville vapaaehtoisille sovittelijoille soviteltavaksi. Sovittelijat ovat tehtävään koulutettuja vapaaehtoisia, jotka toimivat sovittelutoimiston ammattihenkilöstön ohjauksessa, tuella ja valvonnassa. Lasten ja nuorten asioihin valitut sovittelijat omaavat usein koulutus- tai työtaustansa kautta erityisosaamista lasten, nuorten ja perheiden kohtaamiseen.¹⁸ Vapaaehtoissovittelijan parina voi toimia näissä asioissa myös aiemmin mainittu, koulutettu katusovittelija.

Sovittelut toteutetaan usein sovittelutoimiston tiloissa yleisön läsnä olematta. Sovittelu voidaan toteuttaa joissain tapauksissa myös etänä. Usein lasten ja nuorten asioissa osapuolet tavataan ensin erikseen ja vasta sen jälkeen yhdessä.

Alaikäisen kanssa sovitteluun osallistuu huoltaja tai muu laillinen edustaja. Myös muita tukihenkilöitä voi osallistua. Viime aikoina sovittelutoiminnassa on alettu suosia laajennetun sovittelun mallia¹⁹, joka osallistaa lasten ja nuorten asioiden käsittelyyn laajasti heille tärkeitä läheisiä. Myös poliisi, koulun henkilökunta tai vaikkapa harrastusvalmentaja voivat osallistua laajennettuun sovitteluun.

Sovittelutapaamisissa käydään dialogia puolueettomasti ja kaikkia kuunnellen. Tapaamisissa pohditaan sovittelijoiden tuella, mitä on tapahtunut, miten tilannetta voisi korjata ja tapahtunutta hyvittää. Sovittelussa korostuvat lasten ja nuorten oma toimijuus, osallisuus ja vastuu käsitellä sekä ratkaista asiansa avustetusti. Sovittelussa alaikäiset pääsevät esimerkiksi itse luomaan pelisääntöjä välilleen aikuisten tuella.

Sovittelussa käydyt keskustelut ovat luottamuksellisia, eikä keskustelujen sisältöä kerrota ulkopuolisille. Mikäli osapuolet pääsevät sovintoon, he voivat laatia kirjallisen sovittelusopimuksen sovittelijoiden avustuksella. Sopimuksessa he voivat sopia mm. hyvityksestä, käyttäytymisestä sekä väleistään jatkossa.

17.2.3. Sovittelun jälkeen

Sovittelutoimiston tehtävä on lähettää sovittelun lopputulos aloitteentekijälle, eli pääasiassa poliisille, tiedoksi. Mikäli sovittelu ei ole käynnistynyt, poliisi saa tiedoksi kielteisen päätöksen. Keskeytyspäätös lähetetään tiedoksi, mikäli käynnistynyt prosessi keskeytyi. Sovittelu voi päättyä myös tilanteeseen, että sovintoa ei synny. Tästäkin tiedotetaan.

Mikäli asia on soviteltu ja se on päätynyt sovintoon, usein poliisille lähetetään kopio sovittelusopimuksesta. Sovittelusopimukseen on kirjattu asianomistajan kannanotto rangaistusvaatimukseen. Asianomistajarikoksissa rikosprosessi voi päättyä luopumiseen.

Virallisen syytteen alaisissa asioissa viime kädessä syyttäjä voi päättää sovinnon perusteella²⁰ asian käsittelyn. Etenkin alaikäisten tapauksissa saavutetulla sovinnolla voi olla merkitystä, eikä asiaa ole enää tarvetta käsitellä tuomioistuimessa.

Asiakkaat saavat myös sovittelun jälkeen tukea, sillä sovittelutoimisto seuraa yleensä kaikkia syntyneitä sovintoja riippumatta rikosprosessin päättymisestä. Käytännössä seurataan, onko

18 Sovittelulaki 1015/2005 16 § ja 17 §; Rakennamme sovintoa – Opas rikosten ja riitojen sovitteluun (Flinck, 2013), <https://www.julkari.fi/items/afea7be6-29e5-4d86-afc6-0b58195148c4>

19 Laajennettujen sovittelujen käsikirja: Välineitä nuorten sovitteluun (2025), <https://www.julkari.fi/items/d4895443-b2e6-49f7-a5eb-613820f1409e>

20 Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997 8 §, 1 momentti

sovitut korvaukset maksettu tai onko käyttäytymissopimus pitänyt. Mikäli korvausten maksussa on ollut ongelmia, sovittelutoimisto neuvoo sopimuksen vahvistuttamisessa sekä velan saattamisessa perintään.

17.2.3.1 Sovittelun hyötyjä

Sovitteluprosessi kestää THL:n tilastojen mukaan keskimäärin 2,5 kk²¹. Lasten ja nuorten kohdalla asiat priorisoidaan ja käsitellään mahdollisesti vielä nopeammin. Alaikäisten elämässä aikakäsitys poikkeaa aikuisten vastaavasta aikakäsityksestä, joten myös pääsy käsittelemään omaa asiaa nopeasti on tärkeää.

Tilastoituna käsittelyaikana sovittelutoimisto on selvittänyt sovittelun edellytykset ja jos myönteinen sovittelupäätös on annettu, myös sovitteluprosessi on ohi ja lopputulos selvillä. Sovittelu on paitsi asiakkaiden oikeus, myös poliisille pysyvä, valtakunnallinen ja rikosprosessia tehostava kumppani. Asian käyttäminen sovittelussa ei viivästytä esitutkinta-aikaa kohtuuttomasti ja voi parhaassa tapauksessa antaa mahdollisuuden myös päättää tutkinta ja rikosprosessi.

Nopeuden lisäksi sovittelumenettely antaa rikoksesta tai rikolliseen tekoon epäillylle alaikäiselle mahdollisuuden käsitellä tapahtuneen aiheuttamaa häpeää ja helpottaa palautumista yhteiskunnan jäseneksi. Väärin tehnyt lapsi tai nuori voi lähteä sovittelusta huojentuneena, ilman rikollisen leimaa. Yhtä lailla alaikäinen uhri voi saada vastauksia kysymyksiinsä, hyvityksiä sekä vahvistuksen, että tapahtunut ei enää toistu.

Sovittelu vahvistaa tunnetta, että tapahtumista ja teoista voi päästä yli. Sovittelussa on kasvatuksellinen ote ja rikoksista puhutaan niiden oikeilla nimillä, tunnustetaan niiden vakavuus sekä yhteiskunnan normien vastainen toiminta. Samalla kuitenkin lapsia ja nuoria sekä heidän perheitään tuetaan löytämään ratkaisuja ja lisäämään empatiaa rangaistusten ja häpeän vahvistamisen sijaan. Tällaisen toiminnan on katsottu olevan tuloksellista sekä uusintarikollisuutta vähentävää.

Sovittelun hyötyjä yhteiskunnalle ovat kustannustehokkuus sekä polarisaatiota purkava mekanismi, joka ylläpitää yhteiskunnallista resilienssiä sekä lisää sovinnollisuutta kansalaistasolla.

21 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2024. Tilastoraportti 53/2024. Suomen virallinen tilasto (SVT). Sivu 7.

18. PSYKOSOSIAALINEN TUKI JA PERHEEN OHJAAMINEN TUEN PALVELUIHIN

Poliisilla on esitutkintalain 4 luvun 18 §:n nojalla velvollisuus informoida asianomistajaa käytettävissä olevista tukipalveluista. Lisäksi esitutkintalain 4 luvun 10 §:n 3 momentin mukaan poliisin on tiedusteltava asianomistajalta, suostuuko tämä yhteystietojensa välittämiseen asianomistajien tukipalveluiden tarjoajalle, ja suostumuksen saadessaan välitettävä yhteystiedot ilman aiheetonta viivytystä. Näitä velvollisuuksia ei rajaa asianomistajan alaikäisyys, vaikka etenkin pienempien lasten kohdalla näistä seikoista informointi ja keskustelu on perusteltua kohdentaa lapsen laillisille edustajille ja/tai hoidosta vastaaville aikuisille.

Hyvinvointialueilla on määritelty erilaisia palvelu- tai hoitopolkuja, ja poliisiyksiköissä onkin tärkeää tuntea alueelliset rakenteet ja ne tahot, joiden äärelle lapsia, nuoria ja heidän perheitään voi ohjata.

18.1. PSYKOSOSIAALINEN TUKI

Psykoterapeutti, psykologi Aino Juusola; yksilö-, pari- ja perhepsykoterapeutti, psykoterapeutti, psykologi Johanna Pirinen; oikeuspsykologi Sini Vehkaoja

Psykososiaalinen tuki tarkoittaa ihmisen selviytymisen tukemista järkyttävän tapahtuman jälkeen. Tavoitteena on mm. inhimillisen kärsimyksen vähentäminen ja arjen palautuminen. Empaattisilla ja rauhoittavilla kohtaamisilla poliisin kanssa on tärkeä merkitys asiakkaalle ja parhaimmillaan ne voivat toimia terapeuttisina ja asiakkaan selviytymistä tukevinä hetkinä.

Psykososiaalisen tuen tärkeä osa-alue on oikean tiedon antaminen. Poliisilta saatu informaatio liittyen mm. rikosprosessiin ja siihen, mitä tulee tapahtumaan voi jo itsessään olla asiakasta rauhoittavaa ja palauttaa ennustettavuuden ja turvallisuuden kokemusta, jotka traumakokemus haastaa. Tärkeää on myös olla aikaa vastata asiakkaan mahdollisiin kysymyksiin. Järkytynyt henkilöä voi lisäksi rauhoitella antamalla tietoa siitä, että on normaalia reagoida traumaattisiin tapahtumiin erilaisin stressioirein. Näillä oireilla on kuitenkin taipumus lieventyä ajan kuluessa ja monenlaista apua on tarjolla tarvittaessa. Lisätietoa traumaan liittyvistä stressioireista ja selviytymiskeinoista löytyy esimerkiksi mielenterveystalon verkkosivuilta (www.mielenterveystalo.fi).

18.2. PERHEEN OHJAAMINEN TUEN PALVELUIHIN

Psykoterapeutti, psykologi Aino Juusola; yksilö-, pari- ja perhepsykoterapeutti, psykoterapeutti, psykologi Johanna Pirinen; oikeuspsykologi Sini Vehkaoja

Lapselle ja perheelle tulee monialaisessa yhteistyössä varmistaa tarvittavan psykososiaalisen tuki- ja hoitoprosessin käynnistyminen viiveettä.

- Lapsella ja perheellä on usein tarve psykososiaaliselle tuelle jo esitutkinnan aikana. Tämä tarve tulee huomioida, selvittää ja tukea tulee tarjota viipymättä.
- Poliisilla on uhridirektiivin perusteella velvollisuus ohjata rikoksen uhreja tukipalveluihin. Lasten osalta tämä voi tarkoittaa käytännössä sitä, että yhteistyössä sosiaalitoimen ja muiden toimijoiden kanssa varmistetaan, että lapsi ja perhe tulevat ohjatuksi tarvittaviin tuen ja hoidon palveluihin.
- Mikäli lapsella on jo olemassa hoitokontakti, tulee varmistaa, että hoito jatkuu siellä viipymättä.

- Sosiaalitoimi tekee omalta osaltaan arviota lapsen ja perheen palvelujen ja tuen tarpeesta hyödyntäen mm. poliisilta saamia tietoja, joten ajantasainen ja riittävän kattava tiedonvaihto on tärkeää.
- Poliisin ja muiden toimijoiden on hyvä käydä tapauskohtaista keskustelua siitä, mitä kukin voi tehdä, miten ja missä vaiheessa. Tällöin lasta ja perhettä ei ohjata samanaikaisesti moniin eri palveluihin, vaan rakentuu yksi yhteinen suunnitelma.
- Poliisi voi suoraan ohjata lapsen tai perheen tukipalveluihin, kuten hyvinvointialueen sosiaali- ja terveystieteiden palveluihin, tai kolmannen sektorin palveluihin, kuten rikosuhripäivystykseen (Riku), kriisikeskuksiin, ETKL:n väkivaltatyön palveluihin, Tyttöjen/poikien taloihin, Suojellaan lapsia ry:n palveluihin jne. Tarjolla olevat palvelut vaihtelevat alueittain.
- Rikosuhripäivystyksen toiminnasta on kirjoitettu lisää käsikirjan seuraavassa alaluvussa 18.3

Esitutkinnan ei tule olla este psykososiaalisen tuen aloittamiselle tai jatkamiselle

- Ensivaiheen psykososiaalinen tuki on luonteeltaan vakauttavaa. Sen tarkoitus on turvata lapsen ja perheen selviytyminen kriisitilanteessa. Epäiltyä tapahtumaa ei yleensä tässä vaiheessa ole tarpeen käsitellä.
- Poliisi voi ohjeistaa tukea tarjoavaa tahoa olemaan ottamatta aktiivisesti esiin epäilyaihetta, mikäli se on esitutkinnan kannalta tarpeellista. Hoitotahoa voi myös ohjeistaa, että mikäli lapsi oma-aloitteisesti tuottaa epäilyyn liittyvää tietoa, on hyvä kirjata puheet ylös sanatarkasti, mutta välttää tarkentavia kysymyksiä.
- Epäillyn tapahtuman tarkempi käsittely on kuitenkin tärkeää traumakokemuksesta toipumisen kannalta ja tukea tarjoavat tahot tarvitsevat poliisilta viiveettä tiedon siitä, milloin lapsen kanssa voidaan edetä traumakokemuksen työstämiseen.

Lähteet ja lisätietoja:

Laajasalo, Taina (toim.) 2021: Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 17/2020. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-587-2> (2.11.2021)

18.3. RIKOSUHRIPÄIVYSTYKSEN (RIKU) PALVELUOHJAUS

Projektipäällikkö Maatu Arkio-Lampinen, kehitysjohtaja Jaana Koivukangas / Rikosuhripäivystys

Rikosasiaan liittyvän tuen ja neuvonnan lisäksi uhri hyötyy myös psykososiaalisesta tuesta. Uhri voi vaikuttaa päältäpäin tyneltä ja rauhalliselta, vaikka pinnan alla on kaaos. Erityisesti shokkivaiheessa, juuri rikoksen tapahduttua, uhri voi vaikuttaa erittäin rationaaliselta ja pärjäävältä. Ulkopuolisen voi olla vaikea tunnistaa avun tarvetta. Uhri ei välttämättä itsekään tunnista avun tarvettaan. Shokkivaiheessa uhrin on myös vaikea ymmärtää ja muistaa mitä hänelle on tapahtunut tai mitä hänelle kerrotaan. Esitutkintaviranomaisella on velvollisuus ilmoittaa uhrille hänen oikeuksistaan kuten tukipalvelut, oikeudenkäyntiavustaja, maksuton oikeusapu, tulkkaus ja käännökset, suojelukeinot, korvaukset, asian käsittelyn tilanne.

18.3.1. Mikä RIKU on

RIKUn perustehtävänä on parantaa rikoksen uhrin, hänen läheisensä ja rikosasian todistajan asemaa vaikuttamalla ja tuottamalla tukipalveluita. RIKU tarjoaa käytännön neuvoja ja henkistä tukea rikoksen tai rikosyrityksen kohteeksi joutuneille, heidän läheisilleen ja rikosasiassa todistaville. RIKU auttaa rikoksen uhria toimimaan oikeuksiensa mukaisesti ja tukee hänen selviytymistään rikoskokemuksesta. RIKUssa osataan neuvoa laajasti rikosprosessiin liittyvistä asioista, kuten poliisin kanssa asioimisesta, lainopillisen avustajan hankkimisesta, vahingonkorvauksista ja niiden hakemisesta, oikeudenkäynnistä ja sen kuluista. Rikosuhripäivystyksen tehtävä on varmistaa, että asiakkaan oikeusturva toteutuu ja hän saa tukea henkiseen selviytymiseensä. Palvelut ovat maksuttomia.

Rikosuhripäivystyksellä on keskustoimiston lisäksi 6 aluetoimistoa ja yli 20 palvelupistettä eri puolilla maata. Pääasialliset rahoittajat ovat oikeusministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö Veikkauksen tuotoilla. RIKU on toiminut vuodesta 2016 alkaen uhridirektiivin edellyttämien yleisten rikosuhripalveluiden toteuttajana oikeusministeriön antaman julkisen palveluvelvoitteen mukaisesti.

18.3.2. Uhrin ohjaaminen tukipalveluun

Esitutkintalaissa säädetään uhrin ohjaamisesta tukipalveluun. ETL 4 luvun 10 §:n mukaan *"[j]os asianomistajan 11 luvun 9 a §:n nojalla arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa taikka rikoksen luonne tai asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet sitä muuten edellyttävät, esitutkintaviranomaisen on tiedusteltava asianomistajalta, suostuuko hän yhteystietojensa välittämiseen asianomistajien tukipalveluiden tarjoajalle, ja asianomistajan suostuessa siihen välitettävä yhteystiedot ilman aiheetonta viivytystä."*

Hyvä toimintapa on kertoa asianomistajalle, mitä hyötyä tukipalveluista on ja kysyä sopiiko hänelle, että poliisi välittää hänen yhteystietonsa tukipalveluun. Ohjaaminen RIKUn palveluihin tapahtuu joko täyttämällä verkkosivuilla olevan yhteydenottopyyntölomakkeen (riku.fi/yhteydenottopyynto) tai lähettämällä asianomistajan yhteystiedot RIKUn aluetoimiston sähköpostiin:

etelasuomi@riku.fi

itasuomi@riku.fi

lounaissuomi@riku.fi

lansisuomi@riku.fi

pohjoissuomi@riku.fi

sisasuomi@riku.fi

Jos asianomistajana on alakouluikäinen lapsi, palveluohjaus kohdennetaan hänen huoltajilleen. Yläkouluikäisen lapsen voi ohjata Rikun palveluun ilman huoltajia, mutta lupa palveluohjaukseen on perusteltua kysyä myös hänen huoltajiltaan. Työskentelyä nuoren kanssa helpottaa, jos Riku saa nuoren yhteystietojen lisäksi tiedon siitä, onko asiassa jo tehty lastensuojeluilmoitus ja onko joku nuoren huoltajista jo tietoinen tapahtuneesta.

18.3.3. RIKUn palveluita

Palvelupisteiltä voi saada henkilökohtaista tukea ja neuvontaa tai kysyä tukihenkilöä. Tukihenkilöinä toimivat ammatillisesti ohjatut, tehtävään valitut ja koulutetut vapaaehtoistyöntekijät. Tukihenkilö kulkee asiakkaan rinnalla rikosprosessissa ja auttaa pitämään lankoja käsissä kaikissa vaiheissa. Hän kertoo ajantasaisesti mitä asioita kulloinkin on hoidettava, missä järjestyksessä ja mihin voi missäkin asiassa ottaa yhteyttä. Tukihenkilö voi tulla mukaan esimerkiksi kuulusteluun, oikeudenkäyntiavustajan tapaamiseen ja oikeudenkäyntiin. Häneltä saa tietoa, miten oikeudenkäyntiin tulee valmistautua tai mitä siellä tapahtuu. Häntä voi tavata säännöllisesti ja keskustella luottamuksellisesti myös rikosasian herättämistä tunteista. Palvelupisteiltä autetaan myös lähestymiskielto- ja vahingonkorvausasioissa.

Rikosuhripäivystys 116 006 tarjoaa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa. Päivystäjät kuuntelevat, keskustelevat ja ohjaavat tarvittaessa eteenpäin auttaviin tahoihin. Puhelimeen voi soittaa nimettömänä ja maksuttomasti.

Juristin puhelinneuvonta 0800 161 177 tarjoaa mahdollisuuden tarkistaa rikosasioihin perehtyneeltä juristilta lainmukaisia oikeuksia ja saada näihin asioihin liittyvää ohjausta. Puhelimeen voi soittaa nimettömänä ja maksuttomasti.

RIKUchat on RIKUn verkkosivulla oleva palvelu, josta saa keskusteluapua, tukea sekä käytännön neuvoja rikokseen liittyvissä asioissa. Palvelussa voi toimia nimettömänä.

18.4. SEKSUAALIRIKOKSESTA EPÄILLYN HOITOONOHJAUS

Pedofilia on psykiatrinen tautiluokitus, jossa vähintään 16-vuotiaan henkilön vallitseva tai pysyvä seksuaalinen kiinnostus kohdistuu ensisijaisesti itseään vähintään viisi vuotta nuorempiin esi- tai varhaisnuoruusikäisiin poikiin tai tyttöihin tai molempiin. Hebefiliasta puhutaan, jos henkilön seksuaalinen kiinnostus kohdistuu pääsääntöisesti murrosiän saavuttaneisiin lapsiin. (THL, tautiluokitus ICD-10 1999)

Lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista epäillyt, syytetyt tai tuomitutkaan eivät kaikki ole lapsista seksuaalisesti kiinnostuneita. Kaikki lapsikohteista seksuaalista kiinnostusta kokevat henkilöt eivät koskaan syöllisty seksuaalirikoksiin lasta kohtaan.

Jokaiselle lapsiin kohdistuneesta seksuaalirikoksesta tai lapsia seksuaalisesti esittävän materiaalin hallussapidosta tai levittämisestä epäillylle henkilölle tulisi jo poliisin ensikohtaamisen aikana tarjota hoitokontaktia. Parhaiten tämän on todettu toimivan siten, että poliisi pyytää kuulusteltavalta luvan välittää kuulusteltavan yhteystiedot auttavalle taholle, josta otetaan yhteyttä epäiltyyn.

”Ennaltaehkäisevän tuen piiriin pääsy tulisi mahdollistaa heti rikosprosessin käynnistyttyä eli silloin, kun henkilö joutuu rikosepäilyn kohteeksi. Esitutinnan aikana poliisilla on mahdollisuus ohjata epäilty tuen ja hoidon äärelle. Epäillyn ohjaaminen saumattomasti poliisin esitutkinnasta tukipalveluun mahdollistaa haitallisen toiminnan katkaisemisen varhaisessa vaiheessa ja esimerkiksi materiaalin hallussapidon ja levityksen eskaloitumisen lapsen fyysiseksi hyväksikäytöksi.” (Taivaloja & Nurminen 2020,144).

”Osa rikostutkinnan kohteeksi joutuvista henkilöistä ovat kokeneet tuen äärelle ohjautumisen kuitenkin riskinä, sillä avun vastaan ottamisen on pelätty vaikuttavan rikos-

tutkintaan niin, että henkilö tuolloin myöntäisi tekonsa. Tämän joukon tavoittaminen on haastavaa ja esitutkinnassa olisi siksi syytä korostaa, että tukipalveluun hakeutuminen ei vaikuta päätökseen nostaa tai olla nostamatta syytettä.” (Taivaloja & Nurminen 2020,144).

Seuraavassa on listattuna tahoja, joista löytyy lapsikohteisesta seksuaalisesta kiinnostusta kokeville henkilöille apua tai kuntoutusta. Poliisin kannattaa osallistua paikalliseen tai lähimpään SeriE-verkostoon (kts. <https://sexpo.fi/serie-verkosto/>), jotta yhteistyö paikallisten hoitotahojen kanssa on sujuvaa.

HUS-yhtymän Mielenterveystalon omahoito-ohjelmat

Mielenterveystalon verkkosivuilta (www.mielenterveystalo.fi) löytyy Seksuaalinen kiinnostus lapsiin -omahoito-ohjelma. Omahoito-ohjelman avulla voi oppia keinoja säädellä ja hallita lapsiin kohdistuvia seksuaalisia mielikuvia ja ajatuksia sekä niistä nousevia impulsseja toimia vahingollisesti lasta kohtaan.

Suojellaan Lapsia ry:n ReDirection-hankkeessa on kehitetty HUS-sairaanhoitopiirin Mielenterveystalon sivuille ReDirection Self-Help Program, englannin- ja espanjankielinen omahoito-ohjelma, joka on suunnattu niille henkilöille, jotka etsivät ja käyttävät laitonta lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavaa materiaalia (CSAM). Omahoito-ohjelma on suunniteltu ohjaamaan henkilöt pois laittoman kuvamateriaalin parista ja tukemaan elämäntapaa ilman sen käyttämistä. Ohjelma on saatavissa suomeksi ja englanniksi.

HUS Oikeuspsykiatrian poliklinikka

Poliklinikalle ohjaututaan lääkärin läheteellä. Lähetettä voi pyytää miltä lääkäriltä vaan yksityiseltä tai julkiselta sektorilta. Lääkäri voi konsultoida poliklinikkaa siitä, mitä tietoja lähetteen tarviin ja millä kriteereillä lähetteen voi tehdä. Poliklinikan hoidettavat ovat sekä lapsiin kohdistuneista rikoksista jo tuomittuja tai henkilöitä, joilla on huoli omasta lapsikohteisesta seksuaalisesta kiinnostuksestaan. Poliklinikalla tehdään hoidon tarpeen arvio, jonka perusteella tehdään hoitosuunnitelma sekä tarvittaessa myös riskiarvioita. Poliklinikka toimii kansallisena konsultaatiopisteenä ja tarjoaa tarvittaessa tutkimusjaksoja myös Uudenmaan ulkopuolelta tuleville potilaille lapsikohteisen seksuaalisen kiinnostuksen osalta. Lisätietoja saa tarvittaessa oikeuspsykiatrian erikoislääkäri Joni Liskolalta (joni.liskola@hus.fi) ja oikeuspsykiatria erikoistuvalta lääkäriltä Ilya Kirilkiniltä (ilya.kirilkin@hus.fi).

Rikosseuraamuslaitos

Lapsen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta rangaistukseen tuomituilla on mahdollisuus osallistua tuomionsa aikana joko Uusi Suunta - tai STEP-kuntoutusmuotoihin. Uusi Suunta on yksilöohjelma, ja STEP pitkäkestoisempi ja intensiivisempi ryhmämuotoinen kuntoutus, jota tarjotaan vain Riihimäen vankilassa. Uusi Suunta -kuntoutusta on tarjolla useissa Rikosseuraamusviraston yksiköissä. Seksuaalirikoksesta tuomitut, joilla on keskip korkea tai korkea uusimisriski, ohjataan aina ensisijaisesti ryhmämuotoiseen STEP-ohjelmaan

Kolmannen sektorin tukipalvelut

SeriE

Kriminaalihuollon tukisäätiön ja Sexpo-hankkeen yhteinen hankerahoituksella pääkaupunkiseudulla toimiva tukimuoto, jossa pyritään tarjoamaan pääkaupunkiseudun lapsikohteista seksuaalista kiinnostusta kokeville hoitoa sekä luoda verkostoa heitä hoitavien ammattilaisten kesken. SeriE on luonut toimintavuosinaan 2018-2020 myös valtakunnallista verkostoa eri puolilla aiheen parissa työskentelevien ammattilaisten kesken. Uudenmaan poliisiyksiköistä voidaan ohjata pääkaupunkiseudun SeriE-hankeeseen uusia asiakkaita ja myös alle 18-vuotiaita. Jos hankkeen omilla työntekijöillä ei ole mahdollisuuksia ottaa lisää asiakkaita, voi heiltä löytyä yhteystietoja muille toimijoille. Muuallakin maassa poliisin kannattaa ottaa yhteyttä lähimpään SeriE-verkostoon paikallisten yhteistyötahojen löytymiseksi.

Välitä!

Setlementti Tampere ry:n Välitä! -seksuaaliväkivaltatyössä on vuodesta 2012 lähtien pyritty ennalta estämään haitallista seksuaalista toimintaa. Välitä! tarjoaa matalan kynnyksen keskusteluapua, jos seksuaalirikoksista epäillyille tai omista seksuaalisista ajatuksistaan tai toiminnastaan huolestuneille. Yhteyttä voi ottaa myös nimettömänä. Yhteyttä voivat ottaa myös tällaisten henkilöiden läheiset. Välitä! tarjoaa henkilökohtaisia tapaamisia maksimissaan 5 kertaa, jonka jälkeen työskentelyä on mahdollisuus jatkaa Uusi Suunta -yksilökuntoutuksena.

Seritatyö

Oulun Ensi- ja turvakoti ry:n ja Vuolle Setlementin Seritatyö toimii jatkona samannimiselle hankkeelle, jonka päätavoitteena on seksuaalirikosten ennaltaehkäisy ja vähentäminen. Seritatyöllä on yksilö- ja ryhmäterapiamenetelmien lisäksi toiminnassa valtakunnallinen päivystyspuhelin ja chat-palvelu. Poliisi voi ohjata asiakkaaksi heille yli 15-vuotiaan tekijän, jolla on huolta omien seksuaalisen käyttäytymisen tai rajojen suhteen. Seritatyön palvelut on tarkoitettu myös tällaisten henkilöiden läheisille.

Lähteet ja lisätietoja:

SeriE Pääkaupunkiseutu serie@sexpo.fi SeriE-hanke | Sexpo

<https://sexpo.fi/serie-verkosto/>

Seritatyö Oulu

Päivystyspuhelin, chat- ja Discord -palvelut info@seritatyo.fi

<https://www.seritatyo.fi/>

Välitä! Seksuaaliväkivaltatyö Tampere

p. 045 279 8090 (arkisin klo 9-15, muina aikoina jätä viesti vastaajaan) valita-yksikko@setlementtitampere.fi <https://www.seksuaalivakivalta.fi/>

Insoll, Tegan, Ovaska, Anna & Vaaranen-Valkonen Nina 2021: CSAM Users in the Dark Web: Protecting children Through Prevention (Suojellaan Lapsia ry ReDirection Survey Report 2021). Saatavilla: <https://www.suojellaanlapsia.fi/en/post/csam-users-in-the-dark-web-protecting-children-through-prevention> (2.11.2021)

Helsingin yliopistollisen sairaalan psykiatrian verkkosivusto [Mielenterveystalo.fi](https://www.mielenterveystalo.fi). Omahoito-ohjelmat Lapsiin kohdistuva seksuaalinen kiinnostus ja ReDirection self-help program. Saatavilla: <https://www.mielenterveystalo.fi/fi/omahoito/lapsiin-kohdistuvan-seksuaalisen-kiinnostuksen-omahoito-ohjelma> (8.12.2025)

Rikosseuraamuslaitos 2020: Rikospersustaiset ohjelmat, STEP-ohjelma. Artikkeliverkkosivulla, julkaistu 26.20.2020. Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat – Rikosseuraamuslaitos. Saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/tehtavamme/uusintarikollisuuden-ehkaisy/ohjelmatyo/> (2.11.2021)

THL - Tautiluokitus ICD-10 1999; Lapsikohteinen seksuaalihäiriö F 65.4. Saatavilla: <https://www.julkari.fi/handle/10024/80324> (8.12.2025)

Taivaloja, Nita, Nurminen Nina 2021: C-osa: Potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden hoito, tuki ja kuntoutus? Teoksessa: Laajasalo, Taina (toim.) 2021: Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 17/2020. Saatavilla: <https://www.julkari.fi/handle/10024/140845> (2.11.2021)

Vauhkonen, Teemu, Kaakinen, Markus & Hoikkala, Tommi 2021: Seksuaalirikosten tekijät, tekotilanteet ja ennaltaehkäisemisen mahdollisuudet. Nuorisotutkimusverkosto ja Helsingin yliopiston kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/820ac024-a9b3-4f15-8950-f37bbed9c3cd/content> (2.11.2021)

19. KIELIPALVELUT LAPSIRIKOSTUTKINNASSA

Kielipalveluilla viitataan sekä tulkkaus-, kääntämis- että litterointipalveluihin lapsiin kohdistuvien rikosten esitutkinnassa. Kääntämisellä tarkoitetaan kirjallisen aineiston sisältämän tiedon muuttamista erikieliseen muotoon suullisesti tai kirjallisesti. Käännättäminen on kirjallisen tai suullisen kääntämisen palvelujen tilaamista. Tulkkauksella tarkoitetaan suullisten lausumien välittämistä kieleltä toiselle. Litteroinnilla tarkoitetaan tallenteella olevan äänen muuttamista tekstimuotoon.

Oikeustulkki on erityiskoulutuksen käynyt tulkki, joka tulkaa erilaisissa oikeudellisissa viranomaisasioissa ja hallitsee niihin liittyvän ammattikielen ja vakiintuneet ilmaukset molemmilla työkielillään. Viranomaisasioita voivat olla esimerkiksi poliisin, maahanmuuttoviraston ja tuomioistuinten prosessit.

19.1. TULKIN TILAAMINEN LAPSEN KUULUSTELUUN

Lasten ja nuorten tulkkivusteisissa kuulusteluissa tulkkauksen laatuun eli tulkin koulutukseen ja ammattitaitoon on kiinnitettävä erityistä huomiota, koska lapsi tai nuori pyritään kuulustelemaan vain kerran ja tallennettu kuulustelu muodostaa myöhemmin osan oikeudenkäyntiaineistoa.

Poliisin on kaikissa kuulusteluissa varattava ennen kuulustelutilaisuutta riittävästi aikaa tulkin perehdyttämiseen asiaan. Ennen kuulustelua on tulkilta hyvä selvittää, liittyykö tulkattavan henkilön kulttuuriin tutkittavan asian kannalta sellaisia piirteitä, joista tutkijan on hyvä olla tietoinen (esim. tiettyjen termien käytön vältteleminen, kiertoilmaisut, termistön rajallisuus vierassa kielessä, viittomakielen erityispiirteet). Tutkijan tulisi myös kuulustelun jälkeen kysyä tulkilta, onnistuiko tulkkauksen osapuolten välinen viestinvälitys asianmukaisesti ja jäikö kommunikatioon jotain tulkinnanvaraista.

Oikeustulkeille on järjestetty erityiskoulutusta asianomistajan asemassa olevien lasten kuulemisesta oikeusprosessissa. Erityiskoulutuksen saaneet oikeustulkit on koulutettu toimimaan tulkkeina lasten ja nuorten kuulusteluissa ja haastatteluissa. Lasten ja nuorten kuulustelussa on käytettävä ensisijaisesti näitä erityiskoulutuksen saaneita rekisteröityjä oikeustulkkia.

Poliisissa tulkkauspalvelut on kilpailutettu hankintalain mukaisesti. Tulkkauspalveluja tilattaessa on noudatettava valtakunnallisia hankintasopimuksia. Lisätietoa tulkin tilaamiskäytännöistä on poliisin intranetissä Sinetissä.

Oikeustulkkausta etätulkkauksena tietoturvallisia videoneuvotteluyhteyksiä apuna käyttäen on harkittava tapauskohtaisesti. Puhelimitse tapahtuva etätulkkaus ei sovellu lapsen kuulustelemiseen, koska tulkilla tulee olla näköyhteys tulkkauksen osapuoliin.

Etätulkkaus videoneuvottelulaitteilla saattaa tulla harkittavaksi vaihtoehdoksi silloin, kun erityiskoulutetulla rekisteröidyllä oikeustulkilla on kuulustelutilaisuuteen pitkä matka. Etätulkkauksista videoneuvotteluyhteydessä järjestettäessä on huomioitava tilaisuuden salassapito ja tietoturva. Tulkin tulisi suorittaa etätulkkaus asuinpaikkaansa lähimmän poliisilaitoksen tiloista. Jos kuulustelussa käytetään etätulkkausta, tulee huolehtia erityisesti äänen ja kuvan laadusta. Audiovisuaaliset häiriöt heikentävät tulkkauksen laatua ja lisäävät myös tulkin kognitiivista kuormitusta. Äänen laatu ei riipu vain käytettävästä tekniikasta vaan myös puhujan artikulaatiosta ja äänenvoimakkuudesta.

19.2. HUONEENTAULU: TULKIN TILAAMINEN LAPSEN KUULUSTELUUN

Tilausohjeet Sinetissä

1. Barnahus-erityiskoulutettu rekisteröity oikeustulkki

Tilattaessa tulkkia lapsen kuulusteluun sopimustoimittajalta on tilauksessa vaadittava erityiskoulutuksen saanutta rekisteröityä oikeustulkkiä (ks. erityiskoulutettujen oikeustulkkiä tiedot Sinetistä).

2. Erityiskoulutettu rekisteröity oikeustulkki etäyhteydellä

Vaikka etäyhteyden käyttämistä lapsen kuulustelussa tulee harkita tapauskohtaisesti, suositellaan silti käyttämään ensisijaisesti erityiskoulutuksen saanutta rekisteröityä oikeustulkkiä ja vasta toissijaisesti rekisteröityä oikeustulkkiä, jolla ei ole perehtyneisyyttä lapsirikostutkinnan erityiseikkoihin.

3. Rekisteröity oikeustulkki

Ellei erityiskoulutettua rekisteröityä oikeustulkkiä ole saatavilla, on toissijaisesti käytettävä sellaista rekisteröityä oikeustulkkiä, joka ei ole saanut erityiskoulutusta. Varaa tässä tilanteessa enemmän aikaa tulkin perehdyttämiseen, jotta ehdit kertoa tulkille lasten kuulustelutavasta ja avointen kysymysten tärkeydestä ennen kuulustelua.

4. Asioimistulkin tutkinnon suorittanut tulkki

Ellei tarvittavassa kielessä ole rekisteröityä oikeustulkkiä lainkaan saatavilla, vaatimuksena on asioimistulkin tutkinnon suorittanut tulkki. Asioimistulkin käyttö vakavien rikosten tutkinnassa on vaihtoehtona viimekätinen, koska asioimistulkkiä työkielten hallinta varsinkaan erityisterminologian osalta ei usein ole riittävä, eikä tulkki välttämättä tunne riittävästi rikosprosessin eri vaiheita.

19.3. OHJEITA POLIISILLE TULKKIAVUSTEISEEN TYÖSKENTELYYN LASTEN KUULUSTELUISSA

Laadukkaan tulkkauksen onnistuminen edellyttää ammattitaitoista tulkkiä ja tulkin ottamista täysivaltaiseksi osaksi moniammatillista työryhmää. Ohjeissa korostuu tulkin mahdollisuus valmistautua haastatteluun etukäteen mm. perehtymällä etukäteen haastattelijan tekemään haastattelurunkoon. Suositeltavaa on, että tulkkiavusteisissa haastatteluissa käytetään aina samaa tiivistettyä NICHD-runkoa tulkin työn helpottamiseksi.

Tulkin tilauksessa huomioitavaa

- Ennen tulkin tilaamista ota selvää lapsen kielitaidosta ja siitä, miltä kielialueelta lapsen perhe on kotoisin. Etenkin lasten on vaikea ymmärtää eri murteita.
- Tilaa tulkki hyvissä ajoin. Tilausta tehdessä tulisi kertoa, mitä rikosta asiassa epäillään ja että kyseessä lapsen kuuleminen.
- Ennen tulkkaustilannetta, selvitä tulkattavasta tilanteesta kattavat perustiedot, kuten osallistujat (nimi, ikä, asema), muut vieraskieliset henkilöt (nimi, ikä, asema) sekä aihe / mahdollinen rikosnimike. Mikäli tulkki, jolle tilaus välitetään, kokee olevansa tilaukseen epäsoviva, ehditään tilalle etsiä toinen tulkki.
- Etenkin jos kyse on pienestä kieliryhmästä, on hyvä kertoa lapsen/perheen nimi tulkille (tai jos mahdollista, kertoa tulkin nimi lapsen vanhemmille), jotta mahdollinen jääviys olisi tiedossa etukäteen.
- Kerro jo tulkkiä tilatessasi, jos tulkattava tilanne tallennetaan.
- Tilaa tulkki paikalle hyvissä ajoin, vähintään puoli tuntia ennen kuulustelua, jotta tapausta ehditään käsitellä ennen tulkkauksen aloittamista.
- Varaa tulkki riittävän pitkäksi ajaksi, jottei tilannetta jouduta keskeyttämään tulkkausajan päättyessä.
- Tilaa viittomakielen tulkki aina viittomakielen tulkkaukseen erikoistuneesta yrityksestä.

Tulkin informointi ennen tulkkausta

- Käy haastattelurunko läpi tulkin kanssa etukäteen mahdollisten ongelmakohtien läpikäymiseksi, ellei se ole jo tulkille entuudestaan tuttu.
- Tapaa tulkki ennen kuulemisen alkamista. Kerro, mihin kuulemisella pyritään, ja kerro vähän taustaa tapauksesta. Kerro tiedossa olevat faktat mutta älä omia tulkintojasi.
- Sopikaa yhdessä, miten toimitte, jos haastattelussa nousee esiin kysymyksiä toimintatavoista (esimerkiksi miten toimitaan, jos jonkin lauseen tulkkaaminen vaikeaa tai jos tulkin pitää tarkentaa, mitä haastateltava on tarkoittanut).
- Mikäli sinulla ei ole kokemusta tulkin kanssa toimimisesta, kysy rohkeasti käytännöistä tulkilta tai konsultoi esimerkiksi lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksikköä.
- Kerro tulkille etukäteen, mitä tältä odotat.
- Informoi tulkkiä etukäteen, jos tapaukseen liittyy jotakin erityistä, esimerkiksi jos lapsella on kehitysviivästymä tai puheen tuottamisen vaikeus.
- Sovi tulkin kanssa etukäteen tulkkaustavasta. Käytännössä usein käytetään konsekutiivitulkkausta eli kuulustelija ja tulkki puhuvat vuorollaan. Konsekutiivi eroaa simultaanitulkkauksesta, jossa tulkkaus on samanaikaista tulkattavan puheen kanssa.

Tulkin esittelemisen haastateltavalle

- Kontaktin syntyminen lapsen ja tulkin välillä on haastattelun onnistumisen kannalta hyvin tärkeää. Esittele tulkki lapselle ja kerro lapselle, että tulkki on auttamassa teitä ymmärtämään toisianne. Anna tulkin tervehtiä lasta.

Osallistujien asettelu

- Sopikaa etukäteen, missä kukin istuu. Haastattelijan ja lapsen välisen vuorovaihtuksen kannalta on mielekästä, että tulkki istuu samalla puolella haastattelijan kanssa. Toisaalta osa tulkeista toivoo, että tulkki istuisi molempien tulkattavien välissä, jolloin tulkki myös näkee molemmat (viranomaisen ja asiakkaan).

Puheen tauottaminen

- Sopikaa etukäteen, kumpi katkaisee lapsen puheen, tulkki vai haastattelija. Tulkin on joskus pakko keskeyttää, jos viestimäärä ylittää muistin kapasiteetin.
- Huomaa, että tulkkaukselle pitää jättää aikaa.

Puhetapa tulkkaustilanteessa

- Tulkkauksen ja lapsen ymmärryksen kannalta puheen on hyvä olla vapaata puhetta eikä kirjoitettua puhetta. Myös lakiteksti on hyvä muuttaa mahdollisimman selkeäksi vapaaksi puheeksi.
- Yritä esittää asia mahdollisimman selkeästi ja ytimekkäästi. Mitä pidempi ja polveilevampi kysymys tai selostus, sen vaikeampaa sitä on tulkata selkeästi.
- Käytä yleis- ja erisnimiä hän-pronominin sijaan (esim. setä, täti, mies, nainen ja yms.), niin tulkki pystyy välittämään viestisi tai kysymyksesi oikein. Monessa kielissä kieliopillisella сувulla/sukupuolella on tärkeä merkitys.
- Joissain kielissä (mm. thai) sivulauseet voivat olla vaikeita tulkata, jolloin on mielekästä käyttää kaikessa viestinnässä lyhyitä yksinkertaisia lauseita.
- Lähtökohtaisesti tulkki tulkaa minä-muodossa. Sopikaa tulkin kanssa kuitenkin erikseen esimerkiksi me-muodon käytöstä, jos kyseessä pieni lapsi

Huomioitavaa tulkkaustilanteessa

- Puhu aina suoraan lapselle. Esitä kysymykset haastateltavalle, älä katso tulkkia. Aika suoralle katsekontaktille tulkin kanssa on siinä vaiheessa, kun tulkki tulkaa tulkattavan kertomaa.
- Hyvä tulkki seuraa kuulijaa: luota tulkkiin ja anna tälle tilaa hoitaa oma työnsä kunnolla.
- Anna tulkin tulkata myös tilanteissa, jolloin ymmärrät kieltä osittain (vrt. englantia, ruotsi, viro).
- Etätulkkauksessa on syytä huomioida, että kaikki taustäännet häiritsevät (leikkivät lapset, näppäimistö ym.).

Tauot

- Huolehdi, että tulkki saa riittävästi taukoa ja juotavaa. Huomioi, että tulkki puhuu yhtä paljon kuin kaikki muut osallistujat yhteensä, joten hän tarvitsee taukoa parhaan tuloksen varmistamiseksi.

Palautteen antaminen

- Anna taukojen aikana tulkille palautetta, tarkenna ohjeita. Tulkki voi tehdä hyödyllisiä huomioita tulkattavan kielestä, kulttuuritaustasta jne.
- Tulkkauksen taukojen aikana haastattelija voi tiedustella tulkkauksen sujumista tai sitä, onko tulkilla toiveena, että työskentelytapaa muutetaan jollain tavalla.
- Ellet ole tyytyväinen asioiden kulkuun, pidä tauko ja selvitä asia.
- Palautteen antaminen tulkille tulkkauksen jälkeen on kehittämisen kannalta tärkeä. Näin tulkki voi kehittää omaa kielitaitoaan ja toimintaansa, jos ilmenee puutteita, jotka voivat vaikuttaa esitutkintaan tai vaarantaa kuulusteltavan oikeusturvan.

Tilanteen jälkeen

- Varaa aikaa tulkattavan tilanteen läpikäymiseen tulkin kanssa.
- Selvitä, onko jokin kuulustelussa käsitelty asia epäselvä tai monitulkinnallinen (voiko esimerkiksi käytetty sana viitata moneen eri asiaan).
- Älä kysy tulkilta hänen mielipidettään lapsen kertomuksesta. Tulkki on vain viestin välittäjä. Tulkki voi opastaa sinua lapsen kieleen tai kulttuuriin liittyvissä asioissa.

19.4. LAPSEN KUULUSTELUN LITTEROINTI

Litterointi on ääni- tai videotallenteelta kuuluvan puheen puhtaaksikirjoittamista tekstimuotoon. Litterointi voidaan tehdä kahdella eri tavalla: tallenne voidaan litteroida kokonaan tai vain tarvittavilta osin. Rikosprosessissa litterointia käytetään oikeudenkäyntiaineiston tukena. Lapsiin kohdistuvien rikosten esitutkinnassa tehdyt lasten tai nuorten videokuulustelut tai haastattelut tulee litteroida kokonaisuudessaan.

Yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköt voivat edelleen litteroida itse yksiköissä poliisin pyynnöstä esitutkintaa varten tehdyt lasten videohaastattelut näiden ohjeiden mukaisesti.

Mitä litteroidaan?

Lähtökohtaisesti litterointi on tehtävä aina, kun kyseessä on videokuulustelu. Litteroinnin tarpeellisuutta voidaan poikkeustapauksissa kuitenkin harkita yhdessä nimetyin syyttäjän kanssa. Jos asia ei ole siirtymässä syyteharkintaan tai asiassa on todennäköisesti tulossa syyttämättä jättämispäätös, litteroinnin tarpeellisuutta on arvioitava erityisen tarkkaan turhien litterointien välttämiseksi. NICHHD-haastattelurungon mukaiset videokuulustelut tulee aina litteroida kokonaan.

Jos kyseessä on videoitu kuulustelu, litterointia ei tehdä, koska videoidussa kuulustelussa laaditaan kuulustelupöytäkirja, ja esitutkinta-aineistona käytetään sitä.

Tele- ja tilakuunteluaineistosta litteroidaan vain tarpeelliset, tutkinnan kannalta olennaiset tallenteet tai niiden osat.

Asianosaisten tai ulkopuolisten näytöksi tarjoamien tallenteiden sisältö on ensisijaisesti käsiteltävä kuulustelun yhteydessä. Tarvittaessa tallenteista litteroidaan vain näytön kannalta välttämättömät kohdat

Miten tilaan litteroinnin?

Litteroinnin tilausohjeet löydät poliisin intranetin sivulta. Litteroinnin tekee joko poliisin henkilökuntaan kuuluva tai poliisin sopimustoimittaja Sinetistä löytyvien ohjeiden mukaisesti. Yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologisilla tai psykiatrisilla yksiköillä saattaa olla omia käytäntöjä yksiköissä suoritettujen haastattelujen litteroinnista.

Litteroinnin paikka esitutkintapöytäkirjassa

Videokuulustelun litterointi sijoitetaan esitutkintapöytäkirjaan kuulustelupöytäkirjan paikalle. Videokuulustelun litteroinnin alkuun sijoitetaan poliisin Kameleon-lomakkeiston kuulustelupöytäkirjalomakkeen ensimmäinen sivu, johon täytetään kuulustelun tiedot.

Muut kuin litteroidut kuulustelut sijoitetaan liitteiksi. Litteroinnin ulkoasuvaatimukset löydät Kuulustelukäsikirjasta.

Miten vieraskielinen litterointi tilataan?

Muulla kuin suomen tai ruotsin kielellä oleva litterointi tilataan kääntäjältä. Tilausohjeet löydät poliisin intranetin sivulta Käännöspalvelut.

19.5. KÄÄNNÖSPALVELUT LAPSIRIKOSTUTKINNASSA

Poliisissa käännöspalvelut on kilpailutettu hankintalain mukaisesti. Käännöspalveluja tilattaessa on noudatettava valtakunnallisia hankintasopimuksia.

Miten käännetään?

Asiakirja voidaan kääntää asianosaiselle joko suullisesti (prima vista -kääntäminen) tai kirjallisesti.

Mitä käännetään?

Päätös tai esitutkintapöytäkirjan olennainen osa käännetään poliisin kustannuksella, mikäli kääntäminen on tutkinnanjohtajan harkittua asiassa välttämätöntä.

Asiakirjan kääntäminen kirjallisesti voi olla asiassa olennaista tehokkaan puolustautumisen toteutumiseksi, ellei suullista kääntämistä voida pitää riittävänä. Harkitse tapauskohtaisesti, mihin käännöstarve perustuu.

Miten tilaan käännöksen?

Tilausohjeet löydät Sinetin Kääntäminen-sivustolta.

Lähteet ja lisätietoa:

Poliisin intranetti Sinetti

Opetushallituksen ylläpitämä oikeustulkinkeskisteri (<https://oikeustulkinkeskisteri.opintopolku.fi/>).

20. ERITYISEN HAAVOITTUVAT LAPSET

20.1. VAUVAT JA PIENET LAPSET

LT, lastentautien erikoislääkäri Eeva Nikkola

Kaikkein pienimmät lapset ovat väkivallan suhteen erityinen riskiryhmä. Seuraavassa käydään läpi seikkoja, miksi näin on:

- Pienet, noin 0-4kk ikäiset vauvat, jotka eivät vielä itsenäisesti osaa liikkua paikasta toiseen, eivät voi omalla toiminnallaan aiheuttaa itselleen vähäisiääkään vammoja.
- Siksi pieneenkin mustelmaan tai muuhun vammaan pitää vauvalla suhtautua vakavasti ja sen syy selvittää huolellisesti.
- Yksittäinen mustelma tai muu jälki ihosta voi olla ainoa ulospäin näkyvä merkki väkivallasta.
- Vauvoilla on vanhempia lapsia suurempi riski saada vakavia vammoja lyhytkestoisinkin väkivallan / kovakouraisen käsittelyn seurauksena.
- Vauvat ovat täysin puolustuskyvyttömiä väkivaltilanteessa, eivätkä pysty siitä jälkikäteen kertomaan. Vauvoihin kohdistuva väkivalta on lähes aina perheen sisäistä.

Itku on vauvan keino ilmaista kaikkia tarpeitaan; nälkää, kylmää, kipua, epämukavuutta jne. Kaikki vauvat itkevät, mutta vauvojen temperamentissa on yksilöllisiä eroja ja jotkut ovat erityisen itkuisia esimerkiksi vatsavaivojen vuoksi. Vauvat myös heräilevät öisin ja vauvaperheen vanhemmat ovat usein väsyneitä ja kärsivät unen puutteesta. Tämä jo itsessään muodostaa riskin sille, että vanhempi menettää malttinsa vauvan itkuun. Mikäli perheessä tai vanhemmalla on muita stressitekijöitä elämässään (taloudelliset vaikeudet, parisuhdevaikeudet, päihdeongelmat, mielenterveysongelmat, väkivaltakokemukset, yms.), nostaa se lapseen kohdistuvan väkivallan riskiä edelleen.

20.1.1. Vauvan ravistelu

Vauvan ravistelu on erityinen väkivallan muoto. Se kohdistuu tavallisimmin muutaman kuukauden ikäiseen vauvaan tilanteessa, missä lapsi on itkuinen ja aikuinen hermostuu itkuun. Tyypillisessä tilanteessa aikuinen tarttuu lasta kyljistä tai rintakehältä kiinni molemmin käsin ja heiluttaa tai ravistaa lasta edestakaisin saadakseen itkun loppumaan. Joskus vauva saatetaan myös heittää tai laskea kovakouraisesti takaisin sänkyyn, hoitopöydälle tai muulle tasolle siten, että takaraivo iskeytyy alustaa vasten.

Vauvan pää on kookas ja painava suhteessa muuhun kehoon, eikä vauva jaksa kannatella sitä itse. Ravistelun aikana pää heilahtelee eteen ja taakse, mikä voi aiheuttaa verenvuotoa ja muita vaurioita aivoihin. Myös silmänpohjiin voi syntyä verenvuotoja. Jos pää iskeytyy kovalla voimalla alustaa vasten, saattaa tulla kallon murtumia. Kylkiluihin voi tulla murtumia puristamisen seurauksena. Kyljissä voi näkyä mustelmia niissä kohdissa, mistä vauvaa on puristettu tai pidetty kiinni. (Kuva 3)

Nämä vammat voivat pahimmillaan olla vakavia ja aiheuttaa lapsen pysyvän vammautumisen tai jopa kuoleman. Lyhytkestoinenkin, jopa vain muutaman sekunnin kestävä ravistelu voi joskus aiheuttaa vakavia vammoja.

Ravistelun aiheuttamat vammat ovat usein hankalasti tunnistettavissa. Ainoa ulkoisesti nähtävä merkki saattaa olla pieni mustelma lapsen kyljessä, mutta usein lapsessa ei näy ulkoisesti mitään poikkeavaa. Ravistelun aiheuttamat oireet voivat myös olla monenlaisia ja usein epäspesifejä. Vauva voi olla itkuinen, syödä huonosti, oksennella tai olla normaalia väsyneempi.

Nämä ovat pienen vauvan tapoja reagoida hyvin monenlaisiin asioihin. Tämä saattaa viivästyttää hoitoon pääsyä.

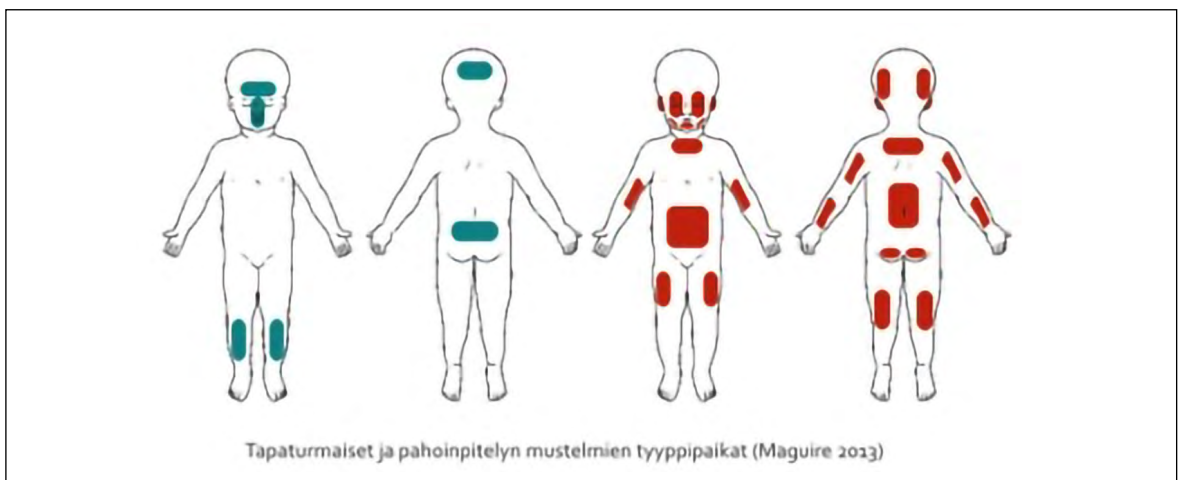

Kuva 3.

20.1.2. Pikkulapset

Vauvan oppiessa käntymään, ryömimään, konttaamaan ja myöhemmin kävelemään lisääntyy myös riski erilaisille tapaturmille ja niissä syntyville vammoille. Lapsen vammoja arvioitaessa pitää aina huomioida lapsen ikä, liikkumistaidot sekä tiedossa oleva tai kerrottu vammamekanismi. Useimmat lasten vammat eivät ole tahallisesti aiheutettuja ja tapaturmien mahdollisuus pitää huomioida vaihtoehtoisia hypoteeseja / tutkintalinjoja mietittäessä. Joskus voi olla kyse riittävän valvonnan puutteesta tai muusta lapsen laiminlyönnistä, joka voi tietyissä tilanteissa täyttää heitteillepanon määritelmän.

Lapsen normaaliin kasvuun kuuluu oman tahdon kehittyminen ja rajojen kokeilu, mikä joissain perheissä johtaa kuritustarkoituksessa käytettävään väkivaltaan. Vamman sijaintipaikan ja vammatyyppin perusteella voidaan arvioida todennäköisyyttä sille, onko vamma aiheutunut tapaturman vai väkivallan seurauksena. Kuvassa 4 on esitetty tyypillisiä mustelman sijaintipaikkoja tapaturman (vihreällä) ja väkivallan (punaisella) seurauksena.

Kuva 4.

20.1.3. Miten poliisin tulee toimia

Pienten lasten vammoissa tulee konsultoida herkästi terveydenhuoltoa. Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja –psykiatrian yksiköiden kautta ohjataan konsultaatiot tarvittaessa eteenpäin esimerkiksi yliopistollisten sairaaloiden sosiaalipediatrian yksiköihin, joissa on erityisosamista näihin kysymyksiin liittyen. Virka-ajan ulkopuolella voi konsultoida lähintä erikoissairaanhoidon lasten päivystyspistettä.

Mikäli epäillään lapsen kohdistuneen väkivaltaa ja kyseessä on tuore (<7vrk) tapahtuma TAI lapsella epäillään olevan parhaillaan vammoja tai oireita, tulee terveydenhuollon arvio tehdä kiireellisenä. Alle 3-vuotiaat suositellaan tutkittavaksi erikoissairaanhoidossa. Alle 1-vuotiaat pitää aina tutkia lasten päivystyksessä niin nopeasti kuin mahdollista, vaikka näkyviä vammoja ei olisikaan.

20.1.4. Viranomaisyhteistyö

Vauvoin kohdistuva väkivalta on erityisen haasteellinen alue kaikille viranomaisille. Tilanteet ovat perheen sisäisiä, eikä ulkopuolisia todistajia useimmiten ole. Vauvan ravistelun tunnistaminen ja vammojen toteaminen voi olla vaikea tehtävä terveydenhuollon ammattilaisille. Poliisin haasteeksi muodostuu usein tekijän osoittaminen, vaikka lapsen vammat olisivat kiistatta väkivallan aiheuttamia. Lastensuojeluviranomaiset ovat puolestaan erityisen vaikean tehtävän edessä tehdessään päätöstä mm. siitä, pitääkö pieni vauva erottaa vanhemmistaan tutkinnan ajaksi.

Hyvä yhteistyö viranomaisten välillä on näissä tilanteissa erityisen tärkeää, jotta lapsen saama hoito sekä esitutkinta käynnistyvät nopeasti. Lapsen ja perheen tulevaisuuden kannalta on tärkeää, että kaikkien viranomaisten työ on laadukasta ja johtopäätökset oikeita. Eräs keino parantaa viranomaisten työn laatua on vauvoin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen ottaminen erityiseksi yhteistyön kohteeksi. Tämä voi toteutua esimerkiksi näiden tapausten käsittelemisenä lapsiin kohdistuneiden rikosten esitutkinnan mallin mukaisissa moniammatillisissa asiantuntijaryhmissä tai muussa vastaavassa viranomaisten välisessä yhteistyömenettelyssä.

Lähteet ja lisätietoa:

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) 2021: Barnahus-verkkokoulu. Saatavilla: <https://barnahus.fi/koulutuksia/barnahus-verkkokoulu/> (8.12.2025)

Nikkola, E., Tupola, S. (2023). Lapsen kaltoinkohtelu. Teoksessa M. Renko, H. Niinikoski, S. Palmu (Toim.); Lastentaudit, 7. uud. p., ss 605-23. Duodecim.

Maguire, Sabine Ann & Mann, Mala Kanthi 2013: Systematic reviews of bruising in relation to child abuse-what have we learnt: an overview of review updates. Evidence-Based Child Health A Cochrane Review Journal 8(2):255-63. Saatavilla: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ebch.1909> (2.11.2021)

20.2. SATEENKAARINUORET

Rikosylikonstaapeli Noora Halmeenlaakso ja erityisasiantuntija Linnea West yhteistyössä Seta ry:n kanssa

Sateenkaarinuorilla tarkoitetaan seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria. Nuori voi olla esimerkiksi tyttö tai poika, muunsukupuolinen tai sukupuoleton. Sukupuolestaan tai sen ilmaisusta riippumatta nuori voi olla esimerkiksi heteroseksuaali, aseksuaali, lesbo, homo taikka bi-, pan- tai omniseksuaali. Queer-termillä itseensä viittaavat nuoret eivät välttämättä koe tarpeelliseksi määrittää omaa seksuaalisuuttaan tai sukupuoltaan sen tarkemmin. Sateenkaarinuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä, eikä sateenkaarevuudesta seuraa väistämättä tiettyjä ominaisuuksia.

Sateenkaarinuorilla on tutkitusti muita ikäisiään enemmän kokemuksia väkivallasta niin koulussa kuin kotona ja vähemmistöasemansa takia heillä on myös riski joutua esimerkiksi viharikosten uhriksi. Jotta sateenkaarinuorten perusoikeudet, kuten oikeus koskemattomuuteen ja yksityiselämään, voisivat toteutua yhdenvertaisesti muiden nuorten kanssa, tulee heitä koskevien rikosasioiden käsittelyssä kiinnittää huomiota muutamiin erityisseikkoihin.

Kaikkien nuorten yhdenmukainen kohtelu ei nimittäin edistä yhdenvertaisuuden toteutumista. Nuori voi olla myös erityisen haavoittuvaisessa asemassa tai rikoksen riskissä myös muiden seikkojen takia: Esimerkiksi rodullistetun ja äidinkielenään muuta kuin Suomea tai Ruotsia puhuvan transsukupuolisen lapsen asema omassa perheessään ja yhteisössään voi olla hyvin erilainen verrattuna transsukupuolisiin lapsiin, jotka eivät kuulu muihin vähemmistöihin.

Yhdenvertaisen kohtaamisen edistäminen on viranomaisen velvollisuus ja takaa myös, että tutkinta voidaan suorittaa laadukkaasti. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden perustuntemus sekä sateenkaarinuorten elämään vaikuttavien kysymysten hahmottaminen auttavat ymmärtämään mahdollisia rikosten motiiveja sekä tunnistamaan erityisen haavoittuvassa asemassa olevat nuoret ja kohtaamaan heidät kunnioittavasti.

Pyri omalla toiminnallasi tekemään asiallisesta sateenkaari aiheista puhumisesta työyhteisösi normaalia ja arkipäiväistä. Tiedon puute ruokkii ennakkoluuloja ja vahvistaa stereotyyppioita. Puutu kollegoiden asiattomiin kommentteihin, stereotyyppisiin käsityksiin tai ennakkoluuloihin heti. Keskustelkaa siitä, mistä käsitykset johtuvat ja korjatkaa väärät käsitykset. Ohjaa kollega saamaan asiallista tietoa esim. Setan verkkosivuilta.

Sateenkaarinuorilla voi olla epäluottamusta poliisiin aiempien huonojen viranomaiskohtauksien tai poliisin toiminnasta kuultujen kertomusten perusteella. Kynnys kertoa poliisille rikokseen vaikuttaneista seikoista, kuten omasta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä, voi olla korkea syrjinnän pelon vuoksi. Joskus rikokset tai rikoksen taustalla oleva motiivi saattavat näistä syistä jäädä kokonaan piiloon.

Olisikin tärkeää toimia kaikissa kohtaamisissa mahdollisimman sensitiivisesti sen vuoksi, että koskaan ei voi ulkonäön tai muiden seikkojen perusteella tietää, kuuluuko asiakas seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Tällaista työtettä voidaan kutsua moninaisuuden olettamiseksi.

20.2.1. Avointa kuuntelua olettamisen sijaan

Kaikki tekevät toisista ihmisistä oletuksia, jotka vaikuttavat vuorovaikutukseen. On tärkeä tulla tietoiseksi omista oletuksistaan ja kyseenalaistaa niitä, sillä ne eivät edistä hyvää ja avointa kohtaamista. Erilaisten hypoteesien luominen on tärkeä osa esitutkintaa, mutta niiden ei tule antaa vaikuttaa nuoren kohtaamiseen.

Kysyminen ja nuoren avoin kuuntelu on tärkeää. Suhtautumisesi vaikuttaa siihen, kuinka avoimesti nuori haluaa jakaa asioitaan ja käsityksiään kanssasi. Oletukset voivat haitata tutkintaa ja

estää esimerkiksi rikoksen motiivin esilletulon, sillä aina nuori ei jaksa tai halua oikaista tehtyjä oletuksia.

Esimerkiksi nuoren itsensä tai muiden asianosaisten sukupuolta ei tule olettaa tai yrittää arvata nimen, ulkonäön tai muun ulkoisen seikan perusteella. Myöskään seksuaalista suuntautumista ei tule olettaa tai määritellä seksikäyttäytymisen tai muunkaan kuulustelijan tiedossa olevan seikan perusteella.

Varsinkin nuorena identiteetti kehittyy ja sitä vasta opitaan sanoittamaan. Nuori voi määritellä esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolensa eri sanoilla tutkinnan aikana. Tämä ei ole viesti epäluotettavuudesta.

Itse voi olla hankala huomata tahattomia asenteitaan, puutteellisia tietojaan tai ymmärtämättömyyttään, mikä synnyttää nuorelle helposti ulkopuolisuuden kokemuksen. Asenteesi voivat näkyä sanojen lisäksi esimerkiksi tekemistäsi eleistä ja ilmeistä.

Älä tee yleistyksiä yksittäisten kohtaamisten tai seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen perusteella. Tärkeää on kohdata jokainen ihminen yksilönä.

20.2.2. Kuullessasi sateenkaarinuorta

Kunnioita nuoren oikeutta määritellä tai olla määrittelemättä oma sukupuolensa ja seksuaalinen suuntautumisen. Kysy, mitä nimeä nuori haluaa itsestään käytettävän. Muista selittää nuorelle, että vaikka joudut kirjaamaan viralliset henkilötiedot kaikkiin asiakirjoihin, haluat käyttää nuoren kanssa keskustellessasi hänen käyttämäänsä nimeä.

Aluksi on hyvä käyttää sukupuolineutraalia kieltä (kysyä esimerkiksi seurustelukumppanista tyttö- tai poikaystävän sijaan). Myös normeista poikkeavien vaihtoehtojen esiintuominen keskustelussa (esim. onko seurustelukumppanisi tyttö, poika vai muunsukupuolinen?) antaa nuorelle tilaa olla oma itsensä ja viestii moninaisuuden olettavasta työtavasta.

Kuuntele tai kysy, mitä termejä ja sanoja nuori käyttää esimerkiksi kuvaamaan kumppaniaan, sukupuoltaan tai seksuaalista suuntautumistaan. Käytä samoja sanoja omassa puheessasi ja esittämässäsi kysymyksissä. Tarvittaessa voit kysyä, mitä nuoren käyttämä sana hänelle merkitsee. Jos käytät kysymyspatteristoja, muokkaa niitä sateenkaarinuoret huomioiviksi ja ole valmis mukauttamaan kuulemisessa käytettäviä termejä nuoren itse käyttämää kieltä mukaileviksi.

Mikäli kutsut nuorta väärällä nimellä, viittaat häneen eri sukupuoleen liittyvällä termillä tai huomaat tekeväsi oletuksia, on paikallaan pyytää tätä anteeksi. Sateenkaarevalle nuorelle on tärkeää kohdata avoin ja häneen kunnioittavasti suhtautuva aikuinen.

20.2.3. Erityiskysymyksiä sateenkaarinuoriin ja väkivaltaan liittyen

Lähisuhdeväkivaltaa voi tapahtua kaikenlaisissa läheissuhteissa osapuolten sukupuolesta riippumatta. Sateenkaarinuorilla on erityinen riski joutua kotonaan henkisen ja fyysisen väkivallan kohteeksi silloin, kun vanhemmat eivät hyväksy nuoren identiteettiä. Myös sisarukset voivat kohdistaa toisiinsa väkivaltaa. Näissä tapauksissa lapsen etu ja itsemääräämisoikeus tulee asettaa aina etusijalle.

Sateenkaari-ihmiset voivat kuulua myös muihin vähemmistöihin, ja risteävät vähemmistöasemat voivat tuottaa erilaisia lopputuloksia väkivallan yleisyyden ja muotojen suhteen. Uhrin tiedossa oleva tai oletettu vähemmistöön kuuluminen voi olla motiivina viharikokselle. Viharikoksen uhriksi joutuminen asettaa nuoren erityisen haavoittuvaan asemaan ja voi aiheuttaa vakavia seurauksia muun muassa mielenterveydelle ja identiteetin kehitykselle.

Jos seksuaalirikoksen tai groomingin uhriksi joutuminen liittyy nuoren ensimmäisiin seuranhakukokeiluihin esimerkiksi samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa tai avoimesti trans-

ihmisenä, voi tilanne olla erityisen haavoittava. Tällöin on myös todennäköistä, että kukaan nuoren lähipiiristä ei tiedä yhteydenpidosta tai tapailusta, ja nuorella voi olla suuri kynnys kertoa asiasta aikuisille tai edes ikätovereilleen.

Sateenkaarinuorilla on kohonnut riski joutua asunnottomaksi, mikä voi altistaa myös väkivalta- ja seksuaalirikosten tai ihmiskaupan kohteeksi joutumiselle. Nuorella ei myöskään välttämättä ole turvallista paikkaa, minne mennä. Erityisesti alaikäisen nuoren kohdalla onkin syytä kartoittaa nuoren tilanne yhdessä sosiaaliviranomaisen kanssa ja varmistaa mahdollisuus turvalliseen yösijaan.

20.2.4. Perhe

Aina nuoren seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli-identiteetti ei ole vanhempien tiedossa. Jos perheelle on välttämätöntä rikostutkinnan yhteydessä paljastaa nuoren identiteettiin liittyviä asioita, tulee nuorella olla mahdollisuus varautua asiaan ja mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten ja missä tilanteessa vanhemmat saavat kuulla asiasta. ”Kaapista repäisy” eli seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin paljastaminen vanhemmille nuoren tietämättä voi olla hyvin traumaattinen kokemus ja pahentaa rikoksen uhriksi joutuneen nuoren jo valmiiksi haavoittuvaa asemaa.

Jos vanhempi ei hyväksy lapsensa seksuaalista suuntautumista tai sukupuoli-identiteettiä, hän ei välttämättä toimi kaikilta osin lapsen edun mukaisesti rikosprosessiin liittyvissä asioissa. Esitutkinnassa tulisi hakea edunvalvoja aina, kun vanhempi ei voi valvoa lapsen etua puolueettomasti.

Kun haluat...	...sano esimerkiksi	...sen sijaan, että sanoisit
Kysyä nuoren nimeä.	<p>”Mikä sun nimesi on?”</p> <p>”Mitä nimeä sä käytät?”</p> <p>”Onko sulla jotain muita kutsunimiä?”</p>	<p>”No niin, Maija. Saako sua sanoa Majjaksi?”</p> <p>”Sun nimesi on siis Akke. Se taitaa olla aika harvinainen pojan nimi?”</p> <p>”Paju? Onko se yleensä tytön nimi vai jotenkin ”sukupuoli-neutraali”?”</p>
Selvittää, miten perhe suhtautuu nuoren vähemmistöidentiteettiin.	<p>”Millä nimellä muut kutsuu sua?”</p> <p>”Millaiset välit sulla on sun perheeseen?”</p> <p>”Sä kerroit, että olet _____. Ketkä kaikki tietää siitä?”</p>	<p>”Tietääkö sun äitisi, että sä olet tällainen _____?”</p> <p>”Mitä mieltä sun vanhemmat on siitä, että sä ajattelet olevasi _____.”</p>
Selvittää nuoren juridisen sukupuolen.	Älä kysy, vaan tarkista asia rekisteristä.	
Kirjata esitutkimateriaaliin, että nuori on trans- tai muunsukupuolinen.	<p>”_____ kertoo olevansa muunsukupuolinen.”</p> <p>”_____ on 13-vuotias trans-taustainen nuori.”</p>	<p>”_____ on 13-vuotias tyttö/poika.”</p> <p>”_____ ei koe olevansa tyttö vaan ”muunsukupuolinen.””</p>

Kun haluat...	...sano esimerkiksi	...sen sijaan, että sanoisit
Ottaa esille mahdollisen viharikosmotiivin.	<i>"Mitä siinä tilanteessa sanottiin?" "Sä kerroit, että olet _____. Mietin, tiesiköhän se tyyppi sitä?"</i>	<i>"Sanoiko se sulle, että se löi sua siksi, että sä olet _____?"</i>
Viitata muihin paikallaollessiin.	<i>"Keitä kaikkia siinä oli?" "Kuinka iso porukka teitä oli?" "Onko tämä _____ siis sun seurustelukumppanisi?"</i>	<i>"Oliko teitä siinä isokin tyttöporukka?" "Missä se sun tyttöystäväsi oli silloin?"</i>
Kertoa, että sinun on otettava yhteyttä nuoren perheeseen ja tuotava esiin hänen seksuaalinen tai sukupuolinen identiteettinsä.	<i>"Tällaisessa tilanteessa, kun suhun on kohdistunut rikos ja sä olet vielä alaikäinen, mun pitää ottaa yhteyttä sun vanhempiisi. Mitä sä ajattelet siitä? / Miltä se susta tuntuu?"</i>	<i>"Okei, kiitos. Mä soitan nyt sun vanhemmille ja kerron tästä tilanteesta. Odota sä tässä hetki."</i>

20.2.5. Sanastoa

Sateenkaarinuorilla tarkoitetaan seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria.

Binääri/ei-binääri (eng. binary/non-binary). Binääri tarkoittaa kaksinapaista. Sukupuoli-identiteetti voi olla binäärinen tai ei-binäärinen. Ei-binäärinen on henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti ei sovi kaksinapaiseen nainen–mies-jakoon. Hän voi olla esimerkiksi muunsukupuolinen, sukupuoleton tai intersukupuolinen.

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset, joiden seksuaalinen suuntautuminen on muu kuin hetero, mm. homot, lesbot, bi- ja panseksuaalit sekä aseksuaalit.

Sukupuolivähemmistöt on kattokäsite, jolla viitataan henkilöihin, jotka eivät koe syntymässä määriteltyä sukupuolta omakseen tai joiden sukupuoli, sen ilmaisu ja kokemus eivät kaikin tai jollain tavoin vastaa normatiivisia käsityksiä sukupuolesta ja jotka itse määrittelevät kuuluvansa johonkin sukupuolivähemmistöön, kuten transsukupuoliset, transvestiitit, muunsukupuoliset tai intersukupuoliset.

Transnainen on nainen, joka on syntymässä määritelty pojaksi, mutta on sukupuoli-identiteetiltään nainen. Syntymässä pojaksi määritelty nainen voi viitata itseensä naisena, transnaisena tai transtaustaisena naisena.

Transmies on mies, joka on syntymässä määritelty tytöksi, mutta on sukupuoli-identiteetiltään mies. Syntymässä tytöksi määritelty mies voi viitata itseensä miehenä, transmiehenä tai transtaustaisena miehenä.

Transsukupuolisuus ei edellytä sitä, että nuori olisi hakeutunut tai saanut lääketieteellisiä hoitoja. Vaikka nuori olisi pyrkinyt saamaan diagnoosin transsukupuolisuudesta, mutta sitä ei ole hänelle asetettu, nuorella on yhä oikeus määritellä sukupuolensa haluamallaan tavalla.

Muunsukupuolinen ihminen voi olla sekä mies että nainen, jotakin miehisyyden ja naiseuden väliltä tai sitten tyystin tämän jaon ulkopuolella.

Cis. Sanaa cis käytetään kuvaamaan sitä, että henkilön sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu ovat hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen ja siihen kulttuurissa yleensä liitettyjen odotusten mukaiset. Suurin osa ihmisistä on cissukupuolisia. Cismies on syntymässä määritelty pojaksi. Cisnainen on syntymässä määritelty tytöksi.

Intersukupuolisuus. Intersukupuolisuus tarkoittaa joukkoa erilaisia kehon variaatioita, joissa sukupuolitetut piirteet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormonitoiminta eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Intersukupuolisuus on luonnollista kehollista vaihtelua ja tekee näkyväksi sen, että ihmisiä ei voi biologisestikaan luokitella kahteen toisensa poissulkevaan sukupuoleen. Intersukupuolisuus voi olla joillekin myös sukupuoli-identiteetti.

Sukupuolen ilmaisu. Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan erilaisia ilmaisun tapoja, jotka ovat kulttuurissamme sukupuolittuneita. Sukupuolen ilmaisu sisältää kaiken yksilön toiminnan ja käyttäytymisen, jolla hän ilmaisee itselleen ja muille olevansa nainen, mies tai jotain muuta. Näitä ilmaisun tapoja ovat esimerkiksi vaatetus, muu ulkonäkö, puhetyyli, ilmeet ja eleet. Ihmiset ilmaisevat sukupuoltaan joko tietoisesti tai tiedostamatta.

Lisää sanastoa: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarianasto/>

Lähteet ja lisätietoa:

Verkkosivut (30.4.2025):

<https://www.monimuotoisetperheet.fi/ammattilaisille/poliisit/>

Yhdessä Poliisiammattikorkeakoulun kanssa laadittu opas antaa poliiseille tietoa siitä, millaisia asioita on tärkeää huomioida suruviestin viemisessä monimuotoiseen perheeseen tai miten huoltajuuskiistoissa voivat vaikuttaa vanhemmuuden erilaiset muodot. Oppaassa käsitellään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvien teemojen lisäksi myös mm. uusperheitä, kahden kulttuurin perheitä, monikkoperheitä ja yhden vanhemman perheitä.

Sinuiksi-palvelu: <https://www.sinuiksi.fi/tuki/>

Sinuiksi-palvelun ammattilaiset antavat tukea seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville ja identiteettiään pohtiville ihmisille sekä heidän läheisilleen ja ammattilaisille. Yhteydenoton aiheita voivat olla seksuaalinen suuntautuminen, seksi ja seksuaalisuus, sukupuoli-identiteetti sekä sukupuolen ilmaisu.

Tietoa vanhemmille moninaisuudesta: <https://nuoret.seta.fi/vanhemmille/>

Sateenkaarinuorten vanhemmille ja muille läheisille on tarjolla ammatillisia ja valtakunnallisia tuki- ja neuvontapalveluita. Seta on koonnut sivuilleen tietoa ja linkkejä erityisesti vanhempien tarpeisiin.

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus: <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/>

Setan Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus (entinen Transtukipiste) tuottaa psykososiaalisia tukipalveluja intersukupuolisille, transihmisille ja heidän läheisilleen sekä toimii sukupuolen monimuotoisuuden asiantuntijana. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus tarjoaa sekä maksutonta ammatillista keskusteluapua että vertaistukea.

Perhesuhdekeskus: <https://perhesuhdekeskus.fi/>

Sateenkaari-ihmisten perhesuhdekeskus tarjoaa tietoa, vertaistapahtumia ja apua sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluville sekä heidän läheisilleen perhe-, rakkaus- ja läheissuhteiden tueksi.

20.3. KEHITYSVAMMAISET JA AUTISTISET LAPSET

Oikeuspsykologi Risto Vakkilainen

Lapsuudessa alkaneiden neuropsykiatristen häiriöiden (kehitysvamman lisäksi esimerkiksi ADHD, oppimisvaikeudet ja autismikirjon häiriöt) on osoitettu olevan merkittävä riskitekijä etenkin henkilöiden välisessä väkivaltarikollisuudessa (Söderström ym., 2004). Tutkimusten perusteella kehitysvammaiset lapset ovatkin ikätovereitaan suuremmassa riskissä joutua kaltoinkohtelun kohteeksi. Samaan aikaan kehitysvammaiset ja muista oppimisvaikeuksista kärsivät ovat rikosoikeusjärjestelmässä itselleen epäedullisessa asemassa. Heillä on heikentynyt kyky ymmärtää rikosoikeudellista prosessia ja omaa osuuttaan siinä.

Kehitysviiveisten lasten kuulustelemiseen voi pyytää apua oikeuspsykologian yksiköistä, joissa erikoistuneet psykologit avustavat poliisia mm. kuulusteluiden suunnittelussa, lasten haastattelussa ja lasten kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa. Koska kehitysvammaisten kuulemisessa on hyvä hyödyntää samoja keinoja kuin lastenkin kuulemisessa, voi lapsirikostutkinnassa työskentelevä lasten kuulusteluihin erikoistunut poliisihenkilö kuulla lasta myös itse.

20.3.1. Kansainväliset sopimukset

Kansainvälisillä sopimuksilla on pyritty takaamaan kaikille henkilöille yhdenvertaiset oikeudet elämän eri alueilla. YK:n yleissopimuksessa vammaisten henkilöiden oikeuksista määritellään, että kaikilla henkilöillä tulee olla yhtäläiset mahdollisuudet ja oikeudet myös oikeuslaitoksen kanssa toimiessa. Yleissopimuksen artikloissa 12 ja 13 määritellään että kehitysvammaiset henkilöt ovat oikeustoimikelpoisia ja että he ovat oikeutettuja tarvitsemaansa tukeen oikeustoimikelpoisuuttaan käyttäessään. Sopimus velvoittaa maat lisäksi varmistamaan vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden, muun muassa järjestämällä menettelyllisiä ja ikään perustuvia mukautuksia helpottaakseen heidän tehokasta suoraa ja välillistä osallistumistaan, myös todistajina, kaikkiin oikeudellisiin menettelyihin, tutkintavaihe ja muut valmisteluvaiheet mukaan lukien.

YK:n yleissopimuksella pyritään varmistamaan, että kaikilla kehitysvammaisella henkilöllä olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet kohdata oikeusjärjestelmä sen kaikissa vaiheissa. Käytännössä tämä tarkoittaisi tarvittavan tuen järjestämistä kehitysvammaisten tueksi rikosoikeusjärjestelmän eri vaiheissa. Myös jokainen yksittäinen poliisi voi tukea kehitysvammaisen uhrin tasa- puolista kohtelua esitutkintaprosessin aikana.

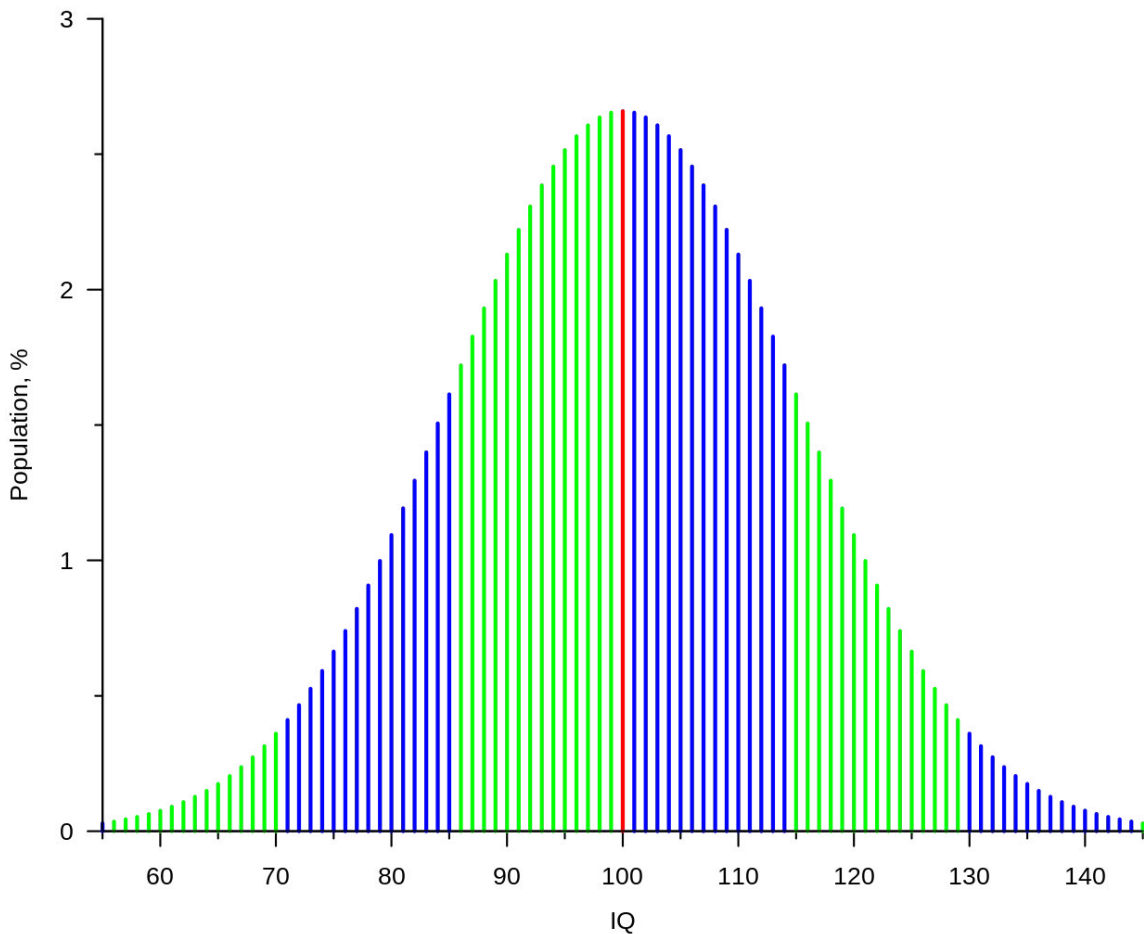
20.3.2. Kehitysvammaisuuden määrittelyä

Kehitysvammaisuus määritellään Suomessa käytössä olevassa WHO:n ICD-10 tautiluokituksessa seuraavalla tavalla:

”Älyllinen kehitysvammaisuus on tila, jossa mielen kehitys on estynyt tai epätäydellinen. Heikosti kehittyneitä ovat erityisesti kehitysiässä ilmaantuvat taidot eli yleiseen älykkyytasoon vaikuttavat älylliset, kielelliset, motoriset ja sosiaaliset kyvyt. Älylliseen kehitysvammaisuuteen saattaa liittyä tai olla liittymättä mitä tahansa muita henkisiä tai ruumiillisia häiriöitä.»

Toisin sanoen kehitysvammaisuus on neurokognitiivinen kehityshäiriö, joka vaikuttaa laaja-alaaisesti yksilön kykyyn oppia ja ymmärtää uusia asioita ja kykyyn toimia häntä ympäröivässä yhteiskunnassa. Kehitysvammaisuutta ei välttämättä voi havaita ulkoisen olemuksen tai käytöksen perusteella, vaan voi olla, että kehitysvammaisen lapsi lähinnä antaa vuorovaikutuksessa ikäistään pienemmän vaikutelman. Yhtä lailla kehitysvammaisen lapsi kaipaa yhteyttä toiseen ihmiseen ja hyväksyntää siinä missä muutkin lapset. Kehitysvammaisuudella viitataankin kaikkein vaikeimpiin kokonaisvaltaisiin oppimisvaikeuksiin, mikä olennaisesti heikentää myös yksilön kykyä ymmärtää tekojensa (ja puheidensa) seurauksia.

Kehitysvammaisuus todetaan arvioimalla laaja-alaisesti yksilön toimintakykyä, muun muassa psykologin tutkimuksissa käytettävillä älykkyystesteillä. Älykkyystestit (mm. Wechslerin testit) pyrkivät erilaisten tehtävien avulla arvioimaan älykkyyden eri ominaisuuksia ja lopputuloksena saadaan hyvä arvio yksilön kognitiivisesta suoriutumisesta suhteessa muuhun väestöön. Testin lopputuloksena saadaan arvio ns. yleisälykkyydestä ja tulos ilmoitetaan älykkyydosamääränä.

Kuva 5.

Älykkyydosamäärä jakautuu normaalijakauman mukaisesti (kuva 5) siten että keskimääräinen älykkyydosamäärä on 100. Kehitysvammaisiksi määritellään henkilöt, jotka suoriutuvat kognitiivisten taitojen arvioissa erittäin heikosti (älykkyydosamäärä alle 70) normaaliväestöön verrattuna (noin 2% väestöstä). **Kehitysvamman taso voidaan edelleen määritellä lieväksi, keskita-soiseksi tai vaikeaksi.** Lievästi kehitysvammaiset voivat elää yhteiskunnassa verrattain tavansaomaista elämää, opiskella ja käydä töissä. Vaikeammin kehitysvammaisilla tarvitsevat päivittäisessä elämässä enemmän ulkopuolista tukea ja vaikeimmin kehitysvammaiset voivat olla täysin puhumattomia. Kehitysvammaisten välilläkin on siis huomattavia taidollisia eroja, eikä kyse ole yhtenäisestä homogeenisestä ryhmästä. On huomioitava, että testien avulla saadaan lähinnä karkea arvio yksilön älykkyydestä ja kokonaisarviossa huomioidaan myös sitä, miten yksilö suoriutuu itsenäisesti häntä ympäröivässä yhteiskunnassa.

Suomessa ja monessa muussa maassa kaikkein vaikeimmin kehitysvammaiset elävät varsin suojattua ja tuettua elämää joko perheen tai hoitopaikan jatkuvan valvonnan alla. Tämä johtaa siihen, että etenkin tekijöinä vaikeimmin kehitysvammaisia ei rikosoikeusjärjestelmässä juurikaan esiinny. Sen sijaan myös vaikeimmin kehitysvammaisten on todettu olevan huomattavasti muita alttiimpia joutua rikoksen uhriksi. On arvioitu, että kehitysvammaisiin naisiin kohdistuu 2-10 kertaa useammin väkivaltaa kuin vammattomiin naisiin ja myös miehet ovat suuremmissa vaaroissa joutua väkivallan kohteeksi (mm. Henttonen, 2011; Seksuaalinen terveys-

poliittinen ohjelma, 2006). Erityisesti kehitysvammaiset naiset ovat riskissä joutua seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi elämänsä aikana (Jokiranta 2012; SEAD-koulutusmateriaali). Kehitysvammaisiin Suomessa kohdistuneiden seksuaalirikosten tarkkaa määrää ei tunneta, koska niitä ei eritellä tilastoissa muista seksuaalirikoksista, mutta ulkomaisten tutkimusten perusteella kehitysvamma lisää sekä lasten että aikuisten kohdalla hyväksikäytön riskiä ja esiintyvyys on muuta väestönosaa suurempi.

20.3.3. Kehitysvammaiset esitutkinnessa

Kehitysvammaiset ovat jossain määrin yliedustettuina rikosoikeusjärjestelmässä uhreina. Ilman asianmukaista kohtaamista he ovat itselleen epäedullisessa asemassa koska heidän on keskimääräistä vaikeampaa ymmärtää rikosoikeudellista prosessia ja omaa rooliaan siinä. He ovat epäedullisessa asemassa myös sen suhteen, miten muut suhtautuvat heihin. On viitteitä siitä, että kehitysvammaisten todistukseen luotetaan vähemmän kuin aikuisen sanaan (Henry, Ridley, Perry & Crane, 2011). Seuraavassa tarkastellaan sitä, miten uhrin ja/tai epäillyn kehitysvammaisuus huomioidaan rikosoikeudellisessa kontekstissa ja minkälaisia ohjeistuksia aiheeseen on annettu.

Kehitysvammaisten kuulusteleminen esitutkinnessa voi olla haasteellista, sillä päättelytaitojen ohella kehitysvammaisilla on usein vaikeuksia laaja-alaisesti myös muistin eri osaprosessissa: muistiin koodaamisessa, varastoinnissa ja muistista haussa. Henkilön kognitiivinen kapasiteetti on yksittäisistä tekijöistä se, joka määrittelee parhaiten yksilön kykyä toimia todistajana rikosasiassa (Gudjonsson, Murphy, Clare 2000). On kuitenkin muistettava, että kehitysvammaiset ovat saman ikäisiin nähden herkemmin johdateltavissa ja he ovat taipuvaisempia fabulointiin eli tarinointiin ja sepittelyyn (Kebbell, Hatton, Johnson & O'Keally, 2001; Gudjonsson, Murphy, Clare 2000). Lasten tavoin kehitysvammaisten aikuisten on todettu olevan johdattelualttiimpia ja he myötäilevät enemmän haastattelijoita (mm. Gudjonsson & Joyce, 2011), mikä tekee heidät alttiimmiksi myös mm. väärille tunnustuksille. Koska heidän kykynsä hahmottaa syy-seuraussuhteita on rajallinen, ei heillä ole välttämättä kykyä ymmärtää, miten heidän puheensa poliisi-kuulustelussa saattaa vaikuttaa heihin tai heidän läheisiinsä jatkossa.

Kehitysvammaisten kerronta on usein poukkoilevampaa ja vähemmän koherenttia eli yhteneväistä tai johdonmukaista (Kebbell, Hatton, Johnson & O'Keally, 2001; Gudjonsson, Murphy, Clare 2000), jolloin he ovat herkästi muiden tekemien tulkintojen armoilla. Lisäksi tämä johtaa siihen, että heidän kanssaan käytetään enemmän suoria ja johdattelevia kysymystyypppejä. **Kehitysvammaisten kuulusteluun pitäisi siis kiinnittää enemmän huomiota kuin ns. tavalliseen kuulusteluun.** Onkin keskeistä, että haastattelut suoritetaan siten, että kehitysvammaisten heikkoudet huomioidaan ja suunnitellaan haastattelumenetelmät sen mukaiseksi (Kebbell, Hatton, 1999).

Suomessa ei ole selkeitä ohjeita siitä, miten esim. kuulusteltavan henkilön kehitysvamma pitäisi huomioida esitutkinnessa ja oikeudenkäynnissä. Esitutkintalaissa vajaan kuulemista on käsitelty 7 luvun 14 ja 15 §:ssä. Näissä todetaan lähinnä, että 15 vuotta täyttäneen vajaan kuulemisen laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulusteluissa ja että kuulustelusta on ilmoitettava ko. edustajalle ennen kuulustelua. Varsinaiset kuulustelukäytännöt riippunevatkin enemmän tutkivan esitutkintaviranomaisen omasta harkinnasta ja ammattitaidosta.

Kehitysvammaisten aikuisten kuulemiseen on kehitetty eri puolilla maailmaa ns. hyviä käytäntöjä. Niissä on selkeitä yhtäläisyyksiä lasten kuulemiseen (Mencap 2010, Bull 2010). Suositelluissa menetelmissä käytetään runsaasti aikaa tutustumiseen ja kontaktin luomiseen aivan kuten NICHD-rungossa. Kehitysvammaisten lasten kuulemisessa korostuvatkin NICHD-rungon periaatteet ja on tärkeää, että haastattelu suhteutetaan nimenomaan lapsen kehitysikää vastaavalle tasolle. Kehitysvammaisten kuulemisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota johdatelun ja väärintulkinnan riskiin. Kontaktin luominen kehitysvammaisen henkilön kanssa edellyttää haastattelijalta lähinnä samaa arvostusta ja kunnioitusta kuin yleensäkin haastateltavaa kohtaan.

20.3.4. Autismikirjon lapsen kohtaaminen

Autismikirjo on käsite, jonka alle mahtuu monenkirjavia joukko lapsia. Autismikirjoa esiintyy samanaikaisesti muiden neuropsykiatristen vaikeuksien kanssa, myös kehitysvamman kanssa. **Lähtökohtaisesti autismikirjon häiriö ei ole kuitenkaan merkki henkilön älykkyydestä ja kehitystasosta, vaan sillä viitataan ennemminkin yksilön kykyyn kommunikoida ja toimia vuorovaikutuksessa muiden kanssa sekä tapaan hahmottaa maailmaa.** Autismikirjoa esiintyykin niin kehitysvammaisissa kuin poikkeuksellisen älykkäissä lapsissa. Kommunikaation erityispiirteet ilmenevät niin henkilön puheessa kuin tämän eleissä ja ilmeissä. Autismikirjon henkilön käyttäytymiseen liittyvät vahvasti myös toistavat ja rutiininomaiset toimintatavat.

Autismikirjon henkilöillä on usein poikkeava tapa hahmottaa maailmaa, mikä vaikuttaa heidän tapansa toimia vuorovaikutuksessa ja sosiaalisissa suhteissa. Heidän voi olla vaikea tunnistaa toisten tunnetiloja sekä hahmottaa toisen näkökulmaa. Myös omien tunteiden ilmaiseminen voi olla heille vaikeaa. Vuorovaikutuksessa katsekontakti saattaa olla tavanomaista vähäisempää ja katsekontakti voi aiheuttaa autismikirjon lapsella voimakasta ahdistusta. Autismikirjon henkilöillä on usein myös aisti- ja tunnesäätelyyn liittyviä vaikeuksia, kuten erilaisia aistiyliherkkyksiä.

Autismikirjon lapsi hyötyy ennakkoinnista, eli siitä, että hänelle uudessa tilanteessa hänelle kerrotaan mitä seuraavaksi tulee tapahtumaan. Tämä auttaa ymmärtämään paremmin, mitä häneltä odotetaan ja miten hänen kuuluu tilanteessa toimia. Muutenkin sääntöjen ja ohjeiden on hyvä olla selkeitä ja konkreetteja, eikä haastattelussa kannata käyttää sanontoja, kielikuvia tai sarkasmia. Autismikirjon lapsi voi ymmärtää asiat herkästi kirjaimellisesti, mikä johtaa väärinkäsityksiin. Toisaalta autismikirjoon toisinaan liittyvä sääntöorientoituneisuus voi olla haastattelun kannalta myös hyödyllinen piirre.

Haastattelussa on hyvä muistaa, että autismikirjo vaikuttaa lapsen tapaan hahmottaa maailmaa. Siinä yksityiskohdat korostuvat, kun taas kokonaisuuksien hahmottaminen voi olla vaikeampaa. Tällöin haastattelussa on hyvä edetä tapahtuma ja tilanne kerrallaan ja pyrkiä välttämään asioiden välillä hyppimistä. Haastattelun rakenteen selkeyden merkitys korostuu autismikirjon lasten haastatteluissa. Muutenkin haastattelijan on hyvä pyrkiä toimimaan mahdollisimman rauhassa ja selkeästi. Autismikirjon henkilön tunnereaktiot voivat olla tunnesäätelyn vaikeuden takia poikkeavia, jolloin haastattelijan rauhallinen käytös korostuu.

Lähteet ja lisätietoa:

Autismiliitto 2021: Autismikirjo nuoruusiässä -opas. <https://www.autismiliitto.fi/liitto/autismi>

Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon 2020 - Autismsäätiö (autismisaatio.fi)

Bull R 2010: The investigative interviewing of children and other vulnerable witnesses: psychological research and working/ professional practice. *Legal and Criminological Psychology* 15 5–23. doi:10.1348/014466509X440160

Gudjonsson, G. and Joyce, T. 2011: "Interviewing adults with intellectual disabilities", *Advances in Mental Health and Intellectual Disabilities*, Vol. 5 No. 2, pp. 16-21. Saatavilla: <https://doi.org/10.5042/amhid.2011.0108> (2.11.2021)

Gudjonsson, G. H., Murphy, G. H., & Clare, L. C. H. 2000: Assessing the capacity of people with intellectual disabilities to be witnesses in court. *Psychological Medicine*, 30, 307-314.

Henry L., Ridley A., Perry J. & Crane L. 2011: Perceived credibility and eyewitness testimony of children with intellectual disabilities. *Journal of intellectual disability research*. Vol55, Issue 4, 385-391.

Jokiranta Vappu 2012: Vaiettu todellisuus, kehitysvammaisten seksuaalinen hyväksikäyttö. Vaasan ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012112817118> (2.11.2021)

Kebbell, M. R., & Hatton, C. 1999: People with mental retardation as witnesses in court: A review. *Mental Retardation*, 37(3), 179-187.

Kebbell, M. R., Hatton, C., Johnson, S. D., & O'Keally, C. M. E. 2001: People with learning disabilities as witnesses in court: What questions should lawyers ask? *British Journal of Learning Disabilities*, 29, 98-102.

Mencap 2010: Communication and people with learning disabilities. Saatavilla: www.mencap.org.uk. (2.11.2021)

Söderstrom H, Sjödin AK, Carlstedt A, Forsman A 2004: Adult psychopathic personality with childhood-onset hyperactivity and conduct disorder: a central problem constellation in forensic psychiatry. *Psychiatry Research* 2004; 121:271-80.

SEAD-koulutusmateriaali 2013: Seksuaalikasvatusta kehitysvammaisille aikuisille, heidän vanhemmilleen ja heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille. Saatavilla: http://sead-project.eu/wp-content/uploads/2013/10/countryreport_finland.pdf (2.11.2021)

20.4. KARANNUT, KADONNUT TAI KAAPATTU LAPSI

20.4.1. Karannut tai pakoileva lapsi

Pakoilevalla henkilöllä tarkoitetaan poliisitoiminnassa henkilöä, joka on poistunut luvatta sellaisesta paikasta, jossa hänen tulisi olla tai jonne hänet on viranomaisen päätöksellä määrätty, sijoitettu tai suljettu, tai joka on jättänyt tahallaan menemättä tai palaamatta tällaiseen paikkaan. Pakoileva henkilö välttelee tavoittamista ja voi omalla aktiivisella toiminnallaan vaikeuttaa tai muutoin hankaloittaa häntä etsivien tai häntä tavoittelevien henkilöiden toimintaa. Pakoilevana henkilönä pidetään myös sitä, joka toimivaltaisen viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä, vangittava tai otettava säilöön.

Pakoilevalla tai karanneella lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä, joka on poistunut luvatta sellaisesta paikasta, jossa hänen tulisi olla tai jättänyt palaamatta tällaiseen paikkaan. Karannut lapsi voi myös vältellä tavoittamista ja voi omalla toiminnallaan vaikeuttaa tai muutoin hankaloittaa häntä etsivien tai tavoittelevien henkilöiden toimia.

Pakoilevan henkilön etsintä on poliisitehtävä silloin, kun sillä on kytkentä poliisin perustehtäviin. Tällainen voi olla pakoilevan henkilön joutuminen hengen tai terveyden vaaraan. Mitä nuoremasta pakoilevasta tai karanneesta lapsesta on kysymys, sitä matalammalla kynnyksellä tämä vaara tulee ottaa huomioon.

Jos hengen tai terveyden vaara ei ole ilmeinen, poliisi ei etsi karanneita lapsia aktiivisesti vaan hoitaa tällaisia tehtäviä muun valvonnan ohessa (passiivinen etsintä) tai lastensuojeluviranomaisen pyytämän virka-avun perusteella. Jos lapsi on itse päättänyt poistua lastensuojelulaitoksesta eikä asiaan liity lapsen perus- ja ihmisoikeuksia uhkaavia tilanteita, on lapsen etsintä tällöin aina ensisijaisesti lastensuojeluviranomaisen tehtävä.

Jokaisessa tilanteessa tulee tapauskohtaisessa harkinnassa ottaa huomioon karanneen lapsen ikä ja kyky selviytyä itsenäisesti. Virka-apuasioissa noudatetaan Poliisihallituksen ohjetta Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta (POL-2020-42250, 12.9.2021, muutettu 1.7.2023 lukien) ja sen liitettä ”Poliisin virka-apu lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten tavoittamiseksi”.

20.4.2. Kadonnut lapsi

Poliisilla on poliisilain 1 luvun 1 §:n 2 momentin nojalla kadonneen henkilön etsintävelvollisuus. Kuka tahansa voi ilmoittaa henkilön katoamisesta poliisille. Tällöin poliisi pyrkii tavoittamaan kadonneeksi ilmoitetun henkilön sen toteamiseksi, ettei tällä ole hätää.

Kadonneella henkilöllä tarkoitetaan eksynyttä tai muuten kuin omasta tahdostaan tietymättömissä olevaa henkilöä, jonka voidaan epäillä joutuneen onnettomuuden uhriksi tai muuten hengen tai terveyden vaaraan. Kadonneen henkilön etsintä on poliisin perustehtävä, jossa toimenpiteisiin tulee ryhtyä viipymättä.

Ilmoituksen johdosta suoritettavat toimenpiteet riippuvat tilanteesta. Poliisi suorittaa aktiivista etsintää ja tutkintaa kadonneen löytämiseksi, jos

- henkilön tiedetään olevan kyvytön huolehtimaan itsestään (lapsi, vanhus, sairas henkilö)
- henkilön voidaan epäillä eksyneen;
- henkilön voidaan epäillä joutuneen rikoksen tai onnettomuuden uhriksi;
- henkilön voidaan muuten epäillä muuten olevan konkreettisesti vaarassa (esim. itsetuhoinen käyttäytyminen, kylmä vuodenaika); tai
- kadonnutta henkilöä ei ole kohtuullisessa ajassa muuten tavoitettu (”kohtuullinen aika” on tulkittava kulloisenkin tilanteen mukaan, eikä sitä voi tarkasti määritellä).

Mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä vakavammin poliisin tulee asiaan suhtautua. Poliisilla on toimivalta ryhtyä henkilöä suojaaviin välttämättömiin toimenpiteisiin, myös vastoin tämän itsensä tahtoa.

Kadonneen henkilön etsinnässä noudatetaan Poliisihallituksen antamaa ohjetta Kadonneen henkilön etsinnästä ja poliisitutkinnasta (POL-2018-49972, 8.3.2019).

Mahdollisuudesta käyttää televalvontatietoja kadonneen henkilön löytämiseksi on säädetty poliisilain 5 luvussa.

20.4.3. Kaapattu lapsi

Lapsikaappauksia tapahtuu sekä Suomesta ulkomaille että ulkomailta Suomeen. Lapsikaappauksilanteissa on paljon erityisiä asioita, joita on otettava huomioon, sekä joitain kiireellisiä poliisin tehtäviä toimenpiteitä, jotka on koostettu muistilistaksi poliisin lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan sivustolle.

Kansainvälinen lapsikaappaus on kyseessä, kun seuraavat edellytykset täyttyvät:

- Lapsi on viety pois pysyvästä asuinpaikkavaltiostaan ulkomaille tai jätetty sieltä palauttamatta esimerkiksi tapaamisoikeuden jälkeen.
- Lapsi on viety tai jätetty palauttamatta ilman huoltajan suostumusta.
- Huoltaja on tosiasiallisesti käyttänyt huoltoon liittyviä oikeuksiaan.
- Lapsi on alle 16-vuotias.

Kaikkien toimivaltaisten viranomaisten tulee reagoida mahdollisimman nopeasti, jos on vähänkään epäilystä lapsikaappauksesta. Lapsikaappausta epäiltäessä kohdemaalla on merkitystä; jos lapsi on kaapattu Haagin sopimusta (SopS 57/1994) noudattavaan maahan, lapsen palauttamisesta vastaa oikeusministeriö, jos taas muualle, palauttamisesta vastaa ulkoministeriön konsuliasioiden yksikkö. Jos lapsen olinpaikka ei ole tiedossa, poliisi voi tehdä lapsesta olinpaikkaetsintäkuulutuksen. Lisätietoja-kohdassa on linkit materiaaleihin, joissa on yksityiskohdaisia ohjeita ja tarkempaa informaatiota.

Poliisihallitus on antanut asiasta ohjeen Kansainvälinen lapsikaappaus ja sen uhkatilanteet (POL-2023-61410, 22.8.2023). Tarkempaa tietoa ilmiöstä löydät poliisin Kansainvälisten virka- ja oikeusapuasioiden käsikirjan luvusta 3.2. Kansainväliset lapsikaappaukset. Konkreettisia toimintaohjeita on Kansainvälisten virka-apu- ja oikeusapuasioiden käsikirjasta kohdasta Kadonneita ja haavoittuvia henkilöitä koskevat kuulutukset.

Schengen-artiklaan 32 lisättiin vuoden 2022 alusta uusia ennalta estäviä kuulutuksia liittyen lapsiin ja haavoittuviin henkilöihin, joiden matka ulkomaille olisi estettävä. Uusia ennalta estävän kuulutusten perusteita ovat:

- lapset, joihin kohdistuu lapsikaappauksen riski
- lapset, joilla riski joutua ihmiskaupan uhriksi, pakkoavioliittoon, sukupuoleen perustuvan väkivallan uhriksi, terrorismirikosten uhriksi tai osalliseksi, värväytyksi aseelliseen ryhmään tai pakotetuksi sotatoimiin
- haavoittuvat henkilöt, joilla riski joutua ihmiskaupan tai sukupuoleen perustuvan väkivallan uhriksi

Lähteet ja lisätietoja:

Amber Alert Europe 2020: Understanding and managing risk in the context of missing persons 2.0: Brussels. (Päivitetty versio saatavilla poliisin lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan Sharepoint-alustalta.)

Amber Alert Europe 2017: Understanding and managing risk in the context of missing persons. Brussels. Saatavilla: <https://www.icmec.org/understanding-and-managing-risk-in-the-context-of-missing-persons/> (2.11.2021)

Isoniemi Sami 2019: Sijaishuoltopaikasta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-apun näkökulmasta. Vaasan yliopisto väitöskirja. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-865-8> (2.11.2021)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 729/1996

Kaapatut Lapset ry verkkosivusto 2021. Saatavilla: <https://kaapatutlapset.fi/> (2.11.2021)

Oikeusministeriö 2021: Kansainvälinen lapsikaappaus -sivusto. Saatavilla: <https://www.oikeus.fi/teemat/perheasiat/lapsikaappaus/> (2.11.2021)

Poliisihallituksen ohje 2020: Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta POL-2020-42250, 12.9.2020, muutettu 1.7.2023 lukien; LIITE 2: Poliisin virka-apu lastensuojelulain nojalla sijoitettujen lasten tavoittamiseksi, 12.9.2020.

Poliisihallituksen ohje 2018: Kadonneen henkilön etsintä ja poliisitutkinta, POL-2018-49972, 8.3.2019.

Poliisihallituksen ohje 2023: Kansainvälinen lapsikaappaus ja sen uhkatilanteet POL-2023-61410, 22.8.2023

21. LAPSI ERI RIKOSLAJEISSA

21.1. VERKKOVÄLITTEISET LAPSIIN KOHDISTUNEET SEKSUAALIRIKOKSET

Viimeisen kymmenen vuoden ajan verkkovälitteisiin lapsiin kohdistuvaan seksuaaliseen väkivaltaan liittyvät teot vaikuttavat lisääntyneen. Suurin osa teoista jää silti todennäköisesti viranomaisilta piiloon, jolloin rikosten uhrin jäävät pimentoon ja tekijät paljastumatta. (Europol 2021, 9). Internetin ja sosiaalisen median lisääntyvä käyttö vaikuttaa rikosilmiön kasvuun.

Suomen poliisin tilastojen valossa poliisin tietoon tulleiden lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikostapausten määrä on Suomessa kasvanut vuosi vuodelta. Vuonna 2020 poliisin tietoon tuli yhteensä 4 472 lapseen kohdistunutta seksuaalirikosta, kun vuonna 2024 lapsiin kohdistuneita seksuaalirikoksia tuli poliisin tietoon jo 9 423.

Suomalaisissa viimeaikaisissa tutkimuksissa ja selvityksissä on käynyt ilmi, etteivät nuoret välttämättä itse ilmoita verkossa tapahtuneista seksuaalisista häirintätapauksista poliisille tai edes tunnista, milloin ovat joutuneet rikoksen tunnusmerkistön täyttävän teon kohteeksi. (Juusola ym., 30–31, Lahtinen ym. 2018). Pelastakaa Lapset ry:n 2025 julkaiseman Sitä tapahtuu koko ajan -selvityksen mukaan 21% 11 – 17-vuotiaista vastaajista kertoi kokeneensa verkossa aikuisen tai vähintään heitä viittä vuotta vanhemman henkilön taholta seksuaaliväkivaltaa, kuten seksuaalisen kuvan tai viestin vastaanottamista ja seksuaalissävytteisen kuvan tai videon pyytämistä. Ikätoverin tekemää seksuaaliväkivaltaa netissä kertoi kokeneensa niin ikään 21% vastaajista. Saman selvityksen mukaan viranomaiselle kokemastaan seksuaaliväkivallasta kertoo vain joka kymmenes sellaista kokenut lapsi. (Pelastakaa Lapset 2025)

Verkkovälitteisten lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten tutkinnassa on käytännössä lähes aina välttämätöntä käyttää laajasti lain mahdollistamia esitutkinta- ja pakkokeinoja, jotta tämän rikoslajin rikoksia voidaan paljastaa ja selvittää. Usein esitutkinnassa tulee ilmi uusia rikosepäilyjä, niin rikoksesta epäillyn kuin asianomistajien osalta, mikä tekee esitutkintakokonaisuuksista laajoja ja työläitä. Asianomistajia voi olla samassa kokonaisuudessa kymmeniä tai satoja ja tutkittavan datan määrä mitataan yhä useammin teratavuissa. Verkkovälitteisten tekojen tehokas esitutkinta vaatii tiivistä yhteistyötä lapsirikostutkinnan taktisten osaajien, avoimen verkon tiedustelun ja kansainvälisen tiedonvaihdon osaajien sekä ICT-tutkijoiden välillä.

Tässä luvussa pyritään avaamaan joitain verkkovälitteisten tekojen esitutkinnassa huomioitavia seikkoja. Kaikissa verkkovälitteisten lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten tapauksissa voi konsultoida Keskusrikospoliisin lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan ryhmää.

21.1.1. Tekomuodot ja rikosnimikkeet

Verkkovälitteiset lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset voivat olla aikuisen taholta alaikäisiin lapsiin kohdistuvaa seksuaalista houkuttelua, häirintää tai lapselle lähetettyjä seksuaalisia viestejä tai kuvia. Teot voivat tapahtua joko täysin verkon välityksellä, saada alkunsa sieltä tai kehittyä myös fyysiseksi seksuaaliväkivallaksi lasta kohtaan. Reaaliaikaisessa videoyhteydessä lapsi voidaan saada tekemään seksuaalisia tekoja myös itselleen ja kuvaamaan näitä tekoja joko pyynnöstä, pakottamalla tai tietämättä, että hänen toimiaan kuvataan videoyhteyden päästä. Lapsesta otettua, haltuun saatua tai tuotettua arkaluontoista ja lapsen oikeuksia ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaa kuvamateriaalia voidaan jakaa joko ikätoverien tai tuntemattomien aikuisten toimesta seksuaalisessa tai kaupallisessa tarkoituksessa, kostaen tai kiusaten tai huumorimielellä tajuamatta kuvamateriaalin sisällön todellisuutta.

Erilaiset verkon välityksellä tapahtuneet, seksuaalirikoksiksi luokiteltavat teot voivat olla lieviä tekemuotoja, joita lapsi tai nuori ei huomioi lainkaan, tai vakavasti lapselle haitallisia tekoja, jotka vaikuttavat lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä mielenterveyteen. Poliisinkaan ei tule arvioida verkkovälitteisiä tekoja lapselle vaikutuksiltaan lievemmiksi kuin fyysiset teot. Suomessa

on laadittu yleinen teoriatietoon perustuva haitanarviolausunto verkkovälitteisestä lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista. Lausunnon voi liittää esitutkintapöytäkirjan liitteeksi.

Alle 16-vuotiaalle lapselle lähetetyt seksuaalissävytteiset viestit täyttävät lähtökohtaisesti lapsen seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistön (RL 20:14). Myös viestintä, joka ei ole suoraan seksuaalista, mutta jonka kokonaissävystä voi päätellä lähettäjän tarkoituksena olevan seksuaalissävytteinen toiminta lasta kohtaan, voi täyttää lapsen rikostunnusmerkistön. Tällöin kyse voi olla lapsen houkuttelemisesta seksuaaliin tarkoituksiin (RL 20:18).

Kuvien lähettäminen voi pitää sisällään pornografisten videoiden tai kuvien lähettämistä lapselle tai aikuisen sukuelimiä esittävien kuvien (ns. dickpic) lähettämistä sosiaalisen median palveluiden välityksellä. Alle 16-vuotiaalle lähetetyt seksuaalissävytteiset kuvat täyttävät lapsen seksuaalisen kajoamisen (RL 20:14) tunnusmerkistön.

Lapsen kanssa verkossa viestiminen ja houkutteleminen tapaamiseen, jonka tarkoituksena on harrastaa seksiä lapsen kanssa, voi täyttää lapsenraiskauksen yrityksen tunnusmerkistön (RL 20:12), jos konkreettinen vaara teon täyttymisestä on olemassa, esimerkiksi hotellihuone on varattuna ja epäily on saapunut tapaamispaikalle ja teko estyy vain poliisin paikalle saapumisen takia.

Jos alle 18-vuotiaan lapsen saa tekemään seksuaalisen teon lupaamalla tai maksamalla hänelle korvauksen, kyse voi olla rikoksesta nimeltä korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta (RL 20:9).

Jos pitää hallussaan eli tallentaa laitteelleen tai hallitsemaansa pilvipalveluun alle 18-vuotiaasta lasta seksuaalisesti esittävän kuvan, tai hankkii sellaiseen materiaaliin maksua vastaan tai muuten pääsyn, voi syllistyä lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoon (RL 20:21). Alle 18-vuotiaasta seksuaalissävytteisen kuvan ottaminen (eli valmistaminen) tai jakaminen tai julkaiseminen voi johtaa epäilyyn lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämisestä (RL 20:19).

Jos seuraa järjestettyä esitystä, jossa lapsi esiintyy seksuaalisesti, voi syllistyä lasta seksuaalisesti esittävän esityksen seuraamiseen (RL 20:22). Tällainen tekemuoto voisi olla esimerkiksi lapsen kohdistuvaa seksuaalirikosta todistavan videon katsominen, jos joku toinen on järjestänyt tapahtuman, jossa aiemmin tallennettua videota jaetaan.

Eri tekemuodoista ja niiden välisestä rajanvedosta löytyy tarkemmin tietoa rikoslain esitöistä, Timo Ojalan kirjasta Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset (2024) sekä Satu Rantaeskolan ja Jasmin Kauniston kirjasta Seksuaalirikosten tutkinta (2024).

21.1.2. Ilmoitusten kirjaaminen

Verkkovälitteisistä tekemuodoista ilmoitusta kirjatessa on hyvä kiinnittää huomiota oikean tunnusmerkistön mukaisen rikosnimikkeen valintaan ja teon tarkkaan kuvaamiseen ilmoituksen selostusosassa. Rikosilmoituksen kahden ensimmäisen rivin tiivistelmään tulee kirjata teossa käytetty sovellus tai sivusto ja rikoksesta epäillyn käyttäjätunnus.

Oikean rikosnimikkeen valinta vaikuttaa sekä rikoksen vanhenemisaikaan että esitutkinnassa käytettäviin pakkokeinoihin. Verkkovälitteisissä tekemuodoissa on rikosepäilyn selvittämiseksi lähes välttämätöntä suorittaa teknistä tutkintaa epäillyn hallussa oleviin laitteisiin, joten pakkokeinojen käyttö on enemmän pääsääntö kuin poikkeus. Keskusrikospoliisin lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan ryhmää voi konsultoida mm. rikosnimikkeen valintaan liittyvissä seikoissa.

Rikosilmoitukseen tulee kirjata rikosnimikkeen ja teonkuvauksen lisäksi myös maininta ajankohdasta, jolloin rikoksen tunnusmerkistön täyttävä keskustelu on käyty tai viesti tai kuva on lähetetty.

Ilmoitusta kirjatessa on tärkeää kirjata tarkasti teon kuvauksen lisäksi verkkoympäristön tai sosiaalisen median alusta (sovellus, palvelu tai verkkosivu), jossa teko on tapahtunut. Oikea kirjoitusmuoto tulee huomioida ja tarkistaa tarpeen mukaan esimerkiksi palvelun verkkosivustolta.

Sosiaalisen median palveluissa käyttäjillä saattaa olla kaksi erilaista näkyvää tunnistetta, joista käyttäjätunnus (user name) on usein muuttumaton ja näyttönimi (display name) taas vapaasti muutettavissa. Rikosilmoitukseen tulee kirjata myös kaikki saatavilla ja tiedossa olevat tiedot tekijän käyttämistä tunnisteista. Tämä on tärkeää saman tekijän muiden tekojen sarjoittamiseksi kansallisesti.

Esimerkki: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Tiivistelmä: Käyttäjätunnusta käyttäjätunnus123 / Näyttö Nimi käyttäneen henkilön epäillään syyllistyneen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön lähettämällä 1.2.2021 12-vuotiaalle tytölle Snapchatissa sukupuolielimen kuvan.

Snapchat-käyttäjä käyttäjätunnus123 on lähettänyt 1.2.2021 klo 9.13 (EET) valokuvan aikuisen miehen erektiossa olevasta sukupuolielimestä 12-vuotiaalle Elli Esimerkille Snapchatissa. Ellin Snapchat-käyttäjäprofiilin käyttäjätunnus (username) on ellintili ja näyttönimi (display name) Elli12v. Käyttäjätunnuksen käyttäjätunnus123 näyttönimi on Näyttö Nimi ja käyttäjän bitmoji-hahmona näkyy lippispäinen mieshenkilö. Elli Esimerkillä on ruutukaappaus käyttäjätunnus123 profiilista päivältä 1.2.2021. Elli on kertonut, ettei ole saanut käyttäjältä käyttäjätunnus123 viestejä missään muussa sovelluksessa kuin Snapchatissa.

Merkittävä osa lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoon liittyvistä rikosepäilyistä tulee poliisiin tietoon National Center for Missing and Exploited Children (NCMEC) -järjestön kautta ja sille Yhdysvalloissa toimivien palveluntarjoajien tekemien ilmoitusten perusteella. Näiden ilmoitusten kirjaamiskäytäntöä muutettiin toukokuussa 2025 Poliisihallituksen ohjaavalla kirjeellä (POL-2025-73170) niin, että LSHT-ryhmä on kirjannut rikosepäilyt poliisiasian tietojärjestelmään sen sijaan, että olisi vain välittänyt rikosepäilyn tiedoksi poliisiyksikköön.

21.1.3. Tiedonsaantipyynnöt ja tiedustelut

Verkkovälitteisten rikosten esitutkinnassa on lähes väistämättä tehtävä erilaisia tiedusteluja ja tiedonsaantipyynnöitä kansallisesti tai kansainvälisesti muille viranomaisille tai esimerkiksi palveluntarjoajille. Näitä tiedonsaantipyynnöitä on ohjeistettu erikseen poliisiin lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan torjunnan sivustolla. Tiedonsaantipyynnöiden tekemiseen on myös samalla sivustolla käytössä ISP-portaali, jossa poliisit voivat tehdä itse tiedonsaantipyynnöitä palveluntarjoajille.

Verkkovälitteiset tekemuodot pitävät usein sisällään kansainvälisen ulottuvuuden. On hyvä tiedostaa, ettei lapseen kohdistuneen seksuaalirikosepäilyn esitutkintaa voi keskeyttää vain sillä perusteella, että tekijä saattaa olla käyttäjätunnuksen tai muun esitutkinnassa ilmenneen tiedon perusteella Suomen ulkopuolelta.

21.1.4. Tietotekninen tutkinta

Verkkovälitteisten lapsiin kohdistuneiden rikosten tekemuotojen esitutkinnassa laite-etsintöjen ja kotietsinnän tekeminen on usein minimiedellytys rikosepäilyn selvittämiseksi. Epäillyn kutsuminen kuulusteluun ennen laite-etsintöjen suorittamista johtaa helposti todistusaineiston hävittämiseen, joten esitutkinta tulee suunnitella huolellisesti todistusaineiston taltioiminen edellä yhteistyössä tietoteknisten osaajien kanssa.

Poliisiyksiköissä on taktisen rikostutkinnan tukena tietoteknisen tutkinnan yksiköitä, joita kutsutaan myös ICT- (Information and communication technology) tai IT (Internet technology) -yksiköiksi. Niissä työskenteleviä siviili- tai poliisistaustaisia henkilöitä kutsutaan ICT-, IT- tai

teknisiksi tutkijoiksi. IT-yksiköiden tehtävänä on mm. avustaa taktista tutkintaa kotietsinnällä teknisen todistusaineiston turvallisessa taltioinnissa, suorittaa laite-etsintää, taltioida jäljennäällä tietoteknisten laitteiden tai laitteistojen sisältöä esitutkintaa varten ja kirjoittaa raportteja tietoteknisestä tutkinnasta.

Lapsen kohdistuneiden seksuaalirikosten tai niihin liittyvän kuvamateriaalin esitutkinnassa teknisen ja taktisen tutkijan yhteistyö on välttämätöntä. Yhteistyöllä varmistetaan kotietsinnän tekeminen turvallisesti ja tehokkaasti, kaiken saatavilla olevan todistusaineiston taltioiminen ja laitteiden tietosisältöjen tulokset analysointi.

Tietoteknisen tutkijan tehtävänä on muun muassa tehdä takavarikoidun tietoteknisen laitteen tietosisällöstä jäljennös. Jäljennös prosessoidaan tarkoituksenmukaisella forensiikkaohjelmistolla. Takavarikoidun tietoteknisen jäljennöksen tarkempi läpikäyminen on taktisen tutkinnan tehtävä. Tapauksen tutkija tietää parhaiten, mikä laitteen tietosisällöstä on merkityksellistä esitutkinnan kannalta. Tutkinta tulee kuitenkin tehdä yhteistyössä IT-tutkijan kanssa, sillä IT-tutkija kirjoittaa löydöksistä tietoteknisen raportin esitutkintapöytäkirjaa varten.

Tietoteknisessä raportissa on huomioitava, mistä laitteesta ja tiedostopolusta todistusaineistona käytettävä materiaali on löytynyt. Todisteet on pystyttävä kuvaamaan mahdollisimman selvästi ja yleiskielisesti syyttäjää ja oikeudenkäyntiä varten.

21.1.5. Lasta seksuaalisesti esittävä kuvamateriaali

Jos tietoteknisestä laitteesta löytyy lapsen kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavaa kuvamateriaalia tai lapsia seksuaalisesti esittäviä kuvia (Child Sexual Abuse Material, CSAM), kaikki laitteen kuva- ja videotiedostot tulee käydä läpi uhrien tunnistamiseksi kuvista sekä kuvien luokittelemiseksi syyttäjälle tuomion mittaamista varten. Kuvien luokittelamisen osalta voi tapauskohtaisesti ja syyttäjän kanssa yhteistyössä harkiten joustaa niissä tilanteissa, joissa rikoksesta epäilty myöntää pitäneensä hallussaan lasta seksuaalisesti esittävää kuvamateriaalia siinä suhteessa, jossa poliisi arvioi materiaalia laitteilla olleen (esimerkiksi noin 90% perusmuotoista ja 10% törkeää materiaalia). Näissäkin tilanteissa on tarpeen tehdä esitutkintapöytäkirjaan selvitys materiaalin määrästä ja kuvata esimerkein kummankin kategorian tiedostoja sekä perustella, mihin arvio kumpaankin kategoriaan luokitellun materiaalin määrästä perustuu.

Lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistavan kuvamateriaalin parissa työskentely on henkisesti kuormittavaa työtä. Kuvamateriaalin analysoinnin jälkeen tulee rikostutkijan pelata 10 - 15 minuuttia visuaalisesti aktivoivaa peliä, kuten Tetristä, kuvamateriaalin mahdollisesti aiheuttaman haitan neutralisoimiseksi. Tästä aiheesta on käsikirjassa lisää tietoa poliisin työhyvinvointiin liittyvässä luvussa 22.

Silloin kun CSAM-epäily perustuu NCMEC-raporttiin, näyttö asiaan on lähtökohtaisesti hankittava pakkokeinojen käytöllä. NCMEC-raportin perusteella esitutkinnassa syytä epäillä rikosta -kynnys ylittyy, ja sen jälkeen harkitaan, mitä esitutkinta- ja pakkokeinoja asian selvittämiseksi käytetään. Jos pakkokeinojen käytöllä ei saada näyttöä rikoksesta epäiltyä vastaan, on perusteltua neuvotella syyttäjän kanssa esitutkinnan rajoittamisesta riittämättömän näytön perusteella. Ei rikosta -peruste soveltuu huonosti tilanteisiin, joissa rikosepäilyn tueksi on ollut kirjaamishetkellä jonkinlaista ulkopuolista selvitystä, kuten NCMEC-raporttien tilanteissa on.

Uhrintunnistus (CSAM-VID, Child Sexual Abuse Material Victim Identification)

Kaikki poliisin takavarikoima lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistava kuvamateriaali (CSAM) tulee käydä läpi kuvissa olevien lasten tunnistamiseksi.

1. Tutkittavan tapauksen materiaali

Rikostutkinnan yhteydessä ensisijaisesti selvitetään tutkittavaan tapaukseen liittyvät kuvat ja videot. Jos epäilty on kuvien hallussapidon tai levittämisen lisäksi itse ottanut, tuottanut tai tilannut osan kuvista, kaikki kuvien uhrien ja mahdollisten kanssaepäiltyjen henkilöllisyys pyritään selvittämään. Lapset, joihin voi kohdistua edelleen seksuaalirikoksia, tulee pyrkiä pelastamaan tilanteesta mahdollisimman pian.

2. Viranomaisille tunnetun materiaalin poissulkeminen

Uhrintunnistuksessa poissuljetaan muusta kuin tapaukseen liittyvästä kuva- ja videomateriaalista poliisille tunnettu materiaali niin, että jäljelle jää vain poliisille ennestään tuntematon materiaali. Tässä työssä suureksi avuksi ovat sekä kuvien analyysityökaluohjelmistot ja Interpolin ICSEDB-uhrintunnistustietokanta (International Child Sexual Exploitation Database), johon Suomessakin on koulutettu käyttäjiä. Keskusrikospoliisin lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan ryhmä avustaa tarvittaessa muita poliisiyksiköitä materiaalin siirrossa.

3. Tuntemattoman materiaalin läpikäynti ja nosto ICSEDB:hen

Loput poliisin takavarikoimat kuvatiedostot, joita ennestään ei löydy ICSEDB-tietokannasta, tulee syöttää sinne. Jos poliisi on tunnistanut kuvissa esiintyviä uhreja, tiedostot nimetään tunnistetuiksi. Jos kuvien uhrit jäävät tuntemattomaksi, eikä mikään viittaa siihen, että kuvien tapahtumat liittyisivät Suomeen tai kuvissa olisi suomalaisia lapsia, tulee kuvat syöttää ICSEDB:een. Näin kuvien lapset on mahdollista tunnistaa toisessa poliisiyksikössä tai toisen maan viranomaisten toimesta. Kuvat voivat toimia myös ratkaisevana linkkinä esimerkiksi jonkin jo muualla tutkinnassa olevan jutun selviämiseksi.

Mikäli tutkivassa yksikössä ei ole käyttäjäoikeuksia em. tietokantaan, tulee kuvamateriaali toimittaa Keskusrikospoliisin lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan ryhmälle ICSEDB:een nostettavaksi. ICSEDB-käyttäjiä koulutetaan Poliisiammattikorkeakoululla ja lisäksi vuosittain toteutettavalla englanninkielisellä kurssilla Interpolissa Ranskan Lyonissa. Interpolin kurssille haetaan Keskusrikospoliisin kansallisen Interpolin NCB (National Central Bureau) -yksikön kautta. NCB Helsinki toimii KRP:n Viestiliikennekeskuksen yhteydessä. Myös KRP:n lasten seksuaalisen hyväksikäytön torjunnan ryhmältä saa Interpolin kurssista lisätietoja.

21.1.6. Lasta seksuaalisesti esittävän kuvamateriaalin luokittelu

Poliisin tulee esitutkinnassa luokitella lapseen kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa todistava kuvamateriaali kansallisesti Suomessa syyteharkintaa varten kahteen eri vakavuusluokkaan Poliisihallituksen, Keskusrikospoliisin ja Valtakunnansyyttäjän toimiston yhteistyönä laatiman luokittelun mukaisesti.

Luokittelun pohjana käytetään rikoslain (1889/39) 20 luvun 19 §:n 4 momentissa määritelmää: *Lapsena pidetään kahdeksaatoista vuotta nuorempaa henkilöä sekä henkilöä, jonka ikää ei voida selvittää mutta jonka on perusteltua syytä olettaa olevan kahdeksaatoista vuotta nuorempi.* Tällainen perusteltu syy voi olla esimerkiksi se, että kuvassa olevan henkilön kehitys kohti sukupuolista kypsyyttä on vielä kesken eli puberteettikehitys ei ole vielä päättynyt. (HE 6/1997, Ojala, 165.)

Lasta seksuaalisesti esittävänä materiaalina pidetään kuva- tai videomateriaalia, joka on valmistettu tilanteesta, jossa lasta on tosiasiallisesti esitetty seksuaalisesti (todellisuusperustainen

materiaali) TAI jos se erehdyttävästi muistuttaa valokuvaamalla tai muulla vastaavalla menetelmällä valmistettua kuvaa tilanteesta, jossa lasta on esitetty seksuaalisesti (todenmukainen materiaali). (RL 20:19.4)

Materiaalia on pidettävä todellisuuspohjaisena silloin, kun oikea lapsi on ollut tosiasiallisesti häneen kohdistuvan seksuaaliväkivallan kohteena kuvan tilanteessa, eli kuvan tapahtuma esittää todellista, oikeasti lapsen kohdistunutta seksuaalirikosta. Kuva on voitu valmistaa joko valo- tai videokuvaamalla, piirtämällä, maalaamalla tai muulla vastaavalla tavalla, jos yhteys tosiasialliseen tilanteeseen, mitä kuva esittää, on osoitettavissa. (Ojala, 170–171.)

Todenmukainen materiaali on puolestaan kuva tai kuvatallenne, jota ei voida erottaa sellaisista kuvista, joissa mallina on käytetty todellista lasta. Tällä tarkoitetaan kuvia, jotka on teknisesti valmistettu, mutta jotka ovat niin aidon tai autenttisen valokuvan näköisiä, että jää epävarmaksi, onko kuva tehty tosiasiallisesta tilanteesta, jossa todellinen lapsi olisi ollut seksuaaliväkivallan kohteena. Piirtämällä tai maalaamalla valmistetut kuvat eivät voi olla todenmukaisia, jos niistä on selvästi nähtävissä, että ne on piirretty tai maalattu. (Ojala, 170–171.)

Suomen luokitteluohjeen portaat:

1. Perusmuotoinen

Todellisuuspohjaiset tai todenmukaisesti kuvat tai videot, joissa lapsi poseeraa seksuaalisesti, tarkennetaan lapsen sukuelimiin tai on lapseen kohdistuvaa seksuaalista toimintaa, jonka tekijänä on aikuinen, toinen lapsi tai lapsi itse.

2. Törkeä

Edellä kuvatut kuvat tai videot, joissa lapsi on erityisen nuori (alle 7-vuotias), lapseen kohdistuu vakavaa väkivaltaa tai lasta kohdellaan erityisen nöyryyttävästi (esimerkiksi mukana on eläin, tekijöitä on useita, lasta sidotaan, aikuinen ohjeistaa lapsia tekemään toisilleen seksuaalisia tekoja, lapset tekevät toisilleen seksuaalisia tekoja).

Kansainvälisesti CSA-materiaalia luokitellaan usealla eri asteikolla. Monella eri maalla on omat luokitteluasteikkonsa, jotka eroavat toisistaan. Tunnetuimpia yleisesti käytössä olevia luokitteluasteikkoja ovat mm. Interpolin käyttämä Baseline-luokitus kaikkialla maailmassa laittomasta materiaalista ja 2000-luvun alussa luotu 10-tasoinen COPINE-asteikko (Combating Paedophile Information Networks in Europe). (Quayle 2008.)

Interpolin Baseline-luokitus yksittäiselle kuvalle määritellään kolmen eri arvioijan tiedostolle antaman arvion perusteella. Baseline-materiaalin muut kriteerit ovat, että kuvassa esiintyy oikea esimurrosikäinen lapsi ja että kuva esittää vakavaa lapseen kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa, joka kohdistuu suoraan tai epäsuoraan lapseen. (Interpol 2025)

COPINE-asteikossa on 10 eri luokitusastetta. Näistä 1-3 ovat lasta seksualisoivia kuvia ja asteiden 4-10 kuvat selkeämmin myös Suomessa rikoslain tarkoittamaa kriminalisoitua materiaalia. Suomessa toimiva lastensuojelujärjestö Suojellaan Lapsia ry on suomentanut asteikon. Suomennettu asteikko löytyy Suojellaan Lapsia ry:n verkkosivuilta.

Lähteet ja lisätietoja:

Hallituksen esitys 282/2010, 102 Hallituksen esitys 6/1997, 146–151

Europol 2021: European Union serious and organised crime threat assessment, A corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Saatavissa: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment-socta-2021> (2.11.2021)

Interpol verkkosivusto 2025: Our response to crimes against children ([interpol.int](https://www.interpol.int)) (21.10.2025)

Juusola, Aino, Simola, Tanja, Tasa, Janita, Karhu, Eveliina & Sillfors, Pauliina 2021: Grooming lasten silmin -selvitys 11–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kokemasta groomingista netissä. Pelastakaa Lapset ry, Helsinki. Saatavissa: https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2023/06/grooming_lasten_silmin_2021-2.pdf (2.11.2021)

Lahtinen, Hanna-Mari, Laitila, Aarno, Korkman, Julia, Ellonen, Noora 2018: Children's disclosures of sexual abuse in a population-based sample. Child Abuse & Neglect 76. Saatavissa: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.10.011> (2.11.2021)

Malin, Tiina 2020: Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten rangaistuskäytäntö, Katsauksia 44/2020. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0678-0> (2.11.2021)

Ojala, Timo 2024: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita Lakitieto Oy.

Pelastakaa Lapset 2025: "Sitä tapahtuu koko ajan". 11 – 17-vuotiaiden lasten kokemuksia netissä tapahtuvasta seksuaaliväkivallasta ja ikätoverien välisestä viestittelystä. Saatavilla: https://www.pelastakaalapset.fi/wp-content/uploads/2025/09/nettivihje_sita_tapahtuu_koko_ajan_2025-1.pdf (8.12.2025)

Quayle, Ethel 2008: The COPINE Project, Irish Probation Journal, vol. 5, pp. 65–83. Saatavissa: [https://www.probation.ie/EN/PB/o/7E74855A3EAE073680258036004AF691/\\$-File/IPJ2008QUAYLE.pdf](https://www.probation.ie/EN/PB/o/7E74855A3EAE073680258036004AF691/$-File/IPJ2008QUAYLE.pdf) (2.11.2021)

Rantaeskola, Satu, Kaunisto, Jasmin 2024: Seksuaalirikosten tutkinta. Edita Lakitieto Oy.

21.2. IHMISKAUPPA LAPSIIN KOHDISTUVANA RIKOKSENA

Ylitarkastaja Terhi Tafari, apulaisjohtaja Katri Lyijynen

Lapsiin kohdistuva ihmiskauppa on vakava hyväksikäytön muoto. Lapsen käyttäminen hyväksi rikollisessa toiminnassa, pakkotyössä, parituksen tai muun toistuvan seksuaaliväkivallan kohteena tai lapsen saattaminen pakkoavioliittoon ovat esimerkkejä lapseen kohdistuvasta ihmiskaupasta. Lapsen suostumuksella hyväksikäyttöön ei ole merkitystä.

Ihmiskaupan toteutuminen ei edellytä valtion rajojen ylittämistä, vaan se voi tapahtua yhdessä valtiossa, kaupungissa, tai valtaosin tai jopa kokonaan internetissä. Ihmiskaupan kohteeksi joutuu Suomessa sekä maahanmuuttajataustaisia lapsia että Suomen kansalaisia.

Lapsen saattaminen hyväksikäytön kohteeksi voi olla hitaasti kehittyvä prosessi eikä vain yksittäinen teko. Olosuhteita ei usein tunnisteta ihmiskaupaksi, eikä lapsi saata itse ymmärtää tai kokea olevansa vakavan rikoksen uhri. Tiettyjä lapsiin kohdistuneita rikoksia sekä lasten tekemiä rikoksia tutkittaessa onkin tärkeää huomioida ihmiskaupan mahdollisuus.

21.2.1. Rikoslaki

Suomen rikoslain (1889/39) mukaan lapseen kohdistuvasta ihmiskaupasta tuomitaan se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön tai värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi parituksen tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon tai siihen rinnastettavaan liittoon tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin tai elimien tai kudoksien poistamiseksi (RL 25:3 Ihmiskauppa). Kyseeseen voi tulla myös törkeä ihmiskauppa (RL 25:3a).

Lisätietoa lapsiin kohdistuvasta ihmiskaupasta sekä toimintaohjeita löydät Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirjasta (Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja Luku 7.10 Alaikäiset ihmiskaupan uhrit Suomessa s. 308 – 316).

21.2.2. Pakottava kontrolli osana ihmiskauppaa

Kun lapsi havaitaan osana rikollista toimintaa tai kerjäämistä tai lapsen tiedetään myyvän tai vaihtavan seksiä tai seksuaalisia tekoja, on mahdollista, että lapsi kertoo toimivansa vapaaehtoisesti. Näissä tilanteissa lapsen olosuhteita ja sosiaalisia verkostoja tulisi tarkastella kokonaisuutena. Erityisesti tulisi kiinnittää huomiota siihen, kuka tai ketkä käyttävät valtaa lapseen ja kontrolloivat lasta. Ketä lapsi pelkää? Kenelle hän osoittaa lojaaliutta? Kiristääkö joku lasta esimerkiksi arkaluontoisten tiedon tai kuvien levittämällä saadakseen lapsen toimimaan tahdonsa mukaisesti?

Ihmiskaupan uhriin kohdistuu usein niin sanottua pakottavaa kontrollia. Pakottavaksi kontrolliksi kutsutaan toimintatapaa, jonka tarkoituksena on saada henkilö riippuvaiseksi tekijästä ja alistumaan. Se voi sisältää suoranaista uhriin tai hänen läheisiinsä kohdistuvaa väkivallalla uhkailua, mutta se voi myös koostua myönteisen ja kielteisen vuorovaikutuksen vaihtelusta. Tekijä voi esimerkiksi solmia lapseen suhteen teeskentelemällä olevansa lapsen romanttinen kumppani, ystävä tai vanhemman korvike (Policy brief 2/2023. Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu | Heuni). Lapsi voi kiintyä hyväksikäyttäjäänsä ja pitää tämän puolia, mikä vaikeuttaa lapseen kohdistuvan hyväksikäytön havaitsemista. Edelleen on hyvä muistaa, ettei lapsen suostumuksella hyväksikäytön kohteeksi ole merkitystä.

Lapsen kuulemisen käsikirja ihmiskaupparikosten tutkinnassa antaa hyvät eväät lapsen kuulemisen lisäksi myös hänen olosuhteidensa selvittämiseen (<https://heuni.fi/-/lapsen-kuulemisen-kasikirja>).

21.2.3. Yleisimmistä ihmiskaupan muodoista

21.2.3.1 Seksuaalinen hyväksikäyttö

Kun havaitaan alaikäisen parittamista, on tärkeää arvioida, onko kyse ihmiskaupasta. Alaikäisen kohdalla rikoslain parittamista (ml. törkeä paritus) koskevien pykälien sekä ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä vertailemalla vain yhteystietojen välittäminen on sellainen parituksen tekotapa, joka ei sellaisenaan sisälly ihmiskaupan tunnusmerkistöön (HE 103/2014, 32). Muiden tekotapojen osalta (majoittaminen, kuljettaminen, luovuttaminen, vastaanottaminen, värväminen) on siis todennäköisempää, että alaikäisen parittaminen voi täyttää ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistön.

Lapseen voi kohdistua myös muunlaista kaupallistettua seksuaaliväkivaltaa. Suomessa tuomitussa tapauksessa lasta on käytetty esimerkiksi striptease-tanssijana (KKO 2015:89). Seksuaaliväkivalta voi olla myös kokonaan tai osittain verkkovälitteistä.

Kaupallisen ja vastikkeellisen seksuaaliväkivallan lisäksi lapsi voi olla muunlaisen toistuvan ja tahdonvastaisen seksuaalisen väkivallan kohteena ilman taloudellista hyötymistarkoitusta.

21.2.3.2 Rikollisessa toiminnassa tai kerjäämisessä hyväksikäyttäminen

Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttäminen on ihmiskaupan muoto, jossa henkilö painostetaan tai pakotetaan tekemään lainvastaisia tekoja. Tällaiset teot voivat olla esimerkiksi taskuvarkauksia, myymälävarkauksia, ryöstöjä, murtoja sekä huumeiden myymistä, välittämistä tai salakuljettamista. Uhria käytetään rikoksenteon välineenä, eikä hän yleensä itse hyödy tekemistään rikoksista. Hyödyn keräävät häntä hyväksikäyttävät toimijat.

Alaikäinen voidaan laittaa tekemään rikoksia myös siksi, että alle 15-vuotiaita ei voida asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen.

Uhrin tunnistaminen vaikeutuu, kun uhrina on rikosaktiivinen lapsi, joka on voinut tehdä osan rikoksista omasta tahdostaan ja osan pakotettuna. Osallisuus rikolliseen toimintaan ja toisaalta hyväksikäyttävien toimijoiden harjoittama henkinen ja fyysinen kontrolli aiheuttavat sen, ettei uhri uskalla kertoa tilanteestaan viranomaisille.

Kerjäämisessä hyväksikäyttäminen voidaan arvioida ihmiskaupaksi silloin, kun uhria käytetään toiminnassa hyväksi ja kun joku muu hyötyy siitä taloudellisesti. Kerjääminen ei saisi vaarantaa lapsen normaalia kasvua tai kehitystä eikä häiritä esimerkiksi koulunkäyntiä tai leikkiin jäävää aikaa. Kerjäämisessä hyväksikäytetyt lapset ovat alttiita myös muunlaiselle hyväksikäytölle.

Rikollisessa toiminnassa ja kerjäämisessä hyväksikäyttäminen lukeutuvat ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, joka on rikoslain mukainen ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoitus.

22.2.3.3 Pakkoavioliitto

Pakkoavioliitolla tarkoitetaan avioliittoa tai siihen rinnastettavaa liittoa, jossa toinen tai molemmat puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan. Suomessa pakkoavioliitto on kriminalisoitu ihmiskauppana ja törkeänä ihmiskauppana (HE 65/2024).

Lapsi on voinut suostua avioliittoon, koska hän kokee sen velvollisuudekseen tai kohtalokseen tai koska hän ei kykene vastustamaan liittoa vaativia henkilöitä.

Lapsi saatetaan viedä Suomesta toiseen valtioon naitettavaksi, tai hänet voidaan tuoda Suomeen avioliittoa varten. Avioliitto on voitu myös solmia ulkomailla, ja se on jatkunut Suomessa puolisoiden saavuttua Suomeen esimerkiksi turvapaikanhakijoina. Alaikäisyyttä voidaan pyrkiä peittämään järjestämällä lapselle aikuisen henkilöllisyysasiakirjat.

Pakkoavioliittoja voi ilmentyä myös suomalaisten välillä. Nämä tilanteet saattavat liittyä esimerkiksi tiiviin tai suljetun uskonyhteisön toimintaan.

22.2.3.4 Pakkotyö

Suomessa alaikäisen käyttämistä pakkotyössä on havaittu vain hyvin harvoin. Siitä voisi olla kyse tilanteissa, joissa nuori on haavoittuvassa asemassa vailla muita mahdollisuuksia ja tekee töitä palkatta tai huonoissa olosuhteissa. Työnteko ei saisi haitata lapsen koulunkäyntiä, terveyttä ja kehitystä. Palkaton harjoittelu ei ole pakkotyötä, mutta jos siihen liittyy muuta hyväksikäyttöä, työntekijän kontrollointia sekä nuoren haavoittuvan aseman hyödyntämistä, voi kyseessä olla ihmiskauppaan viittaava tilanne. (Kervinen & Ollus 2019, 17).

Pakkotyössä voi olla kyse myös kotona tehtävästä työstä. Vuonna 2024 Etelä-Karjalan kärjäoikeus tuomitsi naisen ihmiskaupasta, jonka uhrina oli naisen oma lapsi. 12-vuotias lapsi oli pakotettu tekemään kohtuuttomasti kotitöitä. Lapsi ei saanut riittävästi ruokaa tai unta, häneen kohdistui monimuotoista väkivaltaa ja poissaoloja koulusta kertyi lukukaudessa yli 200 tuntia. Toisessa samana vuonna annettussa tuomiossa kaksi naista tuomittiin majoittamansa alaikäisen tytön saattamisesta pakkotyöhön. Työ sisälsi sairauksista kärsivien majoittajien ja heidän eläintensä hoitamista. Uhri kertoi tapahtumista vasta aikuistuttuaan. Vuonna 2025 Itä-Suomen hovioikeus antoi asiassa ratkaisun, jossa katsoi äidin syyllistyneen törkeään ihmiskauppaan (<https://yle.fi/a/74-20170521>).

22.2.3.5 Lapsisotilaana käyttäminen

Alaikäisen käyttäminen sota- ja taistelutoimissa sekä niitä tukevissa toimissa voi olla ihmiskauppaa. Tämän ihmiskaupan muodon uhriksi joutuneet alaikäiset ovat yleensä joutuneet hyväksikäytetyksi konfliktialueilla Suomen ulkopuolella. On mahdollista, että alaikäinen henkilö värvätään tai kuljetetaan Suomesta toiseen valtioon toimimaan taistelijana tai muuna taistelutoimintaa tukevana henkilönä tai taistelijakoulutukseen. Maahanmuuttajataustaisen lapsen lähettäminen Suomesta niin sanotulle kurinpitomatkalle Suomen ulkopuolelle voi sisältää toimintaa konfliktialueella.

22.2.3.6 Elimien ja kudosten irrottaminen

Suomessa ei ole toistaiseksi havaittu tapauksia, joissa ihmiskaupan kohteena olevan henkilön elimiä tai kudosta olisi irrotettu hyötymistarkoituksessa. Ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy, vaikka poistamisella ei olisi suoraa taloudellista hyötymistarkoitusta.

21.2.4. Kysymyksiä ihmiskaupan uhriksi joutuneen lapsen tai nuoren tunnistamiseksi

Alla olevia kysymyksiä ei ole tarkoitettu kysyttäväksi lapselta itseltään. Niiden tarkoitus on auttaa hahmottamaan lapsen/nuoren toiminnan taustalla olevia, mahdollisesti ihmiskauppaan viittaavia tekijöitä.

- Painostaako tai manipuloiko joku lasta/nuorta tekemään jotain lapsen edun vastaista?
- Käyttääkö joku hyväkseen lapsen/nuoren päihderiippuvuutta, asunnottomuutta tai laitonta maassa oleskelua saadakseen hänet tekemään asioita, jotka ovat hänen etunsa vastaisia?
- Uhkaako joku paljastaa lapsen/nuoren viranomaisille, häpäistä hänet tai levittää hänestä arkaluontoisia kuvia tai tietoja, jos hän ei toimisi vaaditulla tavalla?
- Onko lapseen/nuoreen tai hänen läheisiinsä kohdistettu väkivaltaa tai sen uhkaa?
- Tekeekö lapsi/nuori työtä (ml. kotityöt), joka haittaa hänen koulunkäyntiään, unta, vapaa-aikaa ja jopa terveyttä?
- Edellytetäänkö lapselta/nuorelta seksiä tai seksuaalisia tekoja majoitusta tai huolenpitoa vastaan?

21.2.5. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän toiminta on valtakunnallista viranomaistoimintaa. Auttamisjärjestelmän tehtävistä ja auttamisjärjestelmän asiakkaan oikeudesta auttamistoimiin säädetään laissa. Auttamisjärjestelmä auttaa kaikenikäisiä ihmiskaupan uhreja – myös alaikäisiä. Ihmiskaupan uhri voi saada apua auttamisjärjestelmän kautta, vaikka ihmiskaupasta ei ole käynnissä esitutkintaa. Apua voivat saada myös ihmiskaupparikoksen tutkinnassa todistajana olevat, jos he ovat sen vuoksi erityisen avun tarpeessa. Apua voivat saada sekä suomalaiset että Suomessa oleskelevat ulkomaalaiset – myös esimerkiksi sellaiset lapset ja nuoret, jotka oleskelevat Suomessa turvapaikanhakijoina tai ilman laillista oleskeluoikeutta.

Auttamisjärjestelmä järjestää auttamistoimet niille ulkomaalaisille asiakkailleen, joilla ei ole Suomessa kotikuntaa. Jos lapsella on kotikunta, hyvinvointialue, jonka alueella hänen kotikuntansa sijaitsee, vastaa auttamistoimien järjestämisestä. Tällöin auttamisjärjestelmä voi toimia yhteistyössä hyvinvointialueen kanssa lapsen auttamiseksi. Hyvinvointialueella tulee huomioida auttamisjärjestelmässä olevan palvelutarpeita arvioitaessa hänen mahdolliset erityistarpeensa. Auttamisjärjestelmän asiakkuus ei kuitenkaan korvaa lastensuojelun asiakkuutta. Lastensuojelutoimienpiteistä vastaa aina lastensuojeluviranomainen. Auttamisjärjestelmään ohjaaminen ei myöskään poista tai korvaa lakiin perustuvaa velvollisuutta tehdä lastensuojeluilmoitus.

Poliisi voi ohjata auttamisjärjestelmään alaikäisen, joka on voinut joutua ihmiskaupan uhriksi tekemällä hänestä esityksen auttamisjärjestelmälle suullisesti tai kirjallisesti. Jos lapsi on 15–17-vuotias, esityksen tekemiseen tarvitaan hänen oma suostumuksensa. Lisäksi kaikenikäisten lasten kohdalla tarvitaan huoltajan tai laillisen edustajan suostumus.

Lähteet ja lisätietoa:

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja Luku 7.10 Alaikäiset ihmiskaupan uhrit Suomessa (s. 54-57; 308–316)

Lapsen kuulemisen käsikirja epäiltyjen ihmiskauppatapausten tutkinnassa | Heuni (KORKMAN)

Policy brief 2/2023. Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu | Heuni (KORKMAN)

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän verkkosivusto: www.ihmiskauppa.fi (3.3.2025)

Parhaat käytännöt lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ihmiskaupan torjumiseksi sekä uhrien tunnistamiseksi ja auttamiseksi : Selvitys Itämeren alueen maista - Valto (valtioneuvosto.fi)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2024) Lapsi ihmiskaupan kohteena s. 20-21

Kervinen, Elina & Ollus, Natalia 2019: Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNIn tutkimusraportteja 89. HEUNI, Helsinki.

Pakkoavioliitosta: (HE 65/2024) Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta

Ihmiskaupparikoksesta: (HE 103/2014) Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

HUONEENTAULU: IHMISKAUPAN AUTTAMISJÄRJESTELMÄ JA LAPSI

Auttamisjärjestelmän päivystävä infonumero auttaa p. 029 546 3177

Voit kysyä lisätietoa auttamisjärjestelmästä, auttamisjärjestelmään ohjaamisesta tai konsultoida yksittäisessä tapauksessa anonyymisti ilman lasta yksilöiviä tietoja.

Mitä apua lapsi voi saada auttamisjärjestelmän asiakkaana:

- Auttamisjärjestelmä antaa tietoa ja konsultoi lastensuojelun/sosiaalihuollon viranomaisia ihmiskauppaan liittyvistä erityispiirteistä ja auttaa heitä huomiomaan lapsen edun mahdollisimman hyvin.
- Jos lapsi on turvapaikanhakija, auttamisjärjestelmä tekee yhteistyötä hänet majoittavan vastaanottokeskuksen/alaikäisyksikön kanssa.
- Auttamisjärjestelmässä olevan lapsen mahdolliset erityistarpeet tulee huomioida palvelutarpeita arvioitaessa – myös hänen suojaamisensa turvallisuushilta.
- Hyvinvointialue voi saada valtiolta korvausta erityistarpeisiin vastaavien palveluiden järjestämisen kustannuksista, kun lapsella on kotikunta. Auttamisjärjestelmä vastaa kotikunnattoman lapsen tarpeisiin vastaavien auttamistoimien järjestämisestä ja kustannuksista.
- Auttamisjärjestelmä neuvoo ja auttaa tarvittaessa oleskeluoikeuteen liittyvissä kysymyksissä
- Jos lapsella ei ole oleskeluoikeutta Suomessa, auttamisjärjestelmä voi antaa hänelle tilapäisen oleskeluoikeuden eli ihmiskaupan uhrin harkinta-ajan.
- Auttamisjärjestelmä hakee edustajan auttamisjärjestelmään otetulle lapselle, jolla ei ole Suomessa oleskelulupaa eikä huoltajaa tai muuta laillista edustajaa.

21.3. KUNNIAAN LIITTYVÄ VÄKIVALTA

Erityisasiantuntija Mimmi Koukkula, THL

Kunniaan liittyvä väkivalta on prosessimaista, tyttöihin ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, jossa perhe, suku tai yhteisö kontrolloi uhria kielteisesti. Tekijät syyttävät uhria normien vastaisesta käytöksestä ja selittävät väkivaltaa kunnian suojelemisella.

21.3.1. Taustaa

Kunniakonfliktien taustalla on yhteisö, jossa on tiukka hierarkia ja sukupuoliroolit. Normeja, erityisesti tyttöjen ja naisten sukupuolimoraalia, ylläpidetään väkivallalla tai sen uhkalla. Kunniaan liittyvää väkivaltaa esiintyy Suomessa tietyissä maahan muuttaneiden yhteisöissä, mutta myös muissa yhteisöissä, joilla on tiukat moraalikäsitkset, joita saatetaan perustella vakauksella tai kulttuurilla.

Yhteisöllisissä kulttuureissa käsitys kunniallisuudesta syntyy yhteisten arvojen ja normien noudattamisesta. Konflikti voi syntyä, jos yksilö ei toimi odotusten mukaisesti ja yhteisö kokee tämän uhkaksi omalle kunnialleen. Taustalla voi olla väkivallan tekijöiden häpeän, ”kasvojen menetyksen” ja yhteisöstä ulos sulkemisen pelko, johtuen uhrin todellisesta tai kuvitellusta toiminnasta, esimerkiksi seurustelusta, avioerosta ym.

Tekijät selittävät väkivaltaa kunnian suojelemisella tai palauttamisella. Yhteisö sallii väkivallan tai jopa painostaa yhteisön jäseniä tekemään väkivaltaa. Väkivalta voi olla kunnian menetystä ennaltaehkäisevää kontrollointia ja pakottamista tai rangaistus/kosto.

Miehet ovat usein tekijöitä, mutta myös naiset voivat harjoittaa kunniaan liittyvää väkivaltaa. Uhrina on useimmiten nainen, nuori, seksuaali- tai sukupuoli- vähemmistöön kuuluva tai uskontokunnasta eroava. Tekijöitä voi olla useita ja heidän välillään voi ilmetä keskinäistä painostusta ja avunantoa.

Kunniaan liittyvä väkivalta voi ilmetä henkisenä, fyysisenä, seksuaalisena, taloudellisena tai digitaalisena väkivaltana. Se voi olla myös lähisuhdeväkivaltaa: uhri on alisteisessa tai riippuvuussuhteessa tekijöihin. Ilmiäntökynnys on korkea ja asia tulee usein ilmi muussa yhteydessä. Kunniamotiivin tunnistaminen on vaikeaa.

Ennaltaehkäisyä on asenteisiin vaikuttaminen, tietoisuus oikeuksista ja velvollisuuksista, ja tekijöiden kanssa tehtävä työ kunniakäsitteiden muuttamiseksi.

21.3.2. Lainsäädäntö

Tekijät rikkovat uhrin perusoikeuksia (terveys, vapaus, liikkuminen) ja/tai Suomen lakia. Kunniaan liittyvä väkivalta on prosessi, jossa varhaisimmat vaiheet eivät aina täytä rikoksen tunnusmerkkejä. Se eroaa normaalista huolehtimisesta, jos uhri on selvästi peloissaan tai muuttaa käytöstänsä paineen alla. Murrosikäiset nuoret ovat riskiryhmä. Heidän kohdallaan tulee ottaa yhteyttä matalalla kynnyksellä lastensuojeluun.

Kunniaan liittyvään väkivaltaan ei ole erillistä lainsäädäntöä. Rikosnimikkeitä voivat olla muun muassa kiristys, pakottaminen, kunnianloukkaus, syrjintä, kotirauhan tai lähestymiskiellon rikominen, vapaudenriisto, laiton uhkaus, terveyden vaarantaminen, kidutus sekä eriaisteiset henkirikokset, pahoinpitelyt, seksuaalirikokset ja muut lapseen kohdistuvat rikokset.

Myös avioliittoon pakottaminen ja tyttöjen ja naisten sukuelinten silpominen ovat kunniaan liittyvää väkivaltaa. Suomessa pakkoavioliitto on kriminalisoitu ihmiskauppana (Rikoslaki 25 luku 3 §) ja avioliittolain mukaan avioliitto on kumottava, jos puoliso on pakotettu avioliittoon (Laki avioliittolain muuttamisesta 484/2023). Tyttöjen ja naisten sukuelinten silpominen on tuomittavaa omana rikosnimikkeenään (Rikoslaki 21 luku 6b§ ja 6c§).

21.3.4. Kysymyspatteristo asianomistajan kuulustelun tueksi kunniaan liittyvässä väkivallassa

Kunniaan liittyvän väkivallan tutkintaan on laadittu kysymyspatteristo asianomistajan kuulustelun avuksi ja sitä voidaan soveltaen käyttää kaikissa erilaisissa uskontoon ym. liittyvissä tilanteissa, joissa ilmenee kontrollointiin liittyviä seikkoja. Kysymysrunko on saatavilla Kameleon-lomakkeistosta (Kunniaan liittyvä väkivalta lähisuhteissa/perheissä). Kysymysrunгон ovat laatineet yhteistyössä Johanna Aapakallio (Loisto setlementti ry Sopu-työ), Sirpa Koskela (Helsingin poliisilaitos) ja Satu Rantaeskola (Poliisiammattikorkeakoulu).

Lähteet ja lisätietoja:

Tietoa turvakodeista ja turvakotien yhteystiedot: Turvakoti - Nollalinja (2.11.2021)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: <http://www.thl.fi/kunniaanliittyvavakivalta>

Loistosetlementti Sopu-työ verkkosivut 2021: Sopu | (soputila.fi) (2.11.2021)

Kriisikeskus väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajille: Kriisikeskus Monika - Monika-Naiset liitto ry (monikanaiset.fi) (2.11.2021)

21.4. NAISTEN SUKUELINTEN SILPOMINEN (FGM)

Erityisasiantuntija Mimmi Koukkula, THL

Lyhenteellä FGM (Female Genital Mutilation) tarkoitetaan ympärileikkausta eli tyttöjen ja naisten ulkoisten sukuelinten poistaminen tai vahingoittaminen ilman lääketieteellistä syytä.

21.4.1. Taustaa

Perinnettä harjoitetaan yleisimmin joissain Afrikan, Aasian ja Lähi-idän maissa, mutta muutto liikkeen myötä myös muualla. Useimmiten tyttöjen sukuelimet silvotaan 0–15-vuotiaina. Silpominen voidaan tehdä eriasteisena vaihdellen pienestä pistosta radikaaliin ulkoisten sukuelinten poistamiseen ja kiinni ompeluun. Silpomisesta voi aiheutua eriasteista terveyshaittaa, yleisimmin virtsaamisvaivoja, tulehduksia ja kipuja sekä psyykkistä haittaa.

21.4.2. Lainsäädäntö

FGM loukkaa ihmisoikeuksia. Silpominen oli 31.12.2024 asti rikoslain mukaan joko pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely (rikoslain 21 luvun 6 § ja 7 §).

1.1.2025 alkaen on ollut voimassa erilliskriminalisointi, jonka säännöstä sovelletaan voimaantulon jälkeen tapahtuneisiin tekoihin. Rikoslain 21 luvun 6 b §:n mukaan naisen sukuelinten silpomisesta tuomitaan se, joka poistaa kokonaan tai osittain tai muuten vahingoittaa naisen tai tytön ulkoista sukuelintä, vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Yritys on rangaistava. Lisäksi on

1.1.2025 alkaen on ollut rangaistavaa valmistella naisen sukuelinten silpomista. Rikoslain 21 luvun 6 c §:n mukaan joka 6 b §:ssä tarkoitetun rikoksen tekemistä varten 1) menettelee jollakin 6 a §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla, 2) vie naisen tai tytön ulkomaille tai 3) pakottaa tai taivuttaa naista tai tyttöä alistumaan 6 b §:ssä tarkoitettuun tekoon on tuomittava naisen sukuelinten silpomisen valmistelusta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään viideksi vuodeksi. Saman pykälän 2 momentin mukaan jos vaara rikoksen toteuttamisesta on ollut muista kuin satunnaisista syistä vähäinen taikka jos henkilö on vapaaehtoisesti luopunut

rikoksen valmistelusta, estänyt sen jatkumisen tai muuten poistanut oman toimintansa merkityksen rikoksen valmistelussa, 1 momenttia ei kuitenkaan sovelleta.

Tekoon voi siis syyllistyä myös esimerkiksi perheenjäsen, joka ei itse toteuta silpomista, mutta järjestää toimenpiteen, yllyttää, pakottaa tai antaa apua sen toteuttamiseen. Jos Suomen kansalainen tai häneen rinnastuva henkilö, kuten Suomessa pysyvästi asuva ulkomaalainen syyllistyy ulkomailla tytön tai naisen sukuelinten silpomiseen, teko on rangaistava rikos, vaikka se ei olisi sitä kyseisen maan lainsäädännön mukaan.

21.4.3. Toiminta

Jos ammattilaisella herää epäily, että tyttö on läpikäynyt silpomisen Suomessa asuessaan tai silpomista suunnitellaan, hänen velvollisuutensa on tehdä ilmoitus poliisille ja lastensuojeluun. Jos on selvää, että silpominen on tehty jo ennen maahan saapumista tilanteessa, jossa ulkomaan kansalainen on syyllistynyt toisen ulkomaan kansalaisen pahoinpitelyyn ulkomailla, Suomen poliisiin tulee keskustella rikoksen tutkimisesta syyttäjän kanssa. Silpomisaihe on hyvin sensitiivinen. Käytä aina perheen kanssa keskustellessa tulkkia, tytön ja äidin kanssa naispuolista tulkkia. Käytä termiä ”ympärileikkaus” asiakkaan kanssa keskustellessa. Vaikka muutoin suositeltu termi on ”silpominen”, käytetyllä sanastolla voi olla vaikutusta siihen, että asiakas ymmärtää, mistä on kysymys, ja puhuu tapahtuneesta.

Selvitä

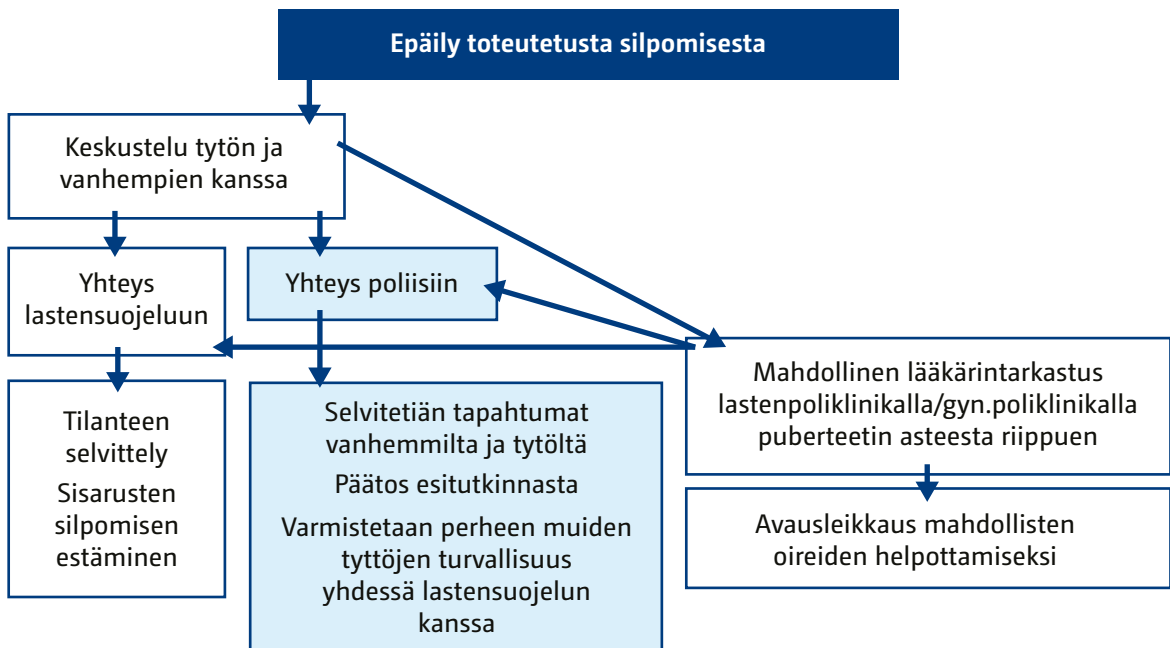
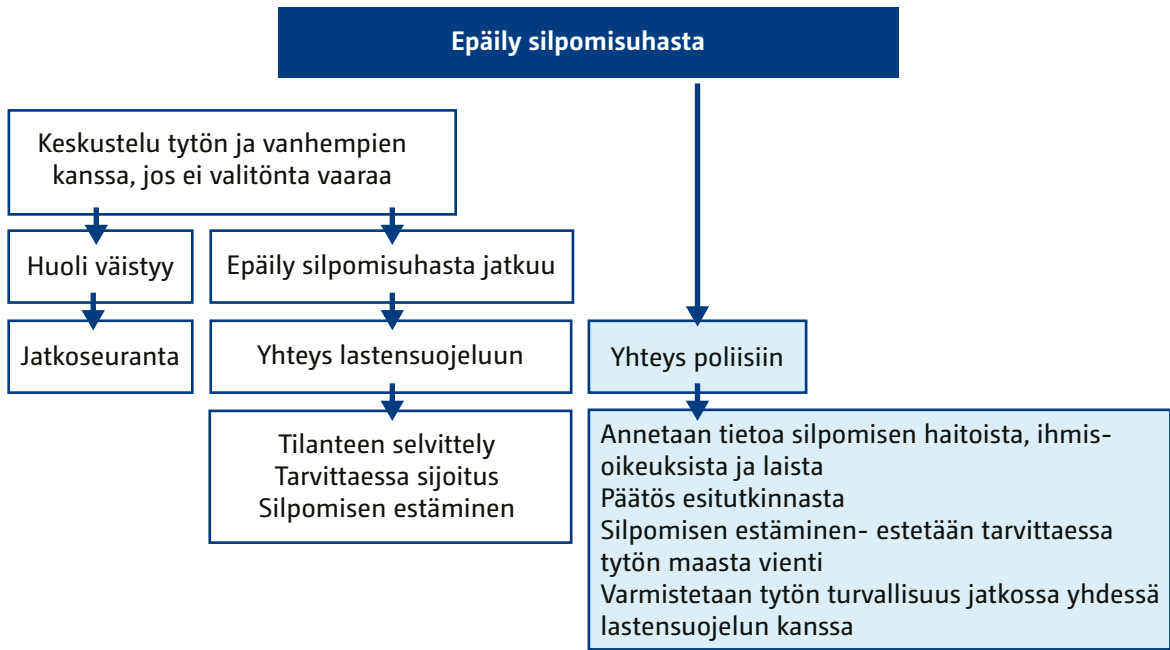
*Onko tytön perhe lähtöisin maasta, jossa tyttöjen ympärileikkaus on yleistä?
Onko tytön oma äiti, sisaret tai joku muu sukulainen ympärileikattu?*

Mikä on vanhempien asenne tyttöjen ympärileikkausta kohtaan?

Suunnitteleeko perhe pidempää lomamatkaa kotimaahansa tai ollaanko tyttö lähettämässä ulkomaille pidemmäksi aikaa?

Vanhemmilta tytöiltä voi kysyä, tietääkö tyttö, että hänen kunniaksensa ollaan järjestämässä juhlat tai seremonia?

HUONEENTAU LU: EPÄILY TYTÖN SILPOMISUHASTA

Korkea esiintyvyys: Somalia, Guinea, Djibouti, Sierra Leone, Mali, Egypti, Sudan, Eritrea

Melko korkea esiintyvyys: Burkina Faso, Gambia, Etiopia, Mauritania, Liberia, Guinea-Bissau, Tsad, Norsunluurannikko, Nigeria, Senegal, Keski-Afrikan tasavalta, Kenia, Indonesia

Matala esiintyvyys tai esiintyy paikoitellen: Jemen, Tansania, Benin, Irak, Togo, Ghana, Niger, Uganda, Kamerun, Afganistan, Kurdialueet (Iran, Syyria, Turkki), Thaimaa, Pakistan, Venäjän Kaukasus (Georgia, Dakestan), Intia

Lisätietoa:

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: www.thl.fi/silpominen

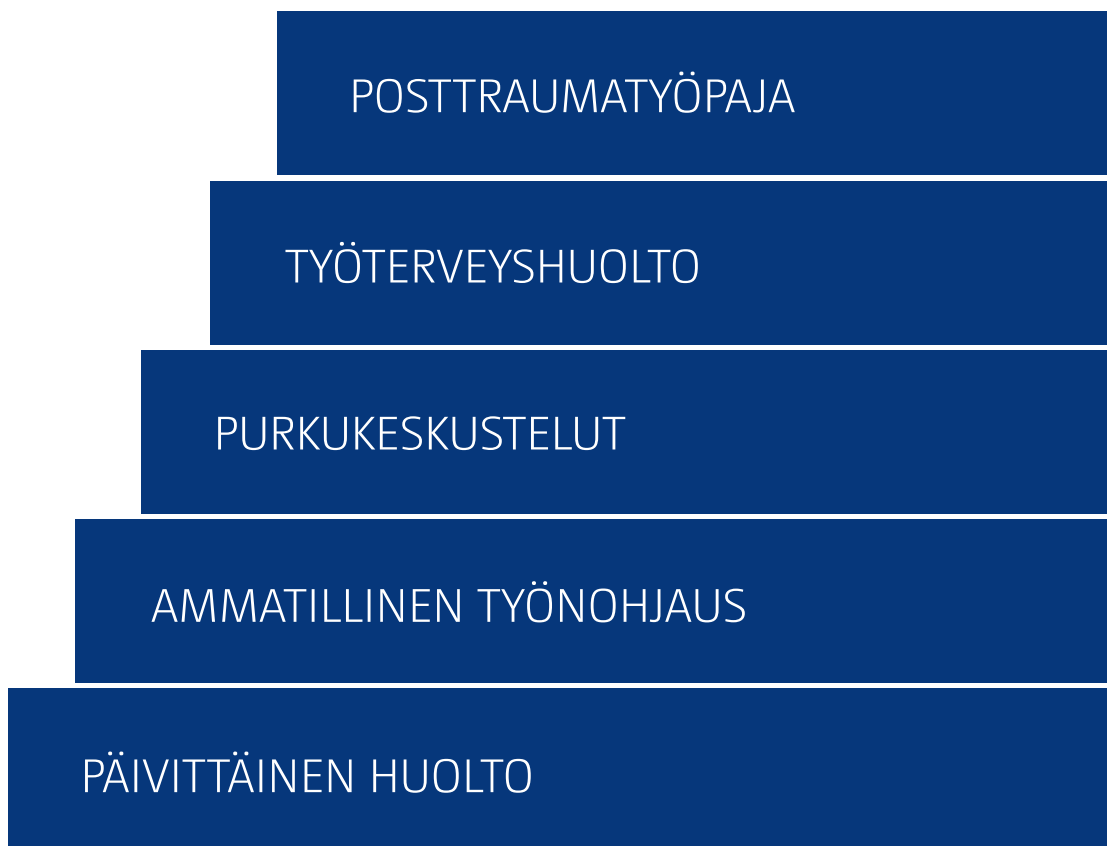
Arviointilomake silpomisuhan selvittämiseen:

https://thl.fi/documents/155392151/190298470/Lomake_FGM_uhan_arviointiin2024.pdf/fe1c6ebc-a9cc-8077-8f0b-d35b3c81b52c/Lomake_FGM_uhan_arviointiin2024.pdf?t=1709029159622

22. TYÖHYVINVOINNIN PORRASMALLI POLIISISSA

Kansainvälisten tutkimusten mukaan poliisit kärsivät huolestuttavissa määrin erilaisista mielenterveyden ongelmista. Myös suomalaisissa aineistoissa on todettu poliisien jaksamisen heikentyneen ja työuupumuksen yleistyneen. Tästä syystä poliisien työhyvinvointiin on syytä kiinnittää jatkossa tarkemmin huomiota niin yksilöiden kuin koko poliisiorganisaation tasolla. Poliisissa tehtävän lapsiin kohdistuneiden rikosten torjunnan parissa työskentelee poliisihenkilöstön lisäksi myös monia muita asiantuntijoita; mm. ICT-asiantuntijat, tarkastajat ja tutkintasihteerit, joiden kohdalla voi toteutua yhtäläinen riski työn kuormitustekijöiden vuoksi.

Poliisin työhyvinvoinnin porrasmallissa esitetään useita keinoja työhyvinvoinnin edistämiseksi. Mallin perusajatuksena on tukea työhyvinvointia päivittäisillä ja arkisilla toimilla edeten tarpeen vaatiessa kohti vaativampia ja intensiivisempiä tukitoimia.

Kuva 6. Työhyvinvoinnin porrasmalli poliisissa.

Ensimmäisenä askeleena ovat toimet, joita jokaisen on mahdollista tehdä arjessaan oman työkykynsä edistämiseksi. Mielenterveyden kivijalkana terveellisestä ravinnosta, liikunnasta ja riittävästä unensaannista huolehtiminen on tärkeää, mutta päivittäistä huoltoa tehdään myös työajalla. Työpäivän aikana pidettävien taukojen on tarkoitus irrottaa työntekijä hetkeksi työsisällöistä, johon työpisteeltä poistuminen, pistäytyminen ulkoilmassa, raikas vesilasillinen, uutisten lukeminen tai kahvihetki kollegan kanssa ovat oivallisia keinoja. CAM-materiaalille altistuvien tutkijoiden tulisi liittää taukoihinsa myös pelaamista. Tutkimusten mukaan visuo-spataalista hahmottamista vaativan pelin, esimerkiksi Tetriksen, pelaaminen heti traumaattiselle materiaalille altistumisen jälkeen ennaltaehkäisee posttraumaattisen stressihäiriön syntyä. Aivot eivät voi käsitellä samanaikaisesti kahta asiaa, jolloin pelin visuaaliset elementit valtaavat tilaa tiedonkäsittelyltä, vähentäen juuri koettujen traumaattisten muistikuvien mielenpainumista. Useilla poliisiasemilla onkin jo käytössä pelikonsoleita, jotta tutkijat voivat

pitää ajoittain 20 minuutin mittaisen pelitauon vähentääkseen käsittelemänsä traumaattisen materiaalin haitallisia vaikutuksia mielenterveydelle. Mahdollisimman pian, viimeistään 5–6 tunnin sisällä materiaalityöstä, tutkija voi pelata työtiloihin hankituilla laitteilla esimerkiksi Tetristä tai ralliautopeliä.

Työnohjausta käytetään oman työn kehittämiseen, ymmärtämiseen ja työkuormituksen säätelyyn. Ammatillaisen johtamia työnohjausistuntoja pidetään säännöllisesti ja ennalta sovitusti, esimerkiksi kerran kuussa, joko yksilö- tai ryhmätapaamisina. Säännöllisen työnohjauksen on todettu edistävän ja ylläpitävän työhyvinvointia. Työnohjaus onkin kuulunut vakiintuneena osana haastavaa asiakastyötä tekevien terveysalan ammattilaisten työhön jo pitkään. Työnohjauskulttuurin vakiinnuttaminen poliisiorganisaation sisälle on tärkeää. Lapsia koskevien rikosten tutkinnassa työnohjauksen tarve on ilmeinen esimerkiksi työn tunnekuormituksen, haastavien kohtaamisten sekä runsaan työpaineen vuoksi. Myös tutkinnanjohtajien erityispiirteiden vuoksi työnohjauksen tarvetta voi pitää esimiestyössä varsin perusteltuna. Työnohjaus ei ole satunnainen tai erillinen tukitoimi, vaan osa työpaikan perustehtävää. Yksittäisten muutaman tunnin istuntojen sijaan työnohjaus tulee nähdä laajamittaisena oppimisprosessina, jonka vaikutukset kantavat myös tapaamisten välillä ja jälkeen, esimerkiksi työntekijöiden parempana stressinsäätelynä, tehokkaampina työtapoina, hioutuneena tiimityöskentelynä tai positiivisempaan työilmapiiriin. Työnohjaajan valintaan kannattaa käyttää huolellista harkintaa sekä tutustumiskäyntiä ja valita osaamisen ja työpaikan tarpeiden näkökulmasta soveltuvin henkilö.

Purkukeskusteluita käytetään poliisiorganisaation sisäisenä toimenpiteenä tilanteissa, joissa työ on muodostanut uhan työhyvinvoinnille. Purkukeskustelu on traumaattisen tapahtuman jälkipuintiin tarkoitettu ryhmäinterventio. Tavoitteena on tarjota ohjattu tilaisuus mieltä järkyttävän tapahtuman läpikäyntiin. Keskusteluun osallistuminen ei tarkoita, että osallistujilla oletettaisiin olevan jokin mielenterveyden häiriö tai heikentynyt kyky sietää poliisityön vaatavuutta. Purkukeskustelu ei ole terapiaa eikä sillä korvata mielenterveyspalveluita. Purkukeskustelu luo turvalliset puitteet, jossa yhdessä koettu järkyttävä tapahtuma puetaan sanoiksi ja aktivoidaan samaa kokeneiden ryhmän tuki. Purkukeskusteluohjaajat antavat myös keinoja palautumiseen sekä neuvoja ja toimintaohjeita hankalampien oireiden ilmaantumisen varalta. Lapsia koskevien rikostapahtumien osalta on syytä kiinnittää huomiota Poliisihallituksen määräykseen (2019, POL-2019-14546), jossa nimenomaan lapsiuhrien kohtaaminen mainitaan erikseen yhtenä purkukeskustelun järjestämisen aiheena. Purkukeskusteluja tulisikin toteuttaa aiempaa aktiivisemmin rikostutkinnan puolella. Keskustelut ovat osa työvelvoitetta ja niiden toteutumisesta vastaa esimies. Käytännössä esimiehen informoima purkukeskustelukoordinaattori huolehtii järjestelyistä ja kutsuu paikalle purkukeskusteluohjaajan. Koska lapsirikostutkijat kohtaavat työssään jopa päivittäin lapsiuhreja, eikä purkua voida käytännössä joka ainoasta tapauksesta järjestää, saattaa esimiehen joskus olla hankala arvioida ja tulla tietoisiksi tutkijoita erityisesti järkyttäneistä tapauksista. Näin ollen tulisi muistaa, että kuka tahansa tutkijoista voi itse lähestyä esimerkiksi purkukeskustelukoordinaattoria, esimestä tai tuttua purkukeskusteluohjaajaa tuodakseen tietoon tilanteen, jonka vuoksi purkukeskustelu olisi syytä järjestää. Kynnys keskustelulle tulee olla hyvin matala, niitä tulisi järjestää automaattisesti ja vakiintuneesti, ja varsinkin aina kun joku sitä pyytää. Keskusteluun osallistuvat ne, keitä tapaus koskee: joskus vain yksi tutkija, joskus koko tutkintaryhmä.

Edellä kuvattujen yleisten työhyvinvoinnin tukemiseen tarkoitettujen toimintojen lisäksi saatetaan ajoittain tarvita mallin ylemmiltä porrastasanteilta yksittäiselle poliisille kohdennettua henkilökohtaista psykologista tukea. Tällaisia ovat tutkijan yksilökäynnit työterveyspsykologin vastaanotolla. Vaikka tässä mallissa työterveyshuolto sijoittuu toiseksi viimeiselle portaalille, tulee muistaa, että työterveyshuollon roolissa on paljolti kyse myös ennaltaehkäisevästä työstä, kuten työterveystarkastuksista sekä ohjauksesta ja neuvonnasta. Samaan aikaan se on paikka, johon ottaa yhteyttä työkyvyn jo ollessa uhattuna, ja josta löytyy ammattiapua esimerkiksi eri asteisina ilmeneviin mielenterveyden haasteisiin. Poliisiyksiköt tekevät määräajoin sopimukset työterveyshuollon palveluntarjoajien kanssa, ja psykologipalvelut kuuluvat työterveyshuol-

toon. Pääsääntöisesti kaikilla poliiseilla on mahdollisuus hyödyntää vuosittain useita psykologitapaamiskertoja. Tavanomaisia syitä psykologien vastaanotoille hakeutumiseen ovat erilaiset työkykyyn vahvasti vaikuttavat elämäntilannekriisit, kuten avioero sekä oma tai läheisen vakava sairastuminen sekä työperäiset syyt kuten uupumuksen kokemukset, työyhteisön konfliktit tai mieltä painamaan jääneet traumaattiset työtilanteet. Muutamankin käyntikerran lyhytinterventiot voivat olla hyvin tehokas ja toimiva apu solmukohtien avaamisessa, tapausten käsittelyssä ja hankalan elämäntilanteen yli selviämisessä.

Mallin ylimmällä portaalla on posttraumatyöpaja. Kyseessä on Poliisihallituksen vuosittain järjestämä kolmipäiväinen työpaja, jossa pysähdytään tiiviisti, hallitusti ja turvallisesti kohtamaan mielenterveyden ammattilaisten kanssa kunkin osallistujan traumaattisia kokemuksia. Tulositynä voivat olla esimerkiksi yksittäinen tapaus tai työvuosien varrelta kumuloitunut taakka. Kokemusten työstäminen posttraumatyöpajassa tapahtuu kolmella tapaa: psykoterapeuttisin menetelmin, vertaistuen avulla sekä psykoedukatiivisten luentojen kautta. Posttraumatyöpajoihin on osallistunut jo satoja poliiseja kokien osallistumisensa varsin myönteisenä, jopa käännteentekevänä, oman hyvinvointinsa kannalta.

Mielenterveyden ja työkyvyn järkkäminen on ei-toivottu, mutta usein varsin looginen seuraus poliisityössä altistumisesta liialliselle kuormitukselle ja traumatisoivalle materiaalille. Tämä aiheuttaa paitsi taloudellisia ja käytännöllisiä ongelmia organisaatioille myös runsaasti inhimillistä kärsimystä. Kuten edellä on kuvattu, työhyvinvoinnin tueksi voidaan kuitenkin tehdä paljon. Porrasmallin tavoitteena on koota ja jäsentää näitä keinoja näkyviksi. Keinovalikoiman käytettävyys vaatii vielä joidenkin toimien osalta organisaation tasolta vakiinnuttamista ja tietoista päätöksentekoa. Samaan aikaan tärkeää on, että lapsia koskevien rikosten tutkinnassa rohkeasti hyödynnetään kaikkia mallissa kuvattuja ja tarjottuja psyykkisen tuen ja työhyvinvoinnin palveluita.

Lähteet ja lisätietoja:

Kaunisto, J. (2021). Poliisin työhyvinvointi. Teoksessa Poliisityön psykologia. J. Kaunisto (toim.) Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Poliisihallituksen määräys POL-2019-14546: Kriittisten tilanteiden jälkitoimet poliisihallinnossa.

Poliisin työterveyshuollon valtakunnallinen toimintasuunnitelma 2019-2024.

Poliisihallitus & Vuori-Murto, P. (2024). ”Lisäarvoa? Ilman henkilöstöjohtamista ei tuoteta mitään arvoa.” Selvitys henkilöstöjohtamisen tilasta. Poliisihallitus.

College of Policing, British Psychological Society & National Policing Vulnerability Coordination Centre. (2019). Supporting the wellbeing of internet child abuse teams. Introduction guidance. UK College of Policing.

Alhanen, K., Kansanaho, A., Ahtiainen, O-P, Kangas, M., Soini, T. & Soininen, J. (2011). Työnohjauksen käsikirja. Hämeenlinna: Tammi.

Holmes, E. A., James, E.L., Coode-Bate, T. & DeRose, C. (2009). Can playing computer game Tetris reduce the build-up of flashbacks for trauma? PlosOne, 4(1), 4153.

Iyadurai, L., Blackwell, S. E., Meiser-Stedman, R., Watson, P. C., Bonsall, M. B., Geddes, J. R., Nobre A. C. & Holmes, E. A. (2018). Preventing intrusive memories after trauma via a brief intervention involving Tetris computer game play in the emergency department: a proof-of-concept randomized controlled trial. Molecular Psychiatry, 23, 674–682.

Korhonen, M. (2019). Poliisin posttraumatyöpaja työhyvinvoinnin edistäjänä. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Andersen, J. P., Papazoglou, K., Koskelainen, M. & Nyman, M. (2015). Knowledge and Training Regarding the Link Between Trauma and Health: A National Survey of Finnish Police Officers. *Journal of Police Emergency Response*, 5(2), 1–12.

Poliisihallituksen julkaisu
ISBN (verkkojulkaisu) 978-952-7267-33-2

Käsikirja verkossa: poliisi.fi